تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی [١٠]

نووسینی

مەلا مەحموودی گەلاڵەیی

جزمی [٢٠]

تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی دەیەم

نوسینی

مەلا مەحموودی گەلاڵەیی

جزمی (٢٠)

بسم الله الرحمن الرحيم

❋ تەفسیری ڕەوان بۆ تێگەیشتنی قورئان .

❋ نوسینی : مەلا مەحموودی گەلاڵەیی.

❋ چاپی یەکەم .

❋ چاپخانەی ئۆفسێتی تیشك .

❋ تیراژ: (٥٠٠) دانە.

❋ ژمارەی سپاردن : (٣٦٩)ی ساڵی ٢٠٠٢.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

بەڵگەکانی تاک و تەنهایی خوداو نیشانەی دەسەڵاتی بێ سنووری

قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ
عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَىٰٓۗ ءَآللَّهُ خَيۡرٌ أَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٥٩﴾
أَمَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ
مَآءً فَأَنۢبَتۡنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهۡجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمۡ
أَن تُنۢبِتُواْ شَجَرَهَآۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ يَعۡدِلُونَ ﴿٦٠﴾
أَمَّن جَعَلَ ٱلۡأَرۡضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنۡهَٰرًا وَجَعَلَ لَهَا
رَوَٰسِيَ وَجَعَلَ بَيۡنَ ٱلۡبَحۡرَيۡنِ حَاجِزًاۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِۚ بَلۡ
أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّن يُجِيبُ ٱلۡمُضۡطَرَّ إِذَا دَعَاهُ
وَيَكۡشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجۡعَلُكُمۡ خُلَفَآءَ ٱلۡأَرۡضِۗ أَءِلَٰهٌ
مَّعَ ٱللَّهِۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّن يَهۡدِيكُمۡ فِي
ظُلُمَٰتِ ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ وَمَن يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشۡرَۢا بَيۡنَ يَدَيۡ
رَحۡمَتِهِۦٓۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِۚ تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٦٣﴾

أَمَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار لەئایەتەکانی پێشوودا چیرۆکی چوار پێغەمبەری لەگەڵ نەتەوەکانیان دا بۆ گێراینەوە، باسی لەناوبردنی ئەو نەتەوانەوجۆری لەناوبردنەکەیانی بۆ کردین: کەبەهۆی هاوەڵدانان بۆ خوداو بتپەرستیو هەڵگەڕانەوە لەسروشتو فەرمانی پەروەردگارو سوور بوون لەسەر کارو کردەوە قێزەونەکانیان، خودا بەغەزەبی خۆی ڕیشەکێشی کردن.. ئەمجار بەڵگەی جۆراو جۆری هێنانەوە لەسەر دەسەڵاتی بەرفرانیو یارمەتیدانی پێغەمبەرانی بەسەر دوژمنەکانیان دا، فەرمانی بەپێغەمبەرو خۆشەویستی خۆی حەزرەتی (محمد) ﷺ کرد: کەشوکرو سوپاسی خودا بکا لەسەر ئەو نیعمەتانەو درووود بنێرێ بۆسەر گیانی ئەو پێغەمبەرە ڕێزدارانە: کەلەپێناو گەیاندنی پەیامی یەزدان دا کەمتەرخەمییان نەکردو بەلێهاتوویی ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام دا. ئەمجار ڕەدی بتپەرستەکانی دایەوەو جۆرەها بەڵگەو نیشانەی بەهێزو پتەوی هێنانەوە لەسەر تاکو تەنهایی زاتی پاکیو دەسەڵاتی ڕەهاو بێ سنووری لەدروستکردنو بەدیهێنان دا..!

دەفەرموێ: ﴿قل: الحمدلله﴾ ئەی موحەممەد! بڵێ سوپاس بۆ خودایە، حەمدو سوپاسی خودا بکە لەسەر ئەو هەموو نیعمەتە مەزنو جۆراو جۆرانەی: کەلەژمارە نایەنو بەبەندەکانی خۆی بەخشیون، هەروەسا سوپاسی خودا بکە لەسەر تایبەتمەندیی زاتی پاکی بەو صیفەتە بەرزو شکۆمەندییانەی پێیانەوە (متصف)ە. بەو ناوە جوانانەی کەهەنیو هاواری لێ دەکرێ پێیان! ﴿وسلام علی عبادە الذین اصطفی﴾ ئەی موحەممەد! درووود بنێرە بۆ سەرگیانی پاکی ئەو بەندانەی خودا: کە هەڵی بژاردون بۆ فروستادەییو پەیامی خۆی پێدا ناردوون بۆسەر بەرەی ئادەمیزاد،

ئەوانیش بەوپەڕی دڵسۆزییەوە ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام داوەو پەیامی ئاسمانییان بەدانیشتوانی سەر گۆی زەوی راگەیاندوە.

فەرمانەکە بە پێغەمبەر ﷺ کراوە: کەبەردەوام بێ لەسەر حەمدو سوپاسی خوداو ناردنی درووود بۆسەر گیانی پێغەمبەران هەروەها موسوڵمانانیش فێری ئەم حەمدو سوپاسە بکاو ئەوانیش چاو لەو بکەن!

بەشێکیش لەو نیعمەتانە هیدایەتدانو رزگار کردنی پێغەمبەرانو موسوڵمانانە، یارمەتیدانو سەر خستینیانە بەسەر دوژمنانیان داو ریشە کێشکردنی دوژمنانە، نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿سبحان ربك رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين والحمدلله رب العالمين﴾ (الصافات/١٨٠-١٨٢).

ئەمجار دوای ئەم پێشەکیو رێ خۆشکردنە، لەدەرگای ئەو دڵانە دەدا، کەئینکاری ئایاتی خودا دەکەنو سەرەتا پرسیارێکیان ئاراستە دەکا: کەتەنیا وەڵامێکی هەیەو بەس! دەفەرموێ: ﴿آللّه خير أما يشركون؟﴾ ئایا ئەو خودایەی ناوی (الله) یەو خاوەنی شکۆمەندیو تواناو دەسەڵاتی رەهایە، ئەو شیاوترە بۆ پەرستنو بەندایەتی بۆ کردن یان ئەم خودا درۆزنانەی بەناحەق کردویانن بەهاوەڵی خوداو دارای هیچ شتێك نین؟؟ ئەوشتانەی: کەئەوان کردویانن بەهاوەڵی خودا بتو صەنەم بن یان فریشتەو جندۆکە بن یان هەر مەخلوقێکی تربێ لەمەخلوقاتی خودا، شیاوی ئەوە نیە ببێتە هاوەڵی خوداو پەرستشی بۆ بکرێ. چ جایی بگاتە ئەو ئاستەی لەخودا باشتر بێ! هەرگیز بەدڵی عاقڵ دا نایە: کە موازەنەو هاوکێشەیی بکا لەنێوان ئەوشتانەو خودادا، بۆیە بەم ئیستیفهامە ئینکار ئامێزەو بەم شێوازە: کە کۆمەڵێك سەرزەنشتو (تهکم)و (تبکیت) ی لەخۆ گرتوونو لۆمەیان دەکا لەسەر ئەوە: کە بتپەرستییان هەڵبژاردوە بەسەر عیبادەتکردن بۆ خودادا، مەبەستەکەش ئاماژەکردنە بۆ گومڕاییو نەفامی ئەوان. ئەگینا ئاشکراو نمایانە: کەهیچ خێرو بێرێك لەبەندایەتی کردنی ئەوانەدا نیە هەتا شیاوی ئەوەبن بەرامبەرییان لەگەڵ خودای بەدیهێنەرو زاناو دانادا پێ بکرێ، کەوابێ (موازەنە)

کە: کەئەنجام دراوە بەگوێرەی بیرو بۆچونی ئەوانە: کەپێیان وایـە: بتـەکانیان سـودو قازانجیان پێ دەگەیەنن!!!

بۆیە پێغەمبەر ﷺ هەرکاتێ ئەم ئایەتەی دەخوێندەوە دەیفەرموو: (بـل الله خیر وأبقی وأجل واکرم).

ئـەمجار سیاقەکە لەسەرزەنشـتو لۆمـەی کـورت ئاسـاوە دەگوێزێتـەوە بـۆ ڕەددانەوەیـەکی درێـژو تـێرو تەسـەلو پـڕ بەڵگـە، لەپرسـیاری ئینکـار ئـامێزەوە دەگوێزێتەوە بـۆ پرسـیارێکی تـر: کەلـەواقیعی بوونـەوەر هەڵیدەسـتێنیو بـەچاوی خۆیان دیاردەکـانی دەبینـن، لەروانگـەی بەڵگـەی جیـا جیـاوە ڕەدی بتپەرستەکان دەداتەوەو ئەوە دەچەسپێنێ: کە پەروەردگار خودایەکی تاكو تەنـهاو بێ هاوەڵـە، خاوەن تواناو دەسەڵاتی ڕەهایە، دەتوانـێ هـەموو شـتێك بکـا، هیچـی لێ عاسـی نابێ، هەموو نیعمەتێك لەوەوەیـەو ئـەو ڕەخسـاندونی، دەی ئەوانـە بـەچ عـەقڵێك بەندایەتی بۆ شتێك دەکەن کە هیچ شتێکی لەدەست نایە!!

دەفەرموێ: ﴿أفمن خلق السموات والأرض وأنزل من السماء ماءً فأنبتنا به حدائق ذات بهجة ماكان لكم أن تنبتوا شجرها﴾ ئایا بتپەرسـتیو عیبـادەتکردن بۆ ئەو شتانەی سودو قازانجیان بەدەست نیە باشە یان عیبادەتکردن بـۆ خودایـەك: کە بەدیهێنەری ئاسمانەکانە بەو هـەموو جوانـیو بـەرزیو فراوانییـەوە لەگـەڵ ئـەو حەمکە ئەستێرەو مانگو خۆرەی لەفەلەكو جەمسەرو هێڵەکانیاندا دێنو دەچن؟؟ هەروەها زەوی دروستکروە بەو شێوەی بگونجێ بۆ تێدا ژیـان، کێـوو دۆڵو سـارای تێدا ڕەخساندون، ئەمجار لەئاسمانەوە بارانمان بۆ سەرباراندوە درەختو ڕەوەکمان تێدا رواندون! ئەگەر باران نەبوایە نەدەڕوان، دەریـاو زێو چۆمو کانیـاوو بـیرو شـەلالمان تێدا ڕەخساندون، باخچەو باغو دارستانمان تێدا خولقاندوە، بـەروبومو دانەوێڵـەمان تێدا بەدی هێناوە، جۆرەها ئاژەڵو گیانلەبەری ترمان تێدا دروست کردوە، ئەمانـە هەموویان بۆ بەرژەوەندیی ئێوەی ئادەمیزادە، بۆ دابین بوونی رزقو ڕۆژیی ئێوەیـە، بۆ ژیانخۆشیو لەزەت وەرگرتنی ئێوەیە، خۆ ئەگەر پەروەردگار ئەو گیاوو گژو دارو

درەختەی بۆ ئێوە نەخولقاندایە، کەی ئێوە دارای ئەوەتان هەبوو بیانڕوێنن؟؟ ئێوە دەسەڵاتی بەدیهێنانی چڵەگیایەکتان نیەو دارای خولقاندنی دەنکە دانەوێڵەیەك نین!!!

هەر خودا خولقێنەرو بەدیهێنەرە، هەر ئەو رزق‌و رۆژیدەرە ﴿أأله مع الله؟﴾ ئایا دەگونجێ‌و عەقڵ پەسندی دەکا لەگەڵ هەبوونی خودای تاك‌و تەنیاو بەتواناو زانادا خودای تر هەبن، عیبادەتیان بۆ بکرێ؟! نەخەیر خودای تر نین‌و هەر (الله) خودایەو هەر ئەو شیاوی پەرستش بۆ کردنە! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ ﴿وما كان معه من اله﴾ (المؤمنون/٩١).

بەڵام ئەم موشریك‌و نەفامانە سەریان لێ تێك چووە، گومڕابوون، لەحەق لایان داوەو چوونە ناو زلکاوی باطل‌و فەسادەوە، هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن‌و غەیری خودا دەبەنە ریزی خوداو بەندایەتی بۆ دەکەن!!

بێگومان دیمەنی باغ‌و باخچەی رازاوەو رەنگاو رەنگی گوڵ‌و گەڵاکانی، بەروبوم‌و میوەجاتی، بۆنی خۆش‌و دیمەنی جوانی، تێفکرین‌و سەرنج لێدانیان داخوازی ئەوەن تەمجیدو تەقدیسی خودایان لەسەر بکرێ. ئەوەمان داوا لێ دەکەن: کە پێویستە بەندایەتی بۆ بەدیهێنەری ئەو گوڵ‌و گوڵزارە بکرێ، تێفکرین لەبوونەوەر؛ لەتاکەکانی بوونەوەر هەر لەدارو درەخت‌و روەك‌و کانیاو چۆم‌و دەریاوە، تا دەگاتە ئادەمیزاد خۆی‌و گیانلەبەرانی تری ناو دەریاو وشکانی بەپێڕۆو خشۆك‌و باڵەفڕەیەوە: هەموو هاندەرن بۆ ئیمان هێنان بەهەبوونی خودایەکی باڵادەست‌و کاردروستی هەمیشە زیندوو زاناو دانا.

چونکە رەنگاندنی تاقە گوڵێك‌و تەنسیق تێیدا، گەورەترین هونەرمەندی ئادەمیزاد لەئاستیدا دەسەوەسان‌و جۆش داماوە. مەوجاندنی رەنگەکان‌و پێکەوە گونجان‌و تێکەڵبوونی هێڵە رەنگییەکان‌و رێکخستنی پەلکە گەڵاکانی تاقە گوڵێك کارێکی سەرئاسایەو لەتوانای ئادەمیزاد دا نیە ئەنجامی بدا چ جایی بتوانێ ژیان‌و گەشەو نەش‌و نما بخاتە درەختەکە خۆیەوە، کەوابوو بەهیچ جۆرێ لەتوانای ئادەمیزاد دا نیە درەختێك، یان روەکێك بەدی بێنێ، بەڵکوو ئادەمیزاد چەندێك

بەزانستو زانیاری دا پێشکەوتن بەدەست بێنێ هەرگیز پەی بەنهێنی ژیان نابـاو نازانێ روح چیەو نهێنی گیانو زیندویی ناو گیانلەبەرو درەختو روەك نادۆزێتەوەو لەبەرامبەری دا کۆڵەوارە.

هەتا ئێستاو لەمەدواش ئادەمیزاد نازانێ ئەم ژیانە چۆن هاتووەو چۆن دروست بووەو چۆن دروست دەبێو چۆن پەیوەندی بەمادەوە دەکا!! بەناچاری دەبێ بیگێڕینەوە بۆ تاکە سەرچاوە سەرەکیو بێ نموونەکەی: کە پەروەردگارە.. ئەتۆ چارت نیەو چەندێك لەم بارەوە خۆت ماندو بکەیو بتەوێ بزانێ گیان چیەو لەچی پەیدا دەبێ بێهودەیەو خۆ ماندو کردنە، زوربەی زۆری کافرو گومڕاکان بڕوایان وابوە: کەخودا بەدیهێنەرە، دەیانزانی دروست کاری بوونەوەر بەئاسمانو زەوییەوەو ئەوەی تێیان دایە (اللە) یە لەم بارەوە کەسیان نەدەکرد بەهاوەڵی خودا تەنها لەڕوی عیبادەت بۆ کردنەوە هاوەڵیان بۆ دادەنا وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ولئن سألتم من خلقهم ليقولنّ الله**﴾ (الزخرف/٨٧) یان دەفەرموێ: ﴿**ولئن سألتهم من نزل من السماء ماءً فأحيا به الارض بعد موتها ليقولنَّ الله**﴾ (العنكبوت/٦٣)

ئەمجار قورئان سەرنجی ئادەمیزاد رادەکێشێ بۆ حەقیقەتێکی تری بوونەوەرو بەرەنگارییان دەبێتەوەو دەفەرموێ: ﴿**أم من جعل الأرض قراراً**﴾ واتە: ئایا عیبادەتکردن بۆ بتو صەنەمێك باشە: کەهیچ سوودو قانزانجیان لیّ چاوەڕوان ناکرێ؟ یان بۆ خودایەك کەزەوی وارەخساندوە بەکەڵکی قەرارگای ئادەمیزادو شتی تریش بێ، ئەم زەوییە گەورەو فراوانەی وادروست کردوە ئاوو هەوای سازگارو لەبارە بۆ تێدا ژیان، جمو جوولی بەجۆرێکە بگونجێ لەگەڵ ژیانی گیانلەبەرانی سەری، ئەوەندە خێرا هەڵناسوڕێ قەبارەکانی سەری بەگیاندارو بێ گیانەوە خۆی لەسەر نەگرنو فڕێیان بدا!! ئەوەندەش بەهێواشی هەڵناسوڕێ: کەزیانی بۆ گیانلەبەرانو دارو درەخت ببێ! خۆ ئەگەر دووریو نزیکی زەوی لەخۆرو مانگ وەکوو ئێستای نەبوایە، یان ئەگەر قەبارەو شکڵو شێوەی گەورەتر یان بچوکتر بوایە، یان سوڕانەوەی مانگ بەدەوری دا خێراتر بوایە یان.....هتد ئەوە زەوی بەکەڵکی ژیان نەدەهاتو گیانلەبەران نەیان دەتوانی تیّ یدا بژین.

هەڵبەتە ئەوکاتەی قورئان نازڵ بووە ئادەمیزادان جگە لەپێغەمبەر ﷺ بەم شێوەی ئەمڕۆ چۆنیەتی بوونەوەرو هەڵسوڕانی قەبارەکانی: کە تێیدا هەڵدەسوڕێن نەزانیوە، لەئایەتی ﴿أم من جعل الأرض قرارا﴾ ئەو وردیاتو عەجایەباتەی چۆنیەتیو هەڵسوڕانی زەوییان هەست پێ نەکردوە، بەڵام بەشێوەیەکی ئیجمالی بینیویانە سەر زەوی بەکەڵکی تێیدا ژیان دێو ناتوانن لافی ئەوە لێ بدەن: کەشتێکی تر هەبێ لەبتەکانیانو غەیری بتەکانیان هاوبەشییان هەبێ لەدروستکردنی زەوی دا، بەم شێوە جوانو رێكو پێكو گونجاوە، ئەمەش بەسە بۆ بەڵگە هێنانەوە، لەهەمان کات دا دەقەکە هەڵدەگرێ زانایان چین دوای چین بەگوێرەی زانیاری خۆیانو پێشکەوتنی باری رۆشنبیری سەردەم مانای تازەو زانست ئامێزی لێ وەرگرنو رۆژ دوای رۆژو ساڵ دوای ساڵ مانای تازەی لێ دەربێنن، ئەمەش موعجیزەیەکی تری قورئانەو دیاردەیەکی تایبەتە بەو کەلامە ئاسمانییەوە: چونکە خیطابەکەی بۆ هەموو عەقڵو هۆشێکە، بۆ هەموو دڵو دەروونێکە بەدرێژایی مێژوو... کەوابوو: هەرکەسە دەتوانێ بەگوێرەی عەقڵو زانیاریی خۆی مانای لێ وەربگرێ!

﴿وجعل خلالها انهارا﴾ پەروەردگار لەزەوی دا کێوو دۆڵو دەشتایی رسکاندونو بەناو زەوی دا زێو چۆمو چەمیلکەی دروست کردون!

چۆمو زێ یەکان لەزەوی دا رەگی ژیانو نیعمەتی پەروەردگارن بۆ گیانلەبەران، ئەو زێو چۆمانە بەناوی دا لەباکورەوە بۆ باشوورو لەباشوورەوە بۆ باکورو لەخۆرهەڵاتەوە بۆ خۆرئاواو بەپێچەوانەوە دەکشێنو زەوی شەق دەکەن، لەگەڵ خۆیان فەڕوبەرەکەتو ژیان نەقڵ دەکەن، چۆم پێك دێ لەکۆبوونەوەی ئاوی باران بەشیوو دۆڵەکان داو دوایی یەکدیگیر بوونیان لەشێوەی چۆمێکی گەورە یان پچووك داو کشانی بەرەوخوار بەگوێرەی وڵاتەکە.

ئەو خودایەی بوونەوەری بەدیهێناوە هەر ئەو نەخشەی چۆنیەتی کشانی چۆمەکانی کێشاوە، هەر ئەو سەرچاوەکانی بەدیهێناوە، هەر ئەو لەبەرزایی یەوە بارانی باراندوەو هەندێکی لەطبەقەکانی زەوی دا پەزمەندە کردوەو کردویەتی

بەسەرچاوەی هەمیشەیی زێو چۆمەکان: کەلەشێوەی کانیاوو بڵقاوو شەلال دا لەزەوی هەڵدەقوڵێن‌و دەبنە سەرچاوە بۆ ئەو چۆمانە. هەڵبەتە کەس ئەوەندە بێ عەقڵ‌و بێ دەماغ نیە لافی ئەوە لێ بدا: کەشتێك هەبێ جگە لەخودا ئەو چۆمانەی بەدی هێنابن، یان هاوبەشی خودایان کردبێ لەبەدیهێنانیان دا!!

﴿وجعل لها رواسي﴾ پەروەردگار لەزەوی دا کێوی بەدیهێناون، وەکوو بزمار لەزەوی دا دایکوتاون‌و لەنگەری زەوییان راگرتووە، ناهێڵن لەرەبکا، لەزوربەی شوێن دا ئەم کێوانە سەرچاوەی چۆمەکانن‌و لەوانەوە ئاوهەڵدەقوڵێ‌و سەرەوژێر بەرەو شیوو دۆڵەکان هەڵدەڕژێ‌و زێو چۆمەکان پێك دێن.

﴿وجعل بين البحرين حاجزاً﴾ پەروەردگار لەنێوان ئاوی شیرین‌و گواراو ئاوی سوێردا نێوەندی داناوە، واتە: لەنێوان دەریای سوێرو تاڵ‌و چۆمی شیرین‌و گوارادا پەردەی داناوە. (بەشێوەی تەغلیب) بەچۆم دەڵێ دەریا، چونکە مادەکەیان کەئاوە هاوبەشە لەنێوان دەریاو چۆم دا.

زۆربەی وەختیش پەردەی نێوان دەریاو چۆم پەردەیەکی سروشتی یە، ئەویش بریتییە لەوەی ئاستی ئاوی چۆم لەئاستی ئاوی دەریا بەرزترە، ئاوی چۆمەکان دەڕژێتە ناو ئاوی دەریاکان، مەجرای چۆمەکان لەلایەن ئاوی دەریاکانەوە داناپۆشرێ، بەم شێوە ئاوی شیرین‌و گوارای چۆمەکان تێکەڵ بەئاوی تاڵ‌و سوێری دەریاکان نابێ، بۆئەوەی ئاوی دەریا رۆڵی خۆی بگێڕێ‌و سەرچاوەی باران بێ، ئەو هەوایەی سەرخۆی بەپاکی بمێنێتەوە، هەروەها بەهۆی ئەو تاڵ‌و سوێرییەی ئاوی دەریاکان بۆگەن ناکا، ئەگەر وانەبوایە بەهۆی مانەوەی زۆر بۆگەنی دەکرد.

هەروەها ئاوی چۆمەکانیش بۆ خواردنەوەی ئادەمیزادو ئاودانی گیانلەبەرانی ترو ئاودێر کردنی باغ‌و باغات‌و دارو درەخت‌و گژو گیا بەکاربهێندرێ!

تەنانەت لەو کاتەش دا: کەئاستی روبەری چۆم لەڕوبەری دەریا لەبەر هۆیەك لەهۆیەکان نزم تریش بێ لەمپەڕی نەهێشتنی تێکەڵاوبوون هەر بەردەوامە، چونکە سروشتی خودی ئاوەکان لێك جودان: ئاوی چۆم سووکەو ئاوی دەریا قورسترە،

مەجرای هەردوکیان بەردەوام لێك جودان‌و تێکەڵ بەیەکتر نابن‌و هیچیان بەسەر ئەوی تریان دا زاڵ نابێ، ئەمەش قانون‌و یاسای خودایە لەدروستکردنی بوونەوەردا ئاوا بەوشێوە دوو شلەمەنی لەیەك مادە لەپەنایەکەوە تێکەڵ بەیەك نابن.

دەی کێ ئەم تەصمیمەی دا‌ناوە؟ کێ هەیە لافی ئەوە لێ بدا: کەغەیری خودا ئەمەی بەدیهێناوە؟ یەکیەتی قانوونی بوونەوەرو یەکیەتی تەصمیم‌وخەریتەڕوا لەعاقڵمەندان دەکەن ئیعتراف بەتاك‌و تەنهایی بەدیهێنەر بکەن ﴿**بل أكثرهم لایعلمون**﴾ وەلێ زوربەی زۆری ئادەمیزاد ئەندازەی گەورەیی‌وبەتوانایی‌و دانایی خودا نازانن، هەست بەزیانی بتپەرستی خۆیان ناکەن، نازانن خوداپەرستی‌و یەکتاپەرستی چەند بەسودە بۆیان!!

نموونەی ئەم ئایەتە چەند ئایەتێکی ترە وەکوو دەفەرموێ: ﴿**الله الذی جعل لكم الأرض قراراً والسماء بناء**﴾ (غافر/٦٤)

یان دەفەرموێ: ﴿**وهو الذی مرج البحرین هذا عذب فرات وهذا ملح اجاج وجعل بینهما برزخاً وحجراً محجوراً**﴾ (الفرقان/٥٣)ئەمجار سیاقی قورئان لەرانواندنی دیمەنەکانی بوونەوەرەوە دەگوێزێتەوە بۆ دیاردە تایبەتمەندییەکانی خودی خۆیان‌و دەفەرموێ: ﴿**أم من يجيب المضطر اذا دعاه ويكشف السوء ويجعلكم خلفاء الأرض**﴾ ئایا ئەو شتە هیچ لەبارا نەبوانەی بێ گیان‌و هەستن باشن بۆ خودایەتی‌و شیاوی پەرستش بۆ کردنن؟ یان ئەو خودایەی بەهانای لێقەوماوو داماوانەوە دێ ئەگەر هاواری لێ بکەن، ناخۆشی‌و تەنگانەو بەڵایان لەسەر لادەباو دەیانکاتە جێگرو میراتگریی پێشینان، چین لەدوای چین دەیانکاتە میراتگریی یەکتریی! ﴿**المضطر**﴾ کەسێکە نەخۆشیی یان هەژاریی‌و بەڵاو کارەسات وای لێ بکەن هاوار بۆلای خودا بکاو پەنای بۆبەرێ!!

لێقەوماو لەکاتی تەنگانەو ناخۆشی دا بۆی دەردەکەوێ: کە جگە لەخودا کەس فریادرەس نیە، کەس ناتوانێ ببێتە پەناو بەهانایەوە بێ، ئەوانەی دەکەونە حاڵەتی تەنگانەو روبەروی مردن دەبنەوە لەو سات‌و کاتانەدا بۆیان دەردەکەوێ: کە

س بەکەڵکی هاوارلێکردن نایە، هەموو پەناو پشـتیوانێك لـەبیر دەچنـەوە جگـە خودا کەسی تر بەخـەیاڵ دا نایـە، ئەوانـەی دەخرێنـە زیندانـی رەشـی طـاغوتو هورەکان، دەخزێندرێنە ژورێکی تەسکی چوار دیواری بێ پەنجەرەو دەرگا لەسـەر ێدراوە؟ هاواریان بەکەس ناگا، ئەوانە باش خودا دەناسنو بەدڵسۆزیی هاواری لێ کەنو هانای بۆ دەبەن. کەم کەس هەن لەکاتی تەنگانـەو لێقـەومان دا لـەکاتێك دا ێو کارەسات تابینەقاقای دەگرن خودای بیر نەکەوێتەوەو هانای بۆ نەبا!

ئالەوکاتە تەنگانەو ناخۆشییانەدا ئادەمیزاد سـەیری دەوروبـەری خـۆی دەکـا، روانێ بێ یارمەتیدەرو هۆکاری رزگاربوونە، ئەو هێزو یارمـەتیدەرانەی لـەوەپێش تی پێ دەبەستن هیچیان پێ ناکرێ ئەوانیش وەکوو خۆی دەسەوەسـانو دامـاون، زێك نیە رزگاری بکاو بەهانایەوە بێ، ئالەم کاتو هەڵوێستانەدا سروشت بەئاگا ێو پەردەی غەفڵەتی لەسەر لادەچێو لەناخەوە هەست بەهەبوونی هێزی خودایـی کاو دەزانێ جگـە لەئـەو کەسـی ترشیاوی بەفریاکـەوتنو بـەهانا هاتنـەوە نیـە، ەوکاتانەدا ئادەمیزاد لەناخەوە رودەکاتە (الله) هانای بۆ دەبـا، تەنانـەت ئەگـەر وەپێش لەکاتی خۆشیو لەشساغیو هەرزانی دا خوداشـی لـەبیر چووبێتـەوە لـەو تانـەدا وەبـیری دەکەوێتـەوە بەباشـی دەیناسـێو بەدڵسـۆزی هـاواری لێ کاو هانای بۆ دەبا.

﴿أإله مع الله﴾ ئایا دەگونجێ ئەو خودایـەی ئـەوە زاتو صیفـاتنی خودایـەکی ی لەگەڵ دا بێ؟! ئایا جگە لەخودای زاناو داناو بەتوانا کەسێکی تـر هەیـە ئـەو ردەوەو صیفاتانـەی لێ بوەشێتەوە؟ کەسـێکی تـر هەیـە شـیاوی لێ پاڕانـەوەو یبادەت بۆ کردن بێ؟

نەخەیر جگە لەخودا کەسێکی تر نیە شیاوی خودایەتی بێ، هاواری لێ بکرێ هانای لێ قەوماوانەوە بێ!!

﴿قلیلاً ما تذکرون﴾ ئای چەند بەکەمی یادی نیعمەتـەکانی خـوا دەکەنـەوە، ەند سپڵەو پێ نەزانن؛ چەند غـافڵو بێ ئاگـان لەوکەسـەی شـارەزاییتان دەکـا بـۆ یبازی حەقو راستو زەوی بۆ رام کـردون، هۆکـاری تێدا ژیـانی بـۆ رەخسـاندون،

عەقڵو هۆشو هێزو توانای پێ داون بۆئەوەی سروشت بۆ بەرژەوەندیی خۆتان رام بکەنو بەکاری بێنن، مردنو ژیانی بۆ ئێوە داناوە، چین لەدوای چین شوێنی یەکتری دەگرنەوە، ئەگەر مردن نەبوایەو ئادەمیزادانی کۆن بمانایە، ئێستا سەر زەوی هێندە قەرەباڵغ دەبوو، جێگا نەدەبووەوە، ژیان تێیدا زەحمەت تر دەبوو، ڕەوڕەوەی حەضارەتو بیرکردنەوە سستو بێ گوڕ دەبوو لە پێشکەوتن دا. شوێنی یەکدیگرتنەوە وادەکا بیرو بۆچوونو ئەزموونەکان تازەگەریو پێشکەوتنیان تێدا بێتەجێ، شێوەو نەمەطی ژیان گۆڕانکارییان تێدا بکرێ بەبێ ئەوەی کۆنو نوێ بەرەنگاری ببنەوەو لێك هەڵبەزنەوە، خۆئەگەر ئادەمیزادانی کۆن بمانایەو تێکەڵ بەئادەمیزادانی سەردەم بونایە، ڕوبەڕوبوونەوەو ئیعتراض گرتن لەنێوانیاندا هێندە زۆرو بێ شومار دەبوون ڕەوڕەوەی پێشکەوتنو ژیاریان پەك دەخستو ژیان لەشوێنی خۆی دەوەستا. خۆ ئەگەر ئادەمیزاد بیر لەو حەقیقەتانە بکاتەوەو تێیان بفکرێ هەرگیز پەیوەندیی لەگەڵ خودادا نەدەپچڕاو پەیوەندییە سروشتی یە ئەزەلی یەکەی دەمایەوەو ساتە وەختێك لەخودا غافڵ نەدەبوو کەسی تریشی نەدەکردە هاوەڵی!

ئەمجار سیاقەکە هەندێ حەقیقەتی تری ئاشنا بەژیانی ئادەمیزاد رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿أم من يهديكم في ظلمات البر والبحر ومن يرسل الرياح بشراً بين يدي رحمته؟﴾ ئایا ئەو خودا درۆزنانەی ئێوە بەخودایان دەزانن هیچیان لەدەست نایە باشن؟ یان ئەو خودا گەورەو مەزنە باشە: کەڕێنمویی ئێوە دەکا لەتاریکایی شەودا، یان تاریکایی ناو دەریادا کاتێ ڕێگاتان لێ هەڵەبوو، ڕەهنومایتان دەکا بەهۆی ئەو بەڵگەو نیشانە زەویو ئاسمانییانەوە: کە لەبوونەوەردا ڕەخساندونی عەقڵو هۆشی پێداون لەوشکانیو ناو دەریاو هەوادا ڕێگا دەبڕنو قۆناغو مەنزڵی خۆتان دەزانن، کاروانسەراو فڕۆکەخانەو بەندەرەکانی خۆتان لێ تێك ناچێ، هەرکاتێکیش ڕێگاتان لێ هەڵە بوو بەهۆی کێوو دۆڵو ساراو ئەستێرەو دیاردەکانی تری سروشتەوە ڕێبازی خۆتان دەدۆزنەوە.

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وعلامات بالنجم هم يهتدون﴾ (النحل/١٦) یان دەفـــەرموێ: ﴿وهـــو الـــذي جعـــل لكـــم النجـــوم لتـــهتدوا بـــها فـــي ظلمـــات الـــبر والبحر﴾ (الانعام/٩٧)

هەروەها ئەوکەسەی (با) دەنێرێ وەکوو مزگێنی بـاران: کەڕەحمـەتی خودایـەو زەوی مردو زیندو دەکاتەوە.

﴿أإله مع الله؟﴾ ئایا دەگونجێ خودایەکی تر هەبێ لەگەڵ خودای مەزن دا ئـەم بوونـەوەرەیان نەخشـەکێش کردبـێ؟! نەخـەیر خـودای مـەزن بۆخـۆی تـەنیا ئـەم بوونەوەرەی رەنگرێژ کردوەو بەدیهێناوە، کەس هـاوەڵی نیـەو هـەر خـۆی خودایـەو هەر خۆی پەروەردگارە ﴿تعالى الله عما يشركون﴾ خودای مەزن زۆر بەرزو پیرۆزترە لـەوەی هـاوەڵی هـەبێ، ئـەو خـودا درۆزنانـەی ئـەو نەفامانـە بـەخودایان دەزانـن، خوداینو شیاوی خودایەتی نین، ئەوانە بوختانیان پێ دەکەن!!

کۆتایی ئەم سەر کوتانەوەیە بەئاراستە کردنی پرسیار لێیان دەربارەی چۆنیەتی دروستکردنو مراندنو زیندو کردنـەوەو رزقو رۆزیـی پێدانیـان تەحـەددایان دەکـا بتوانن بەڵگەیەك لەسەر بیرو بۆ چوونی خۆیان بهێننەوە، دەفەرموێ: ﴿أم من يبـدأ الخلق ثم يعيده ومن يرزقكم من السماء والأرض أإله مـع الله؟﴾ ئایـا ئـەو خـودا درۆزنو بێ دەسەڵاتانە باشن، یان ئەو خودا مەزنو خاوەن توانایەی: کەبەدەسەڵاتی خودایەتی خۆی بوونەوەری بەدیهێناوە ئێوەی لەنەبوەوە دروست کردوە، بـێ ئـەوەی لەوەپێش نموونەتان هەبووبێ، ئێـوەی بەوشـێوە جـوانو نایابـە هێناوەتـە گۆڕەپـانی ژیانەوە، پاشان بوونەرو ئێوەش لـەناو دەبـا، سـەر لـەنوێ لەقیامـەت دا زیندوتـان دەکاتەوە! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿إنه هو يبديء ويعيد﴾ (البروج/١٣) یـان دەفەرموێ: ﴿هو الذي يبدأ الخلق ثم يعيده وهو أهون عليه﴾ (الروم/٢٧).

ئەو خودایەی: کەرزقو رۆزیی ئێوە فەراهەم دەهێنێ بـەوەی لەئاسمانـەوەبـاران دەبارێنێو لەسەر زەوی دانەوێڵە وەبەرهەم دێنێ. ئایا دەگونجێ خودایەکی تر هەبێ یارمەتی خودای مەزنی دابێ بۆ ئەنجامدانی ئەوکارانە؟! عەقڵ وەری دەگرێ لەتەك خودادا خودایەکی تر هـەبێ ئێـوە بیکەنـە هـاوەڵو شـەریکی خـودا لەبەدیـهێنانو ئەنجامدانی کارەکانی!!

دروستکردنو بەدیهێنانی مەخلووقات حەقیقەتێکی بەرچاوو حاشا هەڵنەگرە، کەس ناتوانێ ئینکاری بکاو ناشگونجێ بەهیچ شتێك جگە لەتەعلیل بەبوونی خودا پاساوی بدەینەوە! چونکە ووجودی بوونەوەر بەڵگەیە لەسەر هەبوونی خودا، هەر هەولو تەقەلایەك بۆ هۆکاری بەدیهێنانی بوونەوەر بەبێ داننان بەهەبوونی خوداداو ئیعتراف بەبەدیهێنەریی خودا بۆ بوونەوەر ،خۆ خافلاندنو خۆگێل کردنە، چونکە دیاردەی مەخلوقاتی خودا ئادەمیزاد ناچار دەکەن دان بەتاكو تەنهایی خودادا بنێن.. بوونەوەر تێکڕا ئاماژە بەهەبوونی خودایەکی تاكو تەنها دەکاو دەڵێ نەخشەکێشی ئەم بوونەوەرە هەڵسوڕاندنو بەڕێوە بردنی لەلایەن خودایەکی بالادەستی تاكو تەنها ئەنجام دەدرێ! بەویستی خودایەك هاتۆتەدیو بەقانوونو یاسای خودایەك لەگەڕدایە.

زیندوبوونەوەی دوا مردنو هاتنی ڕۆژی قیامەت شتێکە کافرەکان لەکۆنو نوێ دا کردویانە بەکێشەو جیدالو بڕوای پێ ناکەن، وەلێ داننان بەسەرەتای بەدیهێنان بەوشێوەی ئایەتەکە ئاماژەی پێ دەکا. کەئەوپەڕی کاردروستیو دەست ڕەنگینیو نەخشە دانانی تێدایەو بەبێهودە نەهێنراوەتە دی، ئەمەش سەردەکێشێ بۆ ئەوەی دان بەزیندو بوونەوەش دابنێن، بۆئەوەی ئادەمیزادەکان سزاو پاداشی کردەوەی بەدونیایان وەربگرنەوە چونکە لەدونیادا چاکەو خراپە پڕاوپڕ پاساویان نادرێتەوە بۆ نموونە زۆر تاوانبارو ملهوڕو ستەمکار هەن ناتواندرێ لەدونیادا سزایان پڕاو پڕ بدرێتەوە. ئەگەر تاوانبارێکی وەکوو هیتلەرو موسولونی یان ئەوانەی ستەم لەگەلێکی چەوساوەی وەکوو کورد دەکەن بمانەوێ لەدونیادا سزای تاوانەکانیان بدەینەوە هەرچی لێیان بکرێ لەئازاردانو کوشتنو بڕین هێشتا بەشێکی کەمی تاوانەکانیان قەرەبوو کراوەتەوەو زۆری ماوە تۆڵەیان لێ بسەندرێتەوە. کەوابوو هەبوونی تەنسیقو پەیوەندیی نێوان کردارو پاداش؛ کردار لەدونیاو پاداشو سزا لەقیامەت دا داخوازی ئەوەیە دوارۆژێك هەبێ بەتەواوی هەموو کەس پاداشو سزای خۆیانی تێدا وەربگرنەوە، دەی بۆچی لەدونیاو لەم سەر زەوییەدا ئەو تەنسیقە ڕەهایە لەنێوان کردەوەو سزاو پاداش بەدی نەهێنراوە؟ وەلامی ئەوە لای پەروەردگارەو ئێمە هیچی لێ نازانین، بەڵکوو هەر ڕەوانیە ئەو

جۆرە پرسیارانە ئاراستە بکرێن، چونکە خودای بەدیهێنەر هەر بۆ خۆی دەزانێ مەخلووقاتی خۆی چۆن دروست کردون، نهێنی دروستکراوانی لای خۆیەتیو کەسی تری بەسەردا ئاگادار نەکردوە.

ئاماژە کردن بۆ فەراهەم هێنانی رزقو رۆژیی بۆ ئادەمیزاد لەئاسمانو زەوی پاش ئاماژە کردن بۆ بەدیهێنانی سەرەتاو زیندو بوونەوەی سەر لەنوێ ی دوا مردن پەیوەندییەکی پتەوو تۆکمەیان بەیەکەوە هەیە، پەیوەندیی رزقو رۆژیی زەوی بەسەرەتای دروست کردنو بەدیهێنانی ئادەمیزاد ئاشکراو نمایانە، ئادەمیزاد کەدێتە کۆڕی ژیانەوە بەو رزقو رۆژییەی سەر زەوی دەژی، پەیوەندی ئەو رزقو رۆژییەی بەزیندوو بوونەوەی قیامەت لەم روەوەیە: کەئادەمیزاد لەقیامەت دا سزاو پاداش وەردەگرنەوە لەسەر هەڵسو کەوتیان لەبەرامبەر ئەو رزقو رۆژییەی لەدونیادا پێیان بەخشراوە، پەیوەندیی رزقو رۆژی بەسەرەتای دروستبونەوە (واتە: هۆکارەکانی رزقو رۆژی: کەبریتییە لەتیشکی خۆرو روناکی مانگو بارانو هێزو وزەکانی تر: کەخودا بەدی هێناون بۆ فەراهەم هێنانی بژیو) ئاشکراو نمایانە لەدونیادا بۆ درێژەدان بەژیانەو لەقیامەت دا بۆ پاداشو سزادانەوەیە.

سەرەتا دروستکردنو پاش مردن سەرلەنوێ زیندوبوونەوە حەقیقەتو راستە، رزقو رۆژیی ئاسمانو زەوی حەقیقەتو راستە وەلێ ئادەمیزاد لێ ی غافڵنو لەئاست ئەم حەقیقەتانەدا چاوی خۆیان نوقاندوەو گوێی خۆیان هاخنیوە.

ئەی مەحەممەد! لێیان بپرسە ئایا دەگونجێ لەگەڵ خودای زاناو داناو بەتواناو کار دروست خودایەکی تر هەبێ؟ دەتەحەدایان بکەو بەمەبەستی بوڕدانو دەسەوەسانکردن ﴿قل: هاتوا برهانكم ان كنتم صادقين﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! پێیان بڵێ: بەڵگە لەسەر بیرو بۆچوونی خۆتان بهێننەوە نیشانەیەك بخەنەڕو پشتگیریی راستی بیرو باوەڕەکەتان بکا، هاوەڵ دانان بۆ خوداو بتپەرستیتان بچەسپێنێ، دەکوا ئەگەر راست دەکەن لەگەڵ خۆتانو غەیری خۆتان بەڵگە بخەنەڕو!! لەڕاستی دا هیچ بەڵگەتان بەدەستەوە نیە، دەلیلێکتان نیە عاقڵانە بێو لێتان وەرگیرێ، هەرچی دەیڵێن: بێهودەو بۆشو بێ بناغەیەو هیچی بەسەر هیچەوە نیە!

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ومن یدع مع الله الهاً آخر لابرهان له به، فانما حسابه عند ربه، انه لایفلح الکافرون﴾ (المؤمنون/١١٧)

هەر خودا غەیبزانەو کەسی تر بەسەر نهێنی ئاسمانەکان و زەوی دا ئاگاداریی نیه

قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُۚ وَمَا يَشۡعُرُونَ أَيَّانَ يُبۡعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلۡمُهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ مِّنۡهَاۖ بَلۡ هُم مِّنۡهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾

دوای ئەوەی جەولەیەکی بەناو بوونەوەرو خودی ئادەمیزادەکان دا کردو تاكو تەنهایی خودای مەزنی چەسپاندو لەهاوەڵو هاوشان بەرزو پیرۆزو بەدووری گرت.

ئەمجار جەولەیەکی تریان لەگەڵ دەست پێ دەکاو دەربارەی غەیبی شێردراوە: کەهەر خودا دەیزانێو کەسی تر پەی پێ نابا، سەرنجیان رادەکێشێو ئەو رادەیە دەگەیەنێ: کەزانیاری نهێنی تایبەتە بەخوداوە، هەروەها زانیاری دەربارەی کاتی هاتنی قیامەتیش جۆرێکە لەنهێنیو هەر خودا دەزانێ کەی رادەبێو چۆن رادەبێ!

دەفەرموێ: ﴿قل: لایعلم من فی السموات والأرض الغیب الا الله﴾ ئەی پێغەمبەر بەهەموو خەڵك رابگەیەنەو تێیان بگەیەنە: کەهیچ کەسێك لەئاسمانەکانو زەوی دا جگە لەخودا غەیب نازانێ، زانیاری غەیب تایبەتە بەخوداوەو کەسی تر هیچی لێ نازانێ مەگەر خودا بۆخۆی هەندێك لەبەندەکانی بەسەر هەندێ لەو نهێنی یەدا ئاگادار بکا. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وعنده مفاتح الغیب لایعلمها الا هو﴾ (الانعام) یان دەفەرموێ ﴿ان الله عنده علم الساعة، وینزل الغیث، ویعلم مافی الارحام وماتدری نفس ماذا تکسب غداً، وما تدری نفس بأی ارض تموت، ان الله علیم خبیر﴾ (لقمان/٣٤) تەنانەت رێزدارترینو خۆشەویسترین بەندە

لەلای خودا کە حەزرەتی موحەممەدە ﷺ ئەویش هیچی لەو زانیارییە نەزانیوە جگە لەوەی کە خودا بەسەر هەندێ لەو غەیبیاتەدا ئاگاداری کردوە.

موسلیمو ئەبوحاتەم لەعائیشەوە ریوایەت دەکەن؛ کە فەرمویەتی: هەرکەسێ پێ ی وابێ پێغەمبەر ﷺ دەیزانی لەرۆژی داهاتوودا چی رودەداو نهێنی زانیوە بێگومان بوختانی لەسەر خودا هەڵبەستووە؛؛ چونکە خودا بۆ خۆی دەفەرموێ: ﴿قل: لایعلم من فی السموات والأرض الغیب الا الله﴾ جا: کەنەفی زانیاری غەیبی (جگە لەخودا) لەهەموو کەس کرد بەگشتی.

ئەمجار زانیاری غەیبی تایبەتیشیان لێ دادەڕنێ کەتایبەتە بەزانیاری دەربارەی قیامەت، دەفەرموێ: ﴿وما یشعرون أیان یبعثون﴾ ئەهلی ئاسمانەکانو زەوی نازانن: کەی قیامەت رادەبێو مردو زیندو دەکرێنەوە، ئادەمیزاد بەگشتی لەهەموو سەردەمو چینو توێژەکانی دا بەدرێژایی مێژوو بەرامبەر قەضییەی قیەماتو زیندوبوونەوە هەڵوێستێکی سەیرو سەرسوڕهێنەریان نواندوە، وێڕای ئەوەی: کە هاتنی قیامەتو هەبوونی رۆژی جەزاو پاداش شتێکی ئاساییو پێویستە، کەچی ئادەمیزادەکان زوربەیان بەدرێژایی مێژوو ئینکاری هاتنی ئەو رۆژەیان کردوە، هەر پێغەمبەرێك کەهەواڵی زیندوبوونەوەی دوا مردنی بەگەلەکەی داوە خێرا بەدرۆیان خستۆتەوەو گاڵتەیان پێ کردوە.

قیامەت بۆ خۆی نهێنی یەکە لەو نهێنی یانەی جگە لەخودا کەسی تر نازانێ کەی رادەبێ، هەر پێغەمبەرێك رەوانە کرابێ بۆسەر نەتەوەیەك یەکسەر داوایان لەپێغەمبەرەکەیان کردوە کاتی رابوونی قیامەتیان بۆ دیاریی بکا، جا: کە پێغەمبەرەکە نەیتوانیوە ئەمجار بەدرۆیان خستۆتەوە، ئەمە دابو نەرێتێك بووە بەدرێژایی مێژوو باو بووە. لێرەش قورئان ئەو حەقیقەتەی دووبارە کردوەو رایگەیاند: کەزانیاریی نهێنی تایبەتە بەخوداوە کەسی تر غەیب زان نیە، زانیاری ئادەمیزاد دەربارەی کاتی هاتنی رۆژی قیامەتو چۆنیەتەکەی مەحدودەو هەرئەوەندەی لێ دەزانن: کە دێو لەداهاتوودا رادەبێ!!

بێگومان ئادەمیزاد هەر لەبەرەبەیانی مێژووەوە لەبەرامبەر غەیب دا دەسەوەسانو کۆڵەوار بووە، نەیتوانیوە هیچی لیٚ دەستەبەر بکاو هیچ لەدوا پەردەی غەیبەوە نازانیٚ، مەگەر ئەو هەندە نهێنی یەی: کەخودای زاناو ئاگادار فێری هەندێك لە بەندەکانی کردوە، هەڵبەتە ئەم غەیب زانینە بۆ ئادەمیزاد پێویست نەبوەو خێرو بێری لەوەدایە: کەئەو جۆرە زانیارییەی نیە، ئەگەر زانینەکەی لەبەرژەوەندیی ئاەمیزاد بوایەو خێرو بێری تێدا بوایە، پەروەردگار دەرگای غەیبی والآدەکرد بۆ ئادەمیزادی تینوو بۆ ئاگادار بوون بەسەر جیهانی نهێنی دا!

بێگومان پەروەردگار ئەوەندەی هێزو تواناو وزەی جۆراو جۆر بەئادەمیزاد بەخشیوە: کەبتوانیٚ جێنشینی خۆی لەسەر زەوی دا پیٚ ئەنجام بداو ئەرکەکانی سەرشانی جیٚ بەجیٚ بکا، لادانی پەردەی غەیب لەبەر دەمیا نابێتە یارمەتیدەر بۆ ئەنجامدانی ئەرکی خەلافەتی سەر زەوی، بەڵکوو شاردنەوەی غەیب هەڵیدەنیٚ بۆ لێکۆڵینەوەو هەوڵدان بەدوا زانیاری دا لەناو زگی زەمین دا لەناو قوڵایی دەریاکان داو لەئاسۆو ئەقطارەکانی فەضادا، شارەزای یاسای بوونەوەرو هێزو وزە تێدا حەشاردراوەکانی دەبیٚ پێداویستی خۆی بۆ ژیانو ئاوەدانکردنەوەی زەوی لیٚ دەستەبەر دەکا! ئەرکی جێنشینی خۆی لەسەر زەوی ئەنجام دەدا.

پەردەی غەیب هەر بەسەر ئادەمیزاددا دانەدراوەتەوە، بەڵکوو بەسەر ئەهلی ئاسمانەکانو زەوی دا دادراوەتەوە بەفریشتەو جندۆکەشەوە، جگە لەخودا خۆی کەس غەیب زان نیەو بەسەر نهێنی دا ئاگادار نیە.

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمویٚ: **﴿ثقلت فی السموات والأرض، لا تأتیکم الا بغتة﴾** (الاعراف/١٨٧)

واتە: زانیاریی دەربارەی رابوونی قیامەت کارێکی قورسو گرانەو ئەهلی ئاسمانەکانو زەوی پەی پیٚ نابەنو جگە لەخودا کەس نازانیٚ کەی قیامەت هەڵدەستیٚو کاتی حیسابو لێکۆڵینەوە دیٚ، کوتوپڕو ناگەهان پەیدا دەبیٚو کەس ناتوانیٚ کاتەکەی تەحدید بکا.

﴿بل ادارك علمهم في الأخرة﴾ بەڵكوو لەئاست زانینی کاتی هاتنی قیامەت زانیاری ئادەمیزاد بەکۆتا گەیشتووەو لەوبارەوە برِستیان لیٚ براوەو دەسەوەسان کەوتوون. واتە ئەو زانیاریانەی هەیانبوو دەربارەی سەلماندنی قیامەت زنجیرە دوا زنجیرە هەڵوەشایەوەو هیچیان بەدەستەوە نەما!

﴿بل هم في شك منها﴾ بەڵکوو کافرەکان لەحاڵەتی حەیرانیو سەراسیمەیی دان شكو گومانیان هەیە دەربارەی هاتنی قیامەت!

﴿بل هم منها عمون﴾ بەڵکوو ئەوانە لەکوێریو نەفامیو بیٚ ئاگایی دان دەربارەی قیامەتو روداوەکانی، ئەوان نایەن ژیرانە بیر بکەنەوە، هێزو توانای خۆیان بخەنەگەڕو لەناخەوە هەوڵ بدەن بەڵگەکانی سەلماندنی هاتنی قیامەتو چەسپاندنی دەستەبەر بکەن، هەر شتێك ئەو حەقیقەتەیان بۆ رون بکاتەوە، هەر بەڵگەیەك ئەو راستی یەیان لەلابچەسپێنیٚ خۆیانی لیٚ گێل دەکەنو گوێچکەی خۆیانی لیٚ دەهاخنن!

موشریکەکان ئینکاری زیندو بوونەوە دەکەن

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ
أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخۡرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدۡ وُعِدۡنَا
هَٰذَا نَحۡنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبۡلُ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾
قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ

﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَىٰ
أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ
رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ
فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾

لەوەپێش پەروەردگار نەفامی موشریکەکانی دەربارەی قیامەت رون کردەوە، ئەمجار بەشوێن ئەوەدا باسی بیرو بۆچونیان دەربارەی قیامەتو ئینکاریکردنیان بۆ ئەو روداوە گرنگە دەکا، دەفەرموێ: ﴿وقال الذين كفروا أئذا كنا تراباً وآباؤنا أئنا لمخرجون؟﴾ موشریكو ئینکاریکەرانی زیندو بوونەوە: ئەوانەی بڕوایان بەهەبوونی خودای تاكو تەنهاو زاناو داناو بەتوانا نیە، پێغەمبەرەکانی بەدرۆ دەخەنەوەو دەڵێن: ئایا ئەگەر ئێمە گیانمان دەرچوو ئەندامو جەستەمان رزیو پۆڵکا، بووینەوە بەخۆڵو جەستەمان پەرتو بڵاوبۆوە، ئەمەش حاڵەتێکە بەدەگمەن نەبێ بەسەر هەموو مردوێك دا دێ، هەموو کەس جگە لەحاڵەتی شازو دەگمەن ـ دوای مردنی بەماوەیەك جەستەی دەرزی، دەی ئەگەر ئەو رزینو پۆڵکانەیان بەسەردا هات؛ ئایا دەگونجێ جارێکی تر ئێمەو باوكو باپیرانمان گیانیان بەبەردا بکرێتەوە؟! رێی تێدەچێ جەستەی پۆڵکاوو بەخۆڵ بوومان جارێکی تر رێك بخرێتەوەو گیانی تێ بچێتەوە؟

ئەم قەسەیە دەکەنو ئەو حاڵەتە مادییەیان کردۆتە کۆسپو تەگەرە لەبەردەم تەصەورو تێڕوانینیان بۆ ژیانی دوارۆژ، ئەوەیان لەبیر چۆتەوە: کەئەوان لەسەرەتادا[1] لەنەبوەو دروست کراون، هیچ کام لەئەوانە نازانن: خانەکانی لەشیانو گەردیلەکانی پێکهاتەی جەستەیان لەچی دروست بووە، بێگومان گەردیلەو خانەکانی جەستەیان لەپێش دا پرژو بڵاو بووە، لەناو چینو توێژەکانی زەوی دا، لەناو دەریاو لەناو بۆشایی بەرفراوان دا، هەر پارچەیەکی لەشوێنێك بووەو وردە وردە کۆبوونەوەو ئەم پەیکەرە ئادەمیزادییەیان لیّ پێك هاتووە، هەندێکی لەگڵو خۆڵەوە، برێکی لەپێکهاتەی هەواو ئاوەوە، پچێکی لەوزەی خۆرو نووری مانگو هەناسەی ئادەمیزادو گیانلەبەرانو نەفەسی درەختو ڕوەك،بەشێکی لەو تەپو تۆزەی پەیدا بووە لەگیانلەبەری رزیوو دارو درەختی پوڵکاوەوە پەیدا بوون، ئەم شتانە؛ ئەم خانەو گەردیلانە تێکەڵ بەخواردنو خواردنەوەیان بونو لەگەڵ هەوادا هەڵیان مژیونو وزەیەك بوون خۆیان بێ گەرم کردۆتەوە تابەم جۆرە ئەم هەموو گەردیلەو خانانە: کەهەر خودا ژمارەیان دەزانیّو هەر خودا سەرچاوەکانیان لێك جیا دەکاتەوە، کۆبونەوەو یەکیان گرتوەو لەپەیکەری ئادەمیزادێك دا خۆیان نواندوە، ئەم جەستەو لەشو لارە، سەرەتا لەهێلکە تۆماوێکەوە کەدوای بەیەکگەییشتنی نێرو مێ بەدیواری منداڵدانەوە دەنووسیّو وردە وردە گەشو نما دەکاو دێتە ناوکۆڕی ژیانەوەو دوایی پەرە بەژیان دەدا تا کۆتایی ژیانی دێو دەخرێتە ناو گۆڕەوە؛؛ ئەوانە بەوشێوە دروست بوونو ئاواجەستەیان لێکدراوەو پەیکەریان پێك هاتووە، دەی بۆ دەبێ بەلایانەوە جێگای سەر سوڕمان بێ، ئەگەر جارێکی تر بەو شێوە یان بەشێوەیەکی تر دروست بکرێنەوە؟!

بەڵام بەدرێژایی مێژوو ئەوە هەڵوێستی موشریكو بەدرۆ خەرەوەکان بووەو ڕێگایان بەخۆیان نەداوە بڕوا بەهاتنی ڕۆژی قیامەت بکەنو زیندوبوونەوەیان لەلا بچەسپێ. هەر پێغەمبەرێك هاتبێو بانگەوازی کردبێ بۆ ئیمانهێنان بەخوداو بەڕاستی پێغەمبەرایەتیو ڕاستی زیندوبوونەوە بەو بیانوە لاوازە بەرپەرچیان داوەتەوەو، هەر ڕۆژە بەجۆرێكو هەر دەمە بەشێوازێك پەیامی پێغەمبەرەکەیان

رەتکردۆتەوە، کـافرە قورەیشـیـەکانیش هـەمان هەڵوێستیان نواندوەوهـەمان بڕو بیانوویان دۆزیونەوە، ئەمجار سوور بوونی خۆیان لەسـەر ئـەو هەڵوێسـتە نادروسـتە بەچەند بەڵگەیەکی بێ هێزو لاواز پاساو دەداتەوەو بەشێوەی لاقرتـێو بەتەوسـەوە دەیانگوت: ﴿لقد وعدنا هذا نحن وآباؤنا من قبـل﴾ بێگومـان بـەدرێژایی مێژوو ئێمەو باوكو باپیرانمان ئەو جۆرە قسەو باسەمان بیستوەو دەبیسین، هـەر قسـەیەو ناوەڕۆکی نیە، ئیسمی بێ موسەممایە، چ حەقیقەتێکی واقیعی نیە.

کەس دوای مردن زیندو نەبۆتەوە ﴿إن هذا الا أساطير الأولـين﴾ ئـەم قسـەو وادەو بەڵێنانە دەربارەی زیندوبوونەوە جگە لەئەفسانەو خەرافاتو تورەهات زیـاتر هیچی تـر نیـە، چیرۆکـە کـۆنو قسـەی پڕو پووچـە، چین لـەدوای چین ئـادەمیزاد لێکتریان وەرگرتووەو بەڵگەیەکی مەعقوول پشتگیریی ناکا.

بێگومـان موشـریکەکانی مەککـە دەیـانزانی: کەلـەوەپێش پـەروەردگار پێغەمبەری رەوانە کردون بۆسەر گـەلو نەتـەوەکان، دڵنیـا بـوون لـەوەی کـەباوكو باپیرانیان بەزیندو بوونەوەو حیسابو لێکۆڵینەوەی قیامەت ترسێندراون، کـەوابوو نابێ بگوترێ: عـەرەبەکان بێ ئاگاو زەینخاڵی بوونو دەربارەی تاكو تەنهایی خوداو ناردنی پێغەمبەرانو هاتنی قیامـەتو زینـدو بوونـەوە هیـچ زانیارییـەکیان نـەبوە، بەڵکوو ئەوان دەیان بینی لەمێژەوە ئەم هەڕەشەو وادەو بەڵێنـە دراونو هیچیشـیان نەهاتوونـە دی. ئیـتر لەسـەر ئـەوە گاڵتـەیان بـەهاتنی قیامـەت دەهـاتو هـەموو باسێکیان دەربارەی قیامەت بەچیرۆکە کۆنو ئەفسانە دەزانیو دەیانگوت: (محمـد) یش هەمان ئەفسانە کۆنەکان دووبارە دەکاتـەوە، بـێ ئاگـا بـوون لـەوەی قیامـەت کاتی خۆی هەیـەو پـاشو پێش ناکـا، نەبەعەجەلـە کردنـی ئـەوان پێش دەکـەوێ نەبەحەزو ئـارەزۆی ئـەوان دوا دەکـەوێ، لـەکاتی دیـاریکراوی خـۆی دا ـ رادەبـێو هەڵدەستێ. جگە لەخودا کەسی تر کـاتی هەڵسـانی قیامـەت نـازانێو نـهێنی یـە لێیان. تەنانەت پێغەمبەر ﷺ کەدەربارەی کاتی رابوونی قیامەت پرسیاری لێ کـرا فـەرمووی: (ما المسؤول عنها بأعلم من السائل) پرسـیارلێکراو لـەبارەی دیـاریکردنی هاتنی قیامەت لەپرسیارکەر ئاگادارتر نیە. واتە: هیچی لێ نازانم.

ئیتر لێرەوە سەرنجیان رادەکێشێ بۆ بەسەرهاتو لەناو چوونیو ئەو تاوانبارو سەر رەقانەی گەلە پێشینەکان: کە پێغەمبەرانی خۆیان بەدرۆخستوونەوە چییان بەسەر هات، بەمەش ئاماژە بەوە دەکا: کەئەوەی بەسەر موجریمو کافرەکانی پێشوو هات دوور نیە بەسەر موجریمەکانی دوایش بێ، چونکە سونەنو دابو نەریتی خودا گۆڕانی تێدا نیە، دەفەرموێ: ﴿قل: سيروا في الأرض فانظروا كيف كان عاقبة المجرمين﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! بەو موشریكو خودا نەناسانە بڵێ: بەناو خاکی حیجازو شامو یەمەنو شوێنی تریش دا بگەڕێن، سەرنج لەئاکامو بەسەرهاتی کافرەکانی پێشووتان بدەن، بزانن سەرەنجامی ئەوانەی پێغەمبەرانیان بەدرۆ خستوونەوە چی بوو، ئەوانیش وەکوو ئەوان بەژیانی دونیاییان لەخۆیان بایی بوون، بەنازو نیعمەتەکانی هەڵخەڵەتان، پێغەمبەرانیان بەدرۆخستەوە، ئینکاری هاتنی قیامەتو زیندو بوونەوەی دوا مردنیان کرد، خودا بەهۆی تاوانەکانیان بەهیلاکی بردن، زەویو زارو ملكو ماڵو شوێنەواریان لەپاش بەجێ ما، پاشماوەو کەلاوە کۆنەکانیان نیشانەو پەندو عیبرەتن بۆ ئادەمیزادانی دواخۆیان، لەهەمان کات دا: کەئەوانەی لەناو برد، پێغەمبەرو شوێنکەوتوانیانی رزگار کردن، عەزابی پیشەکێش نەیگرتنەوە، ئەمەش نیشانەی راستی ئەو وادەو بەڵێنانەیە: کە پەروەردگار لەسەر زمانی پێغەمبەران بەئادەمیزانی راگەیاندوە، بەڵگەیە لەسەر راستی ئیمان بەخوداو بەزیندوبوونەوەو هەبوونی حیسابو لێکۆڵینەوە، ئەوە دابو نەریتی خودایە لەبوونەوەردا، هەرکەسێ پێغەمبەرانی بەدرۆ بخاتەوە، تۆڵەی لێ دەستێنێ، کەوابێ بۆ قورەیشییەکانو غەیری ئەوانیش هەمان تاسو حەمامە.

ئەمجار تەسەللای پێغەمبەر ﷺ دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿ولاتحزن عليهم ولا تكن في ضيق مما يمكرون﴾ ئەی موحەممەد! ئەتۆ دڵتەنگو خەفەتبار مەبە بەوەی ئەو موشریکە قورەیشییانە ڕوولەبانگەوازییەکەت وەردەگێڕنو پەیامەکەت بەدرۆ دەخەنەوە، پیلانت لێ دەگێڕنو هەوڵی تیرۆر کردنت دەدەن، گوێیان پێ مەدەو بەهەندیان مەگرە، چونکە خودا پارێزەرو یارمەتیدەرتە، لەپلانو دەستی ئەوان دەتپارێزێو ئایینەکەت بڵاو دەکاتەوە بەسەر ناحەزانت دا زاڵت دەکا.

ئەمجار پەروەردگار باسی ئینکاریکردنێکی تریان دەکاو هەڵوێستێکی تری نادروستیان دەخاتەڕوو دەفەرموێ: ﴿ويقولون متى هذا الوعد ان كنتم صادقين﴾ ئەو موشریکانەی مەککەو هی تریش لەبارەی قیامەتو بەدرۆ زانینیان بۆ هاتنی، بەشێوەی گاڵتەو لاقرتێوە دەڵێن: ئەوە ئەو عەزابەی هەڕەشەمان پێ لێ دەکەن ئەگەر راست دەکەنو راستگۆن، کەیەو کەی دێ.؟ بۆ نەهات؟ ئەوە لەمێژە ئەم هەڕەشەیەمان لێ دەکرێ بەرۆژی قیامەتو عەزابی سەختی دەمانترسێنن!

پەروەردگار وڵامیان دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿قل: عسى أن يكون ردف لكم بعض الذى تستعجلون﴾ ئەی موحەممەد! پێیان بڵێ: نزیکەو لەوانەیە بڕێ لەو عەزابەی ئێوە پەلەتان لێیەتی بەشوێناتانەوە بێو لێتان نزیک بووبێتەوەو هاکا یەخەی گرتن. بەم شێوە قورئانی پیرۆز ترسو قەلەق دەخاتە ناو دڵی موشریکەکانەوە، دیمەنی وایان نیشان دەدا تارمایی عەزابی تێدا ببینن.

(ردیف) بەوکەسە دەڵێن: کەلەدوا سوارەوە سوار بووبێ، واتە: دوو کەس سواری ولاغێك بن بەوی دوایان دەگوترێ: ﴿رەدیف﴾ پاشکۆ.

کەوابێ ئەو عەزابەی ئەوان پەلەیان لێیەتی، لەوانەیە زۆریان لێ نزیك بووبێتەوە، ئەوان بەخۆیان نەزانیوە، ئاگایان لێ نیە، کێ دەزانێ لەژێر پەردەی غەیبەوە چییان بۆ ئامادە کراوەو چییان بەسەردێ!! چ عەزابێك لەدوا پەردەی نهێنی یەوە چاوەڕوانیانەو لەنکاوێك بینە قاقایان دەگرێ!!

زومەخشەری دەفەرموی: (عسى، لعل، سوف) لەوادەو هەڕەشەی پاشایانو خاوەن دەسەلاتان دا نیشانەی راستیو گرنگی ئەمرەکەیەو ئاماژەیە بۆ ئەوە: کەئەو شتە گومان لەراستیو روودانی دا نیە، مەبەستیشیان بەو جۆرە تەعبیرانە دەرخستنی بارقوڵیو شکۆمەندیی خۆیانەو ئاماژەیە بۆ ئەوە: کە لەتۆڵە ستاندنو عەزابدان بەپەلە نینو دڵنیان لەوەی: کەدوژمنیان لەچنگیان دەرناچێو بتمانەیان

بەهێزو توانای خۆیان هەیە، هەر لەم روانگەوەیە: کەهەندێ جار وادەو هەڕەشەی پەروەردگاریش بەم جۆرە تەعبیرانە دەردەبڕدرێن.(١)

ئەمجار پەروەردگار هۆی دواخستنی عەزابی خۆی بۆ ئادەمیزاد رادەگەیەنیّو دەفەرموێ: ﴿وإن ربك لذو فضل على الناس ولكن أكثرهم لايشكرون﴾ بێگومان خودای تۆ ئەی موحەممەد! خاوەنی فەضلو بەخششە بەسەر هەموو ئادەمیزاددا بەموسوڵمانو کافریانەوە، بەچاكو خراپو تاوانبارو بێ تاوانیانەوە، نازو نیعمەتی خۆی دەڕێژێ بەسەریان دا هەرچەندە خۆیان ستەم لەخۆیان دەکەنو شوکرو سوپاسی خودای خاوەن نیعمەت ناکەن!

پەلە لەعەزابو تۆڵە لیّ ستاندنەوەیان ناکا لەپاساوی کوفرو تاوانبارییان دا، وەلیّ لەگەڵ ئەوەش دا زۆربەی ئەو ئادەمیزادانە شوکرو سوپاسی خودا ناکەنو سپڵەو پیّ نەزانن‌و چاکەو نیعمەتی خودایان لەبەرچاو نیە.

﴿وأن ربك ليعلم ماتكن صدورهم وما يعلنون﴾ بێگومان خودای تۆ زاناو ئاگادارە بەو نهێنی یانەی وا لەدەروونی ئادەمیزادان دایە، هەر وەکوو چۆن ئاگاداری شتە ئاشکراکانیانە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿سواء منكم من أسر القول ومن جهر به﴾ (الرعد/١٠) یان دەفەرموێ: ﴿يعلم السر واخفى﴾ (طه/٧) لێرەدا مەبەست ئەوەیە: خودا زاناو ئاگادارە بەو قینو خەشمەی موشریکەکان لەدڵی خۆیان دا دژی پێغەمبەر حەشاریان داوە، ئاگاداری ئەو پیلانو فرتو فێڵانەیە: کەلەدژی فروستادەکەی ئەنجامی دەدەنو لەکاتی خۆی دا تۆڵەیان لیّ دەستێنیّو سزایان دەدا! ئەمجار ئەوە رون دەکاتەوە: کەهەرچی زانیاری بوونەوەر هەیە لەلەوحولمەحفوظ دا تۆمار کراوە. دەفەرموێ: ﴿وما من غائبة في السماء والأرض الا في كتاب مبين﴾ هیچ شتێکی نهێنیو پەنامەکی نیە لەبوونەوەردا، لەئاسمانەکانو زەوی دا، ئیللا زانیاری دەربارەی لەلەوحولمەحفوظ دا تۆمار کراوە، هەرچی بووەو هەرچی دەبیّ لەرابوردوو داهاتوودا، خودای مەزن دەیزانیّو زانیاریی تەواوی دەربارەی

---

(١) تەفسیری کەششاف ج ٢/٤٦٠ .

هەیە، ئاشکراو نهێنی وەکوو یەك دەزانێ، زاناو ئاگاداری نهێنی نـاو ئاسمانـەکانو زەوییە.. وەکوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: **﴿الم تعلم ان الله یعلم ما فی السماء والأرض، انّ ذلك فی کتاب، ان ذلك علی الله یسیر﴾** (الحج/٧٠).

یان لەشوێنێکی تردا لەسەر زمانی حەزرەتی لوقمان دەفەرموێ: **﴿یا بنيّ انها ان تك مثقال حبة من خردل فتکن فی صخرة أو فی السموات أو فی الأرض یأت بها الله، ان الله لطیف خبیر﴾** (لقمان/١٦)

بەڕاستی ئەم ئایەتانە تێکڕا بـیرو هۆش دەخەنەگـەڕ، خـەیاڵ دەخەنـە مەلـەو هەوا پەروازیی‌و سەرنجی ئادەمیزاد بۆئەوە کیـش دەکـەن: کەهـەموو نـهێنی یـەك، هەموو پەنامەکی‌و هەواڵو سەرگورشـتەیەك لەهـەموو کـون‌و قوژبنـی بوونـەوەردا کۆنترۆڵکراویی زانیاریی خودای مەزن‌و بالاّ دەستن. هیچ شتێك نیـە بتوانـێ لـەژێر کۆنترۆڵی زانیاریی خودا دەربچێ!

قورئانی پیرۆز بەڵگە لەسەر راستی پیغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد

إِنَّ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانَ
يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَكْثَرَ ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾
وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُم
بِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى
ٱلْحَقِّ ٱلْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ

إِذَا وَلَّوْاْ مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِي ٱلْعُمْيِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْۖ إِن
تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار باسی مەبدەئو مەعادی کرد، بەڵگەی جۆراو جۆری عەقڵیو حیسسی لەسەر زیندو بوونەوەی دوامردنو هاتنی رۆژی قیامەت هێنایەوە، ئەمجار لێرەدا بەڵگە لەسەر راستی پێغەمبەر ﷺ دەهێنێتەوە، گەورەترین بەڵگەش لەسەر ئەوە قورئانی پیرۆزە: کە لەفظو مانای موعجیزەن، جا: کە قورئان موعجیزە بێ، بێگومان موعجیزەشە، ئەوە بەڵگەیە لەسەر راستی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد ﷺ .

بێگومان ئەوکتێبەی بەڵگەی جۆراو جۆری تێدان لەسەر صیفاتی کەمالو جەلال بۆ خودای مەزنو شکۆمەند، هەروەها چەسپاندنی هاتنی رۆژی قیامەتو زیندوبوونەوەو حیسابو لێکۆڵینەوە، سزادانی تاوانبارانو پاداشدانەوەی چاکەکاران. هەڵبەتە بڕوا بەخودای تاکو تەنهاو سەلماندنی صیفاتەکانی، هەروەها سەلماندنی رۆژی قیامەت دوو بنەمای سەرەکی ئایینی پیرۆزنو قورئان لەخۆی گرتوون.

جا هەر بەبۆنەی باسکردن دەربارەی زانیاری رەهای خوداو ئاگاداریی بەسەر هەموو شتێك دا، باسی ئەو زانیاریانە دەکا: کە قورئان لەخۆی گرتوونو یەکالاکردنەوەی ئەو کێشەو نیزاعانەی نەتەوەی ئیسرائیلن، چونکە یەکالا کردنەوەی ئەو کێشەو نیزاعانەش بەشێکە لەزانیاریی خوداو نموونەیەکی فەضلو گەورەیی پەروەردگارە، بەشێکە لەقەضاو یەکالا کردنەوەی زاتی بەرزیی لەنێوان کێشەکاران دا، بەمەش تەسەللای پێغەمبەر ﷺ دەداتەوە بۆئەوەی وازیان لێ بێنێ بۆ خودا، ئەو دادگاییان بکاو تۆڵەی تاوانیان لێ بستێنێ!

دەفەرموێ: ﴿إن هذا القرآن يقص على بنى إسرائيل اكثر الذى هم فيه يختلفون﴾ بێگومان ئەم قورئانە پیرۆزە هەواڵ دەدا بەنەتەوەی ئیسرائیل کەهەڵگری

تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی دەیەم

نوسینی

مەلا مەحموودی گەلاڵەیی

جزمی (٢٠)

بسم الله الرحمن الرحيم

❋ تەفسیری رەوان بۆ تێگەیشتنی قورئان .

❋ نوسینی : مەلا مەحموودی گەلاڵەیی.

❋ چاپی یەکەم .

❋ چاپخانەی ئۆفسێتی تیشك .

❋ تیراژ: (٥٠٠) دانە.

❋ ژمارەی سپاردن : (٣٦٩)ی ساڵی ٢٠٠٢.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

بەڵگەکانی تاک و تەنهایی خوداو نیشانەی دەسەڵاتی بێ سنووری

قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ
عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَىٰٓ ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾
أَمَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ
مَآءً فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ
أَن تُنۢبِتُوا۟ شَجَرَهَآ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾
أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنْهَٰرًا وَجَعَلَ لَهَا
رَوَٰسِىَ وَجَعَلَ بَيْنَ ٱلْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ
وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ أَءِلَٰهٌ
مَّعَ ٱللَّهِ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِى
ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ
رَحْمَتِهِۦٓ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾

أَمَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار لەئایەتەکانی پێشوودا چیرۆکی چوار پێغەمبەری لەگەڵ نەتەوەکانیان دا بۆ گێڕاینەوە، باسی لەناوبردنی ئەو نەتەوانەوجۆری لەناوبردنەکەیانی بۆ کردین: کەبەهۆی هاوەڵدانان بۆ خوداو بتپەرستی‌و هەڵگەڕانەوە لەسروشت‌و فەرمانی پەروەردگارو سوور بوون لەسەر کارو کردەوە قێزەونەکانیان، خودا بەغەزەبی خۆی ڕیشەکێشی کردن.. ئەمجار بەڵگەی جۆراو جۆری هێنانەوە لەسەر دەسەڵاتی بەرفرانی‌و یارمەتیدانی پێغەمبەرانی بەسەر دوژمنەکانیان دا، فەرمانی بەپێغەمبەرو خۆشەویستی خۆی حەزرەتی (محمد) ﷺ کرد: کەشوکرو سوپاسی خودا بکا لەسەر ئەو نیعمەتانەو درووود بنێرێ بۆسەر گیانی ئەو پێغەمبەرە ڕێزدارانە: کەلەپێناو گەیاندنی پەیامی یەزدان دا کەمتەرخەمییان نەکردو بەلێهاتوویی ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام دا. ئەمجار رەدی بتپەرستەکانی دایەوەو جۆرەها بەڵگەو نیشانەی بەهێزو پتەوی هێنانەوە لەسەر تاك‌و تەنهایی زاتی پاکی‌و دەسەڵاتی رەهاو بێ سنووری لەدروستکردن‌و بەدیهێنان دا..!

دەفەرموێ: ﴿قل: الحمدلله﴾ ئەی موحەممەد! بڵێ سوپاس بۆ خودایە، حەمدو سوپاسی خودا بکە لەسەر ئەو هەموو نیعمەتە مەزن‌و جۆراو جۆرانەی: کەلەژمارە نایەن‌و بەبەندەکانی خۆی بەخشیون، هەروەسا سوپاسی خودا بکە لەسەر تایبەتمەندیی زاتی پاکی بەو صیفەتە بەرزو شکۆمەندییانەی پێیانەوە (متصف)ە. بەو ناوە جوانانەی کەهەنی‌و هاواری لێ دەکرێ پێیان! ﴿وسلام علی عبادە الذین اصطفی﴾ ئەی موحەممەد! درووود بنێرە بۆ سەرگیانی پاکی ئەو بەندانەی خودا: کە هەڵی بژاردون بۆ فروستادەیی‌و پەیامی خۆی پێدا ناردوون بۆسەر بەرەی ئادەمیزاد،

ئەوانیش بەوپەڕی دڵسۆزییەوە ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام داوەو پەیامی ئاسمانییان بەدانیشتوانی سەر گۆی زەوی راگەیاندوە.

فەرمانەکە بە پێغەمبەر ﷺ کراوە: کەبەردەوام بێ لەسەر حەمدو سوپاسی خوداو ناردنی دروود بۆسەر گیانی پێغەمبەران هەروەها موسوڵمانانیش فێری ئەم حەمدو سوپاسە بکاو ئەوانیش چاو لەو بکەن!

بەشێکیش لەو نیعمەتانە هیدایەتدانو رزگار کردنی پێغەمبەرانو موسوڵمانانە، یارمەتیدانو سەر خستینیانە بەسەر دوژمنانیان داو ریشە کێشکردنی دوژمنانە، نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿سبحان ربك رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين والحمدلله رب العالمين﴾ (الصافات/١٨٠-١٨٢).

ئەمجار دوای ئەم پێشەکیو رێ خۆشکردنە، لەدەرگای ئەو دڵانە دەدا، کەئینکاری ئایاتی خودا دەکەنو سەرەتا پرسیارێکیان ئاراستە دەکا: کەتەنیا وەلامێکی هەیەو بەس! دەفەرموێ: ﴿آللّٰه خير أما يشركون؟﴾ ئایا ئەو خودایەی ناوی (اللّٰه) یەو خاوەنی شکۆمەندیو تواناو دەسەڵاتی رەهایە، ئەو شیاوترە بۆ پەرستنو بەندایەتی بۆ کردن یان ئەم خودا درۆزنانەی بەناحەق کردویانن بەهاوەڵی خوداو دارای هیچ شتێك نین؟؟ ئەوشتانەی: کەئەوان کردویانن بەهاوەڵی خودا بتو صەنەم بن یان فریشتەو جندۆکە بن یان هەر مەخلوقێکی تربێ لەمەخلوقاتی خودا، شیاوی ئەوە نیە ببێتە هاوەڵی خوداو پەرستشی بۆ بکرێ. چ جایی بگاتە ئەو ئاستەی لەخودا باشتر بێ! هەرگیز بەدڵی عاقڵ دا نایە: کە موازەنەو هاوکێشەیی بکا لەنێوان ئەوشتانەو خودادا، بۆیە بەم ئیستیفهامە ئینکار ئامێزەو بەم شێوازە: کە کۆمەڵێك سەرزەنشتو (تهكم)و (تبكيت) ی لەخۆ گرتوونو لۆمەیان دەکا لەسەر ئەوە: کە بتپەرستییان هەڵبژاردوە بەسەر عیبادەتکردن بۆ خودادا، مەبەستەکەش ئاماژەکردنە بۆ گومڕاییو نەفامی ئەوان. ئەگینا ئاشکراو نمایانە: کەهیچ خێرو بێرێك لەبەندایەتی کردنی ئەوانەدا نیە هەتا شیاوی ئەوەبن بەرامبەرییان لەگەڵ خودای بەدیهێنەرو زاناو دانادا پێ بکرێ، کەوابێ (موازەنە)

کە: کەئەنجام دراوە بەگوێرەی بیرو بۆچونی ئەوانە: کەپێیان وایە: بتەکانیان سودو قازانجیان پێ دەگەیەنن!!!

بۆیە پێغەمبەر ﷺ هەرکاتێ ئەم ئایەتەی دەخوێندەوە دەیفەرموو: (بل الله خیر وأبقی وأجل وأکرم).

ئەمجار سیاقەکە لەسەرزەنشتو لۆمەی کورت ئاساوە دەگوێزێتەوە بۆ رەددانەوەیەکی درێژو تیژو تەسەلو پڕ بەڵگە، لەپرسیاری ئینکار ئامێزەوە دەگوێزێتەوە بۆ پرسیارێکی تر: کەلەواقیعی بوونەوەر هەڵیدەستێنێو بەچاوی خۆیان دیاردەکانی دەبینن، لەروانگەی بەڵگەی جیا جیاوە رەدی بتپەرستەکان دەداتەوەو ئەوە دەچەسپێنێ: کە پەروەردگار خودایەکی تاكو تەنهاو بێ هاوەڵە، خاوەن تواناو دەسەڵاتی رەهایە، دەتوانێ هەموو شتێك بکا، هیچی لیٚ عاسی نابێ، هەموو نیعمەتێك لەوەوەیەو ئەو رەخساندونی، دەی ئەوانە بەچ عەقڵێك بەندایەتی بۆ شتێك دەکەن کە هیچ شتێکی لەدەست نایە!!

دەفەرموێ: ﴿أفمن خلق السموات والأرض وأنزل من السماء ماءً فأنبتنا به حدائق ذات بهجة ماکان لکم أن تنبتوا شجرها﴾ ئایا بتپەرستیو عیبادەتکردن بۆ ئەو شتانەی سودو قازانجیان بەدەست نیە باشە یان عیبادەتکردن بۆ خودایەك: کە بەدیهێنەری ئاسمانەکانە بەو هەموو جوانیو بەرزیو فراوانییەوە لەگەڵ ئەو حەمکە ئەستێرەو مانگو خۆرەی لەفەلەكو جەمسەرو هێڵەکانیاندا دێنو دەچن؟؟ هەروەها زەوی دروستکروە بەو شێوەی بگونجێ بۆ تێدا ژیان، کێوو دۆڵو سارای تێدا رەخساندون، ئەمجار لەئاسمانەوە بارانمان بۆ سەرباراندوە درەختو رەوەکمان تێدا رواندون! ئەگەر باران نەبوایە نەدەڕوان، دەریاو زێو چۆمو کانیاوو بیرو شەلالمان تێدا رەخساندون، باخچەو باغو دارستانمان تێدا خولقاندوە، بەروبومو دانەوێڵەمان تێدا بەدی هێناوە، جۆرەها ئاژەڵو گیانلەبەری ترمان تێدا دروست کردوە، ئەمانە هەموویان بۆ بەرژەوەندیی ئێوەی ئادەمیزادە، بۆ دابین بوونی رزقو رۆژیی ئێوەیە، بۆ ژیانخۆشیو لەزەت وەرگرتنی ئێوەیە، خۆ ئەگەر پەروەردگار ئەو گیاوو گژو دارو

درەختەی بۆ ئێوە نەخولقاندایە، کەی ئێوە دارای ئەوەتان هەبوو بیانڕوێنن؟؟ ئێوە دەسەلاتی بەدیهێنانی چڵەگیایەکتان نیەو دارای خولقاندنی دەنکە دانەوێڵەیەك نین!!!

هەر خودا خولقێنەرو بەدیهێنەرە، هەر ئەو رزق‌و رۆژیدەرە ﴿أاله مع الله؟﴾ ئایا دەگونجێ‌و عەقڵ پەسندی دەکا لەگەڵ هەبوونی خودای تاك‌و تەنیاو بەتواناو زانادا خودای تر هەبن، عیبادەتیان بۆ بکرێ؟! نەخەیر خودای تر نین‌و هەر (الله) خودایەو هەر ئەو شیاوی پەرستش بۆ کردنە! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ ﴿وما کان معه من اله﴾ (المؤمنون/٩١).

بەلام ئەم موشریك‌و نەفامانە سەریان لێ تێك چووە، گومڕابوون، لەحەق لایان داوەو چوونە ناو زلکاوی باطل‌و فەسادەوە، هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن‌و غەیری خودا دەبەنە ریزی خوداو بەندایەتی بۆ دەکەن!!

بێگومان دیمەنی باغ‌و باخچەی رازاوەو رەنگاو رەنگی گوڵ‌و گەلاکانی، بەروبوم‌و میوەجاتی، بۆنی خۆش‌و دیمەنی جوانی، تێفکرین‌و سەرنج لێدانیان داخوازی ئەوەن تەمجیدو تەقدیسی خودایان لەسەر بکرێ. ئەوەمان داوا لێ دەکەن: کە پێویستە بەندایەتی بۆ بەدیهێنەری ئەو گوڵ‌و گوڵزارە بکرێ، تێفکرین لەبوونەوەر؛ لەتاکەکانی بوونەوەر هەر لەدارو درەخت‌و روەك‌و کانیاوو چۆم‌و دەریاوە، تا دەگاتە ئادەمیزاد خۆی‌و گیانلەبەرانی تری ناو دەریاو وشکانی بەپێڕۆو خشۆك‌و باڵەفڕەیەوە: هەموو هاندەرن بۆ ئیمان هێنان بەهەبوونی خودایەکی بالادەست‌و کاردروستی هەمیشە زیندوو زاناو دانا.

چونکە رەنگاندنی تاقە گوڵێك‌و تەنسیق تێیدا،گەورەترین هونەرمەندی ئادەمیزاد لەئاستی‌دا دەسەوەسان‌و جۆش داماوە. مەوجاندنی رەنگەکان‌و پێکەوە گونجان‌و تێکەڵبوونی هێڵە رەنگییەکان‌و رێکخستنی پەلکە گەلاکانی تاقە گوڵێك کارێکی سەرئاسایەو لەتوانای ئادەمیزاد دا نیە ئەنجامی بدا چ جایی بتوانێ ژیان‌و گەشەو نەش‌و نما بخاتە درەختەکە خۆیەوە، کەوابوو بەهیچ جۆرێ لەتوانای ئادەمیزاد دا نیە درەختێك، یان روەکێك بەدی بێنێ، بەڵکوو ئادەمیزاد چەندێك

لەزانستو زانیاری دا پێشکەوتن بەدەست بێنێ هەرگیز پەی بەنهێنی ژیان نابا و نازانێ روح چیەو نهێنی گیانو زیندویی ناو گیانلەبەرو درەختو روەك نادۆزێتەوەو لەبەرامبەری دا کۆڵەوارە.

هەتا ئێستاو لەمەدواش ئادەمیزاد نازانێ ئەم ژیانە چۆن هاتووەو چۆن دروست بووەو چۆن دروست دەبێو چۆن پەیوەندی بەمادەوە دەکا!! بەناچاری دەبێ بیگێڕینەوە بۆ تاکە سەرچاوە سەرەکیو بێ نموونەکەی: کە پەروەردگارە.. ئەتۆ چارت نیەو چەندێك لەم بارەوە خۆت ماندو بکەیو بتەوێ بزانێ گیان چیەو لەچی پەیدا دەبێ بێهودەیەو خۆ ماندو کردنە، زوربەی زۆری کافرو گومڕاکان بڕوایان وابوە: کەخودا بەدیهێنەرە، دەیانزانی دروست کاری بوونەوەر بەئاسمانو زەوییەوەو ئەوەی تێیان دایە (الله) یە لەم بارەوە کەسیان نەدەکرد بەهاوەڵی خودا تەنها لەڕوی عیبادەت بۆ کردنەوە هاوەڵیان بۆ دادەنا وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ولئن سألتم من خلقهم ليقولنّ الله**﴾ (الزخرف/٨٧) یان دەفەرموێ: ﴿**ولئن سألتهم من نزل من السماء ماءً فأحيا به الارض بعد موتها ليقولَنَّ الله**﴾ (العنكبوت/٦٣)

ئەمجار قورئان سەرنجی ئادەمیزاد رادەکێشێ بۆ حەقیقەتێکی تری بوونەوەرو بەرەنگارییان دەبێتەوەو دەفەرموێ: ﴿**أم من جعل الأرض قراراً**﴾ واتە: ئایا عیبادەتکردن بۆ بتو صەنەمێك باشە: کەهیچ سوودو قانزانجیان لیٚ چاوەڕوان ناکرێ؟ یان بۆ خودایەك کەزەوی وارەخساندوە بەکەڵکی قەرارگای ئادەمیزادو شتی تریش بێ، ئەم زەوییە گەورەو فراوانەی وادروست کردوە ئاوو هەوای سازگارو لەبارە بۆ تێدا ژیان، جمو جوولی بەجۆرێکە بگونجێ لەگەڵ ژیانی گیانلەبەرانی سەری، ئەوەندە خێرا هەڵناسوڕێ قەبارەکانی سەری بەگیاندارو بێ گیانەوە خۆی لەسەر نەگرنو فڕێیان بدا!! ئەوەندەش بەهێواشی هەڵناسوڕێ: کەزیانی بۆ گیانلەبەرانو دارو درەخت ببێ! خۆ ئەگەر دووریو نزیکی زەوی لەخۆرو مانگ وەکوو ئێستای نەبوایە، یان ئەگەر قەبارەو شکڵو شێوەی گەورەتر یان بچوکتر بوایە، یان سوڕانەوەی مانگ بەدەوری دا خێراتر بوایە یان.....هتد ئەوە زەوی بەکەڵکی ژیان نەدەهاتو گیانلەبەران نەیان دەتوانی تێ یدا بژین.

هەڵبەتە ئەوکاتەی قورئان نازڵ بووە ئادەمیزادان جگە لەپێغەمبەر ﷺ بەم شێوەی ئەمڕۆ چۆنیەتی بوونەوەرو هەڵسوڕانی قەبارەکانی: کە تێیدا هەڵدەسوڕێن نەزانیوە، لەئایەتی ﴿أم من جعل الأرض قراراً﴾ ئەو وردیاتو عەجایەباتەی چۆنیەتیو هەڵسوڕانی زەوییان هەست پێ نەکردوە، بەڵام بەشێوەیەکی ئیجمالی بینیویانە سەر زەوی بەکەڵکی تێدا ژیان دێو ناتوانن لافی ئەوە لێ بدەن: کەشتێکی تر هەبێ لەبتەکانیانو غەیری بتەکانیان هاوبەشییان هەبێ لەدروستکردنی زەوی دا، بەم شێوە جوانو ڕێکو پێکو گونجاوە، ئەمەش بەسە بۆ بەڵگە هێنانەوە، لەهەمان کات دا دەقەکە هەڵدەگرێ زانایان چین دوای چین بەگوێرەی زانیاری خۆیانو پێشکەوتنی باری ڕۆشنبیری سەردەم مانای تازەو زانست ئامێزی لێ وەرگرنو ڕۆژ دوای ڕۆژو ساڵ دوای ساڵ مانای تازەی لێ دەربێنن، ئەمەش موعجیزەیەکی تری قورئانەو دیاردەیەکی تایبەتە بەو کەلامە ئاسمانییەوە: چونکە خیطابەکەی بۆ هەموو عەقڵو هۆشێکە، بۆ هەموو دڵو دەرونێکە بەدرێژایی مێژوو... کەوابوو: هەرکەسە دەتوانێ بەگوێرەی عەقڵو زانیاریی خۆی مانای لێ وەربگرێ!

﴿وجعل خلالها انهاراً﴾ پەروەردگار لەزەوی دا کێوو دۆڵو دەشتایی رسکاندونو بەناو زەوی دا زێو چۆمو چەمیلکەی دروست کردون!

چۆمو زێ یەکان لەزەوی دا ڕەگی ژیاننو نیعمەتی پەروەردگارن بۆ گیانلەبەران، ئەو زێو چۆمانە بەناوی دا لەباکورەوە بۆ باشوورو لەباشوورەوە بۆ باکورو لەخۆرهەڵاتەوە بۆ خۆرئاواو بەپێچەوانەوە دەکشێنو زەوی شەق دەکەن، لەگەڵ خۆیان فەڕوبەرەکەتو ژیان نەقڵ دەکەن، چۆم پێك دێ لەکۆبوونەوەی ئاوی باران بەشیوو دۆڵەکان داو دوایی یەکدیگیر بوونیان لەشێوەی چۆمێکی گەورە یان پچووك داو کشانی بەرەوخوار بەگوێرەی وڵاتەکە.

ئەو خودایەی بوونەوەری بەدیهێناوە هەر ئەو نەخشەی چۆنیەتی کشانی چۆمەکانی کێشاوە، هەر ئەو سەرچاوەکانی بەدیهێناوە، هەر ئەو لەبەرزایی یەوە بارانی باراندوەو هەندێکی لەطەبەقەکانی زەوی دا پەزمەندە کردوەو کردویەتی

بەسەرچاوەی هەمیشەیی زێو چۆمەکان: کەلەشێوەی کانیاوو بلقاوو شەلال دا لەزەوی هەڵدەقوڵێن‌و دەبنە سەرچاوە بۆ ئەو چۆمانە. هەڵبەتە کەس ئەوەندە بێ عەقڵ‌و بێ دەماغ نیە لافی ئەوە لێ بدا: کەشتێك هەبێ جگە لەخودا ئەو چۆمانەی بەدی هێنابن، یان هاوبەشی خودایان کردبێ لەبەدیهێنانیان دا!!

﴿وجعل لها رواسي﴾ پەروەردگار لەزەوی دا کێوی بەدیهێناون، وەکوو بزمار لەزەوی دا دایکوتاون‌و لەنگەری زەوییان راگرتووە، ناهێڵن لەرەبکا، لەزوربەی شوێن دا ئەم کێوانە سەرچاوەی چۆمەکانن‌و لەوانەوە ئاوهەڵدەقوڵێ‌و سەرەوژێر بەرەو شیوو دۆڵەکان هەڵدەڕژێ‌و زێو چۆمەکان پێك دێن.

﴿وجعل بين البحرين حاجزاً﴾ پەروەردگار لەنێوان ئاوی شیرین‌و گواراو ئاوی سوێردا نێوەندی داناوە، واتە: لەنێوان دەریای سوێرو تاڵ‌و چۆمی شیرین‌و گوارادا پەردەی داناوە. (بەشێوەی تەغلیب) بەچۆم دەڵێ دەریا، چونکە مادەکەیان کەئاوە هاوبەشە لەنێوان دەریاو چۆم دا.

زۆربەی وەختیش پەردەی نێوان دەریاو چۆم پەردەیەکی سروشتی یە، ئەویش بریتییە لەوەی ئاستی ئاوی چۆم لەئاستی ئاوی دەریا بەرزترە، ئاوی چۆمەکان دەڕژێتە ناو ئاوی دەریاکان، مەجرای چۆمەکان لەلایەن ئاوی دەریاکانەوە داناپۆشرێ، بەم شێوە ئاوی شیرین‌و گوارای چۆمەکان تێکەڵ بەئاوی تاڵ‌و سوێری دەریاکان نابێ، بۆئەوەی ئاوی دەریا رۆڵی خۆی بگێڕێ‌و سەرچاوەی باران بێ، ئەو هەوایەی سەرخۆی بەپاکی بمێنێتەوە، هەروەها بەهۆی ئەو تاڵ‌و سوێرییەی ئاوی دەریاکان بۆگەن ناکا، ئەگەر وانەبوایە بەهۆی مانەوەی زۆر بۆگەنی دەکرد.

هەروەها ئاوی چۆمەکانیش بۆ خواردنەوەی ئادەمیزادو ئاودانی گیانلەبەرانی ترو ئاودێر کردنی باغ‌و باغات‌و دارو درەخت‌و گژو گیا بەکاربهێندرێ!

تەنانەت لەو کاتەش دا: کەئاستی روبەری چۆم لەروبەری دەریا لەبەر هۆیەك لەهۆیەکان نزم تریش بێ لەمپەڕی نەهێشتنی تێکەڵاوبوون هەر بەردەوامە، چونکە سروشتی خودی ئاوەکان لێك جودان؛ ئاوی چۆم سووکەو ئاوی دەریا قورسترە،

مەجرای هەردوکیان بەردەوام لێك جودان و تێکەڵ بەیەکتر نابن و هیچیان بەسەر ئەوی تریان دا زاڵ نابێ، ئەمەش قانون و یاسای خودایە لەدروستکردنی بوونەوەردا ئاوا بەوشێوە دوو شلەمەنی لەیەك مادە لەپەنایەکەوە تێکەڵ بەیەك نابن.

دەی کێ ئەم تەصمیمەی داناوە؟ کێ هەیە لافی ئەوە لێبدا: کەغەیری خودا ئەمەی بەدیهێناوە؟ یەکیەتی قانوونی بوونەوەرو یەکیەتی تەصمیم وخەریتەڕوا لەعاقڵمەندان دەکەن ئیعتراف بەتاك و تەنهایی بەدیهێنەر بکەن ﴿بل أكثرهم لايعلمون﴾ وەلێ زوربەی زۆری ئادەمیزاد ئەندازەی گەورەیی و بەتوانایی و دانایی خودا نازانن، هەست بەزیانی بتپەرستی خۆیان ناکەن، نازانن خوداپەرستی و یەکتاپەرستی چەند بەسودە بۆیان!!

نموونەی ئەم ئایەتە چەند ئایەتێکی ترە وەکوو دەفەرموێ: ﴿الله الذي جعل لكم الأرض قراراً والسماء بناء﴾ (غافر/٦٤)

یان دەفەرموێ: ﴿وهو الذي مرج البحرين هذا عذب فرات وهذا ملح أجاج وجعل بينهما برزخاً وحجراً محجوراً﴾ (الفرقان/٥٣) ئەمجار سیاقی قورئان لەرانواندنی دیمەنەکانی بوونەوەرەوە دەگوێزێتەوە بۆ دیاردە تایبەتمەندییەکانی خودی خۆیان و دەفەرموێ: ﴿أم من يجيب المضطر اذا دعاه ويكشف السوء ويجعلكم خلفاء الأرض﴾ ئایا ئەو شتە هیچ لەبارا نەبوانەی بێ گیان و هەستن باشن بۆ خودایەتی و شیاوی پەرستش بۆ کردنن؟ یان ئەو خودایەی بەهانای لێقەوماوو داماوانەوە دێ ئەگەر هاواری لێ بکەن، ناخۆشی و تەنگانەو بەڵایان لەسەر لادەباو دەیانکاتە جێگرو میراتگریی پێشینان، چین لەدوای چین دەیانکاتە میراتگریی یەکتریی! ﴿المضطر﴾ کەسێکە نەخۆشیی یان هەژاریی و بەڵاو کارەسات وای لێ بکەن هاوار بۆلای خودا بکاو پەنای بۆبەرێ!!

لێقەوماو لەکاتی تەنگانەو ناخۆشی دا بۆی دەردەکەوێ: کە جگە لەخودا کەس فریادرەس نیە، کەس ناتوانێ ببێتە پەناو بەهانایەوە بێ، ئەوانەی دەکەونە حاڵەتی تەنگانەو روبەروی مردن دەبنەوە لەو سات و کاتانەدا بۆیان دەردەکەوێ: کە

کەس بەکەلکی هاوارلێکردن نایە، هەموو پەناو پشتیوانێك لەبیر دەچنەوە جگە لەخودا کەسی تر بەخەیاڵ دا نایە، ئەوانەی دەخرێنە زیندانی رەشی طاغوت‌و ملهوڕەکان، دەخزێندرێنە ژورێکی تەسکی چوار دیواری بێ پەنجەرەو دەرگا لەسەر گاڵدراوە‌ هاواریان بەکەس ناگا، ئەوانە باش خودا دەناسن‌و بەدڵسۆزیی هاواری لێ دەکەن‌و هانای بۆ دەبەن. کەم کەس هەن لەکاتی تەنگانەو لێقەومان دا لەکاتێك دا بەڵاو کارەسات تابینەقاقای دەگرن خودای بیر نەکەوێتەوەو هانای بۆ نەبا!

ئالەوکاتە تەنگانەو ناخۆشییانەدا ئادەمیزاد سەیری دەوروبەری خۆی دەکا، دەڕوانێ بێ یارمەتیدەرو هۆکاری رزگاربوونە، ئەو هێزو یارمەتیدەرانەی لەوەپێش پشتی پێ دەبەستن هیچیان پێ ناکرێ ئەوانیش وەکوو خۆی دەسەوەسان‌و داماون، هێزێك نیە رزگاری بکاو بەهانایەوە بێ، ئالەم کات‌و هەلۆێستانەدا سروشت بەئاگا دێ‌و پەردەی غەفلەتی لەسەر لادەچێ‌و لەناخەوە هەست بەهەبوونی هێزی خودایی دەکاو دەزانێ جگە لەئەو کەسی ترشیاوی بەفریاکەوتن‌و بەهانا هاتنەوە نیە، ئالەوکاتانەدا ئادەمیزاد لەناخەوە رودەکاتە (الله) هانای بۆ دەبا، تەنانەت ئەگەر لەوەپێش لەکاتی خۆشی‌و لەشساغی‌و هەرزانی دا خوداشی لەبیر چووبێتەوە لەو کاتانەدا وەبیری دەکەوێتەوە بەباشی دەیناسێ‌و بەدڵسۆزی هاواری لێ دەکاو هانای بۆ دەبا.

﴿أإله مع الله﴾ ئایا دەگونجێ ئەو خودایەی ئەوە زات‌و صیفاتنی‌خودایەکی تری لەگەڵ دا بێ؟! ئایا جگە لەخودای زاناو داناو بەتوانا کەسێکی تر هەیە ئەو کردەوەو صیفاتانەی لێ بوەشێتەوە؟ کەسێکی تر هەیە شیاوی لێ پاڕانەوەو عیبادەت بۆ کردن بێ؟

نەخەیر جگە لەخودا کەسێکی تر نیە شیاوی خودایەتی بێ، هاواری لێ بکرێ بەهانای لێ قەوماوانەوە بێ!!

﴿قلیلاً ما تذکرون﴾ ئای چەند بەکەمی یادی نیعمەتەکانی خوا دەکەنەوە، چەند سپڵەو پێ نەزانن؛ چەند غافڵ‌و بێ ئاگان لەوکەسەی شارەزاییتان دەکا بۆ رێبازی حەق‌و راست‌و زەوی بۆ رام کردون، هۆکاری تێدا ژیانی بۆ رەخساندون،

عەقڵو هۆشو هێزو توانای پێ داون بۆئەوەی سروشت بۆ بەرژەوەندیی خۆتان رام بکەنو بەکاری بێنن، مردنو ژیانی بۆ ئێوە داناوە، چین لەدوای چین شوێنی یەکتری دەگرنەوە، ئەگەر مردن نەبوایەو ئادەمیزادانی کۆن بمانایە، ئێستا سەر زەوی هێندە قەرەباڵغ دەبوو، جێگا نەدەبووەوە، ژیان تێیدا زەحمەت تر دەبوو، ڕەوڕەوەی حەضارەتو بیرکردنەوە سستو بێ گوڕ دەبوو لە پێشکەوتن دا. شوێنی یەکدیگرتنەوە وادەکا بیرو بۆچوونو ئەزمونەکان تازەگەریو پێشکەوتنیان تێدا بێتەجێ، شێوەو نەمەطی ژیان گۆڕانکارییان تێدا بکرێ بەبێ ئەوەی کۆنو نوێ بەرەنگاری ببنەوەو لێك هەڵبەزنەوە، خۆئەگەر ئادەمیزادانی کۆن بمانایەو تێکەڵ بەئادەمیزادانی سەردەم بونایە، ڕوبەڕوبوونەوەو ئیعتراض گرتن لەنێوانیاندا هێندە زۆرو بێ شومار دەبوون ڕەوڕەوەی پێشکەوتنو ژیاریان پەك دەخستو ژیان لەشوێنی خۆی دەوەستا. خۆ ئەگەر ئادەمیزاد بیر لەو حەقیقەتانە بکاتەوەو تێیان بفکرێ هەرگیز پەیوەندیی لەگەڵ خودادا نەدەپچڕاو پەیوەندییە سروشتی یە ئەزەلی یەکەی دەمایەوەو ساتە وەختێك لەخودا غافڵ نەدەبوو کەسی تریشی نەدەکردە هاوەڵی!

ئەمجار سیاقەکە هەندێ حەقیقەتی تری ئاشنا بەژیانی ئادەمیزاد رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿أم من یهدیکم فی ظلمات البر والبحر ومن یرسل الریاح بشرا بین یدی رحمته؟﴾ ئایا ئەو خودا درۆزنانەی ئێوە بەخودایان دەزانن هیچیان لەدەست نایە باشن؟ یان ئەو خودا گەورەو مەزنە باشە: کەڕێنمویی ئێوە دەکا لەتاریکایی شەودا، یان تاریکایی ناو دەریادا کاتێ ڕێگاتان لێ هەڵەبوو، ڕەهنومایتان دەکا بەهۆی ئەو بەڵگەو نیشانە زەویو ئاسمانییانەوە: کە لەبوونەوەردا ڕەخساندونی عەقڵو هۆشی پێداون لەوشکانیو ناو دەریاو هەوادا ڕێگا دەبڕنو قۆناغو مەنزڵی خۆتان دەزانن، کاروانسەراو فڕۆکەخانەو بەندەرەکانی خۆتان لێ تێك ناچێ، هەرکاتێکیش ڕێگاتان لێ هەڵە بوو بەهۆی کێوو دۆڵو ساراو ئەستێرەو دیاردەکانی تری سروشتەوە ڕێبازی خۆتان دەدۆزنەوە.

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وعلامات بالنجم هم يهتدون**﴾ (النحل/١٦) یان دەفــــەرموێ: ﴿**وهــو الــذي جعــل لكــم النجــوم لتــهتدوا بــها فــي ظلمــات الــبر والبحر**﴾ (الانعام/٩٧)

هەروەها ئەوکەسەی (با) دەنێرێ وەکوو مزگێنی بـاران: کەرەحمـەتی خودایـەو زەوی مردو زیندو دەکاتەوە.

﴿**أإله مع الله؟**﴾ ئایا دەگونجێ خودایەکی تر هەبێ لەگەڵ خودای مەزن دا ئـەم بوونـەوەرەیان نەخشـەکێش کردبـێ؟! نەخـەیر خـودای مـەزن بۆخـۆی تـەنیا ئـەم بوونەوەرەی رەنگرێژ کردوەو بەدیهێناوە، کەس هـاوەڵی نیـەو هـەر خـۆی خودایـەو هەر خۆی پەروەردگارە ﴿**تعالى الله عما يشركون**﴾ خودای مەزن زۆر بەرزو پیرۆزترە لـەوەی هـاوەڵی هـەبێ، ئـەو خـودا درۆزنانـەی ئـەو نەفامانـە بـەخودایان دەزانـن، خودانینو شیاوی خودایەتی نین، ئەوانە بوختانیان پێ دەکەن!!

کۆتایی ئەم سەر کوتانەوەیە بەئاراستە کردنی پرسیار لێیان دەربارەی چۆنیەتی دروستکردنو مراندنو زیندو کردنـەوەو رزقو رۆزیـی پێدانیـان تەحـەددایان دەکـا بتوانن بەڵگەیەك لەسەر بیرو بۆ چوونی خۆیان بهێننەوە، دەفەرموێ: ﴿**أم من يبـدأ الخلق ثم يعيده ومن يرزقكم من السماء والأرض أإله مـع الله؟**﴾ ئایـا ئـەو خـودا درۆزنو بێ دەسەڵاتانە باشن، یان ئەو خودا مەزنو خاوەن توانایەی: کەبەدەسەڵاتی خودایەتی خۆی بوونەوەری بەدیهێناوە ئێوەی لەنەبوەوە دروست کردوە، بـێ ئـەوەی لەوەپێش نموونەتان هەبووبێ، ئێـوەی بەوشـێوە جـوانو نایابـە هێناوەتـە گۆڕەپـانی ژیانەوە، پاشان بوونەرو ئێوەش لـەناو دەبـا، سـەر لـەنوێ لەقیامـەت دا زیندوتـان دەکاتەوە! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**إنه هو يبدئ ويعيد**﴾ (البروج/١٣) یـان دەفەرموێ: ﴿**هو الذي يبدأ الخلق ثم يعيده وهو اهون عليه**﴾ (الروم/٢٧).

ئەو خودایەی: کەرزقو رۆزیی ئێوە فەراهەم دەهێنێ بـەوەی لەئاسمانـەوەبـاران دەبارێنێو لەسەر زەوی دانەوێڵە وەبەرهەم دێنێ. ئایا دەگونجێ خودایەکی تر هەبێ یارمەتی خودای مەزنی دابێ بۆ ئەنجامدانی ئەوکارانە؟! عـەقڵ وەری دەگرێ لەتەك خودادا خودایەکی تر هــەبێ ئێوە بیکەنـە هـاوەڵو شـەریکی خـودا لەبەدیـهێنانو ئەنجامدانی کارەکانی!!

دروستکردنو بەدیهێنانی مەخلووقات حەقیقەتێکی بەرچاوو حاشا هەڵنەگرە، کەس ناتوانێ ئینکاری بکاو ناشگونجێ بەهیچ شتێك جگە لەتەعلیل بەبوونی خودا پاساوی بدەینەوە! چونکە ووجودی بوونەوەر بەڵگەیە لەسەر هەبوونی خودا، هەر هەوڵو تەقەڵلایەك بۆ هۆکاری بەدیهێنانی بوونەوەر بەبێ داننان بەهەبوونی خوداداو ئیعتراف بەبەدیهێنەریی خودا بۆ بوونەوەر ،خۆ خافلاندنو خۆگێل کردنە، چونکە دیاردەی مەخلوقاتی خودا ئادەمیزاد ناچار دەکەن دان بەتاكو تەنهایی خودادا بنێن.. بوونەوەر تێکڕا ئاماژە بەهەبوونی خودایەکی تاكو تەنها دەکاو دەڵێ نەخشەکێشی ئەم بوونەوەرە هەڵسوڕاندنو بەڕێوە بردنی لەلایەن خودایەکی باڵادەستی تاكو تەنها ئەنجام دەدرێ! بەویستی خودایەك هاتۆتەدیو بەقانوونو یاسای خودایەك لەگەڕدایە.

زیندوبوونەوەی دوا مردنو هاتنی رۆژی قیامەت شتێکە کافرەکان لەکۆنو نوێ دا کردویانە بەکێشەو جیدالو بڕوای پێ ناکەن، وەلێ داننان بەسەرەتای بەدیهێنان بەوشێوەی ئایەتەکە ئاماژەی پێ دەکا. کەئەوپەڕی کاردروستیو دەست رەنگینیو نەخشە دانانی تێدایەو بەبێهودە نەهێنراوەتە دی، ئەمەش سەردەکێشێ بۆ ئەوەی دان بەزیندو بوونەوەش دابنێن، بۆئەوەی ئادەمیزادەکان سزاو پاداشی کردەوەی بەدونیایان وەربگرنەوە چونکە لەدونیادا چاکەو خراپە پڕاوپڕ پاساویان نادرێتەوە بۆ نموونە زۆر تاوانبارو ملهوڕو ستەمکار هەن ناتواندرێ لەدونیادا سزایان پڕاو پڕ بدرێتەوە. ئەگەر تاوانبارێکی وەکوو هیتلەرو موسولونی یان ئەوانەی ستەم لەگەلێکی چەوساوەی وەکوو کورد دەکەن بمانەوێ لەدونیادا سزای تاوانەکانیان بدەینەوە هەرچی لێیان بکرێ لەئازاردانو کوشتنو بڕین هێشتا بەشێکی کەمی تاوانەکانیان قەرەبوو کراوەتەوەو زۆری ماوە تۆڵەیان لێ بسەندرێتەوە. کەوابوو هەبوونی تەنسیقو پەیوەندیی نێوان کردارو پاداش؛ کردار لەدونیاو پاداشو سزا لەقیامەت دا داخوازی ئەوەیە دوارۆژێك هەبێ بەتەواوی هەموو کەس پاداشو سزای خۆیانی تێدا وەربگرنەوە، دەی بۆچی لەدونیاو لەم سەر زەوییەدا ئەو تەنسیقە رەهایە لەنێوان کردەوەو سزاو پاداش بەدی نەهێنراوە؟ وەڵامی ئەوە لای پەروەردگارەو ئێمە هیچی لێ نازانین، بەڵکوو هەر ڕەوانیە ئەو

جۆرە پرسیارانە ئاراستە بکرێن، چونکە خودای بەدیهێنەر هەر بۆ خۆی دەزانێ مەخلووقاتی خۆی چۆن دروست کردون، نهێنی دروستکراوانی لای خۆیەتیو کەسی تری بەسەردا ئاگادار نەکردوە.

ئاماژە کردن بۆ فەراهەم هێنانی رزقو رۆژیی بۆ ئادەمیزاد لەئاسمانو زەوی پاش ئاماژە کردن بۆ بەدیهێنانی سەرەتاو زیندو بوونەوەی سەر لەنوێ ی دوا مردن پەیوەندییەکی پتەوو تۆکمەیان بەیەکەوە هەیە، پەیوەندیی رزقو رۆژیی زەوی بەسەرەتای دروست کردنو بەدیهێنانی ئادەمیزاد ئاشکراو نمایانە، ئادەمیزاد کەدێتە کۆڕی ژیانەوە بەو رزقو رۆژییەی سەر زەوی دەژی، پەیوەندی ئەو رزقو رۆژییەی بەزیندوو بوونەوەی قیامەت لەم رووەوەیە: کەئادەمیزاد لەقیامەت دا سزاو پاداش وەردەگرنەوە لەسەر هەڵسو کەوتیان لەبەرامبەر ئەو رزقو رۆژییەی لەدونیادا پێیان بەخشراوە، پەیوەندیی رزقو رۆژی بەسەرەتای دروستبونەوە (واتە: هۆکارەکانی رزقو رۆژی: کەبریتییە لەتیشکی خۆرو روناکی مانگو بارانو هێزو وزەکانی تر: کەخودا بەدی هێناون بۆ فەراهەم هێنانی بژیو) ئاشکراو نمایانە لەدونیادا بۆ درێژەدان بەژیانەو لەقیامەت دا بۆ پاداشو سزادانەوەیە.

سەرەتا دروستکردنو پاش مردن سەرلەنوێ زیندوبوونەوە حەقیقەتو راستە، رزقو رۆژیی ئاسمانو زەوی حەقیقەتو راستە وەلێ ئادەمیزاد لیٚ ی غافلٚو لەئاست ئەم حەقیقەتانەدا چاوی خۆیان نوقاندوەو گوێی خۆیان هاخنیوە.

ئەی مەحەممەد! لێیان بپرسە ئایا دەگونجێ لەگەڵ خودای زاناو داناو بەتواناو کار دروست خودایەکی تر هەبێ؟ دەتەحەدایان بکەو بەمەبەستی بوڕدانو دەسەوەسانکردن ﴿قل: هاتوا برهانکم ان کنتم صادقین﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! پێیان بڵێ: بەڵگە لەسەر بیرو بۆچوونی خۆتان بهێننەوە نیشانەیەك بخەنەڕو پشتگیریی راستی بیرو باوەڕەکەتان بکا، هاوەڵ دانان بۆ خوداو بتپەرستیتان بچەسپێنێ، دەکوا ئەگەر راست دەکەن لەگەڵ خۆتانو غەیری خۆتان بەڵگە بخەنەڕو!! لەڕاستی دا هیچ بەڵگەتان بەدەستەوە نیە، دەلیلێکتان نیە عاقڵانە بێو لێتان وەرگیرێ، هەرچی دەیلێن: بێهودەو بۆشو بێ بناغەیەو هیچی بەسەر هیچەوە نیە!

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ومن یدع مع الله الهاً آخر لابرهان له به، فانما حسابه عند ربه، انه لایفلح الکافرون﴾ (المؤمنون/١١٧)

هەر خودا غەیبزانەو کەسی تر بەسەر نهێنی ئاسمانەکان و زەوی دا ئاگاداریی نیە

قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُۚ وَمَا يَشۡعُرُونَ أَيَّانَ يُبۡعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلۡمُهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ مِّنۡهَاۖ بَلۡ هُم مِّنۡهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾

دوای ئەوەی جەولەیەکی بەناو بوونەوەرو خودی ئادەمیزادەکان دا کردو تاكو تەنهایی خودای مەزنی چەسپاندو لەهاوەڵو هاوشان بەرزو پیرۆزو بەدووری گرت.

ئەمجار جەولەیەکی تریان لەگەڵ دەست پێ دەکاو دەربارەی غەیبی شێردراوە: کەهەر خودا دەیزانێو کەسی تر پەی پێ نابا، سەرنجیان رادەکێشێو ئەو رادەیە دەگەیەنێ: کەزانیاری نهێنی تایبەتە بەخوداوە، هەروەها زانیاری دەربارەی کاتی هاتنی قیامەتیش جۆرێکە لەنهێنیو هەر خودا دەزانێ کەی رادەبێو چۆن رادەبێ!

دەفەرموێ: ﴿قل: لایعلم من فی السموات والأرض الغیب الا الله﴾ ئەی پێغەمبەر بەهەموو خەڵك رابگەیەنەو تێیان بگەیەنە: کەهیچ کەسێك لەئاسمانەکانو زەوی دا جگە لەخودا غەیب نازانێ، زانیاری غەیب تایبەتە بەخوداوەو کەسی تر هیچی لێ نازانێ مەگەر خودا بۆخۆی هەندێك لەبەندەکانی بەسەر هەندێ لەو نهێنی یەدا ئاگادار بکا. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وعنده مفاتح الغیب لایعلمها الا هو﴾ (الانعام) یان دەفەرموێ ﴿ان الله عنده علم الساعة، وینزل الغیث، ویعلم مافی الارحام وماتدری نفس ماذا تکسب غداً، وما تدری نفس بأی ارض تموت، ان الله علیم خبیر﴾ (لقمان/٣٤) تەنانەت رێزدارترینو خۆشەویسترین بەندە

له‌لای خودا كه‌ حه‌زره‌تی موحه‌ممه‌ده‌ ﷺ ئه‌ویش هیچی له‌و زانیارییه‌ نه‌زانیوه‌ جگه‌ له‌وه‌ی كه‌ خودا به‌سه‌ر هه‌ندێ له‌و غه‌یبیاته‌دا ئاگاداری كردوه‌.

موسلیمو ئه‌بوحاته‌م له‌عائیشه‌وه‌ ریوایه‌ت ده‌كه‌ن؛ كه‌ فه‌رمویه‌تی: هه‌ركه‌سێ پێ ی وابێ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌یزانی له‌ڕۆژی داهاتوودا چی روده‌داو نهێنی زانیوه‌ بێگومان بوختانی له‌سه‌ر خودا هه‌ڵبه‌ستووه‌!؛ چونكه‌ خودا بۆ خۆی ده‌فه‌رموێ: ﴿قل: لايعلم من فى السموات والأرض الغيب الا الله﴾ جا: كه‌نه‌فی زانیاری غه‌یبی (جگه‌ له‌خودا) له‌هه‌موو كه‌س كرد به‌گشتی.

ئه‌مجار زانیاری غه‌یبی تایبه‌تیشیان لێ داده‌ڕنێ كه‌تایبه‌ته‌ به‌زانیاری ده‌رباره‌ی قیامه‌ت، ده‌فه‌رموێ: ﴿وما يشعرون أيان يبعثون﴾ ئه‌هلی ئاسمانه‌كانو زه‌وی نازانن: كه‌ی قیامه‌ت راده‌بێو مردو زیندو ده‌كرێنه‌وه‌، ئاده‌میزاد به‌گشتی له‌هه‌موو سه‌رده‌مو چینو توێژه‌كانی دا به‌درێژایی مێژوو به‌رامبه‌ر قه‌ضییه‌ی قیه‌ماتو زیندوبوونه‌وه‌ هه‌ڵوێستێكی سه‌یرو سه‌رسوڕهێنه‌ریان نواندوه‌، وێڕای ئه‌وه‌ی: كه‌ هاتنی قیامه‌تو هه‌بوونی رۆژی جه‌زاو پاداش شتێكی ئاسایی‌و پێویسته‌، كه‌چی ئاده‌میزاده‌كان زوربه‌یان به‌درێژایی مێژوو ئینكاری هاتنی ئه‌و رۆژه‌یان كردوه‌، هه‌ر پێغه‌مبه‌رێك كه‌هه‌واڵی زیندوبوونه‌وه‌ی دوا مردنی به‌گه‌له‌كه‌ی داوه‌ خێرا به‌درۆیان خستۆته‌وه‌و گاڵته‌یان پێ كردوه‌.

قیامه‌ت بۆ خۆی نهێنی یه‌كه‌ له‌و نهێنی یانه‌ی جگه‌ له‌خودا كه‌سی تر نازانێ كه‌ی راده‌بێ، هه‌ر پێغه‌مبه‌رێك ره‌وانه‌ كرابێ بۆسه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ك یه‌كسه‌ر داوایان له‌پێغه‌مبه‌ره‌كه‌یان كردوه‌ كاتی رابوونی قیامه‌تیان بۆ دیاریی بكا، جا: كه‌ پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ نه‌یتوانیوه‌ ئه‌مجار به‌درۆیان خستۆته‌وه‌، ئه‌مه‌ دابو نه‌ریتێك بووه‌ به‌درێژایی مێژوو باو بووه‌. لێره‌ش قورئان ئه‌و حه‌قیقه‌ته‌ی دووباره‌ كردوه‌و رایگه‌یاند: كه‌زانیاریی نهێنی تایبه‌ته‌ به‌خوداوه‌ كه‌سی تر غه‌یب زان نیه‌، زانیاری ئاده‌میزاد ده‌رباره‌ی كاتی هاتنی رۆژی قیامه‌تو چۆنیه‌ته‌كه‌ی مه‌حدوده‌و هه‌رئه‌وه‌نده‌ی لێ ده‌زانن: كه‌ دێو له‌داهاتوودا راده‌بێ!!

بێگومـان ئـادەمیزاد هـەر لەبەرەبـەیانی مێـژووەوە لەبەرامبـەر غـەیب دا دەسەوەسـانو کۆڵـەوار بـووە، نـەیتوانیوە هیچـی لیٚ دەستەبەر بکـاو هیـچ لـەدوا پەردەی غەیبەوە نازانێ، مەگەر ئەو هەندە نهێنی یـەی: کـەخودای زانـاو ئاگـادار فێری هەندێك لـە بـەندەکانی کـردوە، هەڵبەتـە ئـەم غـەیب زانینـە بـۆ ئـادەمیزاد پێویسـت نـەبوەو خـێرو بـێری لەوەدایـە: کەئـەو جۆرە زانیارییـەی نیـە، ئەگـەر زانینەکەی لەبەرژەوەندیی ئـادەمیزاد بوایـەو خـێرو بـێری تێـدا بوایـە، پـەروەردگار دەرگـای غــەیبی والآدەکــرد بــۆ ئــادەمیزادی تینــوو بــۆ ئاگــادار بــوون بەسەر جیهانی نهێنی دا!

بێگومان پەروەردگار ئــەوەندەی هـێزو توانـاو وزەی جـۆراو جـۆر بـەئادەمیزاد بەخشیوە: کەبتوانیٚ جێنشینی خـۆی لەسـەر زەوی دا پـیٚ ئـەنجام بـداو ئەرکـەکانی سەرشانی جیٚ بەجیٚ بکا، لادانی پەردەی غەیب لەبەر دەمیا نابێتە یارمەتیدەر بۆ ئەنجامدانی ئەرکی خەلافەتی سەر زەوی، بەڵکوو شاردنەوەی غـەیب هـەڵیدەنیٚ بـۆ لێکۆڵینەوەو هەوڵدان بەدوا زانیاری دا لەناو زگی زەمین دا لەناو قوڵایی دەریاکـان داو لەئاسـۆو ئـەقطارەکانی فـەضادا، شـارەزای یاسـای بوونـەوەرو هـێزو وزە تێـدا حەشـاردراوەکانی دەبـیٚ پێداویسـتی خـۆی بـۆ ژیـانو ئاوەدانکردنـەوەی زەوی لیٚ دەستەبەر دەکا! ئەرکی جێنشینی خۆی لەسەر زەوی ئەنجام دەدا.

پەردەی غەیب هەر بەسەر ئادەمیزاددا دانەدراوەتەوە، بەڵکوو بەسـەر ئـەهلی ئاسمانـەکانو زەوی دا دادراوەتـەوە بەفریشـتەو جندۆکەشـەوە، جگـە لـەخودا خـۆی کەس غەیب زان نیەو بەسەر نهێنی دا ئاگادار نیە.

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿ثقلت فی السموات والأرض، لا تأتیکم الا بغتة﴾** (الاعراف/١٨٧)

واتە: زانیاریی دەربارەی رابوونـی قیامـەت کـارێکی قـورسو گرانـەو ئـەهلی ئاسمانـەکانو زەوی پـەی پـیٚ نابـەنو جگـە لـەخودا کـەس نـازانیٚ کـەی قیامــەت هەڵدەستیٚو کاتی حیسابو لێکۆڵینەوە دیٚ، کوتوپڕو ناگەهان پەیدا دەبیٚو کـەس ناتوانیٚ کاتەکەی تەحدید بکا.

﴿بل ادارك علمهم فى الأخرة﴾ بەڵكوو لەئاست زانینی کاتی هاتنی قیامەت زانیاری ئادەمیزاد بەکۆتا گەیشتووەو لەوبارەوە پرسیان لێ بڕاوەو دەسەوەسان کەوتوون. واتە ئەو زانیاریانەی هەیانبوو دەربارەی سەلماندنی قیامەت زنجیرە دوا زنجیرە هەڵوەشایەوەو هیچیان بەدەستەوە نەما!

﴿بل هم في شك منها﴾ بەڵکوو کافرەکان لەحاڵەتی حەیرانیو سەراسیمەیی دان شكو گومانیان هەیە دەربارەی هاتنی قیامەت!

﴿بل هم منها عمون﴾ بەڵکوو ئەوانە لەکوێریو نەفامیو بێ ئاگایی دان دەربارەی قیامەتو روداوەکانی، ئەوان نایەن ژیرانە بیر بکەنەوە، هێزو توانای خۆیان بخەنەگەڕو لەناخەوە هەوڵ بدەن بەڵگەکانی سەلماندنی هاتنی قیامەتو چەسپاندنی دەستەبەر بکەن، هەر شتێك ئەو حەقیقەتەیان بۆ رون بکاتەوە، هەر بەڵگەیەك ئەو راستی یەیان لەلابچەسپێنێ خۆیانی لێ گێل دەکەنو گوێچکەی خۆیانی لێ دەهاخنن!

موشریکەکان ئینکاری زیندو بوونەوە دەکەن

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ
أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخۡرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدۡ وُعِدۡنَا
هَٰذَا نَحۡنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبۡلُ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾
قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ

﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَىٰ
أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ
رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ
فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾

لەوەپێش پەروەردگار نەفامی موشریکەکانی دەربارەی قیامەت رون کردەوە، ئەمجار بەشوێن ئەوەدا باسی بیرو بۆچونیان دەربارەی قیامەتو ئینکاریکردنیان بۆ ئەو روداوە گرنگە دەکا، دەفەرموێ: ﴿وقال الذين كفروا أئذا كنا تراباً وآباؤنا, أئنا لمخرجون؟﴾ موشریكو ئینکاریکەرانی زیندو بوونەوە: ئەوانەی بڕوایان بەهەبوونی خودای تاكو تەنهاو زاناو داناو بەتوانا نیە، پێغەمبەرەکانی بەدرۆ دەخەنەوەو دەڵێن: ئایا ئەگەر ئێمە گیانمان دەرچوو ئەندامو جەستەمان ڕزیو پۆڵکا، بووینەوە بەخۆڵو جەستەمان پەرتو بڵاوبۆوە، ئەمەش حاڵەتێکە بەدەگمەن نەبێ بەسەر هەموو مردوێك دا دێ، هەموو کەس جگە لەحاڵەتی شازو دەگمەن ـ دوای مردنی بەماوەیەك جەستەی دەڕزی، دەی ئەگەر ئەو ڕزینو پۆڵکانەیان بەسەردا هات؛ ئایا دەگونجێ جارێکی تر ئێمەو باوكو باپیرانمان گیانیان بەبەردا بکرێتەوە؟! رێی تێدەچێ جەستەی پۆڵکاوو بەخۆڵ بوومان جارێکی تر رێك بخرێتەوەو گیانی تێ بچێتەوە؟

ئەم قسەیە دەکەنو ئەو حاڵەتە مادییەیان کردۆتە کۆسپو تەگەرە لەبەردەم تەصەورو تێڕوانینیان بۆ ژیانی دوارۆژ، ئەوەیان لەبیر چۆتەوە: کەئەوان لەسەرەتاد[1] لەنەبوەو دروست کراون، هیچ کام لەئەوانە نازانن: خانەکانی لەشیانو گەردیلەکانی پێکهاتەی جەستەیان لەچی دروست بووە، بێگومان گەردیلەو خانەکانی جەستەیان لەپێش دا پرژو بڵاو بووە، لەناو چینو توێژەکانی زەوی دا، لەناو دەریاو لەناو بۆشایی بەرفراوان دا، هەر پارچەیەکی لەشوێنێك بووەو وردە وردە کۆبوونەوەو ئەم پەیکەرە ئادەمیزادییەیان لێ پێك هاتووە، هەندێکی لەگڵو خۆڵەوە، برێکی لەپێکهاتەی هەواو ئاوەوە، پچێکی لەوزەی خۆرو نووری مانگو هەناسەی ئادەمیزادو گیانلەبەرانو نەفەسی درەختو ڕوەك،بەشێکی لەو تەپو تۆزەی پەیدا بووە لەگیانلەبەری رزیوو دارو درەختی پوڵکاوەوە پەیدا بوون، ئەم شتانە؛ ئەم خانەو گەردیلانە تێکەڵ بەخواردنو خواردنەوەیان بونو لەگەڵ هەوادا هەڵیان مژیونو وزەیەك بوون خۆیان بێ گەرم کردۆتەوە تابەم جۆرە ئەم هەموو گەردیلەو خانانە: کەهەر خودا ژمارەیان دەزانێو هەر خودا سەرچاوەکانیان لێك جیا دەکاتەوە، کۆبونەوەو یەکیان گرتوەو لەپەیکەری ئادەمیزادێك دا خۆیان نواندوە، ئەم جەستەو لەشو لارە، سەرەتا لەهێلکە تۆماوێکەوە کەدوای بەیەکگەییشتنی نێرو مێ بەدیواری منداڵدانەوە دەنووسێو وردە وردە گەشو نما دەکاو دێتە ناوکۆڕی ژیانەوەو دوایی پەرە بەژیان دەدا تا کۆتایی ژیانی دێو دەخرێتە ناو گۆڕەوە؛؛ ئەوانە بەوشێوە دروست بوونو ئاواجەستەیان لێکدراوەو پەیکەریان پێك هاتووە، دەی بۆ دەبێ بەلایانەوە جێگای سەر سوڕمان بێ، ئەگەر جارێکی تر بەو شێوە یان بەشێوەیەکی تر دروست بکرێنەوە؟!

بەڵام بەدرێژایی مێژوو ئەوە هەڵوێستی موشریكو بەدرۆ خەرەوەکان بووەو ڕێگایان بەخۆیان نەداوە بڕوا بەهاتنی ڕۆژی قیامەت بکەنو زیندوبوونەوەیان لەلا بچەسپێ. هەر پێغەمبەرێك هاتبێو بانگەوازی کردبێ بۆ ئیمانهێنان بەخوداو بەڕاستی پێغەمبەرایەتیو راستی زیندوبوونەوە بەو بیانوە لاوازە بەرپەرچیان داوەتەوەو، هەر ڕۆژە بەجۆرێكو هەر دەمە بەشێوازێك پەیامی پێغەمبەرەکەیان

رەتکردۆتەوە، کافرە قورەییشیەکانیش هەمان هەڵوێستیان نواندوەوهەمان بڕو بیانوویان دۆزیونەوە، ئەمجار سوور بوونی خۆیان لەسەر ئەو هەڵوێستە نادروستە بەچەند بەڵگەیەکی بێ هێزو لاواز پاساو دەداتەوەو بەشێوەی لاقرتێو بەتەوسەوە دەیانگوت: ﴿لقد وعدنا هذا نحن وآباؤنا من قبل﴾ بێگومان بەدرێژایی مێژوو ئێمەو باوكو باپیرانمان ئەو جۆرە قسەو باسەمان بیستوەو دەیبیسین، هەر قسەیەو ناوەڕۆکی نیە، ئیسمی بێ موسەممایە، چ حەقیقەتێکی واقیعی نیە.

کەس دوای مردن زیندو نەبۆتەوە ﴿إن هذا الا أساطير الأولين﴾ ئەم قسەو وادەو بەڵێنانە دەربارەی زیندوبوونەوە جگە لەئەفسانەو خەرافاتو توڕەهات زیاتر هیچی تر نیە، چیرۆکە کۆنو قسەی پڕو پووچە، چین لەدوای چین ئادەمیزاد لێکتریان وەرگرتووەو بەڵگەیەکی مەعقوول پشتگیریی ناکا.

بێگومان موشریکەکانی مەککە دەیانزانی: کەلەوەپێش پەروەردگار پێغەمبەری رەوانە کردون بۆسەر گەلو نەتەوەکان، دڵنیا بوون لەوەی کەباوكو باپیرانیان بەزیندو بوونەوەو حیسابو لێکۆڵینەوەی قیامەت ترسێندراون، کەوابوو نابێ بگوترێ: عەرەبەکان بێ ئاگاو زەینخاڵی بوونو دەربارەی تاكو تەنهایی خوداو ناردنی پێغەمبەرانو هاتنی قیامەتو زیندو بوونەوە هیچ زانیارییەکیان نەبوە، بەڵکوو ئەوان دەیان بینی لەمێژەوە ئەم هەڕەشەو وادەو بەڵێنە دراونو هیچیشیان نەهاتوونە دی. ئیتر لەسەر ئەوە گاڵتەیان بەهاتنی قیامەت دەهاتو هەموو باسێکیان دەربارەی قیامەت بەچیرۆکە کۆنو ئەفسانە دەزانیو دەیانگوت: (محمد) یش هەمان ئەفسانە کۆنەکان دووبارە دەکاتەوە، بێ ئاگا بوون لەوەی قیامەت کاتی خۆی هەیەو پاشو پێش ناکا، نەبەعەجەلە کردنی ئەوان پێش دەکەوێ نەبەحەزو ئارەزۆی ئەوان دوا دەکەوێ، لەکاتی دیاریکراوی خۆی دا ـ رادەبێو هەڵدەستێ. جگە لەخودا کەسی تر کاتی هەڵسانی قیامەت نازانێو نهێنی یە لێیان. تەنانەت پێغەمبەر ﷺ کەدەربارەی کاتی رابوونی قیامەت پرسیاری لێ کرا فەرمووی: (ما المسؤول عنها بأعلم من السائل) پرسیارلێکراو لەبارەی دیاریکردنی هاتنی قیامەت لەپرسیارکەر ئاگادارتر نیە. واتە: هیچی لێ نازانم.

ئیتر لێرەوە سەرنجیان رادەکێشێ بۆ بەسەرهاتو لەناو چوونیو ئەو تاوانبارو سەر رەقانەی گەلە پێشینەکان: کە پێغەمبەرانی خۆیان بەدرۆخستوونەوە چییان بەسەر هات، بەمەش ئاماژە بەوە دەکا: کەئەوەی بەسەر موجریمو کافرەکانی پێشوو هات دوور نیە بەسەر موجریمەکانی دوایش بێ، چونکە سونەنو دابو نەریتی خودا گۆڕانی تێدا نیە، دەفەرموێ: ﴿قل: سيروا في الأرض فانظروا كيف كان عاقبة المجرمين﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! بەو موشریكو خودا نەناسانە بڵێ: بەناو خاکی حیجازو شامو یەمەنو شوێنی تریش دا بگەڕێن، سەرنج لەئاکامو بەسەرهاتی کافرەکانی پێشووتان بدەن، بزانن سەرەنجامی ئەوانەی پێغەمبەرانیان بەدرۆ خستوونەوە چی بوو، ئەوانیش وەکوو ئەوان بەژیانی دونیاییان لەخۆیان بایی بوون، بەنازو نیعمەتەکانی هەڵخەڵەتان، پێغەمبەرانیان بەدرۆخستەوە، ئینکاری هاتنی قیامەتو زیندو بوونەوەی دوا مردنیان کرد، خودا بەهۆی تاوانەکانیان بەهیلاکی بردن، زەویو زارو مڵكو ماڵو شوێنەواریان لەپاش بەجێ ما، پاشماوەو کەلاوە کۆنەکانیان نیشانەو پەندو عیبرەتن بۆ ئادەمیزادانی دواخۆیان، لەهەمان کات دا: کەئەوانەی لەناو برد، پێغەمبەرو شوێنکەوتوانیانی رزگار کردن، عەزابی ریشەکێش نەیگرتنەوە، ئەمەش نیشانەی راستی ئەو وادەو بەڵێنانەیە: کە پەروەردگار لەسەر زمانی پێغەمبەران بەئادەمیزانی راگەیاندوە، بەڵگەیە لەسەر راستی ئیمان بەخوداو بەزیندوبوونەوەو هەبوونی حیسابو لێکۆڵینەوە، ئەوە دابو نەریتی خودایە لەبوونەوەردا، هەرکەسێ پێغەمبەرانی بەدرۆ بخاتەوە، تۆڵەی لێ دەستێنێ، کەوابێ بۆ قوڕەیشییەکانو غەیری ئەوانیش هەمان تاسو حەمامە.

ئەمجار تەسەللای پێغەمبەر ﷺ دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿ولاتحزن عليهم ولا تكن في ضيق مما يمكرون﴾ ئەی موحەممەد! ئەتۆ دڵتەنگو خەفەتبار مەبە بەوەی ئەو موشریکە قوڕەیشییانە ڕولەبانگەوازییەکەت وەردەگێڕنو پەیامەکەت بەدرۆ دەخەنەوە، پیلانت لێ دەگێڕنو هەوڵی تیرۆر کردنت دەدەن، گوێیان پێ مەدەو بەهەندیان مەگرە، چونکە خودا پارێزەرو یارمەتیدەرتە، لەپلانو دەستی ئەوان دەتپارێزێو ئایینەکەت بڵاو دەکاتەوە بەسەر ناحەزانت دا زاڵت دەکا.

ئەمجار پەروەردگار باسی ئینکاریکردنێکی تریان دەکاو هەڵوێستێکی تری نادروستیان دەخاتەڕوو دەفەرموێ: ﴿ويقولون متى هذا الوعد ان كنتم صـــادقين﴾ ئەو موشریکانەی مەککەو هی تریش لەبارەی قیامەتو بەدرۆ زانینیان بۆ هاتنی، بەشێوەی گاڵتەو لاقرتێوە دەڵێن: ئەوە ئەو عەزابەی هەڕەشەمان پێ لێ دەکەن ئەگەر راست دەکەنو راستگۆن، کەیەو کەی دێ.؟ بۆ نەهات؟ ئەوە لەمێژە ئەم هەڕەشەیەمان لێ دەکرێ بەرۆژی قیامەتو عەزابی سەختی دەمانترسێنن!

پەروەردگار وڵامیان دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿قل: عسىٰ أن يكون ردف لكـم بعض الذى تستعجلون﴾ ئەی موحەممەد! پێیـان بڵێ: نزیکەو لەوانەیە بڕێ لەو عەزابەی ئێوە پەلەتان لێیەتی بەشوێناتانەوە بێو لێتان نزیك بووبێتەوەو هاکا یەخەی گرتن. بەم شێوە قورئانی پیرۆز ترسو قەلەق دەخاتە ناو دڵی موشریکەکانەوە، دیمەنی وایان نیشان دەدا تارمایی عەزابی تێدا ببینن.

(رديف) بەوکەسە دەڵێن: کەلەدوا سوارەوە سوار بووبێ، واتە: دوو کەس سواری ولاغێك بن بەوی دوایان دەگوترێ: ﴿رەدیف﴾ پاشکۆ.

کەوابێ ئەو عەزابەی ئەوان پەلەیان لێیەتی، لەوانەیە زۆریان لێ نزیك بووبێتەوە، ئەوان بەخۆیان نەزانیوە، ئاگایان لێ نیە، کێ دەزانێ لەژێر پەردەی غەیبەوە چییان بۆ ئامادە کراوەو چییان بەسەردێ!! چ عەزابێك لەدوا پەردەی نهێنی یەوە چاوەڕوانیانەو لەنکاوێك بینە قاقایان دەگرێ!!

زومەخشەری دەفەرموێ: (عسى، لعل، سوف) لەوادەو هەڕەشەی پاشایانو خاوەن دەسەلاتان دا نیشانەی راستیو گرنگی ئەمرەکەیەو ئاماژەیە بۆ ئەوە: کەئەو شتە گومان لەراستیو روودانی دا نیە، مەبەستیشیان بەو جۆرە تەعبیرانە دەرخستنی بارقوڵیو شکۆمەندیی خۆیانەو ئاماژەیە بۆ ئەوە: کە لەتۆڵە ستاندنو عەزابدان بەپەلە نینو دڵنیان لەوەی: کەدوژمنیان لەچنگیان دەرناچێو بتمانەیان

بەهێزو توانای خۆیان هەیە، هەر لەم روانگەوەیە: کەهەندێ جار وادەو هەڕەشەی پەروەردگاریش بەم جۆرە تەعبیرانە دەردەبڕدرێن.[1]

ئەمجار پەروەردگار هۆی دواخستنی عەزابی خۆی بۆ ئادەمیزاد رادەگەیەنیّو دەفەرموێ: ﴿وإن ربك لذو فضل على الناس ولكن أكثرهم لايشكرون﴾ بێگومان خودای تۆ ئەی موحەممەد! خاوەنی فەضلو بەخششە بەسەر هەموو ئادەمیزاددا بەموسوڵمانو کافریانەوە، بەچاكو خراپو تاوانبارو بێ تاوانیانەوە، نازو نیعمەتی خۆی دەڕێژێ بەسەریان دا هەرچەندە خۆیان ستەم لەخۆیان دەکەنو شوکرو سوپاسی خودای خاوەن نیعمەت ناکەن!

پەلە لەعەزابو تۆڵە لێ ستاندنەوەیان ناکا لەپاساوی کوفرو تاوانبارییان دا، وەلێ لەگەڵ ئەوەش دا زۆربەی ئەو ئادەمیزادانە شوکرو سوپاسی خودا ناکەنو سپڵەو پێ نەزانو چاکەو نیعمەتی خودایان لەبەرچاو نیە.

﴿وأن ربك ليعلم ماتكن صدورهم وما يعلنون﴾ بێگومان خودای تۆ زاناو ئاگادارە بەو نهێنی یانەی وا لەدەروونی ئادەمیزادان دایە، هەر وەکوو چۆن ئاگاداری شتە ئاشکراکانیانە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿سواء منكم من أسر القول ومن جهر به﴾ (الرعد/١٠) یان دەفەرموێ: ﴿يعلم السر واخفى﴾ (طه/٧) لێرەدا مەبەست ئەوەیە: خودا زاناو ئاگادارە بەو قینو خەشمەی موشریکەکان لەدڵی خۆیان دا دژی پێغەمبەر حەشاریان داوە، ئاگاداری ئەو پیلانو فرتو فێڵانەیە: کەلەدژی فروستادەکەی ئەنجامی دەدەنو لەکاتی خۆی دا تۆڵەیان لێ دەستێنیّو سزایان دەدا! ئەمجار ئەوە رون دەکاتەوە: کەهەرچی زانیاری بوونەوەر هەیە لەلەوحولمەحفوظ دا تۆمار کراوە. دەفەرموێ: ﴿وما من غائبة فى السماء والأرض الا فى كتاب مبين﴾ هیچ شتێکی نهێنیو پەنامەکی نیە لەبوونەوەردا، لەئاسمانەکانو زەوی دا، ئیللا زانیاری دەربارەی لەلەوحولمەحفوظ دا تۆمار کراوە، هەرچی بووەو هەرچی دەبێ لەڕابوردوو داهاتوودا، خودای مەزن دەیزانیّو زانیاریی تەواوی دەربارەی

(١) تەفسیری کەششاف ج ٢/ ٤٦٠ .

هەیە، ئاشکراو نهێنی وەکوو یەك دەزانێ، زاناو ئاگاداری نهێنی نـاو ئاسمانـەکانو زەوییە.. وەکوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿**الم تعلم أن الله یعلم ما فی السماء والأرض، انّ ذلك فی کتاب، ان ذلك علی الله یسیر**﴾ (الحج/٧٠).

یان لەشوێنێکی تردا لەسەر زمانی حەزرەتی لوقمان دەفەرموێ: ﴿**یا بنيّ انها ان تك مثقال حبة من خردل فتکن فی صخرة أو فی السموات أو فی الأرض یأت بها الله، ان الله لطیف خبیر**﴾ (لقمان/١٦)

بەڕاستی ئەم ئایەتانە تێکڕا بـیرو هـۆش دەخەنەگـەڕ، خـەیاڵ دەخەنـە مەلـەو هەوا پەروازییو سەرنجی ئادەمیزاد بۆئەوە کیـش دەکـەن: کەهـەموو نـهێنی یـەك، هەموو پەنامەکیو هەواڵو سەرگورشتـەیەك لەهـەموو کـونو قوژبنـی بوونـەوەردا کۆنترۆڵکراویی زانیاریی خودای مەزنو باڵا دەستن. هیچ شتێك نیـە بتوانـێ لـەژێر کۆنترۆڵی زانیاریی خودا دەربچێ!

قورئانی پیرۆز بەڵگە لەسەر راستی پیغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد

إِنَّ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ
يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ أَكۡثَرَ ٱلَّذِي هُمۡ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾
وَإِنَّهُۥ لَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقۡضِي بَيۡنَهُم
بِحُكۡمِهِۦۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۖ إِنَّكَ عَلَى
ٱلۡحَقِّ ٱلۡمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ لَا تُسۡمِعُ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَلَا تُسۡمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ

إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَـٰدِى ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَـٰلَتِهِمْ ۖ إِن
تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَـٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار باسی مەبدەئو مەعادی کرد، بەڵگەی جۆراو جۆری عەقلیو حیسسی لەسەر زیندو بوونەوەی دوامردنو هاتنی رۆژی قیامەت هێنایەوە، ئەمجار لێرەدا بەڵگە لەسەر راستی پێغەمبەر ﷺ دەهێنێتەوە، گەورەترین بەڵگەش لەسەر ئەوە قورئانی پیرۆزە: کە لەفظو مانای موعجیزەن، جا: کە قورئان موعجیزە بێ، بێگومان موعجیزەشە، ئەوە بەڵگەیە لەسەر راستی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد ﷺ .

بێگومان ئەوکتێبەی بەڵگەی جۆراو جۆری تێدان لەسەر صیفاتی کەمالو جەلال بۆ خودای مەزنو شکۆمەند، هەروەها چەسپاندنی هاتنی رۆژی قیامەتو زیندوبوونەوەو حیسابو لێکۆڵینەوە، سزادانی تاوانبارانو پاداشدانەوەی چاکەکاران. هەڵبەتە بڕوا بەخودای تاكو تەنهاو سەلماندنی صیفاتەکانی، هەروەها سەلماندنی رۆژی قیامەت دوو بنەمای سەرەکی ئایینی پیرۆزنو قورئان لەخۆی گرتوون.

جا هەر بەبۆنەی باسکردن دەربارەی زانیاری رەهای خوداو ئاگاداریی بەسەر هەموو شتێك دا، باسی ئەو زانیاریانە دەکا: کە قورئان لەخۆی گرتوونو یەکالاکردنەوەی ئەو کێشەو نیزاعانەی نەتەوەی ئیسرائیلن، چونکە یەکالا کردنەوەی ئەو کێشەو نیزاعانەش بەشێکە لەزانیاریی خوداو نموونەیەکی فەضلو گەورەیی پەروەردگارە، بەشێکە لەقەضاو یەکالا کردنەوەی زاتی بەرزیی لەنێوان کێشەکاران دا، بەمەش تەسەللای پێغەمبەر ﷺ دەداتەوە بۆئەوەی وازیان لیٚ بێنیٚ بۆ خودا، ئەو دادگاییان بکاو تۆڵەی تاوانیان لیٚ بستێنیٚ!

دەفەرمویٚ: ﴿إن هذا القرآن يقص على بنى إسرائيل اكثر الذى هم فيه يختلفون﴾ بێگومان ئەم قورئانە پیرۆزە هەواڵ دەدا بەنەتەوەی ئیسرائیل کەهەڵگری

تەورات‌و ئینجیلن بەحەقیقەت‌و راستی زۆرشت لەوانەی تێیدا کەوتوونە کێشەوە نیزاعەوە، حەقیقەتیان بۆ رون دەکاتەوە، وەکوو ئەو دووبەرەکی‌و نیزاعەی هەیانە دەربارەی حەزرەتی عیساو دایکی؛ جولەکە بوختانیان بۆ دەکەن‌و مەریەم بەداوێن پیس‌و عیسا بە بەبیژو لەقەڵەم دەدەن. مەسیحی هێندەیان بەرز دەکەنەوە دەیانگەیەننە پلەو پایەی خودایەتی‌و بەخودایان دەزانن!!

ئیتر قورئان هات، حەقیقەتی رون کردەوەو قسەی حەقی بەیان کردو رایگەیاند: کە عیسا ﷺ بەندەیەکی پەروەردگارەو پلەی پێغەمبەرێتی پێ بەخشراوە.

تەنانەت مەسیحیەکان خۆشیان راجیایی‌و کێشەیەکی قوڵیان هەیە دەربارەی حەزرەتی عیساو خاتوو مەریەمی دایکی.

هەندێکیان دەڵێن: مەسیح ئادەمیزادەو بەس! هەندێکی تریان دەبێژن (باوك‌و کوڕو روح القدس) چەند نموونەیەکی جیاجیان خودا خۆی تێدا رانواندن بۆ خەڵك، بەڕاوو بۆچوونی ئەم کۆمەڵە، خودا لەسێ ئوقنوم پێکهاتووە (باوك، کوڕ، روحولقودس) مەبەستیان بەکوڕ حەزرەتی عیسایە ﷺ . دەڵێن: خودا (کە باوکە) لەوێنەی روحولقودس دا دابەزیوە لەخاتو مەریەم دا چۆتە دیمەنی ئادەمیزادەوە منداڵێکی لێ کەوتۆتەوە لەشێوەی یەسوع دا!!

کۆمەڵێکی تریان دەڵێن: (کوڕ) واتە:عیسا ﷺ وەکوو باوکی (واتە:خودا) ئەزەلی نیە، بەڵکوو لەپێش دروستبونی عالەم دا دروست کراوە، بۆیە پلەی عیسا ﷺ لەخوار پلەی خوداوەیەو گەردنکەچە بۆ خودا! برێکی تریان ئینکاری ئەوە دەکەن: کەروحولقودس ئوقنوم بێ! کۆڕی (نیقیە) ساڵی ٣٢٥ز و کۆڕی قوستەنطینیەی مەسیحیەکان ساڵی ٣٨١ ز بڕیاری ئەوەیان دا: کە کوڕو روحولقودس لەگەڵ باوك دا یەکسانن لەیەکیەتی لاهووتی داو هەر لەئەزەل دا کوڕ واتە: (عیسا) لەباوك واتە: (خودا) بەوەلەد بووە.

کۆڕی (طلیعة) یان ساڵی ٥٨٩ی ز بڕیاری ئەوەی دا: کە (روحولقودوس) یــش لـەکوڕ واتـە: لەعیساوە ﷺ پـەیدا بـووە، ئیـتر لـێرەوە، کەنیسـەی خۆرهـەڵاتو کەنیسەی خۆرئاوا کێشەیان تێکەوتو لەم خاڵـەدا نەگەیشتنە ئامـانجو کێشـەیان درێژەی کێشا. ئیتر قورئانی پیرۆز هات لەم بـارەوە قسـەی حـەقو یەکالاکـەرەوەی راگەیاندو حەقیقـەتی رون کـردەوە: دەربـارەی عیسـا ﷺ دەفـەرموێ: عیسـا ﷺ فـەرمانی پـەروەردگارە ئاراستەی خـاتوو مـەریـەم کـراو گیانێکـە لەخوداوەیــەو ئـادەمیزادە. هـەروەها مەسـیحی کەوتوونـە ئیختیـلافو کێشـەوە دەربـارەی ئیعدامکـردنو هەڵواسـینی عیسـا ﷺ : هـەندێکیان پێیـان وایـە: عیسـا ﷺ بەزیندویی لەدار دراو بەهەڵواسراوی گیـانی دەرچـووە، دوایـی بـەخاك سـپێردراوە، پاش سێ رۆژ لەگۆڕ راست بۆتەوەو بەرز بۆتەوە بۆ ئاسمان. هەندێك دەڵێن: یەهوذا: (کە یەکێکە لەحەوارییەکانی) خیانەتی لەعیسا ﷺ کردو کافرەکانی شـارەزا کـرد بۆ ئەوشوێنەی عیسای لێیە، ئیتر یەهوذا بۆخۆی چووە شکڵو ڕوخساری حـەزرەتی عیساوە، کافرەکان وایانزانی ئەوە عیسایە، ئیتر یەهوذایان لەجیاتی لەدار دا.

هەندێکی تریان دەڵێن: روخساری عیسا، ﷺ خراوەتە سەر حەوارییـەکی تـر: کەناوی (سیمون)ەو ئەو لەدار دراوە!!

قورئانی پیرۆز لەم بارەشەوە هەواڵی یەقینی داوەو دەفەرموێ: **﴿وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم﴾** یان دەفەرموێ: **﴿يا عيسى اني متوفيك ورافعك اليّ ومطهرك﴾**

لەوەپێشیش جولەکەکان تەوراتیان گۆڕیوەو یاسـا ئاسمانییـەکانیان شـێواندون، قورئانی پیرۆز هات بنەماو پاڵفتەی شـەریعەتەکەیانی بەوشـێوەی: کـەخودا نـازڵی کردوە چەسپاند، وەکـوو دەفـەرموێ: **﴿وكتبنا عليهم فيها أن النفس بالنفس، والعين بالعين، والأنف بالأنف، والأذن بالأذن، والسن بالسن، والجروح قصاص﴾**

هـەروەها هـەواڵی راسـتو دروسـتی گێڕایـەوە دەربـارەی مێـژووی خۆیـانو ژینامـەی پێغەمبـەرەکانیان، روداوەکانیـانی بـەواقیعیو دوور لەئـەو ئەفسـانەو بوختانو ئەو قسەلۆکانەی ریوایەتەکانی خۆیان پاڵ پێغەمبەرەکانیان داوە، رانوانـد بەم جۆرە لاپـەڕەی ژینامـەی پێغەمبـەرەکانی نەتـەوەی ئیسـرائیلی لـەو ڕیوایەتـە

ئافسانە ئامێزانەی جولەکەکان پاك کردەوەو بوختانو درۆو دەلەسەکانیانی رەتکردنەوە. ئەو نەفرین لێکراوانە ژینامەی پێغەمبەرێکی خۆیانیان بەڕاستی نەهێشتۆتەوە ئیللا پیسیان کردوە، بۆ نموونە بەگوێرەی ریوایاتی ئیسرائیلی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ خێزانەکەی خۆی پێشکەش بەپاشای فەلەستینی یەکانو فیرعەونی میصر کرد بەو ناوەوە: کە خوشکی یەتی بۆئەوەی شتێکی لێیان دەست بکەوێ، هەروا بەگوێرەی ریوایەتی ئەوان حەزرەتی یەعقووب ﷺ : کەباپیرە گەورەی بەنو ئیسرائیلی یەکانەو خۆی بەئیسرائیل ناسراوە، بوختانی ئەوەی پێ دەکەن: کەفەڕو بەرەکەتی لەئیسحاقی باوکیو ئیبراهیمی باپیری دزیوە!!! بەفرتو فێلْ جێگای ئەوانی گرتۆتەوە، ئەوان پێیان وایە پلەو پایەو فەڕو بەرەکەتی پێغەمبەرایەتی دەبوایە بدرێ بەبرا گەورەی یەعقووب ﷺ : کەناوی : عیصو بووە!

بەگوێرەی ریوایەتی ئەوان کچەکانی حەزرەتی لووط ﷺ باوکیان سەرخۆش کردوە بۆئەوەی لەگەڵیان جووت بێ بەڵکوو کوڕیان ببێ ماڵو میراتیان نەکەوێتە دەست بێگانە، چونکە حەزرەتی لوط ﷺ میراتگری نێرینەی نەبوە!!

بەگوێرەی ریوایەتی ئەوان حەزرەتی داوود ﷺ لەسەر بانی باڵەخانەی خۆیەوە ئافرەتێکی جوانی دیوە، دوایی بۆی دەرکەوتووە: کەئەو ئافرەتە خێزانی جوندی یەکی خۆیەتی، ئیتر حەزرەتی داوود ﷺ ئەو جوندییەی نارد بۆشەڕ بۆئەوەی بکوژرێو دوایی ژنەکەی پێ ببڕێ! بەگوێرەی ریوایەتی ئەوان حەزرەتی سولەیمان ﷺ لەبەرخاتری خێزانێکی کەزۆری خۆش دەویست، ویستی بتپەرستی بکا! هەروا لەم شێوەتانو پۆیە ژینامەی فروستادەکانی خودایان شێواندوە، ئەم درۆو دەلەسەیان وەپاڵ داون، ژینامەکانیان پڕ کردون لەئەفسانەو تورەهات. ئیتر قورئان هات ژینامەی ئەو زاتانەی لەو ئەفسانەو تورەهاتانە پاك کردەوەو راستی واقیعی ژیانیانی رانواند.[1]

(١) بەداخەوە هەندێ لە تەفسیرو کتێبە وەعظییەکانی ئێمەیش ئەم ئەفسانەو تورەهاتە ئیسرائیلیەیان تێکەوتوون.

﴿وانه لهدى ورحمة للمؤمنين﴾ بێگومان قورئـان هیدایـه‌تده‌ری موسـوڵمانانه، شاره‌زاییان ده‌کا بۆ ڕێبازی ڕاست‌و دروست، ڕه‌حمـه‌ت‌و به‌ره‌که‌تـه بۆیـان له‌هـه‌موو رویه‌کـه‌وه، لـه‌باره‌ی ئـه‌و حوکمانـه‌ی پـه‌یوه‌ندییان به‌عـه‌قیده‌وه هه‌یـه.. وه‌کـوو یه‌کتاپه‌رستی‌و باسی زات‌و صیفاتی په‌روه‌ردگارو زیندوبوونه‌وه‌و حـه‌ق‌و حیسـاب‌و پێغه‌مبه‌رایه‌تی، هه‌روا ئه‌و حوکمانه‌ی پـه‌یوه‌ندییان به‌ئه‌حکامـه عه‌مه‌لییه‌کانـه‌وه هه‌یه له‌گه‌ڵ پێویستیاتی ئاده‌میزاد وا ده‌گونجێن‌و به‌رژه‌وه‌ندی دونیاو قیامه‌تیان بۆ دروست ده‌بێ!

هه‌روه‌ها قورئان هیدایه‌ت‌و ڕه‌حمه‌ته بۆ موسوڵمانان، چونکه له‌باره‌ی ڕه‌وانـی‌و گوزاره‌کارییـه‌وه گه‌یوه‌تـه چڵه‌پۆپـه‌و هـه‌موو ئـاده‌میزادو جندۆکـه‌ی بـۆڕ داون‌و هه‌موویان له‌به‌رامبـه‌ری دا ده‌سه‌وه‌سـان‌و جۆش دامـاون! ئه‌مـه‌ش نیشـانه‌ی سـه‌ر ئاسایی قورئانه‌و به‌ڵگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه: که که‌لامی خودایه‌و له‌لایـه‌ن خـودای زانـاو داناوه نازڵ کراوه!

هیدایه‌ته بۆ موسوڵمانان چوونکه ئه‌وان سوودی تـه‌واوی لێ وه‌رده‌گـرن‌و لێ ی به‌هره‌مه‌ند ده‌بـن! له‌کێشـه‌و نـیزاع‌و گومڕایـی ده‌یانپـارێزێ، تـه‌وحیدی مه‌نهـه‌ج‌و ڕێبازی ژیانیان ده‌کا، په‌یوه‌ستیان ده‌کا به‌یاسای بونه‌وه‌ره‌وه، ئه‌و یاسایه‌ی خودا بۆ بوونه‌وه‌ری داناوه‌و گۆڕانی به‌سه‌ردا نایه.

ڕه‌حمـه‌ت‌و به‌خششـه بۆیـان، قه‌لـه‌ق‌و سـه‌رگه‌ردانییان لێ ده‌ڕه‌وێنێتـه‌وه، په‌یوه‌ستیان ده‌کا به‌خوداوه‌و له‌په‌نای دا ئارامی دڵ‌و ده‌روونیان بۆ ده‌سته‌به‌ر ده‌بێ، به‌ئاشتی‌و ئارامی له‌ناو خۆیان‌و له‌گه‌ڵ خه‌ڵك دا ده‌ژین! به‌راستی مه‌نهه‌جی قورئان مه‌نهـه‌جێکی تاقانـه‌و بـی وێنه‌یـه لـه‌زیندو کردنـه‌وه‌و دروسـت کردنـه‌وه‌ی دڵ‌و ده‌روونه‌کان داو ڕێکخستنیان به‌گوێره‌ی سروشت، ئـه‌مجار دوای ئـه‌م تیلنیشـانه بـۆ فه‌ضل‌و به‌خشنده‌یی خودا به‌سه‌ر ئـاده‌میزاد دا بـه‌و قورئانـه‌ی که‌کێشـه‌و نـیزاعی به‌نوئیسرائیلی یه‌کان یه‌کالا ده‌کاته‌وه‌و موسوڵمانان شاره‌زا ده‌کا بۆ ڕێبازی ڕاست‌و ڕه‌حمه‌تی خۆی دڕژێنێ به‌سه‌ریان دا. ئه‌وه بۆ پێغه‌مبه‌ر ﷺ دووپـات ده‌کاتـه‌وه: کـه پـه‌روه‌ردگار دادگـایی لـه‌نێوان پێغه‌مبـه‌رو نه‌ته‌وه‌کـه‌ی ده‌کـاو بڕیـاری کۆتـایی

هەڵنەشاوەی خۆی دەربارەیان دەدا. دەفەرموێ: ﴿ان ربك يقضي بينهم بحكمه وهو العزيز العليم﴾ بێگومان خودای تۆ ئەی موحەممەد ﷺ: کەزۆربەی ئەوشتانەی کەنەتەوەی ئیسرائیل تێ یدا کەوتونە کێشەو نیزاعەوە بۆیان یەکالا دەکاتەوە، دڵنیابە خودای تۆ (کە ئەوە بریکە لەزانایی‌و دانایی) رۆژی قیامەت حوکم دەکا لەنێوان بەهەڵە چوو لەنێوان ئەوانەدا کەرێبازی راستیان گرتووە، بەحوکم‌و عەداڵەتکاریی خۆی بریاریان لەنێوان دا دەردەکا، ئەو خودایە، بەتواناو خاوەن دەسەلاتە: کەتۆڵە لەبەتاڵخوازان بستێنێ، پاداشتی چاکەکاران بداتەوە، حوکم‌و بریاری هەڵناوەشێتەوە، زاناو ئاگادارە بەکردارو گوفتاری بەندەکانی‌و حوکم‌و بریاری راست‌و دروستیان بۆ دەردەکا، چوونکە تەواوی زانایی هەیە بەوەی حوکمی بۆ دەردەکاو بەوەی حوکمی لەسەر دەردەکا، بریارەکانی هەموویان موطابیقی واقیع‌و عەداڵەتکاری‌و رەوان.

ئەمجار فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکا: کەهەر پشت بەخودا ببەستێ‌و چ گرنگی یەك بەدوژمنانی ئایین نەدا. دەفەرموێ: ﴿فتوكل على الله, انك على الحق المبين﴾ پشت بەخودا ببەستەو بتمانەت هەر بەئەو هەبێ، هەموو کارێکت بەئەو بسپێرە، بەردەوام بە لەسەر بانگەوازیی خۆت‌و پەیامی خۆت رابگەیەنەو گوێ بەناحەزانی ئایین مەدە، چونکە بێگومان تۆ لەسەر رێبازی حەق‌و خودا پەسندی، هەرچەندە ئەوانە دژت بدوێن‌و رەخنە لەپەیامەکەت بگرن گوێیان پێ مەدەو سووربە لەسەر ئەنجامدانی ئەرکی سەرشانت!

جا ئەگەر بەپیر بانگەوازییەکەتەوە نەهاتن‌و رویان وەرگێرا ئەوە تۆکەمتەرخەمیت نەکردوەو ئەتۆ بەرپرسیار نیت.

﴿إنك لاتسمع الموتى ولاتسمع الصم الدعاء اذا ولوا مدبرين﴾ چونکە بێگومان کەسێك بەپیر بانگەوازییەکەتەوە دێ: کەدڵ زیندو بێ‌و دڵ‌و گوێچکەی خۆیان بۆ بانگەوازییەکە بکەنەوە، بەڵام ئەوانەی دڵیان مردوەو چاوی دڵیان نابینێ، بەڵگەی هیدایەت‌و ئیمان نابیسن، ئەتۆ ناتوانی بەزۆر بیانخەیە سەر هیدایەت، ئەتۆ ناتوانی شتێك بخەیە گوێچکەیانەوە سودبەخش بێ، ئەوان لەوکاتەدا: کەپشت

هەڵدەکەنو رو وەردەگێڕن وەکوو مردو وانو نەصیحەتو ئامۆژگارییەکانت کاریان تێ ناکاو هیچی لێ حاڵی نابن. وەکوو کەڕو کوندێك وەهان: کەهیوای بیستنو تێگەیشتنیان لێ ناکری، وەکوو کوێرو نابینایەك وەهان: کەهیچ نابینن، چونکە دڵیان پەردەی بەسەردا دراوەو گوێچکەیان بەقورقوشم هاخاندراوە. لەدڵو دەرونیان دا فیزو خۆبەزلزانی هەیە، ملیان بۆ حەق کەچ ناکەن، ئیتر پێغەمبەر رێگا چارەیەکی نیە بۆئەوەی دڵیان بکاتەوەو پەیامی خودایان تێ بگەیەنێ، کەوابێ گومڕاییو بێ گوێی کافرەکان چ زیانێکی بۆ پێغەمبەر نیە، ئەو ئەرکی خۆی ئەنجام داوەو بانگەوازی خۆی بەئەوپەڕی دڵسۆزییەوە راگەیاندوە. بەکورتی، پەروەردگار فەرمانی بە پێغەمبەر ﷺ کرد کەپشت بەخودا ببەستێو رو لەغەیری خودا وەرگێڕێو گرنگی بەهیچ شتێك نەدا، چونکە ئەو لەسەر حەقەو غەیری ئەو لەسەر بەتاڵەو هیچ هیوایەکیش نیە ئەو موشریکانە ئیمان بێننو بەپیر بانگەوازی حەقەوە بێن.

مەبەست بەنەبیستنی مردوان بیستنێکە: کە بەدوای دا وەڵامو تێگەیشتن هەبێ، کەوابێ چ دژایەتی‌یەك نیە نیە لەنێوان مانای ئەم ئایەتەو مانای ئەو فەرمودەو دەقە ئیسلامییانەی بیستنی مردوو دەچەسپێننو ناتوانن وەڵامی بدەنەوە، تەنیا لەحەدیث دا چەسپاوە کەمردو گوێی لەدەنگی پێڵاوی مردو نێژەکانە کەدوای لەگۆرنان بەجێ ی دێڵن. هەروا ئەوە چەسپاوە: کە: پێغەمبەر ﷺ سڵاوی لەگۆڕی شەهیدانی غەزای بەدر کرد، هەروەها خیطابی ئاراستەی کوژراوانی موشریکەکان کرد لەلای بیری بەدر، هاوەڵان عەرزیان کرد وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا؛ چۆن ئاخاوتن لەگەڵ چەند جەستەیەکی بێ گیان دەکەی! پێغەمبەر ﷺ لەوەڵام دا فەرموی: (والذى نفس محمد بيده ما أنتم باسمع لما أقول منهم)

ئەمجار مانای ئایەتی پێشەوە جەخت دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وما أنت بهادي العمي عن ضلالتهم﴾ ئەی موحەممەد! ئەتۆ ناتوانی ئەوانەی چاوی دڵیان کوێر بووەهیدایەتیان بدەیو لەگومڕایی خۆیان بیانگێڕیەوە، چونکە پەردەی کوفرو گومڕایی چاوی دڵی داپۆشیون، تێفکرینیان لەپەیامی تۆ بۆناکرێ، ناتوانن ورد

بوونەوەیەك ئەنجام بدەن حەق بناسنو سوودی لیٚ ببینن ﴿إن تسمع الا يؤمن بآياتنا فهم مسلمون﴾ نەوەکوو بیستنی پەیامی تۆ سوودی هەیە ئیللا بۆ کەسانێك کەلەزانیاری خودا دا چەسپاوە ئیمانت پیٚ دەهێننو تەصدیقت دەکەن، ئەوانە خاوەن بڕواو یەکتاپەرستن، گەردنکەچی فەرمانو جلەوگیریەکانی دەبن. واتە: بەپیر بانگەوازی تۆوە نایە مەگەر کەسێك چاوی دڵی بینا بیٚو ئامێری بیستنو دیتنی خۆی بۆ دەرك کردنی حەقائیق بەکار بێنیٚو ئامادەباشی ئەوەی تێدابیٚ حەق وەربگریٚ، ئائەوانە موسوڵمانی راستاڵو خوداپەرستی تەواون.

بێگومان ئیسلام ئاشکراو واضیحو گونجاوە لەگەڵ سروشت دا، هەر دڵو دەرونێك ساغ بیٚ وەری دەگریٚ، هەر دڵێك نەخۆش نەبیٚ پابەندی پەیڕەوو پرۆگرامی دەبیٚ. گرانیو زەحمەتی تێدا نابینیٚ، هەر لەگەڵ بانگەوازیی ئیسلامی بیست بەبیٚ سیٚو دوو وەری دەگریٚو گەردنکەچی فەرمانو جلەوگیریەکانی دەبیٚ.

هەندیٚ لەنیشانەو بەڵگەکانی هاتنی قیامەت

۞ وَإِذَا
وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ
ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ
فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَـٰتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو
قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَـٰتِى وَلَمْ تُحِيطُوا۟ بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

﴿وَوَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا۟ فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ
يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا ٱلَّيْلَ لِيَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى
ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار بەڵگەی جۆراو جۆری هێنانەوە لەسەر دەسەڵاتو زانیاری رەهای خۆی، ئەمجار جەولەیەکی تر دەست پێ دەکاو سەرنجی ئادەمیزادەکان رادەکێشێ بۆ پەیدابوونی نیشانەکانی قیامەتو هەندێ لەدیمەنەکانی رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿وإذا وقع القول عليهم أخرجنا لهم دابة من الأرض تكلمهم أن الناس كانوا بآياتنا لايوقنون﴾ لەکۆتایی دونیاداو لەو رۆژگارەدا: کەئادەمیزاد تووشی فەسادو بێدینی دەبنو ئایینی خودا فەرامۆش دەکەن، لەجیاتی ئایینی ئیسلام شوێن یاسای دانراوی گاورو جولەکە دەکەون، رێبازی حیزبو پارتی عیلمانی پەیرەو دەکەن، شیاوی ئەوە دەبن سزای هەرەشە پێ لێکراویان بۆبێ، ئەمەش لەپێشەتای هاتنی قیامەت دا دەبێ، جالەوکاتەدا خودای مەزن پیرۆیەك لەزەوی بۆ ئادەمیزاد دەخاتەڕۆو هەواڵیان پێ دەدا: کەزووربەی زۆری ئادەمیزاد بڕوایان بەنیشانەکانی خودا نیەو کافرن.

هەندێ لەراڤەکەرانی قورئان پێیان وایە مەبەست بە (دابة) ئادەمیزادێکە زمانزانو قسە رەوانو زانا، بەر بەرەکانی ئەهلی بیدعەو کوفر دەکاو بەگژیاندا دەچێتەوە. بەڵگەشیان رستەی (تكلمهم)ە چونکە قسەکردن بۆ ئاژەڵ نابێ. بەڵام ئیمامی قورطوبی ئەم رایە پەسند ناکاو رەتی دەکاتەوە[1] بێگومان باسی هاتنەدەرو سەرهەڵدانی (دابة) ی ناوبراو لەزۆر فەرموودەی پێغەمبەردا ﷺ هاتووە، هەندێ لەو حەدیثانە صەحیحنو زانایانی زانیاری فەرموودە فەرموویانە: هیچ وەصفو نیشانەیەکی ئەو (دابة) یە نەهاتووە.ئەو حەدیثانەی ئەوصافی دابەکەیان

(١) تەفسیری قورطوبی ج ٧/ ٣٨١١ .

تێدا هاتووە نەگەییشتوونە پلەی صەحیح بۆیە وەکوو مامۆستا سەید دەفەرموێ: نایان هێنینو گوێیان پێ نادەین.

لەڕاستی دا نازانین چ سودێك هەیە لەرانواندنی ئەو هەموو ریوایاتو عەنعەناتانەی کتێبە تەفسیرەکانی وەکوو ئیبنو کەثیرو قورطوبي لەبارەی ئەوصافی (دابة) ی ناوبراوەوە هاخنیویانەتە ناو تەفسیرەکانیانەوە؟ دەبێ چ سوودێکی لێ رەچاو بکرێ ئەگەر بگوترێ: درێژی یەکەی شەصت زیراعە![1] یان پەڕوباڵی وایەو ڕیشی وەهایە، سەری وەکوو سەری کەڵەگا وایە! چاوی لەچاوی بەراز دەچێ! گوێی وەکوو گوێی فیل وایە، شاخی لەشاخی حەیوانە کێوی دەچێ، ملی دەڵێ ی ملی نوعامەیە،سنگی لەسنگی شێر دەچێ، رەنگی لەپڵنگ دەکا، خالیگەی لەخالیگەی پشیلە دەچێ! کلکی دەڵێی دوگی بەرانە، قاچەکانی لەقاچی حوشتر دەکا!! لەڕاستی دا راگواستنی ئەو ریوایاتە ناصەحیحانە چ خزمەتێکی قورئان ناکاو چ سودێکیش بەموسوڵمانان ناگەیەنێو پێویستە بەحەزەرەوە تێیان بڕوانینو سوفیلکانەو سافیلکانە وەریان نەگرینو ئایاتی قورئانیان پێ تەفسیر نەکەین! ئەوەی پێویستە ئەوەیە: کەئێمە لەچوارچێوەی دەقی قورئانەکەو فەرموودە صەحیحە لەکەوو بێژینگ دراوەکان دەرنەچین. چونکە شتی غەیبی کاتێك واجبە تەصدیقیان بکەین: کەبەبەڵگەی حاشا هەڵنەگر لە پێغەمبەرەوە بەئێمە گەیشتبێ. دەقەکەی قورئانو فەرموودەی صەحیح ئەوە دەگەیەنن: کە هاتنەدەرو بەدەرکەوتنی (دابة) نیشانەی قیامەتەو یەکێکە لەنیشانە گەورەکانو کاتێك ئەو (دابة) یە دەردەکەوێ: کەدەرگای تۆبە دادەخرێو کاتی رابوونی قیامەتە، تۆبە لەکەس وەرناگیرێو کاتی تەکلیف بەسەر دەچێو گۆڕانکاری لەبیرو باوەڕدا چ ڕۆڵێکی نامێنێ، ئالەو کاتو دەمەدا خودا (دابة) یەك بۆ ئادەمیزاددەخاتەڕو ئاخاوتنیان لەگەڵ دەکا، هەڵبەتە (دابة) قسە ناکا، یان بڵێین ئادەمیزاد لێ ی تێ ناگەن، بەڵام وەکوو موعجیزەیەك لەو رۆژەدا خەڵك لێ ی حاڵی دەبنو دەزانن: کەئەوە نیشانەی

(١) تەفسیری قوروطوبی ج ٧/٣٨٠٩- ٣٨١٥ تەفسیری ئیبنوکەثیر ج ٣/ ١٣٨٥- ١٣٨٧.

دونیا خرابوونو رابوونی قیامەتە، لەوەپێش بڕوایان بەو رابوونە نەبووەو ئینکاری هاتنی رۆژێکی ئاوەهایان کردوە!![1]

یەکێك لەو فەرموودانەی دەربارەی (دابة) ی ئاماژە پێکراو ریوایەتکراوە ئەو فەرمودەیەیە: کەئیمامی موسلیمو خاوەنی سونەنەکان لەحوذەیفەی کوڕی ئوسەیدی (الغفاری) یەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: ئێمە لەگەڵ کۆمەڵێك لەهاوەڵان دەربارەی قیامەت گوفتو گۆمان بوو پێغەمبەر ﷺ لەژوورێکەوە تەشریفی چاوی لێمان بوو فەرمووی: (لاتقوم الساعة حتى تروا عشرة آيات: طلوع الشمس من مغربها، وخروج عيسى بن مريم ﷺ، والدجال، وثلاثة خسوف: خسف بالمغرب، وخسف بالمشرق، وخسف بجزيرة العرب، ونار تخرج من قعرعدن، تسوق أو تحشر الناس، تبيت معهم حيث باتوا وتقيل معهم أينما قالوا) قیامەت رانابێ تا دە نیشانە بەچاوی خۆتان نەبینن: دەرکەوتنی خۆر لەخۆرئاواوە، پەیدا بوونی دووکەڵ، پەیدا بوونی (دابة)، هاتنەدەرەوەی یاجوجو ماجوج، هاتنە خوارەوەی حەزرەتی عیسای کوڕی مەریەم ﷺ دروودی خودای لەسەربێ، پەیدا بوونی دەجال، سێ ڕۆچون لەزەوی پەیدا دەبێ، رۆچونێك لەخۆرئاوا، رۆچونێك لەخۆرهەڵات، رۆچونێك لەنیوە دورگەی عەرەب، هەڵگیرسانی ئاگرێك لەعەدەن، خەڵك وەبەرخۆی دەدا لێیان ناکەوێتەوە بەشەوو بەڕۆ بەدواوەیانەو لەگەڵیانە.

دەربارەی ئەو شوێنەی یەکەمجار ئەو (دابة) ی لیێ دەردەکەوێ پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا وتیان: ئەو دابەیە لەکوێ دێتەدەر؟ پێغەمبەر ﷺ لەوەڵام دا فەرمووی: (من أعظم المساجد حرمة على الله تعالى، يعني المسجد الحرام) لەبەرێزترین مزگەوتی خودا سەر هەڵدەدا واتە: لەمەسجیدول حەرام پەیدا دەبێ!

ئەمجار سیاقی قورئان لەم نیشانەوە دەگوێزێتەوە بۆ نیشانەیەکی تر ئەویش دیمەنی حەشرە، دەفەرموێ: ﴿ويوم نحشر من كل أمة فوجاً ممن يكذب بآياتنا فهم يوزعون, حتى إذا جاءوا قال أكذبتم بآياتي ولم تحيطوا بها علماً أمّا ذاكنتم

(١) بڕوانە (في ظلال القرآن) بەرگی شەشەم/ ل ٣٠٨.

تعملـــون؟﴾ ئـەو رۆژەی: کەلەهـەموو ئـادەمیزادانی چەرخ‌و رۆژگارەکـانی دونیـا کۆمـەڵێکی زۆر لەسـەرانی سـتەمکارو بەدرۆخـەرەوەی پێغەمبـەران‌و نیشـانەی خودایەتی خودا لەسارای مەحشەردا کۆ بکەینەوە، بۆ حەق‌و حیساب لەگەڵ کردن، جا کەهـەمـوویان کۆبوونـەوەو کـۆ کرانـەوە، لەبـەر دەسـتی خـودادا رادەگـیرین بـۆ حیساب‌و لێکۆڵینەوە لەگـەڵیان، پـەروەردگار بەشـێوەی سەرزەنشت‌و سـەرکوتانەوە پێیان دەفـەرموێ: ئـەوە ئـەو ئایـات‌و نیشـانانەی ئاماژەیـان بـۆ ئـەم رۆژە دەکـرد بەدرۆتان دەزانین؟ بڕواتان بە پێغەمبـەران‌و نامـە ئاسمانییـەکان نـەکرد کـە هـاتنی قیامەتیان پـێ راگـەیاندن؟؟ دەی ئەگـەر لەئایەتـەکان ورد نەبوونـەوەو گوێتـان بـۆ ئامۆژگاری پێغەمبەران رانەگرت، ئەدی بەچییەوە مەشغوڵ بوون، بەچییەوە خۆتان خەریك کردبوو تەصدیق‌و تەکذیبی چیتان دەکرد؟؟

پرسـیاری یەکـەم پرسـیاری لۆمـە ئـامێزەو دیـارە ئـەوان پـەیامی خودایـان بەدرۆ خستۆتەوە!.

پرسیاری دووەم پڕە لەسووکایەتی پێکردن‌و تانووت لێدان، ئەوەش ئوسلوبێکی ئاخـاوتنی کاریگـەرەو لـەزمانی عـەرەبی دا نموونـەی زۆرە. ئایـا فروسـتادەکانی ئێمەتان بەدرۆخستنەوە؟ ئەدی چی ترتان ئەنجام داوە؛ کوا جگە لەو کارە ناشـرینەو تاوانە گەورەیەتان چی ترتان ئـەنجام داوە؟ هەڵبەتـە نموونـەی ئـەم جۆرە پرسـیارانە وڵامیـان بـێ دەنگـی‌و جـۆش دامانـە، پرسـیارە کـە زوبانیـان لاڵ‌و پـەت دەکاو دەحەبەسێن!

﴿ووقع القول عليهم بما ظلموا فهم لاينطقـــون﴾ ئیتر ئەوکاتـەی عـەزابی سەختی خودا نازڵ دەبێ بۆ سەر ئەو ستەمکارو بـەدرۆ خەرەوانـە هیچیـان هۆشـی عوزر هێنانەوەو قسە کردنیان نامێنێ‌و متـەقیان لێـوە نایـە، وەکـوو لەئایـەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿هذا يوم لاينطقون﴾ (المرسلات/٣٥)

سەیر بکە لەوەپێش (دابە) ئاخاوتن ئەنجام دەداو قسەو گفت‌و گۆ لەگەڵ خەڵك دەکـا! کـەچی ئێسـتا ئـادەمیزاد کەقسـەو ئاخـاوتن بەشـێکە لەپێکهاتـەیان‌و صیفەتێکی سروشتی یانە دەمیان بەسراوەو زمانیان ناگەڕێ، ئەمجار لەدیمەنی بەدرۆ

خەرەوەکانی ئایاتی خودا کەلەسارای مەحشەردا ماتو دۆش داماوو زمان بەسراوو متەق لێــوە نــەهاتوون دەگوێزێتــەوە بــۆ دیــمەنێك لەدیمەنــەکانی جیــهان کەدەبوایــە لەژیان دا سەرنجیان لەو دیمەنە بدایەو ویژدانیان پیٚ ی بەخەبەر بهاتایە!

بانگەوازییان دەکا بۆ تێفکرینو وردبوونەوە لەیاسای بوونــەوەرو دیاردەکـانی، کەهەموو شتێکی ئەم بوونەوەرە نیشـانەی هـەبوونی خودایـەکی بالآدەسـتو زانـاو دانایە، هەموو دیاردەیەکی ئاماژە بەوە دەکا: کەخودایەکی بەتواناو خاوەن بەزەیی هەیـە چـاودێری دەکـــا هۆکــاری ژیــانو راحــەت بــۆ ئــادەمیزاد دەرەخســێنیٚو رەخساندویەتی، بوونەوەری وا بەدیهێناوە گونجاو بیٚ لەگەڵ ژیانی مرۆڤ داو بتوانیٚ بـــۆ بـــــەرژەوەندی خـــــۆی بــــەکاری بێنــــــیٚ. دەفــــــەرمویٚ: ﴿ألم یروا أنا جعلنا اللیل لیسکنوا فیە والنهار مبصراً، ان فی ذلك لآیات لقـــوم یؤمنون﴾ ئەوە ئەو ئادەمیزادانەی پەیامی ئێمە بەدرۆ دەخەنــەوە نـابینن: کەئێمـە شەومان بەدیهێناوە بۆ ئارام گرتنو حەسانەوەو پشــوودان تــیٚ یـدا! هـەروەها رۆژی روناکمان بۆ بەدی هێناون بۆ گەڕانو هەوڵدان بەدوای کاسبی کـردن دا، بـۆ هـاتوو چووی وڵاتانو بینینی سروشتو سوود بینینو دابینکردنی پێویستی یەکانی خۆیان! بێگومان لەو خولقاندنو بەدیهێنانو رام کردنەدا نیشانەی جۆراو جۆر هــەن لەسـەر تاكو تەنهاییو بەتوانایی خودا بۆ زیندو کردنـەوەی ئـادەمیزاد لـەدوای مردنیـان، حیسابو لێکۆڵینەوە لەگـەڵ کردنیــانو پاداشدانەوەیانو تۆڵـە لیٚ ستاندنیان، بـۆ کەسانێك بڕوایان هەبیٚ بـەخوداو بە پێغەمبـەری خـودا، بێگومـان دیـمەنی شـەوی بێدەنگـو ئارام، دیمەنی رۆژی روناكو پــڕ جـمو جـوڵ شـیاوی ئـەوەن: کـە ویژدانــی ئادەمیزاد بهەژێننو سەرنجیان رابکێشن بۆ پەیوەندیکردن بەخودایەکــەوە: کەشــەوو رۆژ بەشوێن یــەکدا دەهێنــیٚ. چونکـە لەراسـتی دا شـەوو رۆژ دوو نیشـانەی زەقـن لەسەر هەبوونی خودای تاكو تەنـهاو خـاوەن توانـا، بـۆ کەسـانێك دڵو دەروونیـان ئامادەباشی ئیمانهێنانی تێدا بیٚ!!

ئەگەر شەو نەبوویایەو هەموو کاتیٚ رۆژ بویایە، ژیـان لەسـەر زەوی نـەدەبوو، هەروەها ئەگەر رۆژ نەهاتایەو هەمووکاتیٚ شەو بوویایە هــەر ژیـان نـەدەبوو، نـەك

هەر ئەوەندە، بەڵکوو ئەگەر شەو یان رۆژ دەهێنــدەی ئیستای خۆیـان زیـاتر دریـژ بوونایـە، بـەرۆژ خـۆر هـەرچی روەك‌و شـیناوەردە دەیسـوتاند، بەشـەویش هــەموو شیناوەردێکی دەبەست! ئیتر ئەوکاتە ژیان محاڵ دەبـوو! کـەوابێ لەهـەبوونی شـەوو رۆژدا بەم شێوەی ئێستایان کەلەگەڵ ژیان دا دەگونجێن ئایـات‌و بەڵگـەی زۆر هـەن لەسەر هەبوون‌و بەتوانایی‌و زانایی خودای مەزن!!

هەر کەسێك لەبەشوێن یەکدی هاتنی شەوو رۆژ وردببێتەوە بروانی خودا چـۆن گۆرانکاری لەبوونەوەردا دەکاو چۆن لەحاڵەتی شەوەوە کە دەشوبهێتە مردن حاڵەتی روناکی‌و جم‌و جوڵ دا دێنێ‌و پاش تاریکی‌و بـی هەسـت‌و خوسـتی زیندەوەرەکـان، رونـاکی‌و جـم‌و جـوڵ دێنێتـە ئـاراوە، بـۆی دەردەکـەوێ: کەقیامـەت دێ‌و گومــان لەهاتنی دا نیەو پەروەردگار هەموو مردوانی ناو گۆڕ زیندو دەکاتەوە!

فوو کردن بەشاخی صورداو رۆیاندنی کیوەکان

وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي ٱلصُّورِ فَفَزِعَ
مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ
دَٰخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِۚ
صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِيٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍۚ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾
مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴿٨٩﴾

وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي ٱلنَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾

لەوەپێش باسی نیشانەی یەکەمی رابوونی قیامەتی کرد، کەپەیدا بوونی (دابە) بوو قسەکردنو ئاخاوتنی بوو! ئەمجار باسی دوو نیشانەی تری رابوونی قیامەت دەکا: ئەوانیش نەفخی صورو رۆیاندنی کێوەکانە، دوابەدوای ئەوە باسی حاڵو وەزعی ئادەمیزادەکان دەکاو لەو رۆژەدا کەدووبەشی سەرەکین هەر بەشەیان بەگوێرەی کردەوەکانیان سزاو پاداش وەردەگرنەوە، دەفەرموێ: ﴿ويوم ينفخ في الصور، ففزع من في السموات ومن في الأرض الا من شاء الله﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەوە بۆ ئادەمیزادەکان باس بکە: کە فوو دەکرێ بەشاخی (صور) دا، هەرچی زیندەوەری ناو ئاسمانەکانو سەر زەوی هەیە لەترسان زەندەقیان دەچێو دەمرن، جگە لەوانەی پەروەردگار نایەوێ بمرن، بەوجۆرە دڵیان دادەمەزرێنێو ترسیان لەبەر ناکەوێ، ئەوانەش برێك فریشتەن وەکوو جوبرائیلو میکائیلو ئیسرافیلو ئیزرائیل. هەندێك پێیان وایە ئەوانە شەهیدەکانن چوونکە بەدەقی قورئان شەهیدان لای پەروەردگار لای خودا زیندوونو رزقو رۆژییان دەدرێتێ.

فوکردن بەصوردا دووجارە:

١- فوکردنی جاری یەکەم: کەفوکردنی دونیا وێرانبونو زیندو مردنە، ئەو فوو کردنەیە کە قورئان لەئایەتیکی تردا دەربارەی دەفەرموێ: **﴿ونفخ في الصور فصعق من في السموات والأرض الا من شاءالله﴾** (الزمر/٦٨)

٢- فوکردنی دووەمجار فوکردنی زیندوبوونەوەیە ئەو فوکردنەیە کەقورئان لەکۆتایی ئایەتەکەی سورەتی (الزمر) دا دەفەرموێ: **﴿ثم نفخ فيه أخرى فإذا هم قيام ينظرون﴾** یان لەئایەتیکی تردا دەفەرموێ: **﴿ونفخ في الصور فاذاهم من الاجداث الى ربهم ينسلون﴾** (يس/٥١)

کەوابوو فوکردن بەصووردا دووجارە جارێکیان بۆ مراندنی هەموو زیندوێکە جگە لەخودا جاری دووەمیشیان بۆ زیندو کردنەوەی هەموانە بۆ حیسابو لێکۆڵینەوە، ئەوانەیش کەئایەتەکە بە ﴿الا من شاء الله﴾ چەرتی کردون دوای فوکردنی یەکەمو پێش فووکردنی دووەم دەمرێندرێن.

﴿وکل أتوه داخرین﴾ هەموو مەخلووقات بەبێ ماتەڵ بوونو دواکەوتن بەهەڵەداوان دەکشێن بۆ سارای مەحشەرو بەگەردنکەچی لەبەردەم پەروەردگاردا رادەوەستنو چاوەڕوانی حیسابو لێکۆڵینەوەن، ئەوانەی تاوانبارن زەلیلو مەهتوكو بێ ڕێزو داماو، ئەوانەیش: کە موسوڵمانانن لەهەیبەتو شکۆمەندیی خودای مەزن دەحەبەسێنو گەردنکەچو بێدەنگ متەقیان لێ نایەو هەستو خوستیان لێ دەبڕێ . وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ان کل من فی السموات والأرض الا آتی الرحمن عبداً﴾ (مریم/٩٣) ئەمجار دێتە سەر وێنەکێشانی نیشانەی دووەمو دەفەرموێ: ﴿وتری الجبال تحسبها جامدة وهی تمر مر السحاب﴾ ئەتۆ لەو رۆژەدا دەڕوانی بۆ کێوەکان وایان دەبینی: کەڕاوەستاوو نەجوڵاون، وەلحاڵ ئەو کێوانە بەخێرایی دەڕۆنو لەگەڕدان، وەکوو چۆن هەور بەهۆی بای توندو بەهێزەوە دەڕۆن؛ چونکە قەبارەی گەورە ئەگەر بشڕوا هەست بەڕۆیشتنەکەی ناکرێ.

لەچەند ئایەتێك دا ئاماژە بەڕۆیشتنی کێوەکان لەو رۆژەدا کراوە، وەکوو دەفەرموێ: ﴿یوم تمورا السماء موراً، وتسیر الجبال سیراً﴾ (الطور/٩-١٠) یان دەفەرموێ: ﴿ویوم نسیر الجبال، وتری الارض بارزة﴾ (الکهف/٤٧) یان دەفەرموێ: ﴿وسیرت الجبال فکانت سراباً﴾ (النبا/٢٠) رۆیاندنی کێوەکان ـ هەرچەندە لەنەفخەی یەکەم دا وردو خاش دەبن ـ بەڵام رۆیاندنەکەیان لەدوا نەفخی دووەم دەبێ بۆ ئەوەی ئەهلی مەحشەر هەموویان بیان بینن ﴿صنع الله الذی أتقن کل شيء﴾ ئائەوە کردەوەی ئەو خودایەیە: کەهەموو شتێکی بەکارامایيو دەسەڵاتی خۆی ئەنجام داوە، لەهەموو شتێك دا کاردروستو دەست ڕەنگینە ﴿وإنه خبیر بما یفعلون﴾ بێگومان خودای باڵادەستو بەتوانا زاناو ئاگادارە بەهەموو کردەوەی بەندەکانيو سزاو پاداشیان بەگوێرەی کردەوەکانیان دەداتەوە!!

ئەمجار پەروەردگار بەیانی حاڵو وەزعی موکەلەفە بەختەوەرو کامەرانەکانو موکەلەفە بەدبەختەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿من جاء بالحسنة فله خیر منها وهم من فزع یومئذ آمنون﴾ کەسێك بێتە سارای مەحشەر حاڵو وەزعی وابووبێ ئیمانی بەخودا هەبووبێ یەکتاپەرست بووبێ، کردەوەی چاکی ئەنجام دابن، لەپاداشی ئەوەدا لای خودای بەخشندەو دادوەر لەبەهەشتی بەرینو رازاوەدا نازو نیعمەتی زۆرو زەبەندەی دەدرێتێ، لەترسی ئەو رۆژە سەختە سامناکە رزگاری دەبێ، ترسی گەورەی زیندو بوونەوە نایگرێتەوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿لایحزنهم الفزع الاکبر﴾ (الانبیاء/١٠٣) مانای (الحسنة) لەئایەتەکەی ئێرەدا باوەڕو کردەوەی باشە، ئیبنوعەبباسو ئیمامی نوخەعیو قەتادە دەفەرموون: (الحسنة) بەمانا (لاإله الا الله) یە وشەی (خیر) مانای (افعل التفضیل) ی لێ وەرناگیرێ چونکە هیچ شتێك نیە لە (لا إله الا الله) باشتر بێ، کەوابوو مەبەست بەوشەی (خیر) لێرەدا دوو چەندانەی پاداشو بەردەوامییەتی. چونکە کردەوە تەواو دەبێو پاداش نەبڕاوەیە.

لەم رۆژە ترسناکەدا ئەمینیو دڵنیایی لەترسی گەورە، (الفزع الاکبر) پاداشی کردەوە باشەکانیانە، ئەمە جگە لەو هەموو نازو نیعمەتە بەردەوامو نەبڕاوەی دوایی پێ ی دەبەخشرێ! رزگار بوون لەو ترسو بیمە بۆخۆی پاداشە، دوایی چی دەدرێتێ فەضلو مینەتی پەروەردگارە، ئەوانە لەدونیادا لەخودا ترساون، لەو رۆژەدا تووشی ترس نابن، ترسان لەخودا لەدونیاداو فەزەعی قیامەت لەئادەمیزادێك دا کۆنابنەوە. بەڵکوو لەو رۆژەی دا کەخەڵك زەندەقی دەچێ ئەوان پارێزراونو ترسیان توش نایە.

﴿ومن جاء بالسیئة فکبت وجوههم فی النار, هل تجزون الا ماکنتم تعملون﴾ کەسێکیش لەدونیادا هاوەڵی بۆ خودا دانابێو تاوانی ئەنجام دابن، بەو تاوانانەوە بێتە سارای مەحشەر هیچ چاکە لەتەرازوی کردەوەکانی دا نەبن یان خراپەکانی بەسەر چاکەکانیدا زاڵ بن، ئەوە بەرەودەم تووڕ دەدرێتە ناو دۆزەخەوە، ئەمجار بەوان دەگوترێ واتە: بەکافرەکان دەگوترێ: ئایا ئەمە سزای کردەوەی خۆتان نیە؟ ئایا ئەم عەزابە جگە لەتۆڵەی کردارەکانی خۆتان زیاتر هەیە؟!

خەریک بوون بەعیبادەتی خوداو خوێندنی قورئان و حەمدو سوپاسی دڵسۆزانە بۆ زاتی پاکی

إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلۡبَلۡدَةِ ٱلَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُۥ كُلُّ شَيۡءٖۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنۡ أَتۡلُوَاْ ٱلۡقُرۡءَانَۖ فَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهۡتَدِي لِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ فَتَعۡرِفُونَهَاۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٩٣﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار حاڵو وەزعی دروستبوونی سەرەتاو زیندوبوونەوەی پاش مردنو نیشانەکانی پێش هاتنی قیامەتی بەیان کرد، هەروەها وەزعو حاڵی ئەهلی قیامەتی رون کردەوە، ئەمجار فەرمانی بە پێغەمبەر کرد ﷺ کەبەو شێوە لەگەڵ کافرەکان بدوێو ئەم ئەم ئاخاوتنەیان ئاراستە بکاو پێیان رابگەیەنێ: کەئەو ئەرکی سەرشانی خۆی ئەنجام داوەو پەیامی خۆی گەیاندوە، هیچی تری لەئەستۆدا نەماوە جگە لەوەی سەرگەرمی خوداپەرستی ببێو شوکرو سوپاسی خۆی بۆ خودا ئەنجام بدا، قورئان بخوێنێتەوە! واتە راگەیاندنی بانگەوازیی ئیسلامی لەلایەن پێغەمبەر تەواو بووە، ئێستا پێویستە ئەوان بەخۆیان دا بچنەوە، بیر لەناوەڕۆکی بانگەوازییەکە بکەنەوە، لەئایەتەکانی قورئان ورد ببنەوە، دەفەرموێ: ﴿قل: انما أمرت أن أعبد رب هذه البلدة الذی حرمها﴾ ئەی پێغەمبەر ! بەو موشریکانە بڵێ: نەوەکوو من فەرمانم پێ کراوە ئیللا بەوە فەرمانم پێ کراوە: کە عیبادەتی پەروەردگارو خاوەنی ئەو مەککەیە بکەم: کە کەخودا کردویەتی بەحەرەمو جێگای

ئەمن‌و ئاسایش‌و ڕێزو نرخی داوەتێ. شەڕو ئاژاوەی تێدا یاساغ کردوە، خوێنی تێدا نارژێ، کەس لەوێ دا ستەم لەکەس ناکا، راوە شکاری تێدا حەرامە نێچیری تێدا ناگیرێ درەختی نابڕدرێ، باڵندەی ناترسێندرێ راناچلەکێندرێ، لەوێ دا نابێ کەس هەڕەشە لەکەس بکا، لەهەر چوارلای جیهانەوە میوەو بەرو بوومی بۆ دەهێندرێ. عەرەبەکان بڕوایان بەڕێزداری مەککەو کابە هەبوو، بەچاوی ڕێزەوە تێیان دەڕوانین، شکۆ مەندی‌و ناوو شۆرەت‌و ڕێزداری خۆیان لەمەککەو ماڵی کابە وەردەگرت، بەهۆی کەعبەوە عەرەبەکانی تر ڕێزیان لەقورەیشییەکان دەگرت، کەچی لەگەڵ ئەوەش دا یەکتاپەرستیان نەدەکردو عیبادەتی دڵسۆزانەیان بۆ ئەو خودایە ئەنجام نەدەدا: کەئەو هەموو نازو نیعمەتەی پێداون‌و کردونی بەخاوەن‌و چاودێری ئەو ماڵە پیرۆزە، لەئایەتەکەدا بەتایبەتی ناوی مەککەی هێنا، بۆ ڕێز لێنان‌و نرخ پێدان، چونکە یەکەم خانوێك کەلەسەر زەوی بۆ عیبادەت تێدا کردن دروست کرابێ لەو شارەدا دروست کراوە، ئەویش کابەی پیرۆزەو رەمزی یەکتاپەرستی‌و یەکیەتی موسوڵمانانە! لەئایەتێکی تردا پەروەردگار کابەی بەماڵی خودا داناوەو دەفەرموێ: ﴿فليعدوا رب هذا البيت الذى اطعمهم من جوع وآمنهم من خوف﴾ (قريش/٣-٤) ئیتر پێغەمبەر ﷺ بیروباوەڕی خۆی وەکوو پێویست رادەگەیەنێ‌و ئەوە روون دەکاتەوە: کەئەو فەرمانی ئاراستە کراوە بەوە عیبادەتی خودای ئەو شارە پیرۆزە بکا، ئەو خودایەی بێ هاوەڵ‌و بێ ئیحتیاجە، خودای ئەو شارە پیرۆزە خودای هەموو بوونەوەرە، هەموو شتێك هی ئەوەو خاوەنی حەقیقی هەموو شتێکە.

هەروەها ئەوەش رادگەیەنێ: کەفەرمانی پێ کراوە لەپێڕی موسوڵمانان بێ، دەفەرموێ: ﴿وأمرت أن أكون من المسلمين﴾ فەرمانم پێ کراوە: کەلەتاقمی موسوڵمانان بم، خودا بەتاك‌و تەنها بناسین‌و کەس نەکەین بەهاوەڵ‌و هاوشانی، یەکتاپەرست بین‌و بەدڵسۆزی گەردنکەچی فەرمان‌و جڵەوگیریەکانی پەروەردگار بین! ئەمە بڕبڕەی بانگەوازیی منەو پوختەی پەیامەکەم بریتییە لەوە، هۆکارو ئامێری ئەم بانگەوازییەشم خوێندنی قورئانی پیرۆزە وەکوو دەفەرمووێ: ﴿وأن أتلوا

القرأن﴾ فەرمانم پێکراوە: کەقورئانم بخوێنم، چونکە قورئــان نامــەی ســەرەکی ئـەم بانگەوازییەیە، دەستورو یاسای ئایینە، فەرمانم پێکراوە شەوو ڕۆژ بەتەنیاو لـەناو ئـادەمیزاد دا لەئـەو نامەئاسمانییـە بخوێنمـەوە، لیٚ ی ورد ببمـــەوە، هــەوڵ بـدەم لەماناکانی حاڵی ببم، بەڵگە کــەونیو گەردونیــەکان، بـەراورد بکـەمو لەڕوانگـەی قورئانـەوە تێیـان بـڕوانم. بۆئـەوەی ئیمـانم زیـاد بکـا دڵۆ دەروونم زیـاتر رونـاکی تێبکەوێ، جا ﴿فمن أهتدی فانما یــــهتدی لنفســــه﴾ کەسێك ڕێگـای هیدایـەتی گرتەبەرو ڕوی لەئیمان کرد ئەوە بـۆ بـەرژەوەندیی خـۆی شـارەزا دەبـێو هیدایـەت ئامێز دەبێ، کەسێك ئیمـانم پـێ بێنـێو شـوێنم بکـەوێ ئـەوە بەختـەوەرو بـەمراز گەییشتووەو ئەمینە لەسزاو عەزابی سەختی خودا.

﴿ومن ضل فقل انما أنا من المنذرین﴾ کەسێکیش گومڕا بوو، ڕێبـازی حـەقو راستی هەڵـە کـرد، ئیمـانی نـەهێنا، منـی بەدرۆخستـەوە، ئایـاتی قورئـانی رەت کردەوە، ئەوە پێیان بڵێ: هەرکەسە تاوانی گومڕایـی یەکـەی لەئەسـتۆی خۆیـەتیو بۆخۆی بەرپرسیارە، منیـش ترسـێنەرو راگەیەنـەرم، ئـەرکی خـۆم بـەجێ هێنـاوەو پەیامی خۆمم راگەیاندوە، ئیتر حیسابو لێکۆڵینەوەتان عائید بەخودایـە. وەکـوو لەشوێنێکی تردا دەفـەرموێ: ﴿فانما علیك البلاغ وعلینا الحیساب﴾ (الرعد/ ٤٠) یـان دەفەرموێ: ﴿انما انت نذیر، والله علی کل شیء وکیل﴾ (هود/١٢)

﴿وقل: الحمدلله، سیریکم آیاته فتعرفونها﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بـەو موشریکانە بڵێ: شوکرو سوپاس هەر بۆ ئەو خودایەیە ناوی (الله) یە، سزای کـەس نادا مەگەر دوای ئەوەی بەڵگـەیان لەسـەر راسـت بکاتـەوە، پێغەمبـەریان بۆسـەر بنێرێو موژدەیـان پـێ بـداو بیانترسـێنێ، حـەمدو سـوپاس بـۆ خودایـە لەسـەر نیعمەتەکانی: کەپیٚ ی بەخشیومو هەرە گرنگەکـەیان نیعمـەتی پێغەمبەرایەتییـە! هەروەها حەمد بۆ خودا لەسـەر ئـەوە فـێری کـردوم چۆن ئـەرکی پێغەمبەرایـەتی هەڵبگرمو چۆن هەڵسو کەوت لەگەڵ ئەم پلەو پایەیەم دا بکـەمو چۆن پەیامەکـەم بگەیەنم، دڵنیا بن خودای مەزن لەوە بەولاوە نیشانەکانی گەورەیی خۆیو دانـاییو دەسەڵاتی رەهایو نیشانەی عەزابی سەختی نیشان ئێوە دەدا، بۆتـان دەردەکـەوێ: کەمن راستگۆم لەپەیامەکەم دا، هەموو شتێکتان بۆ رون دەبێتەوەو دەزانن حەقە،

بەڵام کاتێك کەئیمان هێنان سوودی نابێو کەڵکی لیّ وەرناگرن، نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کەدەفەرموێ: ﴿**سنريهم آياتنا في الآفاق وفي انفسهم، حتى يتبين لهم انه الحق، اولم يكف بربك انه على كل شيء شهيد**﴾ (فصلت/٥٣) راستەو پەروەردگار راستی فەرمووە، ئەوەتا رۆژ لەدوای رۆژ، ساڵ لەدوای ساڵ، نیشانەی قودرەتی خۆی نیشانی بەندەکانی دەدا، بڕێ لەنیشانەکانی خودایەتی لەخودی خۆیان داو لەبوونەوەردا نیشانی بەندەکانی دەدا، بڕێ لەنهێنی بوونەوەری پڕ لەنهێنیو سەر سوڕهێنەریان نیشان دەدا.

﴿**وما الله بغافل عما تعملون**﴾ خودا غافڵو بێ ئاگا نیە لەوەی موشریکەکانی مەککەو کەسانی دیکە دەیکەن، بەڵکوو ئاگادارو زانایە بەهەموو کردەوەیەکیانو هیچی لیّ گوم نابێ وەلیّ سزاو تۆڵە لیّ ستاندنیان دوا دەخا بۆ کاتی دیاریکراوو بەگوێرەی حیکمەتو دانایی خۆی هەرکاتێ وەختی عەزابیان هات دەیانگرێو مۆڵەتیان نادا.

ئەبوحاتەم ریوایەت دەکا دەڵێ: لەئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: (يا أيها الناس لايغترن أحدكم بالله فان الله لوكان غافلاً لأغفل البعوضة والخردلة والذرة) ئەی خەڵکینە! باکەستان بەوە لەخۆی بایی نەبێ: کەخودا بۆ ماوەیەك مۆڵەتی دەدا، وابزانێ خودا لیّ ی بێ ئاگایە، چونکە ئەگەر خودا غافڵ بویایە مێشوولەو خەردەلەو گەردیلەی فەرامۆش دەکردن! دەڵێن: ئیمام ئەحمەد ﵁ زۆرجار لەبەر خۆیەوەو بۆکەسانی دیکە ئەم دوو دێڕە شیعرەی دەخوێندەوە.

اذا ماخلوت الدهر يوماً فلاتقل
خلوت ولكن قل علي رقيب

ولاتحسبن الله يغفل الساعة
ولا أن مايخفى عليه يغيب [1]

---

(١) تەفسیری ئیبنوکەثیر ج ١٣٨٩/٣ کۆتایی سورەتی (النمل).

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(سورەتی القصص)

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ نَتۡلُواْ عَلَيۡكَ
مِن نَّبَإِ مُوسَىٰ وَفِرۡعَوۡنَ بِٱلۡحَقِّ لِقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ
فِرۡعَوۡنَ عَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَجَعَلَ أَهۡلَهَا شِيَعٗا يَسۡتَضۡعِفُ
طَآئِفَةٗ مِّنۡهُمۡ يُذَبِّحُ أَبۡنَآءَهُمۡ وَيَسۡتَحۡيِۦ نِسَآءَهُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ
مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿٤﴾ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسۡتُضۡعِفُواْ
فِي ٱلۡأَرۡضِ وَنَجۡعَلَهُمۡ أَئِمَّةٗ وَنَجۡعَلَهُمُ ٱلۡوَٰرِثِينَ ﴿٥﴾
وَنُمَكِّنَ لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَنُرِيَ فِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا
مِنۡهُم مَّا كَانُواْ يَحۡذَرُونَ ﴿٦﴾

ئەم سورەتە ناونراوە (القصص) چونکە چیرۆکی حەزرەتی موسای ﷺ تیدایە بەشیوەیەکی سەرنج راکیش هەر لەرۆژی لەدایکبوونیەوە تادەکرێتە پێغەمبەرو نیگای بۆ هاتووە، ئەمجار روبەروبوونەوەی لەگەڵ فیرعەونو دارو دەستەکەی دا کەبەئاشکرا ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن: کە پەروەردگار یارمەتیدەرو پشتگیریکاری خاوەن باوەڕانە، موسوڵمانان چاودێری دەکاو کافران ڕیسوا دەکا!

هەروەها چیرۆکی قارونی خاوەن سامانو لەخۆبایی بووی تێدایە، ئەویش وەکوو فیرعەون بەهۆی ساماندارییی طوغیانی کردو لەخودا یاخی بوو! خودا ئەویشی وەکوو فیرعەون لەناو برد!

پەیوەندی ئەم سورەتە بەسورەتی (النمل) و (الشعراء)ەوە لەم روەوەیە: ئەم سورەتە شیکەرەوەو تەفصیل دەرە بۆئەو چیرۆكو سەرگورشتانەی حەزرەتی موسا ﷺ کە لەسورەتی (النمل)و (الشعراء) دا باسیان لێوە کراوەو بەکورتی رانوێندراون، سەرەتا دەست دەکا بەشیکردنەوەی لەخۆبایی بوونی فیرعەونو ستەمکاریو طوغیانو لەخودا یاخی بوونی، ستەمکاری گەییشتە ئاستێك نێرینەکانی نەتەوەی ئیسرائیلی سەردەبڕیو مێینەکانی دەهێشتنەوە بۆ خزمەتو کارەکەری! بۆیە حەزرەتی موسا ﷺ هەر کە لەدایك بوو، بەزارۆکی دایکی لەترسی سەربڕین خستیە ناو صندوقێکەوەو بەئاوی نیلی دا دا،دوایی فیرعەون صندوقی گرتەوەو پەروەردەی کرد تاگەییشتە تەمەنی لاویو بەهەڵە رۆژێك قبیطی یەکی لەدەست کوژراو هەڵات بۆ وڵاتی مەدیەنو لەوێ بوو بەشوانی حەزرەتی شوعەیبو کچەکەشی مارە کردو دە ساڵ شوانی بۆ کردو دوایی گەڕایەوە بۆ میصرو لەڕێگا لەلای کێوی (توور) خودا نیگای بۆ کردو کردی بە پێغەمبەرو رەوانەی کرد بۆ سەر فیرعەون ... هتد.

ئەم سورەتە لەگەڵ سورەتەکانی پێش خۆی سورەتی (النمل) و (الشعراء) دا یەك دەگرنەوە لەبواری چەسپاندنی بیرو باوەڕو یەکتاپەرستیو پێغەمبەرایەتیو زیندوبوونەوە، ئەمەش لەدوو توێی چیرۆکی پێغەمبەرەکان دا، هەروەها رونکردنەوەو شیکردنەوەی ئەو بەڵگەو دەلیلانەی ئەم بنەمایانە دەچەسپێنن.

سورەتەکە بەشێوەیەکی گشتیو سیمای سەرەکی تێ یدا،شیکردنەوەی چیرۆکی حەزرەتی موسایە ﷺ لەگەڵ فیرعەون دا: کەلەڕاستی دا ئەم چیرۆکە نمونەی صیراعی هێزی لەخۆبایی بوو کەلەفیرعەون دا خۆ دەنوێنێ لەگەڵ هێزی بێ وەجو بێ دەسەڵات کەلە حەزرەتی موسادا ﷺ خۆدەنوێنێ، بەڵام هێزی لەخۆبایی بوو پشتی بەبەتاڵ بەستووەو یارمەتیدەرانی شەیتانو سەربازەکاننی، هێزی بێ وەجو

بێ دەسەڵات پشتی بەخودا بەستووەو یارمەتی لەخوداوە وەردەگرێ، بێگومان فیرعەون بەپشتیوانی هێزی خۆی طوغیانی کردو لەخودا یاخی بوو، خۆی بەسەر نەتەوەی ئیسرائیل دا سەپاندو دەستی کرد چەوساندنەوەیان، جۆرەها تەعذیبو ئەشکەنجەی دان، نێرینەی سەر دەبڕین مێینەکانی دەهێشتنەوە، بەئەوپەڕی شێوە زەلیل کردنو چەوساندنەوە لەگەڵیان جوڵایەوە، هەتا پەروەردگار حەزرەتی موسای بۆ رەخساندو کردی بە پێغەمبەرو مەعجیزەی جۆراو جۆری پێدانو رەوانەی کرد بۆسەر فیرعەونو دارو دەستەکەی، ئەوانیش حەزرەتی موسایان بەدرۆ خستەوەو ئیمانیان پێ نەهێناو لەئاکام دا خودا لەناو دەریادا خنکاندنی.

هەڵوێستی فیرعەون دەق دەشوبهێتە هەڵوێستی قورەیشییەکان لەبەرامبەر پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد دا، ئەوەتا وێڕای ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بەموعجیزەی ئاشکراو نمایانەوە بانگەوازیی قورەیشییەکانی کرد، کەچی ئەو نەفامانە پەیامەکەیان رەت کردەوەو وتیان: سیحربازو جادوگەرە، بەبیانووی هیچو پوچو بێ بناغەوە پشتیان لەئیمان پێ هێنانی هەڵکرد.. ئیتر پەروەردگار هەڕەشەی لێکردنو لەسەر زوبانی پێغەمبەر ﷺ پێ ی راگەیاندن: کەئەگەر ئیمان نەهێنن وێنەی عەزابی فیرعەونیان بۆسەر دەنێرێ، ئەوەشی بۆ رونکردنەوە: کەدابو نەریتی خودا دەربارەی هەموو نەتەوەیەك واهاتووە: تاترسێنەر نەنێرێو بیانوویان نەبڕێ، سزایان نادا، هەرکاتێ پێغەمبەری بۆسەر رەوانە کردنو بانگەوازی کردنو موعجیزەو بەڵگەی راستی پێغەمبەرایەتی خۆی نواندو ئیمانیان پێ نەهێنا ئیتر خودا عەزابیان دەداو بەقاری خۆی دەیانگرێ.

ئەوەشی رونکردەوە: کە هەڵبژاردنی پێغەمبەران بەویستی خودایەو خودا بۆخۆی دەزانێ: کێ شیاوی پلەو پایەی پێغەمبەرایەتییە. نەك بەویستو ئارەزۆی موشریکەکان، ئەمجار برێ بەڵگەی لەسەر تاكو تەنهایی خودای مەزن هێنانەوەو هاتەسەر رانواندنی چیرۆکی قارونو ئاکامو سەرەنجامی ئەویشی راگەیاندو کۆتایی هەردو چیرۆکەکانی بەراگەیاندنی چەند مەبدەئێك هێنا: کە بریتی بوون لەوەی پاداشی قیامەت بۆ ئەوانەیە لەدونیادا طوغیان ناکەنو فەسادو ئاشوب نانێنەوە.

بڕوا بەتاكو تەنهایی خوداو زیندو بوونەوە، ڕێگای بەختەوەری یە، ئەم جیهانە كۆتایی دێو سیستەمی تێك دەچێو جگە لەخودا كەس نامێنێو پاش ماوەیەك هەموو ئادەمیزادان زیندو دەكرێنەوە بۆ حیساب‌و لێكۆلینەوە.

دەفەرموێ: ﴿طسم﴾ لەوەپێش چەند جارێك لەبارەی ئەم جۆرە پیتە (مقطع)انەوە دواوین، مانای هەرە وێچوو دڵگیر ئەوە بوو: كە پەروەردگار تەحەددای ئادەمیزادو جندۆكە دەكا، دەفەرموێ: ئێمە قورئانمان لەم پیتانە پێك هێناوەو ئەو كەلامە موعجیزەیە، دەئێوەش ئازابن كەلامێكی ئاوا دابێنن!

﴿تلك آيات الكتاب المبين﴾ ئەوەی بەنیگا بۆت دێو بەسەرتا دەخوێندرێتەوە ئایاتی قورئانی ڕەوان‌و سەرئاسایە، ئایەتی ئەو كتێبەن: كەحەقیقەت‌و ڕاستی ئایین ڕون دەكاتەوە، هەواڵی ڕابووردو داهاتوو ڕادەگەیەنێو كارو باری ئایین شی دەكاتەوە. ئەو ڕاستییە دەچەسپێنێ: كەهێزو توانا تەنیا هێزو توانای خودایە هەر ئەو پەروەردگارو خاوەنی دونیاو قیامەتە، لەشكرو هەیبەت‌و شكۆمەندی خاوەن توانایان كەمەندكێشی هێزی خودای تاك‌و تەنهان!

﴿نتلوا عليك من نبأ موسى وفرعون بالحق لقوم يؤمنون﴾ بڕێك لەچیرۆكی موساو فیرعەونت بۆ باس دەكەین، بەشێوەیەكی حەق‌و ڕاست‌و واقیعی، چۆن ڕوی داوەو چۆن بووە، ئاوا بۆتی دەخوێنینەوە، هەروەكوو بۆخۆت ئاگاداری ڕوداوەكانی بووبی ئاوا، ئەمەش بەمەبەستی ئەوەی ئەو خەڵكە بڕوا بەپەیامەكەت بكەن‌و موسوڵمان بین‌و دڵیان بەقورئان ئارام بگرێ.

بێگومان پەروەردگار لەم سورەتەدا هەندێكی لەچیرۆكی موساو هارون ﷺ گێڕایەوە بۆ پەندو عیبرەت‌و بەڵگە هێنانەوە لەسەر ڕاستی پیغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدو ئاماژەكردن بۆئەو ڕاستییە: كەئەم قورئانە نیگای خودایەو لەخوداوە هاتووەو كەلامی بەشەر نیە.

هەرچەند قورئان بەسەر هەموو كەس دا دەخوێندرێتەوە بەڵام بۆیە خوێندنەوەكەی تایبەت كردوە بەنەتەوەی موسوڵمان‌و ئیماندار چونكە ئەوان پەندی

لیٚ وەردەگرن، کەسێك دڵــی کـراوە نـەبیٚ، گوێچکـەی شنـەوای حـەق نـەبیٚ سـوود لەخوێندنەوەی قورئان نابینیٚ، کەسێك ئامادەباشی ئیمانهێنانی تێدا نـەبیٚ، پشت لـەئامۆژگاری هـەڵبکا، لـەخۆی بـایی بـیٚو بڵـیٚ قورئـان سـیحرو جـادوە،هــەرگیز بەقورئان پەندئامێز نابیٚ، چەندێك ئایەتی بۆ بخوێندرێتەوە، چیرۆکی رابووردوانی بۆ بگێردرێتەوە، کەڵکی لیٚ وەرناگریٚو ناچێتــە دڵیانــەوە.. وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا پەروەردگار لێیان دەگێرێتەوەو دەفەرمویٚ: ﴿وقالوا قلوبنا فی اکنـة مما تدعونا الیه﴾ ئەمجار چیرۆکەکە نمایش دەکاو دەفەرمویٚ: ﴿إن فرعون عــلا فی الأرض﴾ بێگومـان فیرعـەون: کەپاشاو مەلیکی میصر بوو، بۆغرا بوو، یاخی بـوو، لـەخاکی میصـردا فەسادو ئاشووبی بەرپا کرد، ستەمکاریی پەیرەو کرد، ﴿وجعل أهلـــها شـــیعاً﴾ دووبەرەکیو پەرتەوازەیی خستە ناو دانیشتوانی میصـرەوە، پارچـە پارچـەی کـردنو خۆی بەسەردا سەپاندن، هەمووی دەچەوساندنەوەو بـۆ بـەرژەوەندیی خـۆی بـەکاری دەهێنان، یاسای (فرق تسد) ی لەناودا بڵاو کردنەوە، تۆوی فیتنەیی پێتێ لــەناودا چاندبوون، کوردی وتەنی (مێش کێشــەیان تـیٚ کـەویٚ پیـاو خـەوی لــیٚ دەکـەویٚ) ئەمــەش دابو نــەرێتی هــەموو طـاغوتو داگیرکەرانــە، دەیانــەویٚ بــەهۆی فیتنــە نانــەوەو دژایــەتی خستنــە نــاو دانیشــتوانەوە، خۆیـان بسـەپێننو خەڵکەکـە بخەنـە ژێرباری خۆیانەوە... ئەمەش بەپێچەوانەی شــەریعەتی ئیسـلامو ئـایینی خودایـە، چوونکە ئایینی ئیسلام لەسەر بنەمای یەکیەتیو هەمئاهەنگیو خۆشەویستیو لیٚ بـوردنو عـەدالــەتو وەفــاداریو دڵ صــافی لــەنێوان کاربەدەســتو جــەماوەردا، دامــەزراوە، هــەرکاتیٚ ئـەم بنـەماو مەبدەئانــە لــەنێوان ســەرۆكو رەعییــەت دا بەرجەستە بوون، کۆمەڵگا بەئاشتیو ئارامی ژیان بەسەر دەبەن، حاکم دڵ ئارامەو بیر لەپێشخستنو داهێنانو دەستەبەر کردنی پێداویستی گەلو وڵات دەکاتەوە، گەل بەئارامی دەژیو هەوڵو تەقەڵلای پێشخســتنی وڵات دەدەنو لەهــەموو بوارەکـانی ژیان دا سەرکەوتن بەدەست دێنن.

﴿یستضعف طائفة منـــــهم﴾ دابو نـەرێتی فیرعـەون وابـوو: کۆمـەڵێکیانی دەچەوساندنەوە بەهەموو جۆرێك ئازارو ئەشکەنجەی دەدان.

بێگومان بەتەواویی نازاندرێ ئەو فیرعەونەی روداوەکانی چیرۆکەکەی وەپاڵ دراون کام فیرعەونەیەو لەچ رۆژگارو سەردەمێك دا ژیاوە، وادیارە زانیاری لەوبارەوە پێویست نیە، دەستنیشانکردنی چەرخو سەردەم بۆ چیرۆکەکانی قورئان مەبەستو ئامانج نینو بەگرنگ سەیر ناکرێن، ئەگەر سوود لەدیاریکردنی سەردەمو رۆژگاردا هەبوایە، قورئان لێی بێدەنگ نەدەبوو! ئەوەندەمان بەسە: کە ئەم رۆژگارە داوی سەردەمی یوسف ﷺ بووە، چونکە لەسەردەمی ئەودا باپیرە گەورەی نەتەوەی ئیسرائیل: کە حەزرەتی یەعقووبە ﷺ هاتووە بۆ میصرو نەتەوەی ئیسرائیل لەکورەکانی ئەو کەوتوونەوە نەتەوەیەکی زۆرو گەورەیەیان پێك هێناوەو لەسەردەمی فیرعەون صەدان هەزار کەس بوون.

ئەم فیرعەونو ملهورە لەخودا یاخی بووە، بۆغرا بوو خۆی بەزلزانی، ئاشوبی نایەوە، هەموو دانیشتوانی میصری لێك کردن بەدوژمنو گرۆ گرۆی کردن، هەر تاقمو گرۆهێکی بۆ بەرژەوەندییەکی تایبەتی خۆی بەکارهێناو ئەرکێکی خستە سەرشانی، نەتەوەی ئیسرائیلی لەچەوساندنەوەو ژێربار کردن دا، بەشی شێریان پێ برابوو، لەژێر تیری چەوساندنەوەدا دەیان نالاندو زیاتر لەهەموو کەس ئازاریان دەچەشت، چونکە بیرو باوەڕیان لەهی فیرعەونو نەتەوەکەی جودابو، ئەوان لەسەر ئایینی باپیرە گەورەیان حەزرەتی ئیبراهیم ﷺوبابە گەورەیان حەزرەتی یەعقووب ﷺ بوون، هەرچەندە ئایینەکەیان چەواشەیی‌و ئینحیرافی تێدا پەیدا بووبو، بەڵام تارمایی یەکی بیروباوەڕ بە خودایان لامابوو، ئینکاری خودایەتی فیرعەونیان دەکردو ئامادە نەبوون بەدڵسۆزیی بەندایەتی بۆ بکەن. لەلایەکی ترەوە فیرعەونی ملهورِ هەستی بەخەتەرو هەڕەشەیەك لەسەر کورسی فەرمانڕەوایی خۆی کرد بوو، وجودی نەتەوەی ئیسرائیلی لەمیصردا بەو چڕیو زۆرییە بەخەتەر دەزانێ لەسەر فرمانڕەوایی‌و پاشایەتییەکەی، نەیدەتوانی دەریان بکا، چوونکە ژمارەیان بەسەدان هەزار بوو، ئەگەر دەری بکردنایە پاڵیان لەدوژمنی فیرعەون دەدا، ئەوکاتە خەتەرەکەیان زۆرتر دەبوو، بۆیە ڕێگایەکی دڕندانەو جەهەننەمی دۆزییەوە بۆئەوەی ئەو خەتەرە لەخۆیو مەملەکەتی دووربخاتەوە، ئەوە بوو هات ئەرکی قورسو کاری

گرانی خستە ئەستۆیانو بەتەواوی زەلیلی کردن، چەند شێوە تەعذیبی تێدا بەتاقی کردنەوە، سەرباری ئەوەش هات سامناکترین شێوەی قەلاچۆی تێدا داهێنان ئەویش ئەوە بوو بڕیاری دا هەر منداڵێکی نێرینەیان لەدایك بێ یەکسەر سەربڕدرێو مێینەکانیشیان بهێڵدرێنەوە، بۆئەوەی ژمارەی پیاویان کەمو ژمارەی ئافرەتیان زۆر بێ، هێزو توانایان لاوازبێ!

دەگێڕنەوە: کەفەرمانی کرد مامانی نەتەوەی ئیسرائیل لەئافرەتانی قیبطی بنو هەر لەگەڵ نێرینەیەك لەدایك بوو، خێرا هەواڵی پێ بدەن ئەویش یەکسەر یاساولۆ جەللادەکانی بنێرێ زارۆکی تازە لەدایکبووی بێ تاوان سەربڕن!! پاش ماوەیەك دارو دەستەو راوێژکارەکانی پێیان گوت: ئەگەر لەسەر ئەم یاسایە بڕۆین پاش ماوەیەکی تر نەتەوەی ئیسرائیل پیاویان نامێننو کەس نابێ خزمەتمان بکاو ئەو ئەرکە قورسانەی ئێستا پیاوەکانی ئەوان ئەنجامی دەدەن پاش ماوەیەکی تر دەبێ پیاوانی قیبطی پێ ی هەڵسن؛ ئەمجار فیرعەون بڕیاری دا: کەهەر ساڵە ناساڵێك منداڵەکانیان سەربڕن بۆئەوەی نێرینەکانیان گەرابڕاو نەبن، ئەوەندە نێرینەیان تێدا بمێننەوە بەشی خزمەتکاریو ئەنجامدانی ئەرکە قورسەکانیان بکەن. ئیتر حەزرەتی هارون ﷺ لەساڵێك دا لەدایك بوو کەساڵی هەڵبواردن بوو، لەوساڵەدا نێرینەکانیان سەر نەدەبڕدران، ساڵی دوایی کەساڵی منداڵە نێرینە سەربڕین بوو حەزرەتی موسا ﷺ لەدایك بوو:: بەڵێ لەم بارودۆخە ناهەموارەی کەنەتەوەی ئیسرائیل تێ ی کەوتبوونو بەم شێوە قەلاچۆ دەکرانو کار گەیشتە ئەوەی فیرعەون ﴿يذبح أبناءهم ويستحي نساءهم﴾ نێرینەکانی سەردەبڕینو مێینەکانی دەهێشتنەوە ﴿إنه كان من المفسدين﴾ بەڕاستی فیرعەون لەپێڕی موفسیدو تاوانباران بوو، نەتەوە قڕکەرو وڵات وێرانکەر بوو، ئالەم بارو دۆخە ناهەموارەدا حەزرەتی موسا ﷺ لەدایك بوو فیرعەونی ملهوڕ بەخەیاڵی پووچی خۆی، بەم کارە دڕندانە کەس نەکردەی خۆی، بەربەستی خەتەری سەر مەملەکەتو گیانی خۆی. دەکرد بەڵام ئەوەی لای فیرعەون خەیاڵ بوو لای خودا بەتاڵ بوو، ویستی پەروەردگار پێچەوانەی ویستی فیرعەونە تەقدیری خودا لەپلانی فیرعەون

جوداوازە، ملهوڕو طاغییەکانی جیهان بەهێزو توانای خۆیان بوغرا دەبن‌و قودرەت‌و دەسەڵاتی خودایان لەبیر دەچێتەوە، پێیان وایە دەتوانن ئەوەی بۆخۆیان پێیان خۆشە دەستەبەری بکەن‌و ئەوەی بۆ دوژمنەکانیان دەوێ ئەنجامی بدەن!!

ئەمە داب‌و نەریتی هەموو ستەمکارو طاغوتێکی جیهانە بەدرێژایی مێژوو ئەمرۆشی لەگەڵ دا بێ، ستەمکاران هەمیشە لەقەلەق‌و دڵە راوکێ ی لەدەسدانی کورسی‌و دەسەڵاتەکەیانن، بۆ بەرقەرار بوونی کورسی ستەمکارییان ئەم جۆرە کارانە ئەنجام دەدەن، چونکە بڕوایان بەقەزاو قەدەری خودا نیە، ئیمان‌و باوەڕیان بەدەسەڵاتی رەهای پەروەردگار نیە، تەنیا بەبیری تەسکی خۆیان هەڵس‌و کەوت دەکەن! ئەگەر تۆزێك بیر لەنیشانەکانی بوونەوەر بکەنەوە، ئیمان بەخودا دڵیان روناك بکاتەوە، بەدڵنیایی‌و ئارامی ژیان بەسەر دەبەن‌و لەسەر زەوی دا فەسادو ئاشوب بڵاو ناکەنەوەو چ پێویستیان بەو ستەمکاری‌و چەوساندنەوە نابێ‌و وڵات وێران ناکەن‌و گەل‌و نەتەوە قەڵاچۆ ناکەن‌و ژینگە ناشێوێنن، باغ‌و بێستان‌و دارو درەخت سوتماك ناکەن، کانیاوو دیمەنی دڵڕفێن‌و قەشەنگ‌و سروشت خاپور ناکەن!!

بێگومان لەڕوانگەی ئەو بیرو بۆچوونە تەسك‌و ستەمکارییە بوو: کەلەدوای ساڵی (١٩٧٧ز) بەم لاوە دەست کرا بە بەراگواستنی لادێیەکانی کوردستانی عێراق‌و وەرزێرو سەپان‌و کشتیارانیان لەکۆڵێت‌و لانەی خۆیان هەڵکەندن‌و لەموجەمەعاتی زۆرە ملێیان پەستاوتن‌و ئەمجار بەربوونە روخاندنی ئەخلاق‌و رەوشتی رەسەنیان؛ پێش دروستکردنی خەستەخانەو قوتابخانەو مزگەوت، یانەی خواردنەوەو شوێنی قومارو مەیسیریان بۆ کردنەوە!! نەیاندەهێشت لادێیەکان بچنەوە دارگوێزو دارقۆخ‌و هەنجیرو مێوو هەردو شێوی خۆیان بەخێو بکەن، لەزیخالکو چەقەن‌و رەقەنان سنەوبەرە زەرەیان بەموچەخۆرانی دائیرەی کشت‌و کاڵ دەناشت، رەزو باخی برزوت‌و کورە کاژاوو هەورامان‌و خۆشناوەتی‌و بڕواری باڵاوژێری‌و گەلێ شوێنی تریان سوتماك کردبون‌و لەم لاو لەولا لەشوێنی روتەن‌و

بیرۆن سنەوبەری گرگنۆکەیان دەناشتن‌و پڕوپاگەندەی ئەوەشیان دەکرد گوایە کودرستان زەنویر دەکەنەوە ئەوەش بۆ پاریزگاری کردنی کورسی ستەم‌و زۆرداری‌و تەنفیذکردنی سیاسەتی چەپ‌و شۆفینی بوو.

رەببی موی لیٚ بیٚ زوبانی‌و پەنجەکانی هەڵوەریٚ

هەرکەسیٚ گوڵشەن بەدەردی گوڵخەنی دۆزەخ بەریٚ

بەڵام کوردی گوتەنی: ئەوەی لای عەبدان خەیاڵە لای خودا بەتاڵە. چەرخ‌و رۆژگار سوڕان‌و خودا کاریکی رەخساند پیلانی کوردستان ویران کردن‌و راگویزانی هەزارانی کورد لیك هەڵوەشاو راپەڕین دروست بوو، جەماوەری کوردستان هەوای ئازادییان هەڵمژی‌و بەئازادی‌و راشکاوی چوونەوە سەر مەڵبەندی باوك‌و باپیری خۆیان‌و مڵك‌و ماڵی خۆیان ئاوەدان کردەوەو لەجاران باشتر رەزو باخەکانیان دەکیڵدرین‌و رەوەندەکان گەرمین‌و کویستان دەکەن، شوان‌و پەزەوانەکان لەلاپاڵ‌و قەدشاخان مەڕو بزنەکانیان شەوین دەدەن.

ئەمجار دوای ئەوەی پەروەردگار پینج رەوشتی ناشرین‌و نەکلەوەتی بۆ فیرعەونی ستەمکار بەیان کرد: کەبریتی بوون لەخۆبەزلزانی‌و چەوساندنەوەی ژیردەستەکانی‌و کوشتنی زارۆکی نیرینەو هیشتنەوەی مینەو فەساد نانەوەی گشتی. لەبەرامبەردا پینج نیعمەتی خۆی بۆنەتەوەی ئیسرائیل رانواندن: کەبریتی بوون لەرزگارکردنیان لەستەم‌و دەستەبەر کردنی فەرمانڕەوایی بۆیان دوای لەناو بردنی فیرعەون‌و دارو دەستەکەی، کردنیان بەمیراتگریی وڵاتی میصرو شام، گرتنە دەسەڵات لەو وڵاتە بەرفراوان‌و پیرۆزو خۆشەدا، ئیظهار کردنی ئەو هەڕەشەو ترساندنەی فیرعەون‌و هامانی پیٚ ترسیندران‌و هینانەدی ئەو هەڕەشانە.

١- دەفەرمویٚ: ﴿ونريد أن نمن على الذين استضعفوا فى الأرض﴾ ئیرادەو ویستی ئێمە وابوو: کەفەضل‌و نیعمەتی ئازادی‌و فرمانڕەوایی ببەخشین بەچەوساوەکانی نەتەوەی ئیسرائیل؛ ئەوانەی فیرعەون لەوەپیش ژیرباری کردبوون‌و بەجۆرەها شیوە دەیچەوساندنەوەو ئازارو ئەشکەنجەی دەدان.

٢- ﴿ونجعلهم أئمة﴾ ویستمان وابوو ئەوانە بکەینە فرمانڕەواو کاربەدەست، هەڵسوڕێنەرو بەڕێوەبەری کارو باری ئایینیو دونیا.

٣- ﴿ونجعلهم الوارثین﴾ بیانکەین بەمیراتگرو خاوەن دەسەڵات لەشوێنی فیرعەونو تاقمەکەی، هەموو ئەو وڵاتو هەرێمانەیلەوەپێش لەژێر کۆنترۆڵی فیرعەون دا بوون، لەفیرعەونمان ستاندنەوەو بەخشیمان بەنەتەوەی ئیسرائیل.. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**واورثنا القوم الذین کانوا یستضعفون مشارق الأرض ومغاربها التی بارکنا فیها**﴾ (الاعراف/١٣٧)

٤- ﴿ونمکن لهم فی الأرض﴾ فرمانڕەواییو دەسەڵاتیان بۆ دەستەبەر بکەین لەسەر زەوی میصرو شام بەئارەزۆی خۆیان ئەسپی دەسەڵاتیانی تێدا هەلینگ بدەن.

٥- ﴿ونری فرعون وهامان وجنودهما منهم ماکانوا یحذرون﴾ نیشانی فیرعەونو هامانو دارو دەستەکەیان بدەین ئەو شتەی لیّ ی دەترسان: کەلەدەستدانی فرمانڕەواییو ملكو سامان بوو لەسەر دەستی منداڵێکی ئەو نەتەوەیە، ئەوە قەزاو قەدەری پەروەردگارە، خۆپاراستنیلیّ ناکرێ، بڕیاری پەروەردگارەو لەئەزەل دا دراوە، دەبێ دەسەڵاتو فرمانڕەوایی فیرعەون بەدەستی کەسێك لەناوبچێ: کەفیرعەون جۆرەها نەخشەو پلانی دانان بۆئەوەی ئەوکەسە سەرهەڵنەدا، بەهۆی ئەوەوە هەزاران زارۆك بەملۆتکەیی کێردییان لەگەردن دراو بەناڕەوا سەربڕدران. بەڵێ ویستی خودا وابوو: کە پەروەردە بوونو پێگەیشتنی حەزرەتی موسا ﷺ لەماڵی فیرعەون داو لەنوێنو پێخەفی ئەودا پێ بگا، دەستی قودرەت لەماڵی فیرعەون دا پەروەردەی کردو پیّ ی گەیاند، بەهیلاکچونو فەوتانی فیرعەونو لەشکرەکەی بەدەستی ئەو کوڕە بەناز پەروەردە بوو.

بۆئەوەی بزاندرێ: کەتەنیا بڕیاری خودای ئاسمانەکانو زەوی دێتەجیّو هەرچی ئەو نەیەوێ بێتەدی هەرگیز نایەتەدی.

بەڵێ حەزرەتی موسا ﷺ لەسایەی ئەو بارودۆخە ناهەموارەی باڵی کێشا بوو بەسەر نەتەوەی ئیسرائیل دا لەدایك بوو، حەزرەتی موسا ﷺ چاوی بەجیهان هەڵێناو خەتەر دەورەی دابوو، مردن چاوشارکێ ی لێ دەکرد، کێردی جەللادەکانی فیرعەون لەگەردنی نزیك بوو، ئێستانا ئێستا پێ ی دەزانن و ملی بەکێرد هەڵدەبڕن، ئەوەش دایکە بێ دەسەڵاتو بێ چارەکەیەتی زەییستانەو تازە مناڵی بووە هەمیشە لەدڵە راوکێ دایەو ترسی ئەوەی هەیە هەواڵی لەدایکبوونی موسای کوڕی بگاتە بەر گوێی جەللادەکانی فیرعەون و هەمیشە دڵی لەسەر سەد لێ دەدا، لەترسی کێردی جەللادەکان خەو لەچاوی ناکەوێ، ئەوەتا مناڵی ساوای لەناو ئەو خەتەرو ترسەدایەو ناشتوانێ هیچ پارێزگارییەکی لێ بکا، نازانێ چۆنی بشێرێتەوە، ناتوانێ نەهێلێ بگرێ، مناڵ تازە لەدایکبووە بەسروشت تاوە ناتاوێك دەگری و ناتوانێ دەنگی کپ بکاتەوە، کوونە مشکی لێ بوونە قەیسەری و هەرچی فکر دەکاتەوەو سەر دێنی و دەبا ڕێگاچارەیەك نادۆزێتەوە مناڵی ساواو تازە میوانی پێ بپارێزێ..

ئێستا کاتی ئەوەهاتووە دەستی قودرەتی پەروەردگار تەدەخول بکاو بەئاشکرا بکەوێتە گەڕو بارودۆخەکە وابگونجێنێ چی تر دایکی حەزرەتی موسا ﷺ لەدڵەراوکێ دا نەمێنێتەوە؛ دەی بابزانین لەحەلقەی داهاتوودا چی ڕوودەدا؟

فڕێ دانی موسا بۆناو زێی نیل و دوایی گێڕانەوەی بۆلای دایکی، مزدەپێدانی بەوە کەئەم زارۆکە دەکەینە فرستادە.

وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ

أَنۡ أَرۡضِعِيهِۖ فَإِذَا خِفۡتِ عَلَيۡهِ فَأَلۡقِيهِ فِي ٱلۡيَمِّ وَلَا تَخَافِي

وَلَا تَحۡزَنِيٓۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيۡكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿٧﴾
فَٱلۡتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرۡعَوۡنَ لِيَكُونَ لَهُمۡ عَدُوّٗا وَحَزَنًاۗ إِنَّ
فِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا كَانُواْ خَٰطِـِٔينَ ﴿٨﴾
وَقَالَتِ ٱمۡرَأَتُ فِرۡعَوۡنَ قُرَّتُ عَيۡنٖ لِّي وَلَكَۖ لَا تَقۡتُلُوهُ عَسَىٰٓ
أَن يَنفَعَنَآ أَوۡ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدٗا وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿٩﴾ وَأَصۡبَحَ
فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَٰرِغًاۖ إِن كَادَتۡ لَتُبۡدِي بِهِۦ لَوۡلَآ أَن
رَّبَطۡنَا عَلَىٰ قَلۡبِهَا لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتۡ
لِأُخۡتِهِۦ قُصِّيهِۖ فَبَصُرَتۡ بِهِۦ عَن جُنُبٖ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ
﴿١١﴾ ۞ وَحَرَّمۡنَا عَلَيۡهِ ٱلۡمَرَاضِعَ مِن قَبۡلُ فَقَالَتۡ هَلۡ أَدُلُّكُمۡ
عَلَىٰٓ أَهۡلِ بَيۡتٖ يَكۡفُلُونَهُۥ لَكُمۡ وَهُمۡ لَهُۥ نَٰصِحُونَ ﴿١٢﴾
فَرَدَدۡنَٰهُ إِلَىٰٓ أُمِّهِۦ كَيۡ تَقَرَّ عَيۡنُهَا وَلَا تَحۡزَنَ وَلِتَعۡلَمَ
أَنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٣﴾

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَٱسْتَوَىٰٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾

بەڵێ وائێستا دەستی قودرەت (تدخل) دەکاو پەیوەندیی دەکا بەدایکی ترساوو حەجمین لێ هەڵگیراو، نەخشەی یەزدانی دەخاتە ناو دڵیەوە، ڕێگای نیشان دەدا، خەمو ترسی لێ دەڕەوێنێتەوە دەفەرموێ: ﴿واوحينا الى ام موسى أن أرضعيه﴾ نیگامان بۆ دایکی موسا ﷺ کرد، خستمانە دڵیەوە : کەبەم شێوە هەڵسو کەوت لەگەڵ واقیعەکەدا بکا، شیری بداتێو چەندێکی بۆ دەکرێ پەنهانی بکاو نەهێڵێ یاساوڵەکانی فیرعەون پێ ی بزانن.

ریوایەتکراوە سێ یان چوار مانگ بەنهێنی شیری پێ داو پەروەردەی کرد.

﴿فإذا خفت عليه فالقيه فى اليم﴾ هەرکاتێ ترسا لەوەی جاسووسەکانی فیرعەون، یان جیرانەکانت بەمنداڵەکەت بزانن و خەبەر بەفیرعەون و جەللادەکانی بدەن ئەوە تۆ فڕێی دەرە ناو نیلەوە ﴿ولاتخاف ولاتحزنى﴾ ترسی لەناوچونیت نەبێ ئێمە پارێزگاری دەکەین، خەمی دابڕان و لێ دوور کەوتنەوەیت نەبێ.

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: خانووی دایکی موسا ﷺ لەسەر کەناری نیل بووە، صندوقێکی بۆ دروست کردبوو لەناوی دا بێشکەیەکی بۆ تەرتیب کردبوو، شیری دەدا بەمنداڵەکەی، هەرکەیەکێك لەوانەی لێیان دەترسا دیدەنیان دەکرد، خێرا منداڵەکەی دەخستەناو صندوقەکەوەو دەم ئاوی نیلی دەدا، بەگوشێکی درێژ دەیبەستەوەو لایەکی گوشەکەی لای خۆی شەتەك دەدا. ڕۆژێك یەکێك لەوانەی ترسی لێیان بوو چووەماڵی، ئەویش خێرا خستیە ناو صندوقەکەوەو دەم نیلی داو لەبیری چوو لای خۆی گوشەکە ببەستێتەوە، ئاوەکە بردی هەتا گەیاندییە لای ماڵی فیرعەون، دارو دەستەکەی فیرعەن صندوقەکەیان گرتەوەو بردیان بۆ ماڵی فیرعەون، نەیانکردبوەوە تابزانن چی لەناو صندوقەکەدایە، ترسا بوون لەوەی بەبێ ئاگاداری ژنی فیرعەون بیکەنەوە، نەوەکوو موحاسەبە بکرێن، کاتێك خێزانی

فیرعەون سەری سندوقی هەڵدایەوە بینی منداڵێکی جوانو خوێن شیرینو روح سووك، هەر کەچاوی پێ کەوت پەروەردگار خۆشەویستی منداڵەکەی خستە دڵی ژنی فیرعەونەوە، فیرعەون کەبەوەی زانی ویستی سەری ببڕێ، بەڵام ژنەکەی چووە بن کڵێشەیەوەو لێ ی پاڕایەوە کەسەری نەبڕێ، ئاخاوتنی لەگەڵ کرد تاوازی لەسەر بڕینی هێنا.

﴿أنا رادوه اليك وجاعلوه من المرسلين﴾ مەترسێ،منداڵەکەت دەم ئاوی نیل بدە، ئێمە لەدوایی دا دەیگێڕینەوە بۆلای خۆت، کارێکی وادەڕەخسێنین: کەخۆت ببیە شیردەرو بەخێوکەری تاگەورە دەبێو پێ دەگا، لەدوایی دا دەیکەین بە پێغەمبەرو فروستادەی خۆمان بۆسەر دانیشتوانی وڵاتی میصرو شام.

ئایەتەکە دوو فەرمانو دوو نەهیو دووهەواڵو مزگێنی لەخۆگرتوون. فەرمانەکانی (أرضعیه، ألقیه) یە، نەهیەکانی ﴿ولاتخافي ولاتحزني﴾ یە هەواڵەکان ﴿انا راودوه اليك وجاعلوه من المرسلين﴾ مزگێنی یەکانیش لەناو دوو هەواڵەکەدان. ﴿فالتقطه آل فرعون ليكون لهم عدوا وحزنا﴾ دارو دەستەی فیرعەون موسایان لەناو نیل دا گرتەوەو بردیانەوە بۆ ماڵو بەخێویان کرد، وەدایەنیان بۆ پەیدا کرد، تالەئاکام دا ببێتە دوژمنو ناحەزیان، بەهۆی تێکۆشانو بەبەرەکانی بیرو باوەڕەکەیانو تووشی غەمو پەژارەیان بکا بەخنکانو لەدەستدانی دەسەڵاتو مڵكو سامانیان (لام) ی (لیکون) لامی عاقیبەی پێ دەگوترێ، لامی تەعلیلو بایس نیە، چونکە فیرعەون هەرگیز بەو هەڵگرتنەوەو لەخۆگرتنو بەخێوکردنە مەبەستی ئەوە نەبوە لەئاکام دا ببێتە دوژمنیانو لەناویان بەرێو خەمو خەفەتیان دەرخوارد بدا، وەلێ خودا وای رەخساند: کەبەدەستی خۆیان دوژمنی خۆیان هەڵبگرنەوە، بەنانو ئاوو جلو بەرگی خۆیان دوژمنی خۆیان پەروەردە بکەن، بۆئەوەی لەئاکام دا ببێتە هۆی لەناو چونو دڵتەنگییانو ئەوەی چاوەڕوانی بون بێتەجێ.

زومەخشەری دەفەرموێ: (لام) ی (لیکون) لامی تەعلیلو باییسە، بەڵام بەشێوەی مەجاز نەك بەحەقیقەت.

﴿ان فرعون وهامان وجنودهما كانوا خاطئين﴾ بێگومان فیرعەونو هامانو دارو دەستەو تاقمو کۆمەڵیان تاوانبارو ستەمکار بوون، پەروەردگار عیقابی دان، بەوە کەدوژمنی گیانی بەگیانی خۆیان بەدەستی خۆیان بەخێوکرد.

یان مانای ئەوەیە ئەوان بەهەڵە چوون نەیاندەزانی کەلەسەر دەستی ئەوەی بەخێوی دەکەن لەناو دەچن.

بەڵام مانای یەکەم لەهەموو ماناکانی ترویێچوو تره، سوبحانەڵڵا! هەر خودا خۆی کەریمی کارسازەو خۆی هۆکارەکان دەڕەخسێنێ، ئەو فیرعەونەی خۆی بەخودا دەزانیو ئەوەندە ستەمکارو جەببار بوو کەبووەتە نموونەی ستەمکاران، کەچی تائەوپەڕی سنوور گوێ بیستی ژنەکەی بوو، هەر لەو رۆژەوەی کەئەو ئافرەتە سەللارە چووە ناوباڵەخانەی فیرعەونوبوو بەهاوسەری دڵو دەروونی فیرعەونی داگیر کردو بەئوسلوبی ئافرەتانەی خۆی بەسەریدا زاڵ بوو، فیرعەونی واکەوی کردبوو بارە گوێزی لێ بنایە خرەی نەدەهات. ئیتر خۆشەویستی حەزرەتی موسا ﷺ لەدڵی خیزانی فیرعەون دا وای کرد: کەزەخت بخاتە سەر فیرعەون نەهێڵێ موسا ﷺ بەزارۆکی سەر ببڕێ! هەڵبەتە بەلای خوداوە زۆر ئاسان بوو: کەموسا ﷺ- بەشێوەی تر لەچنگی فیرعەون بپارێزێ، بەڵام ئەوە ویستی خودایەو وای ویستووە. حیکمەتو ئیرادەی ئەو هۆکارەی هەڵبژاردووە.

فیرعەونی ستەمکار:کەئاگاداری دۆزینەوەی منالی بەئاودا دراو بوو، لەفیتی خۆی گەییشتوو زانی ئەم منداڵە لەترسی ئەو بەئاودا دراوە، بۆیە ویستی بیکوژێو بەسەر قافی خۆیەوە نەچێ. بەڵام ژنی فیرعەون خێرا وەدەست هاتوو کەوتە پاڕانەوەو بەرگری کردنو بەڵگە هێنانەوە بۆ وازهێنان لەئەنجامدانی ئەو تاوانە دەفەرموێ: ﴿وقالت: أمرأة فرعون: قرة عين لى ولك, لاتقتلوه﴾ ژنی فیرعەون بەمێردی ستەمکاری گوت: ئەم منداڵە فێنکایی چاوی منو تۆ دەبێ، لەوە بەولاوە خەمو کەسەری بێ منداڵی خۆمانی پێ بەبا دەدەین، دەیکەینە کوری خۆمانو پەروەردەی دەکەین، فێنکایی چاوی خۆمانی پی دەهێنینو دڵی خۆمانی پی خۆش دەکەین، کەوابێ بەقسەم بکەو سەری مەبڕە. ﴿عسى أن ينفعنا﴾ بەڵکوو

لەداهاتوودا سوودی لێ ببینین، هۆکاری خێروفەر بێ بۆمان، ئەوەتا لەئێستاوە نیشانەی فەرو خۆشی پێوەدیارە، منداڵێکی جوانو روح سووکە بەکەڵکی ئەوە دێ پاشاو شاژنێکی وەکوو منو تۆ پەروەردەی بکەین.

﴿أونتخذه ولــدا﴾یان هەر دەیکەین بەکوڕی حەقیقی خۆمانو کەلێنی وەجاخکوێری پێ پڕ دەکەینەوە، بەراستی لەبەرچاوم منداڵێکی هەڵکەوتووەو بەکەڵکی ئەوەدێ بیکەینە کوڕی خۆمان!

ئەم ئافرەتە: کەخێزانی فیرعەون بوو منداڵی نەبوو، پەروەردگار ئاواتی بۆ هێنایە دیو فیرعەون رازی بوو کەلەخۆی بگرنو پەروەردەی بکەنو بیکەنە کوڕی خۆیان، حەزرەتی موسا ﷺ بوو بەهۆی بەختەوەریی دونیاو قیامەت بۆ ژنی فیرعەونو بیرۆشی بێ منداڵی خۆی پێ هاتو دواییش خودا هیدایەتی داو ئیمانی بەموسا ﷺ هێناو بەهۆی ئیمانەکەیەوە خودا داخڵی بەهەشتی کرد.

﴿وهــم لایشــعرون﴾ وەلێ فیرعەونو دارو دەستەکەی نەیاندەزانی: کەلەناوچونیان لەسەر دەستی ئەم منداڵە دەبێ: کەوا بەخێوی دەکەن، نەیاندەزانی: کە ئەم منداڵە لەداهاتوودا دەبێتە پێغەمبەرو فروستادە بۆسەر ئەوان رەوانە دەکرێو ئەوان بەدرۆی دەخەنەوەو جۆرەها موعجیزە لەسەر دەستی دەردەکەونو ئەوان بڕوای پێ ناکەن لەسەر ئەوە خودا لەناویان دەباو لەدەریادا دەیانخنکێنێ.

هەر خودا بۆخۆی دەزانێ چۆن کارەکان دەرەخسێنێو سازیان دەدا، هەر خۆی یارمەتیدەری پێغەمبەرانی خۆیەتیو پشتگیریی ئایینەکەی دەکاو دوژمنانی ریسوا دەکا. بۆئەوەی موسوڵمانو کافر پەندئامیز بن، بەخۆیان دا بچنەوە؛ موسوڵمان هەوڵ بدا زیاتر خوداپەرستی بکاو کافر تۆبە بکاو رو لەخوداپەرستی بکا.

ئەوا موسا ﷺ لەسەربڕین رزگاری بوو بەروالەت کەوتە ناو نازو نیعمەتەوە، ئاسیەی خێزانی فیرعەونیش ئاواتەکەی هاتەدی، ئەی دەبێ حاڵی دایکی موسا ﷺ چۆن بێ، دەبێ لەوکاتەدا لەچ دڵەراوکێو سەرەتاتکەو بارو دۆخێك دا ژیابێ؟ دەفەرموێ: ﴿وأصبح فؤاد أم موسى فارغا، ان كادت لتبدي به لولا أن ربطنـا على قلبها لتكون من المؤمنـين﴾ دوای ئەوەی حەزرەتی موسا ﷺ خرایە ناو

صندوقێکەوە بەدەم ئاوی نیل دا درا، ئیتر دڵی دایکی موسا ﷺ لەهەموو کاروبارێکی دونیا خاڵی بوو، جگە لەکۆستی موساو چاوەڕوانی ئاکام هیچی تری تێدا نەمابوو، واتە عەقڵ‌و هۆشی لەلای خۆی نەمابوو ترس‌و بیم‌و غەم‌و پەژارەیەك سواری دڵ‌و دەروونی بووبو، خەریك بوو شێت‌و هاربێ، بەتایبەتی کاتی بیستی کەکۆرپەکەی لەلایەن داروودەستەی فیرعەونەوە هەڵگیراوەتەوە، خەم‌و پەژارەو ترس وای لێکرد خەریك بوو بەتەواوی بڕوخێ‌و کاری خۆی ئاشکرا بکاو نهێنی بدرکێنێ‌و حەقیقەت بۆ خەڵکەکە رون بکاتەوە، خەریك بوو بەدەمی خۆی شێتانە هاوار بکاو بڵێ: ئەو کۆرپەیە منداڵی منەومن ئەو منداڵەم بەوەلەدهیناوەو من شیرم داوەتی‌و خستوومەتە صندوقەوەو بەدەم ئاوم دا داوە، ئەگەر پەروەردگار دڵی پەیوەست نەکردایەو صەبرو ئارامی پێ نەبەخشیایە ئەعصابی نەدەماو راستی لەخۆی دەگوت، بەڵام خودا صەبرو ئارامی پێ بەخشی‌و هێزو توانای دایەو دانی بەجەرگی خۆی دا گرت، حەقیقەتی نەدرکاند، بۆئەوەی بچێتە پێری بتمانەکاران بەوادەو بەڵێنی خودا، صەبری گرت لەسەر بەتاقیکردنەوە، دڵنیا بوو لەراستی وەدی هاتنی وادەی یەزدان: کەبەنیگاو ئیلهام پێ ی فەرموو: ﴿انا رادوه اليك وجاعلوه من المرسلين﴾.

بەکورتی ئەگەر صەبر پێ بەخشین‌و یارمەتی‌و دڵقایم کردنی خودا نەبوایە راستی لەخۆی دەگوت‌و کۆرپەی بەسەر بڕین دەگەیاند، جەرگی خۆشی تووشی سوتاندن دەکرد.

هەندێکی تر لەراڤەکەران مانایەکی تر بۆرستەی ﴿وأصبح فؤاد أم موسى فارغا...﴾ دەکەن، دەڵێن: کاتی دایکی موسا ﷺ هەواڵی ئەوەی زانی: کەماڵی فیرعەون کۆرپەکەیان گرتۆتەوەو بریاریان داوە بەخێوی بکەن، ئیتر دڵی دایکی موسا ﷺ هیچ غەم‌و پەژارەی تیدا نەما، لەخۆشیانا خەریك بوو راستی بلی‌و رووداوەکە بدرکێنێ‌و بڵێ ئەوە کوڕی منەو ئەوە حاڵ‌و بەسەرهاتیەتی، ئەگەر ئێمە دڵمان رانەگرتایەو چاودێریمان نەکردایە، بۆئەوەی لەپێری موسوڵمانان بژمێردری‌و بزانێ: کەوادەی خودا راستەو دیتەجێ.

بەهەرحاڵ دایکی موسا ﷺ لەهەوڵدان نەکەوتو ئاگری جەرگ حەجمینی لێ هەڵگرتو ویستی بەتەواویی لەهەواڵەکە ئاگاداربێ ﴿وقالت لأخته قصيه﴾ بەخوشکی موسای گوت: (کەکچە گەورەی خۆی بوو) هەستە برۆ بزانە خەبەرو باسی موسا ﷺ چیەو چی بەسەرهاتووەو چی بۆ بڕیار دەدەن، لەملاو لەولا گوێ هەڵخەو هەواڵێکی راستیم بۆ بهێنەوە، ئەویش دەست لەعاست بەپیر هەواڵەکەوە چوو، ﴿فبصرت به عن جنب﴾ بەترسو حەزەرەوە گوێی رادەگرتو پرسیاری دەکرد، دەیەویست بزانێ دەستی قودرەت براپچکۆلەکەی بەکوێ گەیاندوەو چی بەسەرهاتووە، تالەدوورەوە بینی ئەوا موسا ﷺ لەباوەشی چەند کارەکەرو ئافرەتی دەرباری ماڵی فیرعەون دایەو سەرگەرمی ئەوەن ئافرەتێکی شیردەریان دەست بکەوێ مەمکی بگرێو شیری بداتێ، دارو دەستەی فیرعەون نەیانزانی کەئەم ئافرەتە خوشکی ئەو منداڵە ساوایەیە: کەوا بەدەستیانەوەیەو بەدوا هەواڵی ئەودا وێڵە..

دەستی قودرەت دەیپارێزێو کارەکانی بۆ دەرەخسێنێ وادەکا دارودەستەکەی فیرعەون هەڵیبگرنەوە، خۆشیان بوێ، بڕیار بدەن بەخێوی بکەن، هەوڵ بدەن دایەنی بۆ بگرن! ﴿وحرمنا عليه المراضع من قبل﴾ خودا دەفەرموێ:نەمان هێشت مەمکی هیچ ئافرەتێك بگرێ پێش ئەوەی خوشکی موسا ﷺ بێو پیش ئەوەی بیگێرینەوە بۆلای دایکی، ویستی خودا وابوو جگە لەشیری دایکی شیری هیچ ئافرەتێکی تر نەخوا، جا: کەخوشکی موسا ﷺ ئەوحاڵەتانەی بینیو زانی زۆریان مەبەستە دایەنێکیان دەست بکەوێ شیری بداتێ: لێیان چووە پێشەوە: ﴿فقالت هل أدلكم على اهل بيت يكفلونه لكم وهم له ناصحون﴾ پێ ی گوتن: ئەرێ دەتانەوێ شارەزاییتان بکەم بۆ خێزانێك بتوانن بەباشی ئەم منداڵەتان بۆ لەخۆبگرنو پەروەردەی بکەنو شیری بدەنێو پارێزگاری بکەن نەصیحەتو ئامۆژگاری بکەن؟!

ئیبنوکەثیر دەفەرموێ: کاتێك مەریەمی خوشکی موسا ﷺ ئەم قسانەی ئاراستەکردن گومانیان لێ پەیدا کرد وتیان: تۆ چوزانی لەوێ ئەوماڵە جوان بەخێوی دەکەنو خۆشیان دەوێو نەصیحەتو ئامۆژگاری دەکەن؟

لەوەلاّم دا وتی: باش بەخێوکردنو چاودێری کردنەکەیان بۆی بۆئەوەیە پاشا دڵخۆش بکەنو پاداشی باشیان بداتێ، ئیتر قسەکەیان چووە دڵەوەو داوایان لێکرد لەگەڵیان بچێ ئەوماڵەیان پی بڵێ کەئامادەباشی بەخێوکردنەکەیان تێدا هەیە، ئیتر موسای کۆرپەو نازداریان لەباوەش گرتو رۆییشتن بۆماڵی دایکی موسا ﷺ، موسایان خستە باوەشی دایکیەوەو مەمکی لەدەم ناو منداڵ مەمکی گرتو دەستی کرد بەشیرخواردنو مەمك مژین، ئیتر هەموویان کەوتنە خۆشیو فەرەحییەوەو پێکەنینو بزە کەوتە سەردەمو لێویان، یەکێك لەکارەکەرو کاربەدەستی ماڵی فیرعەون بەهەڵەداوانو بەپەلە رۆییشتەوە بۆ ماڵی فیرعەونو هەواڵی مەمك خواردنی موسای دا بەخێزانی فیرعەون، ئیتر خاتووئاسیە ناردی بەدوای دایکی موساداو رێزی لێگرتو بەخششی زۆری پێ دا، چونکە ئەم موشکیلەی بۆ حەلکردنو منداڵەکەیان مەمکی ئەوی گرتووە.

ئەمجار خاتوئاسیە داوای لەدایکی موسا کرد: کەلەماڵی فیرعەون دا بمێنێتەوەو لەوێ دا پەروەردەی بکا، بەلاّم دایکی موسا ﷺ وتی: من ماڵو مێردم هەیەو ناتوانم لێرە بمێنمەوە،وەلێ ئەگەر دەتانەوی دەیبەمەوە ماڵی خۆمانو لەوێ بۆتان بەخێو دەکەم. ئیتر خیزانی فیرعەون رازیی بوو، نەفەقەو تفاقی بۆ بریەوەو کۆرپەی تەسلیم کرد، دایکی موسا ﷺ گەرایەوە بۆ ماڵی خۆیو کوری لەباوەش دا دڵخۆشو چاوروون.[1]

ئاواو بەوجۆرە وادەی خۆمان بەجێ هێناو ﴿فرددناه الی أمه کي تقرعینها ولاتحزن, ولتعلم أن وعدالله حق﴾ موسامان بەکۆرپەیی گێرایەوە بۆلای دایکی، پاش ئەوەی لەلایەن دارو دەستەی فیرعەونەوە هەڵگێرایەوە گێرامانەوە بۆلای دایکی بۆئەوەی چاوی پێ رون ببنەوەو دڵخۆشو ئارام بێ بەنزیکی کۆرپەو جگەرگۆشەیو خەمو خەفەتی فیراقو لێ دوور کەوتنەوەی نەبێو دڵنیابێ: کەوادەی خودا دێتەجێو پاشگەزبوونەوەی تێدا نیە، ئیتر بەوپەری لێهاتوویی دڵسۆزی

(١) تەفسیری ئیبنوکەثیر ج ١٣٩٢/٣.

بەخێوی کردو ئەخلاقو رەوشتی جوانی فێرکردو دڵنیا بوو لەدوا رۆژدا دەبێتە فروستادەو پلەو پایەی پێغەمبەرایەتی پێ دەدرێ.

﴿ولكن اكثرهم لايعلمون﴾ وەلێ زۆربەی زۆری ئادەمیزاد ئاکامو سەرەنجامی حوکمو بڕیاری خودا نازانن، زۆرجار وادەبێ کارێك دێتە پێشەوەو بەرواڵەت لەسەرشان گرانەو دڵی ئادەمیزاد پێ ی ناخۆشە، کەچی سەرەنجامی خێرەو دەبێتە فەڕو پیرۆزیی، وادەبێ بەپێچەوانەوە دەبێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وعسى ان تكرهوا وهو خير لكم وعسى ان تحبوا شيئا وهو شر لكم﴾ (البقرة/٢١٦) یان دەفەرموێ: ﴿وعسى ان تكرهوا شيئا ويجعل الله فيه خيرا كثيرا﴾ (النساء/١٩)

هەڵبەتە قورئان بێدەنگ بووە لەدیاریکردنی چۆنیەتی ژیانی حەزرەتی موسا ﷺ لەبیست ساڵی فەترەی دوای منداڵی دا: کە چاخی منداڵیو لاویەتیو گەنجییەتیو پێگەیشتنیەتی، نازانین دوای گێڕانەوەی بۆلای دایکی بۆشیر پێدانی چۆن پەروەردە بووە، نازانین پلەو پایەی لەباڵەخانەی فیرعەونو دەرەوەی باڵەخانەدا چۆن بووە، واتە سەردەمی نێوان گێڕانەوەی بۆلای دایکی بەشیرە خۆرەییو کوژرانی کابرای قیبطی لەسەر دەستی: کە ئەو کاتە تەمەنی لەدەوروبەریی سی ساڵی دا بووە قورئان لێی بێدەنگ بووە.

﴿ولما بلغ أشده واستوى آتيناه حكما وعلما, وكذلك نجزى المحسنين﴾ جاکەپێگەیشتو تەمەنی لەسی ساڵی تێپەڕی، هێزو تواناو جەستەو عەقڵی کامل بوونو بوو بەپیاو، کردمانە فروستادەو پلەی پێغەمبەرێتیو تێگەییشتن لەشەریعەتو ئایینمان پێ بەخشی! جاهەر بەوجۆرە چاکەو ئیحسانەی لەگەڵ موساو دایکی دا کردمان، چاکەی هەموو چاکەکارێك دەدەینەوە، چاکەو ئیحسانی کەس پاشگوێ ناخەینو پاداشیان دەدەینەوە.

لەراستی دا ئێمە نازانین ئاخۆ موسا ﷺ لەقەصرو باڵەخانەی فیرعەون دا تا ئەو دەمەی تێیداو بووە بەپیاوو کامڵ بووە ماوەتەوە؟ یان لەفیرعەونو خێزانەکەی جیابۆتەوەو نەفسی بەرزیی نەیتوانیوە لەو کۆمەڵگایە پیسو پڕ جەورو ستەمەدا هەڵبکا؟ بەتایبەتی کەلەباوەشی دایکی دا پەروەردوە بووەو ئەو ئەدەبی داداوە

فێری رەوشتی بەرزی کردوە، بەبێ گومان دایکی حەقیقەتی فیرعەونی بۆ رونکردۆتەوەو راستی روداوەکانی بۆ گێڕاوەتەوە، تێ ی گەیاندوە فیرعەون کێیەو بیرو باوەڕی چیەو چ ستەمکارو ملهوڕێکە؟! حەزرەتی موساش ﷺ کەفامی کردۆتەوە بەچاوی خۆی دیاردەی ستەمو زۆرداریی فیرعەونی بینیوە، دەی دەبێ چۆن لەگەڵ ئەو بارودۆخەدا خۆی گونجاندبێ‌و هەڵی کردبێ؟!

ئەگەر بەووردی لەئایەتەکانی دوایی بڕوانین تروسکایەکی ئەوەمان نیشان دەدا: کە حەزرەتی موسا تائەوکاتەی کابرای قیبطی لەدەست کوژراوە لەباڵەخانەی فیرعەون دا نەماوەتەوە، لەمەبەولاوە دەستنیشانی ئەو تروسکایانە دەکەین.

کوژرانی کابرای قیبطی بەهەڵە لەدەستی حەزرەتی موساو هەڵاتنی لەوڵاتی میصر

وَدَخَلَ ٱلْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا
فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِن شِيعَتِهِۦ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِۦ
فَٱسْتَغَٰثَهُ ٱلَّذِى مِن شِيعَتِهِۦ عَلَى ٱلَّذِى مِنْ عَدُوِّهِۦ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ
فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ إِنَّهُۥ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ
(١٥) قَالَ رَبِّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى فَٱغْفِرْ لِى فَغَفَرَ لَهُۥٓ إِنَّهُۥ هُوَ
ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ (١٦) قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ فَلَنْ أَكُونَ
ظَهِيرًا لِّلْمُجْرِمِينَ (١٧) فَأَصْبَحَ فِى ٱلْمَدِينَةِ خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا

ٱلَّذِى ٱسْتَنصَرَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُۥ ۚ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰٓ إِنَّكَ لَغَوِىٌّ
مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّآ أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِٱلَّذِى هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ
يَـٰمُوسَىٰٓ أَتُرِيدُ أَن تَقْتُلَنِى كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِٱلْأَمْسِ ۖ إِن تُرِيدُ إِلَّآ
أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾
وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَـٰمُوسَىٰٓ إِنَّ ٱلْمَلَأَ
يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَٱخْرُجْ إِنِّى لَكَ مِنَ ٱلنَّـٰصِحِينَ ﴿٢٠﴾
فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ ۖ قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٢١﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار باسی نیعمەتەکانی خۆی کرد: کە بەخشیونی بە حەزرەتی موسا ﷺ: کە هەندێك لەو نیعمەتانەرزگار بوونی بوو: لەسەربڕین بەمنداڵیو زانیاریو حیکمەت پێدانیو ئامادەکردنی بۆ پلەی پێغەمبەرایەتی، ئەمجار باسی نیعمەتی تری خۆی دەکا بەسەر موسادا ﷺ کەئەویش بریتی بوو لەڕزگاربوونی لەدەستی یاساوڵەکانی فیرعەون دوای ئەوەی بەهەڵە کابرای قیبطی لەدەست کوژرا، کەئەمەش بوو بەهۆی ئەوە بەخزمەت حەزرەتی شوعەیب بگاو بێتە زاواییو دوایی ببێتە پێغەمبەر بۆسەر فیرعەونو نەتەوەکەیو هەروەها نەتەوەی ئیسرائیل.

﴿ودخل المدينة على حين غفلة من أهلها﴾ حەزرەتی موسا ﷺ ڕۆژێ لەڕۆژان لەوڵاتی (عين الشمس)ەوە هات بۆئەو شارەی: کەپایتەختی فیرعەون بوو، لەکاتێك دا چووە ناو شارەکەوە کەبەڕواڵەت لەوکاتانەدا چاوەڕوانی چوونە ناوشار

ناکرێ، لەکاتێك دا چووە ناوشار، دانیشتوانەکەی بێ ئاگابوون لەڕوداوی ناوشار، لەبەرئەوە کاتەکە کاتی قەیلولەو نووستنی پاش نیوەڕۆ بوو، یان نێوانی مەغریبو عیشابوو، بەڕواڵەت لەکاتانەدا دانیشتوانی شار لەماڵو شوێنی پشوودانی خۆیان دا بوونو ئاگاداری ئەو روداوانە نەبوون.

﴿فوجد رجلين يقتتلان: هذا من شيعته وهذا من عدوه﴾ لەوکاتەدا کەموسا ﷺ داخڵی شار بوو، دووکەسی بینین بەگژیەکا چوونو شەڕیان بوو، یەکێکیان لەنەتەوەی موسا ﷺ بوو، بەنوئیسرائیلی بوو، ئەویتریشیان لەنەتەوەی فیرعەون بوو قیبطی بوو، لەپێڕی دوژمنانی بوو. ﴿فاستغاثه الذى من شيعته على الذى من عدوه﴾ کابرای بەنوئیسرائیلی داوای لەموسا ﷺ کرد یارمەتی بدا دژی کابرای قیبطی، ﴿فوكزه موسا فقضى عليه﴾ ئیتر موسا ﷺ لەکابرای قیبطی چووە پێشەوەو شەپلاغە یان مستەکۆڵەیەکی لێ دا، کابرای کوشت، واتە: ئەو مستەکۆڵەیە سەری کێشا بەگیان دەرچوونی کابرای قیبطی ، هەر خێرا خستیە چاڵێکەوەو ژێرخاکی کرد، بەبێ ئەوەی کەس پێ ی بزانێ جگە لەکابرای بەنوئیسرائیلی.

بێگومان ئەمە یەکێکە لەو بەڵگەو تروسکایانەی: کەئاماژە بەوە دەکەن: موسا ﷺ تاسەر لەماڵی فیرعەون دا نەماوەتەوە، چونکە ئەگەر موسا ﷺ ئەوکاتە لەماڵی فیرعەون دا بوایەو بەکوڕی فیرعەون بناسرایە، هەرگیز کابرای ئیسرائیلی داوای لەموسا نەدەکرد یارمەتی بدا، بەڵام کەداوای یارمەتی لێ کرد بتمانەی تەواوی هەبوو: کەموسا پەیوەندیی بەقەصرەوە نەماوەو لەنەتەوەی ئیسرائیلەو رقی لەپاشاو دارو دەستەکەیەتیو کۆمەکی بەگەلە چەوساوەکەی خۆی دەکا.

وادیارە حەزرەتی موسا ﷺ بەو مستەکۆڵە لێدانە مەبەستی ئەوەنەبوو کابرای قیبطی بکوژێ، وەلێ واڕێکەوت هەرلەگەڵ مستەکۆڵەی لێ دا کابرا بوو بەجەستەیەکی بێ گیانو ساردبۆوە، وادیارە مستەکۆڵە لێدانەکەی زۆر بەڕق هەڵساویو توندو تیژ لێداوەو رەنگدانەوەی رقو کینەی بووە لەفیرعەونو هەموو ئەوکەسانەی پەیوەندییان بەو ستەمکارەوە هەبووە.

بەڵام: کەدیتی کابرا گیانی دەرچووە، خێرا پەشیمان بۆوەو کارەکەی پاڵ شەیتان دا ﴿قال: هذا من عمل الشيطان, إنه عدو مضل مبين﴾ وتی: ئەم کارە لەشەیتانەوە بوو، بێگومان شەیتان دوژمنێکی گومڕاکەرەو بەئاشکرا دژایەتی ئادەمیزاد دەکا.

بێگومان روداوەکە لەئاکامی غەزەب‌و رق هەڵسانەوە بوو، رق‌و غەضەبیش شەیتانە، یان باووبژی شەیتانە! ئیتر خێرا دان بەتاوانی خۆی دا دەنێ‌و رودەکاتە پەروەردگارو داوای لێخۆشبوون‌و عەفوو دەکا ﴿قال: رب إني ظلمت نفسي فاغفر لي﴾ وتی: خودایە: من بەم کارەم ستەمم لەخۆم کرد، ئادەمیزادێکم بەناڕەوا کوشت، تاوانم بپۆشەو لێم خۆشبە، بەم تاوانە مەمگرە، من تۆبە دەکەم‌و پەشیمانم، پەروەردگار دوعاو پاڕانەوەی قبووڵ کردو ﴿فغفر له﴾ لێ ی خۆش بوو ﴿إنه هو الغفور الرحيم﴾ بێگومان خودا تاوانی بەندە تۆبەکارەکان دادەپۆشی‌و بەرەحم‌و بەزەیی یە بۆ بەندەکانی‌و پاش تۆبە کردنیان‌و قبووڵبوونی تۆبەیان سزایان نادا.

جاوەکوو بڵێ ی ئەوە موسا ﷺ دڵێکی زیندوو هەستێکی تیژو ناسکی هەبێ، کەدوعاو پاڕانەوەکەی کرد، هێندە بەکوڵ‌و بەدڵ پاڕایەوە، هەستی کرد پەروەردگار نزاکەی گیرا کردوە، دڵی موسوڵمان هەرکاتێ بگاتە ئەو ئاستە والەکوڵ بێ هەست بەپەیوەندیی بەخوداو گیرابوونی دوعای خۆی دەکا، بۆیە دوابەدوای دوعاو پاڕانەوەکەی عەهدو پەیمانێك دەبەستێ ﴿قال: رب بما أنعمت علي فلن أكون ظهيرا للمجرمين﴾ وتی: پەروەردگارا لەهەڵەو تاوان بمپارێزە، بەحەقی ئەو نیعمەتانەی پێت بەخشیوم لەزانیاری‌و حیکمەت‌و یەکتاپەرستی، لەشکۆمەندی‌و لەشساغی‌و هێزو توانا‌و نازو نیعمەت ئەگەر چاودێریم بکەی‌و لەتاوان‌و هەڵە بمپارێزی، ئیتر لەوە بەولاوە نابمە پشتیوان‌و یارمەتیدەر بۆ ستەمکارو تاوان، بەهیچ جۆری یارمەتی ستەم‌و ستەمکاران نادەم. یان سوێندم بەوهەموو نیعمەتە جۆراو جۆرانەی بەسەر منت دا رشتوون، من تۆبەیەکی نەصوح دەکەم‌و ئیتر بڕای بڕای یارمەتی موشریك‌و ستەمکاران نادەم.

هەندێك دەڵێن: مەبەست بەپشتیوانیکردن لەموجریمین هاورییەتی فیرعەونو هەڵسانو دانیشتن لەگەڵ دارو دەستەکەی دایە . یان مەبەستی پشتیوانیکردنی لەکەسانێکە کەپشتیوانیکردنەکەی سەربکێشی بۆتاوان وەکوو ئەو یارمەتیدانەی کابرای ئیسرائیلی: کە سەری کێشا بۆ کوشتنی ئادەمیزادێك کەکوشتنی رەوا نەبوو. ﴿فأصبح فی المدینة خائفا یترقب، فاذا الذی استنصره بالأمس یستصرخه, قال له موسی: انك لغوی مبین﴾ واتە: موساش ﷺ روداوی کوشتنی کابرای قیبطی خستبویە دڵەراوکێو دەترسا لەوەی دەربکەوێ: کەئەو بکوژەو راپێچی لێپرسینەوەی بکەن، وای لێ هاتبوو سەرەتاتکەی دەکردنو چاوەروانی ئەوە بوو پێ ی بزانرێو بکوژرێتەوە، بەترسو لەرزو نهێنی بەهەندێ رێگادا دەرۆیشت، نەیدەوێرا بەراشکاوی بەهەموو رێگایەك دا بروا، ئالەم حاڵەدا بوو کاتێکی زانی ئەوکابرا ئیسرائیلییەی کە دوێنی داوای یارمەتی لێ کرد، ئەمرۆش لەگەڵ کابرایەکی قیبطی تردا تێك هەڵچونو شەریانە، کابرای بەنوئیسرائیلی: کەموسای بینی داوای کۆمەکیو بەهانا چونی لێ کرد، حەزرەتی موسا ﷺ وتی: کابرا! تۆمرۆڤێکی شەرانیو گومرای!!

﴿فلما أراد أن یبطش بالذی هو عدولهما، قال: یاموسی أترید أن تقتلنی کما قتلت نفسا بالأمس﴾ جا: کەموسا ﷺ ویستی لەکابرای قیبطی تورە ببێو نەهێڵێ ستەم لەکابرای بەنوئیسرائیلی بکاو هەڵمەتی بۆ برد، کابرای بەنوئیسرائیلی ترساو وایزانی موسا ﷺ پەلاماری ئەودەدا، بۆیە خێرا هاواری لێ هەڵساو وتی: ئەی موسا! ئەوە بەتەمای منیش بکوژی؟ وەکوو چۆن دوێنی پیاوێکت کوشت!

هەندێ لەراڤەکەران پێیان وایە: ئەو وتەیە هی کابرای قیبطی بووە. لەم روەوە: کەهەواڵی کوژرانی کابرای قیبطی رۆژی پێشوو بڵاو بووبێتەوەو هەندێ گومان لەدەوری موسا کۆببنەوە، چونکە موسا ﷺ بەوە ناسرابوو کەرقی لەستەمو چەوساندنەوە بووە، دژی ستەمکاری فیرعەونو تاقمەکەی بووە، وێرای وێچوونی ئەوەش کەکابرای ئیسرائیلی بەنهێنی لەناو بەنوئیسرائیلییەکان دا بڵاوی

کردبێتەوەو ئیتر هەواڵەکە لەوانەوە دزەی کردبێ بۆ گوێچکەی فیرعەونو دارو دەستەکەی! کوردی وتەنی (قسە کەوتە زارێکی دەکەوێتە شارێکی)

ئەمەش شتێکی ویچوو رێ تێچووە، چونکە کوشتنی کابرایەکی قیبطیو دەرباری فیرعەون لەتێك هەڵچونێکی نێوان ئەوو بەنوئیسرائیلی یەکدا روداوێکی دڵخۆشکەرە بۆ بەنوئیسرائیلی یەکانو روداوی ئاوەهاو لەبارو دۆخی ئاوەهادا بەنهێنی سرتە سرت لەناو خەڵك دا بڵاو دەبێتەوەو دەبێتە قسەو باسی بەرئاگردانو سرتە سرتی نێوان ئەمو ئەو! بەتایبەتی: کەلەوەپێش موسا ﷺ بەوە ناسرابێ کەدژی ستەمو چەوساندنەوەیە، کەوابێ رێی تێدەچێ، کاتێك موسا ﷺ ویستوویەتی پەلاماری کابرای قیبطی دووەم رۆژبدا، کابرا ئەم تۆمەتەی ئاراستەی موسا ﷺ کردو پێ ی گوت: ئەوە دەتەوێ من بکوژی وەکوو چۆن دوێنێ کابرایەکی ترت کوشت؟!

﴿ان ترید الا أن تکون جبارا فی الأرض, وماترید أن تکون من المصلحین﴾ ئەی موسا ﷺ وادیارە ئەتۆ جگەلەوەی کەببیتە پیاو کوژو ستەمکارو چەوسێنەرەوە هیچی ترت ناوێو ئاواتت ئەوەیە ئەزیەتی خەڵك بدەیو هیچ بیر لەدوا رۆژ ناکەیتەوەو ناتەوێ لەئەهلی ئیصلاحو چاکەخوازبی. ناتەوێ کێشەی نێوان خەڵك بەحیکمەتو لێزانی حەل بکەی، ئەمەش بەڵگەو نیشانەیەکی ترە لەسەر ئەوە کەموسا ﷺ ئەوکاتە پەیوەندیی بەقەصری فیرعەونەوە نەماوە، ئەگینا کابرا نەیدەتوانی بەم جۆرە روبەروی موسا ﷺ ببێتەوە. وادیارە حەزرەتی موسا ﷺ بەبیستنی ئەم قسەیە تەزوێکی ساردی بەجەستەدا هاتووەو کەوتۆتە هەلو مەرجێکی دژوارەوە، بۆی نەکراوە پەلاماری کابرای قیبطی بدا، کابرا لەچنگانی رزگاری بووە:؛ ئیتر بەهەڵە داوان بەرەوماڵی فیرعەون قوچاندویەتی بۆئەوەی نهێنی قیبطی یە کوژراوەکەی دوێنی بەفیرعەونو داروەستەکەی رابگەیەنێو بۆیان لەبنی کولەکەکە بدا، ئیتر دارو دەستەی فیرعەون کەوتنە پلان دانان بۆگرتنی موساو تۆڵە لێ ستاندنی.

﴿وجاء رجل من أقصى المدينة يسعى, قال: ياموسى ان الملأ يأتمرون بك ليقتلوك فاخرج انى لك من الناصحين﴾ پیاوێکی موسوڵمان لەتاقمی فیرعەون: کەئیمانی خۆی شاردبۆوەو نەیهێشتبوو خەڵك بزانن: کەخاوەن باوەڕە لەشوێنێکی دووری شارەوە بەپەلەو هەڵەداوان هات بۆلای حەزرەتی موساو هەواڵی نەخشەو پلانی قەصری فیرعەونی پێ ڕاگەیاند. وتی: ئەی موسا! پیاوماقوڵو کاربەدەستانی فیرعەونو یاساوڵەکانی دەربارەی تۆ سەرگەرمی گفتو گۆو راوێژن، خەریکی نەخشەدانانن بۆ کوشتنو لەناوبردنت، خێراو بەبێ دواکەوتن لەشار دەرچۆو خۆت قوتار بکە، من بۆتۆ دڵسۆزمو ڕاستت پێ دەڵێمو نامەوێ تووشی هیلاکەت ببێ.

﴿فخرج منها خائفا يترقب﴾ حەزرەتی موسا ﷺ لەپایتەخت بەترسەوە دەرچوو، شاری بەجی هێشتو ڕێگای هاتو نەهاتی گرتەبەرو بەدەم ڕۆیشتنەوە ئاوڕی دەدانەوەو چاوەڕوانی ئەوە بوو یاساوڵەکانی فیرعەون بەشوێنیەوە بن بۆ گرتنی!! ئالەم تەنگو چەڵەمەو نارەحەتیەدا موسا ﷺ هانای بۆ پەروەردگاری بردو ﴿قال: رب نجنى من القوم الظالمين﴾ وتی خودایە! ڕزگارم بکەی لەو ستەمکارانە، خودایە نەمخەیە ژێردەستی ئەو ستەمکارو زاڵمو زۆردارانەوە نەمخەیەبەردەستی فیرعەونو تاقمەکەیەوە.

ئیتر پەروەردگار نزاو پاڕانەوەکەی گیرا کردو لەچنگی فیرعەونو یاساوڵەکانی ڕزگاری کردو گەییشتە وڵاتی مەدیەن. وەکوو لەشوێنێکی تردا ئاماژە بەوەدەکاو دەفەرموێ: ﴿وقتلت نفسا، فنجيناك من الغم وفتناك فتونا﴾ (طه/٤٠).

ڕۆیشتنی موسا ﷺ بۆ وڵاتی مەدیەن و مارەکردنی کچی حەزرەتی شوعەیب لەوێ

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّيٓ أَن يَهْدِيَنِي سَوَآءَ
ٱلسَّبِيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ
ٱلنَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ ٱمْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِۖ
قَالَ مَا خَطْبُكُمَاۖ قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ ٱلرِّعَآءُۖ وَأَبُونَا
شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰٓ إِلَى ٱلظِّلِّ فَقَالَ
رَبِّ إِنِّي لِمَآ أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَآءَتْهُ إِحْدَىٰهُمَا
تَمْشِي عَلَى ٱسْتِحْيَآءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ
أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَاۚ فَلَمَّا جَآءَهُۥ وَقَصَّ عَلَيْهِ ٱلْقَصَصَ قَالَ

لَا تَخَفۡۖ نَجَوۡتَ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا
يَٰٓأَبَتِ ٱسۡتَـٔۡجِرۡهُۖ إِنَّ خَيۡرَ مَنِ ٱسۡتَـٔۡجَرۡتَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡأَمِينُ
﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَنۡ أُنكِحَكَ إِحۡدَى ٱبۡنَتَيَّ هَٰتَيۡنِ عَلَىٰٓ أَن
تَأۡجُرَنِي ثَمَٰنِيَ حِجَجٖۖ فَإِنۡ أَتۡمَمۡتَ عَشۡرٗا فَمِنۡ عِندِكَۖ
وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أَشُقَّ عَلَيۡكَۚ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ
ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَٰلِكَ بَيۡنِي وَبَيۡنَكَۖ أَيَّمَا ٱلۡأَجَلَيۡنِ
قَضَيۡتُ فَلَا عُدۡوَٰنَ عَلَيَّۖ وَٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٞ ﴿٢٨﴾

دوای ئەوەی فیرعەونو پیاوماقوڵانی قەصر پلانی کوشتنی موسایان دارشتو خوداپەرستە قیبطی یەکە بەهەڵەداوان هات هەواڵی پیلانەکەی بەموسا ﷺ ڕاگەیاند ئامۆژگاری کرد بەبەجێ هێشتنی شار بەپەلەو بێ دوا کەوتن، حەزرەتی موسا ﷺ بەرەو وڵاتی مەدیەن ڕێگای هەڵاتنی گرتەبەر؛ چونکە لەنێوان بەنوئیسرائیلی یەکانی میصرو دانیشتوانی وڵاتی مەدیەن دا خزمایەتیو پەیوەندی دێرین هەبوو، مەدیەنییەکان لەنەوەی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بوون، نەتەوەی ئیسرائیلیش لەنەتەوەی یەعقووبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمن: کە گەییشتە شاری مەدیەن بوو بەشوانی پەزەکانی حەزرەتی شوعەیبو کچێکی ئەویشی مارە کردو پاشان گەڕایەوە بۆمیصرو لەڕێگای گەڕانەوەی دا بوو بەپێغەمبەرو نیگای بۆکرا. دەفەرموێ: ﴿**ولما توجه تلقاء مدين قال: عسى ربي أن يهديني سواء السبيل**﴾ واتە: کاتێك موسا ﷺ ڕێگای مەدیەنی گرتەبەرو پایتەختی فیرعەونی بەجێ هێشت، وتی: هیوادارم خودا بەفەضلی خۆی ڕێگای ڕاستو کورتو ئەمینم

نیشان بدا، لەنێوان سێ ڕێگادا ڕێگای ناوەڕاستی هەڵبژاردو درێژەی بەرەوی خۆی داو جار جار پرسیاری ڕێگای لەهەندێ کەس دەکرد: کەتووشیان دەبوو... وەکوو ڕیوایەت کراوە لەم ڕێگا دوورودرێژەی نێوان پایتەختی فیرعەونو مەدیەن دا کەهەشت ڕۆژ ڕێ بوو نەتێشووی پێ بوو نەوڵاخی سواری،ئەوماوە دوورو درێژە خواردنی گژوگیاو پەلکە گەڵای درەختەکان بوو.

﴿ولما ورد ماء مدين وجد عليه أمة من الناس يسقون، ووجد من دونهم امرأتين تذودان قال: ماخطبكما؟ قالتا لانسقي حتى يصدر الرعاء وأبونا شيخ كبير﴾ کاتێك حەزرەتی موسا ﷺ گەییشتە سنووری شاری مەدیەنو چووە سەربیری ئاوەکەی، کۆمەڵێکی شوانو خاوەن ئاژەڵ دین خەریکی ئاودانی ئاژەڵەکانیان بوون، لەخوار ئەوانیشەوە دوو ئافرەتی دیتن پێشیان بەمەڕو بزنەکانیان گرتبوو، نەیاندەهێشت بێنە سەر دوێڵاوو شوێنی ئاو خواردنەوەکە، نەوەکوو مەڕو بزنەکانیان تێکەڵاو بەمەڕو بزنی کەسانی دیکە ببیٚو تووشی ناڕەحەتی ببن.

حەزرەتی موسا ﷺ: کەئەم دوو ئافرەتەی دیتن، بەزەیی پێدا هاتنەوە، پرسیاری لێیان کردو پێی وتن: ئەوە بۆچی ئێوەش لەگەڵ ئەو شوانو خاوەن ئاژەڵانەدا مەڕو بزنەکانتان ئاونادەن؟؟ لەوەڵام دا وتیان: تائەو خاوەن ئاژەڵانە ئاژەڵەکانیان ئاو نەدەن، ئێمە ناتوانین پەزەکانمان بێنینە سەر دوێڵاوەکان، باوکیشمان پیاوێکی پیرو کەنەفتە توانای ئەوەی نیە لەجیاتی ئێمە بەکاری پەروەردەکردنی مەڕو بزنەکانمان هەڵسیٚو و وەکوو ئەو پیاوانە ئاو هەڵێنجیٚو مەڕو بزنەکان ئاوبدا، بۆیە ئێمە لەناچاریو بێ کەسیمان دا بۆخۆمان بەم کارە هەڵدەستینو هەر ئەوەندەشمان بۆدەکرێ، ئێمەی ئافرەتو بێ دەسەڵات ناتوانین پێشبڕکیٚو ئاوبڕیو نۆرەبڕی لەگەڵ ئەوپیاوانەدا بکەین. دەبێ لەپێش دا ئەوچوار شانەو خاوەن دەسەڵاتانە ئاوی صافو ڕون بدەن بەئاژەڵەکانیانو تێرئاویان بکەن، ئەمجار ئێمە بەبەرماوەی ئاژەڵی ئەوان مەڕو بزنەکانمان تێراوبکەین. بەمەش هۆی ئەوەیان ڕون کردەوە: کەخۆیان ئەرکی مەڕ لەوەڕاندنو مەڕ ئاودانیان لەئەستۆگرتووەو باوکیان پیرو کەنەفتەو بەناڕاستەوخۆ داوایان لەموسا ﷺ کرد:

کەیارمەتیان بداو مەڕو بزنەکانیان بۆ ئاوبدا! ئیتر حەزرەتی موسا ﷺ غیرەتی جولاو سروشتی پاكو خاوێنی هەژا، راپەڕیو خۆی گورج کردو ویستی ئەو نارەوایی یە قەلاچۆ بکا، وەکوو دابو نەریتی پیاوانی خاوەن غیرەتو شەرەف چووە پێشەوە، مەڕو بزنەکان بۆ دوو ئافرەتەکە ئاوبدا، ئەمەش کارێکی ناوازەیەو نیشانەی چاونەترسیو بەغیرەتی حەزرەتی موسایە، چونکە ئێستا ئەو لەخاکێك دایە غەریبو بێ پشتیوانە، هیلاكو ماندو هەلاتووە، لەرێگایەکی دوورەوە هاتووە بێ تێشوو، بۆخۆی راوەدو نراوەو دوژمنی بێ بەزەیی بەدواوەیەتیو ئەگەر چنگیان کەوێ بەسەریەوە ناچن، وەلێ هەموو ئەم کۆسپو تەگەرانە موسایان لەئەنجامدانی کاری پیاوەتیو هەڵوێستی مرۆڤانەی دەستەبەستە نەکرد، هەستا بەرەو بیرە ئاوەکە چوو بەوحاڵە ماندویەتیو برسیایەتیەی بەردێکی گەورە: کەسەرقاپی بیرەکە بوو، بەهەشت نۆکەس نەدەجوولا، بەبەرچاوی شوانو خاوەن ئاژەڵەکانەوە بەتەنیا لای بردو ئاوی هەڵێنجا! بەمەش هەیبەتێکی هێزی مەعنەویو هێزی دەستو بازوی خۆی خستەناو دڵی ئەوشوانانەی: کەدەیانەویست پێش کچەکانی شوعەیب ﷺ ئاژەڵەکانیان ئاوبدەن.

﴿فسقى لهما﴾ مەڕو بزنی دووئافرەتەکەی ئاوداو دوایی بەردەکەی خستەوە سەر بیرەکە. بەمەش شەهامەتی خۆی نواند، تەرازوی لاری بێ دەسەلاتانی راست کردەوە.

ئیبنوئەبی شەیبە لەئیمامی عومەرەوە ﷺ ریوایەت دەکا دەڵێ:بەردی سەربیرەکە بەدەکەس نەبوایە لانەدەبرا![1]

﴿ثم تولى الى الظل﴾ ئەمجار: کەمەڕو بزنەکەی ئاودان، چووە ژێرسێبەری درەختێکەوە بۆپشوودانو حەسانەوە، ئەمەش ئاماژەی ئەوەی تێدایە: کەسەفەرەکە لەکاتی گەرمادا بووە. ماندێیو شەکەتی زۆری بینیوە، لەخودا پاڕایەوە ﴿فقال رب لما أنزلت الي من خير فقير﴾ وتی: خودایە! من زۆر پێویستیم بەهەندێ

(١) ئیبنوکەثیر ج ٣/ ١٣٩٣.

خۆراك‌و بژێو هەیە، ئاتاجی هەندێ خواردەمەنیم، ئازاری برسیایەتیمی پێ فەرامۆش بکەم، بەم شێوە پەنای بردە بەرسێبەری درەخت بۆئەوەی جەستەی لەتینی گەرما بپارێزێ، هانای بردە بەرسێبەری پەروەردگارو بەگیان‌و دڵی، پاڕایەوە وتی: خودایە من موحتاجم، خودایە من تەنهام، خودایە من زەبوونم، خودایە من پێویستم بەفەضل‌و بەخششی تۆ هەیە، ئاتاجی کەمێك لەنیعمەتی تۆم!!

هێشتا حەزرەتی موسا ﷺ سەرگەرمی موناجات‌و پاڕانەوە بوو، کاتێکی زانی دەرووی خێری لێ کرایەوە ﴿فجاءته إحداهما تمشي على استحياء قالت: إن أبي يدعوك ليجزيك أجر ما سقيت لنا﴾ ئەوە بوو ئەو رۆژە کچەکانی شوعەیب ﷺ زوو رۆیشتنەوەو مەڕو بزنەکانیان بردەوە، باوکیان بەلایەوە سەیر بوو وازوو مەڕو بزنەکانیان ئاوداون‌و گەڕاونەوە، پرسیاری لێکردن ئەوانیش سەرگورشتەیان بۆگێڕایەوە، ئیتر حەزرەتی شوعەیب ﷺ یەکێك لەکچەکانی نارد بەدوو موساداو بەشێوەیەکی داپۆشراوو بەئەدەب‌و حیشمەتەوە هاتەوە بۆلای موساو پێ ی گوت: باوکم دەیەوێ بتبینێ‌و پاداشی مەڕ ئاودانەکەت بداتەوە!

ئەمە دەرو لێکردنەوەی خودایە، بەهانا هاتنی پەروەردگارە، کارەکانی بۆڕەخساندن، پیرە مێردی کۆنە ساڵ لەدوای ناردبێ بی بینێ، کچەکەی خۆی بەدوودا نارد، کچە پێغەمبەری عاقڵ‌و دانا هات بۆلای بەحەیاو ئەدەبەوە، نموونەی ئافرەتی داوێن پاکی سروشت خاوێن‌و دڵپاك‌و بێگەرد، کاتێك تووشی پیاوی بێگانە دەبێ، بەبێ ئەوەی خۆی دەرخاو لارو لەنجە ئەنجام بدا!

هات بۆلای بۆئەوەی دەعوتنامەی باوکی پێ ڕابگەیەنێ، هات دەعوەتنامەکەی بەکورتترین شێوەو جوانترین ئوسلووب‌و بەزوبانێکی رەوان‌و لەسەرەخۆو بێ گرێ‌و گۆڵ‌و بێ مینگە مینگ پێ ڕاگەیاند، بەڕواڵەت ئافرەتی سروشت پاك‌و داوێنپاك شەرم لەپیاوی بێگانە دەکا، نایەوێ قسەی لەگەڵ بکا، ئەگەر قسەشی کرد شڵەژانێکی پێوەدیارە، وەلێ ئەم ئافرەتە هێندە لەداوێنپاکی خۆی دڵنیابوو، هێندەی بتمانەی بەخۆی بوو، هیچ نەشڵەژاو بەڕێك‌و پێکی

بەکورتو پوختی دەعوەتنامەی باوکی پیرەساڵی بە حەزرەتی موسا ﷺ ڕاگەیاند! حەزرەتی موساش ﷺ بێ سێو دوو دەعوەتنامەی قبووڵ کردو ویستی بەخزمەت ئەو پیرەمێردەبگا: کەباوکی ئافرەتی وابەڕێزە، سەرباری ئەوەش حەزرەتی موسا ﷺ برسیو ڕێبوارو راوەدوو نراوبوو، دەیەویست پەناگەیەکی دەست بکەوێ، بۆیە یەکسەر هەڵساو پێش ئافرەتەکە کەوتو بەرەومالی پیرەمێردی خاوەن دوو کچەکە ڕێگای گرتەبەر.

لێرەدا تێبینی یەك هەیە ئەویش ئەوەیە: ئایا ئەم پیاوە پیرە حەزرەتی شوعەیب ﷺ بێ؟ هەندێك پێیان وایە ئەوزاتە حەزرەتی شوعەیبە، هەندێکیش پێیان وایە: برازای حەزرەتی شوعەیب بووەو ناوی (یەثرون) بووە.

ئەوەی پاڵپشتی ئەوەدەکا: کەئەو پیرەمێردە غەیری حەزرەتی شوعەیب ﷺ بووبێ ئەوەیە:حەزرەتی شوعەیب ﷺ بەچاوی خۆی لەناوچوونی گەلەکەی خۆی بینی، جگە لەوانەی ئیمانیان پێ هێنابوو کەسی تر لەگەلەکەی دەرنەچوو! دەی ئەگەر ئەم پیرەمێردە حەزرەتی شوعەیب ﷺ بووبێ، چۆن ئەو گەلە ئەوەندە بێ ئەدەب دەبوون نەهێڵن کچی پێغەمبەرەکەیان مەڕو بزنەکانیان ئاوبدەن هەتا ئاژەڵەکانی خۆیان تێر ئاو نەکەن؟ بێگومان ئەو هەڵسو کەوتەی خاوەن ئاژەڵەکان بەرامبەر بەو دووئافرەتە مەڕلەوەڕێنە دەیاننواند لەهەڵسو کەوتی کۆمەڵی ئیماندار ناچنو ناگونجێ ئیمانداران ئاوا مامەڵە لەگەڵ پێغەمبەرو کچەکانی دا بکەن! سەرباری ئەوەش قورئانی پیرۆز چ ئاماژەیەکی بۆئەوە نەکردوە: کەخەزوری موسا لەماوەی ئەو دە ساڵەی پێکەوە بوون ﷺ تەعلیماتێکی پێغەمبەرانەی دابێتە حەزرەتی موسا ﷺ دەی ئەگەر ئەو پیرەمێردە حەزرەتی شوعەیب بوایە، دەبوایە دەنگێکی پێغەمبەرانە، تەعلیماتێکی پێغەمبەرانە، لەماوەی ئەو دە ساڵەدا: کەموسا ﷺ بەشوانیو زاوا بەندی لای خەزوری مایەوە ببیسرایە!!

بابێینەوە سەرباسی سەرەکی خۆمانو بزانین زنجیرەی چیرۆکەکە بەچی دەگا؟ دەفەرموێ: ﴿فلما جاءه وقصّ علیه القصص قال: لاتخف, نجوت من القوم الظالمین﴾ کاتێك حەزرەتی موسا ﷺ هاتەلای پیرەمێردو سەرگوزشتەی خۆی بۆ

گێڕایەوە، باسی ستەمکاریی فیرعەونو دارو دەستەکەی کرد، هەواڵی چەوساندنەوەی نەتەوەی ئیسرئیلی لەسەر دەستی ئەو ستەمکارەو نەتەوەکەی پێڕاگەیاند، نەخشەی پلانی گرتنو کوشتنی خۆیو هۆی هەڵاتنو ئاوارەبوونی خۆی بۆ گێڕایەوە، پیرەمێردی مەدیەنی کۆنەساڵ پـێ ی وت: مەترسە، دڵنیابەو ئارام بگرە، تۆ لەدەستی ستەمکاران رزگارت بووە، لەوڵاتی ئەوان دەرچووی، فیرعەونو تاقمەکەی دەستیان بەم هەرێمە ناگا!

بێگومان وەکوو ئاماژەمان پێکرد موسا ﷺ پێویستی بەدوو شتی سەرەکی بوو: ئەمینی لەگیانی خۆیو نەهێشتنی برسیایەتی، وەلێ زیاتر پێویستی بەئەمینی یەکە بوو بۆیە پیرەمێرد هەر لەگەڵ موسا ﷺ سەر گوزەشتەی خۆی بۆگێڕایەوە وتی مەترسە لەدەستی ستەمکاران رزگارت بووە.

هەڵبەتە لەگەڵ گێڕانەوەی گوزشتەی خۆیو ئاخاوتنی لەگەڵ پیرەمێردی کۆنەساڵ دا خواردنو خواردنەوەیەکیش بۆ میوانی دەعوەتکراو ئامادە کراوەو ئازاری برسیایەتیو تینوایەتیش نەماوە، بڕێکیش لەماندویی شەکەتی جەستەی موسای ڕێبوارو راوەدوونراو رەویوەتەوە. سکی تێرو دڵی ئارامە. لەماڵی پیرەمێردێکی لەکارکەوتووی خاوەن دوو کچی سروشتپاکە، دووکچی واقیع بینو راستگۆ، لەهەمان کات دا بێزار لەشوانیو مەڕ لەوەڕاندنو مەڕئاودان، ئەوە کاری پیاوانەو ئەوانی ئافرەت لەبەرناعیلاجیو بێ کەسی خستویانەتە ئەستۆی خۆیان زۆر بێزار بوون لەبەجێ هێشتنی شوێنی سروشتی ئیش کردنی خۆیان کەبەڕیوە بردنی ماڵو خێزانە، بێزار بوون لەماڵ جێ هێشتنو شانەو شان کردنو تێکەڵاو بوونیان بەپیاوان لەسەر ئاوو ئاژەڵ ئاودان!

بۆیە ئێستا لەم مەشهەدەی دوایی دا دەنگی مێینەو ئافرەتی سروشت پاك دەبیسین، ئافرەتێك وەڕزە لەکاری ناسروشتی خۆی، دەیەوێ ئافرەتێك بێ لەشوێن لەوەڕو ئاودا تێکەڵاوی لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا نەکا، ئافرەتێکی مەستوورەو خانوو نشین بێ، ئافرەتی داوێن پاكو دڵپاكو سروشت پاك،بەتێکەڵاو بوون لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا دڵتەنگ دەبێ، ژیانی ئاسایی خۆی لێ تێك دەچێ. بۆیە هەر

لەگەڵ موسا ﷺ سەرگورشتەی خۆی گێرایەوەو پیرەمێرد دڵنیای کرد: کەلەدەستی ستەمکاران رزگاری بووە ﴿قالت: إحداهما: یاأبت أستأجره ان خیر من أستأجرت القوی الأمین﴾ یەکێك لەدوو کچەکانی پیرەمێرد هاتە قسەو وتی: بابەگیان! ئەم پیاوە بەکرێ بگرە بۆ لەوەڕاندنی مەڕو بزنەکانمان باشترین کەسێك کەتۆ بەکرێ ی بگری ئەم کوڕە گەنجەیە، چونکە بەهێزو توانایە بۆئیش کردنو ئەمینیشە ترسی ئەوەی لێ ناکرێ خیانەت بکا.

بەراستی ئافرەتەکە ئافرەتێکی عاقڵو داناو سەلاربوو، دەبینێ کوڕێکی گەنجو غەریبو راوەدونراوە، لەهەمان کات دا خاوەن دەستو بازوی بەهێزو لەشساغو چوارشانەیە، ئەمینو بەناموسو خاوەن حەیایە، بەچاوی خۆی بینی: کەچوو مەڕو بزنەکانیان بۆ ئاوبدا چ سامو هەیبەتێکی خستەناو دڵی شوانو خاوەن ئاژەڵەکانەوە، ئەوکاتەش: کەباوکی ناردیەوە بۆلای، دەعوەتی کرد بۆ ماڵەوەو لەگەڵی هاتەوە، بۆی دەرکەوت چەند ئەمینو دەست پاكو دڵپاکە!!

سەفیانی ثەوری لەئەبو ئیسحاقەوە ئەویش لەئەبوعوبەیدەوە لەعەبدوللای کوڕی مەسعودەوە ﷺ ریوایەت دەکەن: فەرمویەتی: (أخرس الناس ثلاثة: أبوبكر حین تغرس فی عمر وصاحب یوسف حین قال: اكرمی مثواه، وصاحبة موسی حین قالت ﴿یا أبت استأجره أن خیر .....الایة﴾) [1]

ئەمجار پیرەمێرد پێشنیاری کچەکەی پەسند کردو روی لە حەزرەتی موسا ﷺ کردو ﴿وقال: انی أرید أن أنكحك احدی ابنتی هاتین علی أن تأجرنی ثمانی حجج, فان أتممت عشرا فمن عندك وما أرید أن أشق علیك, ستجدنی إن شاء الله من الصالحین﴾ وتی: من دەمەوێ بتکەمە کوڕی خۆمو خۆم بکەم بەخەزورتو یەکێ لەکچەکانمت لێ مارە بکەم، خۆت سەرپشك بە. تۆش هەشت ساڵ شوانیم بۆ بکە. ئەگەر هەشتەکەیشت کرد بەدەساڵ ئەوە پیاوەتی خۆتە، من زۆرت لێ ناکەمو نامەوێ زەحمەتت بدەم بەتەواو کردنی دەساڵ، تەنانەت هەندێ کەمو کوڕیشت هەبێ چاوپۆشیت لێ دەکەم، خودا پشتیوان بێ من دەبینی لەپێڕی پیاوچاکان دەبم لەگەڵت داو خزمایەتیمان تاسەر دەبێو لێك عاجز نابین. وێدەچی پیرەمێردی زاناو

(١) تەفسیری ئیبنوکەثیر ج ١٣٩٤/٣.

دووربین هەستی بەمەیلێکی سروشتیو نێوان کچەکەیو حەزرەتی موسا ﷺ کردبێ، زانیبیەتی کەبتمانەیان بەیەکتر هەیەو شیاوی ئەوەن کەبەیەکەوە خیزانێك دروست بکەن.

بێگومان گەنجیو هێزو تواناو ئەمینی،کەلەپیاودا کۆبوونەوە لای ئافرەتی سروشت پاك پەسندەو مەیلی لی یە، دڵی بۆی لێ دەدا.

بەوئوسلووبە ئاساییو بێ گرێو گۆڵو بێ کینایەو بێ مەجازە، پێشنیاری ئەوە دەکا کچەکەی خۆی لە حەزرەتی موسا ﷺ مارە بکا، هیچ بەلایەوە عەیبو شورەیی نیە، چ خەجاڵەتیەکی تیدا نەبینی، پێشنیاری پێك هێنانی خێزان دەکاو لانەی سروشتی بۆ کچەکەی دەدۆزێتەوەو ئەمەش خەجاڵەتیەکی تێدا نیە، پێویستی بەکینایەو پێچو پەنانیە، حەرەجو عەیبەی تێدا نیە، ئەمە هەڵسو کەوتێکی خوداپەسندەو مامەڵەیەکی راستو رەوایە، حەق وایە هەرکاتێ بەرپرسی ئافرەت باوك بێ یان برا گەورە بێ، پیاوێکی پەسندی چنگ کەوت دەگونجا لەگەڵ کچەکەی دا، یان لەگەڵ خوشکی داخێزان پێك بهێنن، بەبێ لێ سڵەمینەوە رازیی دڵی خۆی بدرکێنێو چ نەنگییەکی تێدا بەدی نەکا. دەبێ چۆن ئادەمیزاد هەوڵ دەدا ئافرەتی چاك بۆ کورەکەی یان براکەی بدۆزیتەوە ئاواش هەوڵ بدا هاوسەری چاك بۆکچەکەی یان خوشکەکەی بدۆزیتەوە.

بەراستی ئەو دابو نەریتەی والە (وەلی ئەمری) ئافرەت دەکا دەستپێشخەر نەبێ بۆبەشودانی ئافرەتەکە بەکەسێك کەلەرەوشتی رازییەو گونجاوە بۆهاوسەرێتی کچەکەی یان خوشکەکەی دابو نەریتێکی دواکەوتوانەیەو لەسەرچاوەی ئایینی خوداوە سەرچاوەی نەگرتووە.

لەکۆمەڵگای بەناو موسوڵمانی ئێمەدا زۆر لەچمکەکان هەڵەوگیر کراونو بەلینگەو قووچی مامەڵەیان پێوە دەکەین، دەبینی کچو کور یەکتری دەبیننو پێکەوە قسەو ئاخاوتن ئەنجام دەدەن، بەبێ شەرمو بێ حەیا بەدەم یەکەوە پێدەکەننو بەشێکی زۆری جەستەی یەکتری دەبیننو بەلایانەوە کارێکی ئاسایی یەو رەوایە، کەچی لەگەڵ باسی خوازبێنیو مارەکردن هاتە پێشەوە، زۆرجار عەیبە

عەیبەو شەرمکردنو لەمپەرە دەستکردە ناپەسندەکان دەخەنەگەڕ؛ جۆرەها کۆسپو تەگەرە لەنێوان کورو کچ دا قوت دەکەنەوە!! بێگومان لەسەردەمی پێغەمبەردا زۆرجار باوکەکان بۆخۆیان کچەکانیان عەرزی ئەو پیاوانە کردوە کەلەرەوشتیان رازیی بوون، بەڵکوو ئافرەت هەبووە خۆی خۆی عەرز کردوە، بەوپەڕی صەراحەتو پاکیو بەئەدەبی یەوە ئەم رانواندنە ئەنجام دراوەو چ نەنگیو حەرەجێکیان تێدا بەدی نەکردوە.

ئیمامی عومەر بۆخۆی پیشنیاری بۆ ئەبوبەکر ﷺ کرد: کە حەفصەی کچی لێ مارەبکا، ئەبوبەکر بێدەنگ بوو، دوایی داوای لەئیمامی عوسمان ﷺ کرد ئەو مارەی بکا ئیمامی عوسمان ﷺ عوزری هێنایەوە. کە پێغەمبەر ﷺ ئەمەی بیست دڵنەوایی حەزرەتی عومەری کردو فەرمووی: بەڵکوو خودا لەئەبوبەکرو عوسمانی باشتر بەنسیب بکا، وارێکەوت دوایی پیغەمبەر ﷺ بۆخۆی مارەی کرد، ئافرەتێکی تر خۆی عەرزی پیغەمبەر ﷺ کرد: کەمارەی بکا، پێغەمبەر ﷺ عوزری بۆ هێنایەوەو پێشنیارەکەی رەت کردەوە، ئەمجار ئافرەتەکە وتی: کەبۆخۆت مارەم ناکەی، یەکێکم بۆ بدۆزەرەوە بەلاتەوە پەسند بێ لەئەوم مارە بکە: ئیتر پێغەمبەر ﷺ لەکابرایەکی مارە کردجگە لەدوو سورەتی قورئان هیچی تری نەبوو بیکاتە مارەیی، فێر کردنی ئەو دوو سورەتەی قورئانی کردە مارەییو گواستییەوە!!

بەم شێوە بەسیطو ئاسانو بێ پیچو پەنایە کۆمەڵگای موسوڵمانان خێزانیان پێکەوە دەناو لانەی هاوسەرییان دروست دەکردو ئەو گرێ بەندییە پیرۆزەیان لەنێوان ئافرەتو پیاودا دەبەست..

پیرەمێردی دنیا دیدەو خوداپەرستو خەزوری حەزرەتی موساش ﷺ بەوشێوە هەڵسو کەوتی کرد، وادەی پێدا کەزۆر ماندوی نەکاو زیاد لەوزەی خۆی ئەرکی نەخاتە سەر، داوای لەخودا کرد: کەپشتیوانی بێو وەکوو پیاوچاکان هەڵسو کەوت لەگەڵ پیاوچاکان دا بکا! سەیری ئەم جۆرە ئەدەبو تەواضوعە!! پاکانە بۆخۆی ناکاو دان بەپیاوچاکی خۆی دا نانێ، بەڵکوو هیوا خوازی ئەوەیە، لەپێری پیاوچاکان بێ، کارەکە حەواڵەی ویستو مەشیئەتی خودا دەکا.

حەزرەتی موسا ﷺ پێشنیارەکەی قبووڵ کردو وەڵامی دایەوە ﴿قال: ذلك بيني وبينك﴾ بەخەزوری گوت: ئامادەم بەو مەرج و خاڵانەی فەرمووتن رازیم ﴿أيما الأجلين قضيت فلا عدوان علي﴾ هەر ماوەیەکیانم تەواو کرد بەدەست خۆم بێ، خۆم سەر پشك بم؛ هەشت ساڵەکە تەواو دەکەم یان دەیکەمە دە ساڵ زۆریم لێ نەکرێ، لەکاتی رەنجبەریەکەشم دا زیاد لەتوانای خۆم داوام لێ نەکرێ، ئەگەر زیاد لەهەشت ساڵم شوانی بۆ کردی پیاوەتی بێ‌و ئەگەر نەمکرد داوام لێ نەکەی. خودا شاهیدو چاودێرمان بێ، هەریەکەمان بتوانێ ئەرکی خۆی جێ بەجێ بکا!

تێبینی: زانایانی ئیسلام لەرستەی ﴿أريد أن أنكحك....﴾ چەند حوکمێکی شەرعییان دەرهێناوە:

١- ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کەبۆ وەلی دروستە کچی خۆی رابنوێنێ‌و پێشنیاری ئەوە بکا بۆ پیاوێك: کەبەلایەوە گەنجاوبێ بێتە خوازبێنی کچەکەی. ئەمە داب‌و نەریتێکی ئایینی‌و پەسندەو لەکۆنەوە خوداپەرستان پەیرەوییان کردوە. ئەوەتا پیرەمێردی خوداناسی مەدیەن کچەکەی خۆی بۆ حەزرەتی موسا ﷺ رانواند، عومەری کوری خەتتاب ﷺ حەفصەی کچی بۆ ئەبوبەکرو پاشان بۆ عوسمان رانواندو ئەوەی پێی راگەیاندن: کەپێ ی خۆشە حەفصەیان لێ مارە بکا، کەئەبوبەکرو عوسمان ﷺ ئامادەباشییان تێدا نەبوو، پێغەمبەر ﷺ بۆخۆی مارەی کرد.

ئافرەتێکی تر بۆخۆی بە پێغەمبەری گوت: کەپێ ی خۆشە مارەی بکا.

ئیمامی بوخاری‌و نەسائی لەئیبنوعومەرەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموی: (لما تأيمت حفصة من حذافة بن خنيس السهمى قال عمر لعثمان ان شئت أنكحك حفصة بنت عمر) بەهەمان شێوە موفاتەحەی ئەبوبەکریشی کرد، بەڵام هەردووکیان بیانوویان بۆ عومەر ﷺ هێنایەوە ئامادەباشییان تێدا نەبوو، چونکە پێغەمبەر ﷺ لەوەپێش

رۆژێك بەباشی ناوی حەفصەی هێنا،ئەبوبەکرو عوسمان ﷺ گومانیان وابوو: کەوێدەچێ پێغەمبەر ﷺ خۆی مارەی بکا. هەروایش دەرچوو.

٢- رستەی (أنكحك) بەڵگەیە لەسەرئەوە: کەنیکاح بەدەست (وەلی) یەو ئافرەت ناتوانێ بۆخۆی پێ ی هەلستێ، ئەمە رای جەماوەری زانایانە جگە لەئەبوحەنیفە.

٣- هەروەها ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کەباوك دەتوانێ کچی رەسیدەی خۆی لەپیاوێکی گونجاو مارەبکاو داوای ئیزنو رەزامەندیی لێ نەکا، ئەمەش رای جەماوەری شەرعزانانە، بەڵام ئیمامی ئەبوحەنیفە فەرموویەتی: هەرکاتێ کچۆلە رەسیدە بوو، بەبێ رەزامەندیی خۆی کەس بۆی نیە مارەی بکا، چوونکە بەرەسیدەبوون دەگاتە قۆناغی تەکلیفو بەرپرسیاریەتی. بەڵام پیش رەسیدەبوون ئەوە (وەلی) دەتوانێ بەبێ رەزامەندیی کچەکە خۆی مارەی بکا، چونکە پێش باڵغ بوون ئیعتیبار بەئیزنو رەزامەندیی ناکرێ.

٤- شافیعییەکان لەرستەی (انی ارید ان انكحك...) حوکمی ئەوەیان دەرهێناوە: کەگرێی بەندیی مارەکردن بەبێ وشەی (تزويج)و (انكاح) دانامەزرێ. مالیکییەکان دەڵێن: گرێی بەندیی مارەکردن بەهەموو وشەیەك دادەمەزرێ: کەتەملیك بگەیەنێ بۆ هەتا هەتایە. بەمەرجێ شایەتی لەسەر بگیرێ. چونکە تەلاق بەوشەی صەریحو بەوشەی کینایە دەکەوێ، دەی مارە کردنیش بەوشەی صەریحو بەوشەی کینایە جێ بەجێ دەبێ.

گەڕانەوەی موسا ﷺ بۆ میصرو نیگا بۆهاتنی

۞ فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى ٱلْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِۦٓ ءَانَسَ مِن جَانِبِ
ٱلطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ ٱمْكُثُوٓا۟ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّىٓ ءَاتِيكُم
مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ
﴿٢٩﴾ فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِىَ مِن شَٰطِئِ ٱلْوَادِ ٱلْأَيْمَنِ فِى ٱلْبُقْعَةِ
ٱلْمُبَٰرَكَةِ مِنَ ٱلشَّجَرَةِ أَن يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّىٓ أَنَا ٱللَّهُ رَبُّ
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا
جَآنٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَٰمُوسَىٰٓ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ
مِنَ ٱلْءَامِنِينَ ﴿٣١﴾ ٱسْلُكْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ
غَيْرِ سُوٓءٍ وَٱضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ ٱلرَّهْبِ فَذَٰنِكَ
بُرْهَٰنَانِ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦٓ إِنَّهُمْ كَانُوا۟
قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٣٢﴾

ئەوا موسا ﷺ لەمەدیەن نیشتەجێ بوو، بووبەڕەنجبەری خەزوری، ژنی گواستەوەو هاوسەری بۆ پەیدا بوو، خێزانی پێکەوەنا، دە ساڵ تێپەڕیو شەرتی پەڕی، سیاقی قورئانەکە هیچ شتێك لەم بارەوە باس ناکاو لێیان بێدەنگە. ئێستا

زەمەن دەپێچێتەوەو زنجیرەیەکی تری چیرۆکەکە دەست پێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿فلما قضی موسی الأجل﴾ کاتێك موسا ﷺ ماوەی دەساڵەی تەواو کردو بەتەواوی ئەرکی سەرشانی خۆی بەجێ هێنا، بڕیاری دا بگەڕێتەوە بۆ وڵاتی میصرو دیدەنی خزمو کەسو کاری بکا ﴿وسار بأهله﴾ لەگەڵ خێزانی دا بەرەو شوێنی مەبەست کەوتەڕێو شەویان لێ بەسەرهاتو ڕێگایان لێ تێك چوو، سەرمایان بوو، ئالەم وەزعو حاڵەدا بوون ﴿آنس من جانب الطور ناراً﴾ ئاگرێکی دووری بینی لەلای کێوی (طوور)ەوە، دەدرەوشایەوە ﴿فقال لأهله امکثوا﴾ فەرمانی کرد بەخێزانیو ئەوانەیلەگەڵیان دا بوونو پێ ی گوتن: ئێوە لێرە بمێننەوە ﴿انی آنست ناراً﴾ ئەمن ئاگرێکم بینی دەچم بزانم چیە، ﴿لعلی آتیکم منها بخبر أوجذوة من النار لعلکم تصطلون﴾ بەڵکوو هەواڵێکی ڕێگام دەستکەوێو سوراخێکی بکەم یان دەستەچیلەو سەرەبزوتێك لەو ئاگرە بهێنم خۆمانی پێ گەرم بکەینەوەو لەو سەرمایە ڕزگارمان ببێ!!

﴿فلما أتاها نودی من شاطیء الوادی الأیمن فی البقعة المبارکة من الشجرة أن یاموسی: انی انا الله رب العالمین﴾ کاتێ گەییشتە ئەو شوێنەی لەدوورەوە بینی ئاگرەکەی لێ دەهایسا، لەکەناری لای ڕاستی دۆڵەکەوە بانگی لێ کرا، واتە لەلای ڕاستی موساوە ﷺ بەلای خۆرئاواوە بانگی لێ کرا. لەو شوێنەدا درەختێکی بەرزی سێبەرداری لێ بوو، ئەو دۆڵەیش کەوتبووە پارچە زەوییەکی وا: کەخودا بەفەضلی خۆی پیرۆزی کردوە، بەوە پیرۆز بوو کەسەرەتای نیگا کردن بۆ موسا ﷺ لەو شوێنەدا ئەنجام دراو لەوێدا خودا ئاخاوتنی لەگەڵ کرد.

پەروەردگار لەوشوێنە پیرۆزەدا لەلای درەختەکەوە بانگی لێ کردو فەرموی: ئەی موسا من ناوم (الله) یە خودای تۆم، پەروەردگاری بوونەوەرم، هەر من خودامو شیاوی بەندایەتی بۆکردنمو هیچ خودای ترنین، نەعلەکانت داکەنە بەپێخاوسیو بەئەدەبەوە ئامادەباش بە بۆ وەرگرتنی فەرمان، ئەتۆ ئێستا لەسەر پارچە زەوییەکی پیرۆز وەستاویو خیطابت لەگەڵ دەکرێ.

بێگومان پەروەردگار لەو کاتەدا زانیارییەکی یەقینی لەموسادا خولقاند: کەدڵنیابێ ئەوەی دەیبیسی کەلامی خودایە، جا چۆنی بیستو لیی حاڵی بوو، ئەوە هەر خودا بۆخۆی دەزانێو لەچوارچێوەی زانیاری ئادەمیزاد بەدەرە.

ئەبولحەسەنی ئەلعەشعەری دەفەرموێ حەزرەتی موسا ﷺ کەلامی قەدیمو ئەزەلی راستەوخۆ لەخودا بیست نەك لەدرەختەکە. ئەبومەنصووری ماتوریدی دەڵێ خودا دەنگو پیتی بیستراوی لەدرەختەکە خولقاندنو لەدرەختەکەوە ئاخاوتنەکەی بیست!!!

بێگومان دەستی قودرەت هەنگاو بەهەنگاو قۆناغ بەقۆناغ حەزرەتی موسای ﷺ پێگەیاند، هەر لەوکاتەوە کەتازە لەدایك بووەو شیرە خۆرە بووە تائەوکاتەی کراوە بە پێغەمبەرو رەوانەکراوە بۆ سەر فیرعەون، ژیانی هەمووی موعجیزەو لەبۆتەدانو بەتاقیکردنەوە بووە، دایکی فڕێ ی دایە ناو دەریای نیلەوە بۆئەوەی ئالی فیرعەون بیگرنەوە، لەدڵی خێزانی فیرعەون دا شیرین بوو بۆئەوەی لەماڵی دوژمنی سەر سەختی دا پەروەردەبکرێ، رۆژێك لەڕۆژان لەکاتێکی وادا هاتە ناوشارەوە دانیشتوانی شار هەموویان لیی بێ ئاگابوونو خەریکی ئیستیراحەتو حەسانەوەو نووستن بوون. ئالەوکاتەدا موسا ﷺ خۆی بەشاردا کرد بۆئەوەی بەسەر شەڕی کابرای قیبطیو بەنوئیسرائیلی دا بکەوێو بەزللەیەك کابرای قیبطی بکوژێ، کابرای خوداپەرستی لەئالی فیرعەون بۆنارد بۆئەوەی هەواڵی موئامەرەو پیلانی گرتنو کوشتنی پێ بداو ئامۆژگاری بکا بەهەڵاتنو بەجێ هێشتنی شاری میصر! بەدرێژایی رێگای نێوان میصرو مەدیەن؛ رێگایەکی خەتەرناكو کاکی بەکاکی دەستی قودرەت لەگەڵی دا بوو، پاراستی، بێ تێشوو ولاغی سوارییو بەنەشارەزایی رێگای سامناکی بڕیو بەخزمەت پیرەمێردی کۆنەساڵ گەییشتو دەساڵ رەنجبەرییو شوانی کرد، تالەئاکام دا لەگەڵ خێزانی گەڕایەوە بۆمیصرو لەرێگا نیگای بۆهاتو پلەی پێغەمبەرێتی پێ بەخشرا! بەڕاستی ژیانی هەمووی بۆتەدانو چاودێریکردنی پەروەردگار بوو، هەمووی تاقیگاو بەتاقیکردنەوە بوو، لەترسان فڕێ درایە ناودەریاوە، بەبێ کەسی هەڵگیرایەوە، خۆشەویستی خرایە

سەرو لەدڵی خێزانی دوژمنی دا شیرین بوو بەنانو ئاوی دوژمنی سەرسەختی پەروەردە کرا، بەنازو نیعمەتی قەصری پاشایان پێگەییو لەناو حەریرو جێگای نەرمو نۆڵ دا پەروەردە بوو، تووشی پیاوکوشتنو پەشیمانی لەهەڵەو ئەمجار تۆبەو ئیستیغفار بوو، ناچار بوو خۆحەشار بداو بەڕاشکاوی نەگەڕێو لەهەموو شوێنێك خۆدەرنەخا، تووشی راوەدونانو هەلاتنو دەربەدەرییو ئاوارەیی بوو، ژیانی تەنیاییو غەریبیو برسیایەتی بەتاقیکردەوە، لەژیانی پڕ نازو نیعمەتی قەصری پاشایانەوە هاتە ناوژیانی رەنجبەریو شوانی ئاژەڵو رەهەندەیی. ئەم گۆڕانکارییە جوداوازیانە زنجیرەو فلیمی ژیانی هەستو شعووری جۆراو جۆری لەلا خولقاندن، زانستو زانیاریان لیٚ فێر بوو، ئەمە وێڕای ئەو عیلمو حیکمەتەی خودا پیٚ ی بەخشیو ئامادەی کرد بۆهەڵگرتنی ئەرکی گەورەو پیرۆزی فروستادەیی!

بێگومان پێغەمبەرایەتی ئەرکێکی قورسو گرانە، گەلیٚ لایەنو ئەركو زەحمەتی لەخۆگرتووە، کەسێك ئەو پلەو پایەیەی پیٚ ببەخشریٚ، پێویستی بەتێشوویەکی زۆرو چڕو پڕهەیە لەتاقیکردنەوەو ئەزموونگەریو زانستو زانیاریو لەبۆتەدانو قاڵبوونو چەشتنی تاڵیو سوێری ژیان!! ئەمە وێڕای بەخششو نیگای یەزدانی: کەپیٚ ی دەدریٚو بەسروش ڕێنمویی دەکریٚ.

پەیامی حەزرەتی موسا ﷺ بەتایبەتی لەناو پەیامە ئاسمانییەکان دا دوای پەیامی حەزرەتی موحەممەد ﷺ گەورەترین ئەرك بووە: کەخراوەتە ئەستۆی ئادەمیزاد، چوونکە ئەوزاتە رەوانە کراوە بۆسەر فیرعەونی ملهوڕو ستەمکار، سەرڕەقترین پاشای رۆژگاری خۆی، کۆنترین بنەماڵەی پاشایەتیو دامەزراوترین فرمانڕەواو چەوسێنەرەوەترین پاشا بۆ مسکێنو قەلەندەرە ژێر دەستەکانی. لەهەمووکەس زیاتر خۆپەرست بوو، لافی خودایەتی لیٚ دەداو خۆی بەخودای میصر دەزانی، موسا ﷺ رەوانە کرابوو بۆسەر ئەو ستەمکارە دڕەندەو بۆڕزگار کردنی گەلو نەتەوەی ئیسرائیل لەژێردەستی ئەو ستەمکارە ملهوڕە..

رەوانەکرابوو بۆڕزگار کردنی نەتەوەیەك هێندە چەوسێندرابوونەوەو ستەمیان لیٚ کرابوو باریان پێوە گرتبوو، چەوساندنەوەو زەلیلیو ژێردەستەیی ئاوا درێژ

خایەن‌و رەگ داکوتراو سروشت تێك دەداو نەخوەو پیاوەتی دەسرێنێ‌و هێزو تواناکان پەك دەخاو هەست‌و شعور کول‌و کۆڵەوار دەکا، سروشتیان دەگەنێنێ‌و دەپۆڵکێنێ، دەی رزگار کردنی گەل‌و نەتەوەی ئاواو سەرلەنوێ ژیاندنەوەیان تابڵێ ی کارێکی ئەستەمەو ئەرکێکی گرانە!

حەزرەتی موسا ﷺ رەوانەکرابوو بۆسەر گەل‌و نەتەوەیەك بیرو باوەڕێکی کۆنیان هەبوو لێیان لادابوو، دیمەنی بیرو باوەڕەکەیان لێ شێوا بوو، وانەبوو دڵ‌و دەروونیان لەهەموو عەقیدەو باوەڕێك خاڵی بن‌و بەئاسانی بیروباوەڕی تازە وەربگرن، چونکە بەرواڵەت دڵ‌و دەروونی خاڵی زوو بانگەوازیی وەردەگرن، لەسەر بیروباوەڕی خۆیشیان نەمابوون، کەوابوو چارەسەرکردنی دڵ‌و دەروونی ئاوا شێواوو عەقیدەی ئاوا تێکچوو کۆمەڵگای ئاوا لەگرێژنە دەرچوون، زۆر زەحمەت‌و دژوارەو پێویستی بەکەسێك هەیە زۆری ئەزمون‌و تاقیکردنەوە ببینێ‌و زۆرجار لەبۆتە درابێ.

بەکورتی حەزرەتی موسا ﷺ رەوانە کرابوو سەرلەنوێ کۆمەڵگای بەنو ئیسرائیل دروست بکاتەوە، نەتەوەی ژێردەستەو خوێڕی‌و پولکاو زیندوبکاتەوە.

کەوابوو حەزرەتی موسا ﷺ (منقذ ومصلح) ی بێ وێنەی نەتەوەکەیەتی. لەسەر دەستی ئەو بۆیەکەمجار نەتەوەی ئیسرائیل بوون بەگەلێکی سەربەخۆو خۆناس‌و خاوەن پێناسە، ژیانی تایبەتییان دەست پێ کردو نامەی ئاسمانی بوو بەپەیڕەوو پرۆگرامیان . بێگومان رزگار کردنی نەتەوەو دروستکردنەوەو ژیاندنەوەی، کارێکی قورس‌و ئەرکێکی ئەستەم‌و پڕ ئاستەنگە! دەگونجێ لەبەر ئەم مەبەستا نەبێ: کەقورئانی پیرۆز ئەوەندە گرنگی داوە بەم چیرۆکەو بەو هەموو شێوە جۆراو جۆرانە گێڕاویەتەوە، بێگومان چیرۆکی حەزرەتی موسا ﷺ نموونەی ناوازەو ئاوێنەی بالانمایە بۆ دروستکردنەوەی نەتەوە لەسەر بنەمای بانگەوازیی‌و زاڵ بوون بەسەر ئەو کۆسپ‌و تەگەرە ناوخۆیی‌و دەرەکیانەی دێنە سەرڕێی بانگەوازییەکە.

ئەگەر حەزرەتی موسا ﷺ هەر لەقەصری فیرعەون دا بمایەوەو نازو نیعمەتی قەصری پاشای لێ نەبڕایەو تووشی راوەدونان‌و دڵەراوکێ‌و ترسی برسییەتی‌و

ڕەنجبەری‌و شوانی نەبوایە، هەرگیز ئامادەباشی هەڵگرتنی ئەرکی پێغەمبەرایەتی تێدا نەدەبوو، تەجرەبەو ئەزموونی دەساڵ ڕەنجبەری‌و شوانی بۆئەوە بوو، ژیانی پڕ نازو نیعمەتی قەصری پاشای لەبیر بەرێتەوەو ئامادەباشی تێدا بێ بۆ ژیانی پڕمەشەقەت‌و قورس‌و گرانی بانگەوازی‌و پێغەمبەرایەتی، بێگومان ژیانی ناو قەصری پاشاو باڵەخانەی سامانداران کەش‌و هەوایەکی تایبەتی هەیە، داب‌و نەریتی خۆی هەیە، بەناز پەروەردە بوون‌و ژیانی نەرم‌و نۆڵ، دڵ‌و دەروون‌و نەفس بەشێوەیەکی تایبەتی ئاراستەدەکەن‌و پەروەردەی دەکەن، هەرچەندە نەفس‌و دەروونی بەناز پەروەردە پاک‌و خاوێن‌و خاوەن هەست‌و شەفافیەتی تێدا بێ، کەش‌و هەوای قەصری پاشا کاریگەریی خۆی تێدا دەخولقێنن، پێغەمبەرایەتیش بریتییە لەماندو بوون‌و هەڵگرتنی ئەرک‌و ئورکی جەماوەرو بەخەمەوە بوونیان.

کۆمەڵگا دەوڵەمەندو هەژاری تێدایە، باش‌و خراپی تێدایە، دڵپاک‌و دڵپیسی تێدایە، ماندوو حەساوەی تێدایە، گورج‌و گۆڵ‌و تەمبەڵی تێدایە......هتد.

هەریەکە لەم چین‌و توێژە جیاجیایانەی کۆمەڵگا داب‌و نەریتی تایبەتی خۆیان هەیە، شێوەی نانخواردن‌و خواردنەوەو پۆشاک‌و هەڵس‌و کەوت‌و تێگەیشتنیان لەژیان‌و دەربڕینی هەست‌و شعوریان، پەیوەندی کۆمەڵایەتی‌و خزمایەتییان جۆرە تایبەتیەکی تێدایە، دڵ‌و دەروونی بەناز پەروەردەبوان‌و پێگەیشتوانی ناو قەصرو باڵەخانەی پاشایان ناتوانن هەڵس‌و کەوتی لەگەڵ دا بکەن، تەنانەت ناتوانن سەیری بکەن‌و ببینن، چ جایی شانی بەردەن‌و چاکی لێ هەڵبکەن‌و هەوڵی گۆڕانی سەد دەرسەدی بدەن‌و چارەسەری بکەن!

پێغەمبەرایەتی ئەرکێکی قورس‌و گرانە، دەبێ کەسێك شانی بەربدا، کەتاڵی‌و سوێری ژیانی چەشتبێ، بەناز پەروەردەو قەصر نشینەکان چەندێك ئامادەباشی گیانفیدایی‌و خۆبەختکردنیان تێدابێ، بەهۆی ئەو ژیانە خۆشەی تێیدا پەروەردە بوون، ناتوانن بۆماوەیەکی زۆرو درێژ لەناو ژیانی زبرو پڕناڕەحەتی دا خۆبگرن بەردەوام بن لەسەر تێکۆشان‌و بەرخودان!!

ویستی پەروەردگار وابوو موسا ﷺ لەو ژيانە نەمو نۆڵەی ناو قەصری فيرعەون دابېڕێو تووشی ئەو هەموو دەردەسەریو راوەدونانەی بكاو ڕێگای هاتو نەهات بگرێتەبەرو لەئاكام دا بكەوێتە ناو پێڕی شوانو رەنجبەرانەوە، وای قاڵ كرد بەو ترسو راوەدونانە، بەو زەحمەتو مەشەقەتەی تووشی بوو، هەست بەنيعمەتی خودا بكا كەوا شوانەو بەهۆی رەنجبەری بژيوو سوكنايی دەست كەوتووە، لەهەستو شعووری دا گيانی لوتبەرزیو ئيشميزاز لەهەژارانو بێ نەوايان دارنێ، هەستی دووره پەرێزیو خۆهەڵاواردنی تێدا نەهێشت، گيانی شانازی كردن لەئاست نەزانیو هەژاریو شرۆڵی گەلەكەی دا تێدا پوكاندەوە، بۆئەوەی بەگەورەيی فرێ بدرێتە ناو شەپۆلی دەريای ژيانەوە، پاش ئەوەی بەمنداڵی فرێ درايە ناو شەپۆلی دەرياوە، بەڵێ بەوشێوە حەزرەتی موسا ﷺ لەژێر چاودێری پەروەردگاردا پێگەيی، دەستی قودرەت پەروەردەی كردو ئامادەباشی كرد بۆ وەرگرتنی ئەو ئەركە قورسو گرانەی خرايە ئەستۆی!!

دەبێ چ خەيالێك بەدڵی حەزرەتی موسا ﷺ دا هاتبێو چۆن بڕياری گەڕانەوەی دابێ بۆ وڵاتی ميصر؟ ئەو لەترسی فيرعەونو دارو دەستەكەی ميصری بەجێ هێشتو بەپەلە پەل خۆی رزگار كرد، هێشتا فيرعەون بۆخۆی لەژيان دايەو لەوپەڕی دەسەڵاتو فرمانڕەوايی دايە، چ عافواتو لێبوردنێكی بۆ دەرنەچووە. ئەی چۆن بڕياری گەڕانەوەی دا؟ بێگومان ئەمە دەستی قودرەتەو هەنگاوەكانی پێ دەهاوێژێ،وێدەچێ حەزێكی سروشتی بۆ ديدەنی خزمو عەشيرەتی، بۆ زێدو نيشتمانی پاڵی پێوەنابێ بۆ گەڕانەوەو ترسو خۆفی لەبير چوبێتەوە، بۆ ئەوەی ئەو ئەركەی بۆی بڕياردراوە بيگرێتە ئەستۆی، وەری بگرێو شانی بەربدا.

بەهەرحاڵ وا حەزرەتی موسا ﷺ گەڕايەوەو خێزانی لەگەڵ دايە، كاتەكە زستانەو سەرمايەو شەوە زەنگەو ڕێگايان لێ گوم بووە، پێويستيان بەئاگر هەيە خۆيانی پێ گەرم بكەنەوە، خواخوايانە يەكێكيان دەست بكەوێ ڕێگايان نيشان بدا، حەزرەتی موسا ﷺ فەرمان بەخێزانی دەكا: كەئەوان لەشوێنی خۆيان بمێننەوە بۆخۆی بچێ سۆراخی ڕێگا بكاو دەستەچيلەو سەرەبزوتێك بێنێو خۆيانی پێ گەرم

بکەنەوە،بەڵام کەلەئاگری دوور دیتراو نزیك بووەوە، سەری سوڕما، ئاگر لەدرەختی سەوزەوە دەردەچێ‌و ئاگرەکە درەختەکە ناسوتێنێ، ئالەوکاتەدا : کەئەو لەقەراخ شیوەکەوبەتەنیشت کێوی طورەوەیەو دۆڵەکە کەوتۆتەلای دەستی راستی‌و لەو پارچە زەوییە پیرۆزەدا: کەلەوکاتەوە پیرۆزیی پێ بڕا، نیگای ئاسمانی بۆکرا! راستەو خۆ لەخوداوە بانگی لێ کرا، بەتەنیا لەو شەوە تاریکە سەرمایەدا، لەو دۆڵە قووڵە ترسناکەدا، پەیامی ئاڕاستە کرا، پەیامی بیست‌و نیگای وەرگرت، بەوجۆرە کەهەرخودا خۆی دەزانێ چۆنی بیست‌و چۆنی وەرگرت. ئەوشوێنە پیرۆز بوو چونکە خودا نووری تێدا دەرخست‌و ئەو شیوو دۆڵەش تایبەتمەندی خۆیان پێدرا کەبەو تەجەللیە پیرۆز بوون: حەزرەتی موسا ﷺ گەییشتە بەرزترین پلەیەك کەئادەمیزاد بیگاتێ‌و لەبەرزترین مەوقیف دا راوەستا، شەرەف‌و رێزی ئاخاوتن لە پەروەردگاری بوونەوەری پێ بڕا!! بانگی ئاسمانی درێژەی کێشاو تەکلیف لەبەندەی گۆچان بەدەستی دەستەو نەظەر راوەستاو کرا؛ پەروەردگاری بوونەوەرو خاوەن فەضل‌و بەخشش، ویستی نیشانەی قودرەتی خۆی نیشان بدا، بانگی لێ کرد ﴿وأن ألق عصاك﴾ واتە: ئەو گۆچانەی بەدەستەوەیە فرێی بدە، بیهاوێژە، حەزرەتی موسا ﷺ خێرا دەست بەجێ‌و بەمەبەستی ئەنجامدانی فەرمانی پەروەردگاری عەصای دەستی فرێ دا، بەڵام چ ڕوی دا؟!!

هەر لەگەڵ گۆچانی هاویشت ئەو گۆچانە نەما: کەساڵەهای ساڵ بوو بەدەستیەوە بوو دەیزانی دارێکی بێ گیانە: بینی ئەوە بەجەستە مارێکی گەورەو زەبەللاحە، بەگورج‌و گۆڵی‌و تیژڕەوی وەکوو تیرەمارە، زانی‌و لێ ی مەعلووم بوو ئەوکەسەی ئاخاوتنی لەگەڵ دەکا ئەوخودا خاوەن دەسەڵاتەیە کەبەهەرشتێك بڵێ ببە دەبێ ﴿فلما رآها تهتز كأنها جان ولى مدبراً ولم يعقب﴾ جا: کەعەصاکەی بینی کەوتۆتە جم‌و جووڵ دەتگوت: جندۆکەیە لەزەبەللاحی‌و خێرایی دا، یان دەتگوت: تیرەمارە لەشێوەو تیژڕەوی دا، پاشەو پاش کشایەوە، هەڵبەتە ئەو دیمەنە بۆ حەزرەتی موسا ﷺ موفاجەئەیەك بوو لەوەپێش ئامادەباشی بۆ نەکردبوو، بۆیە هەر لەگەڵ بینی یەکسەر پاشەوپاش کشایەوەو هیچ بیری لەوە نەکردەوە:

کەبگەڕێتەوە بزانێ حەقیقەتی ئەوە چیە عەصاکەی پێش تاوێك دارێکی رەق بوو بەدەستییەوە بوو ئێستا بۆ وای لیٚ هات.

ئەمجار پەروەردگار ترسەکەی رەواندەوەو پیٚ ی فەرموو: ﴿یا موسى أقبل ولاتخف انك من الآمنین﴾ ئەی موسا! بگەڕێوە بۆشوێنی خۆتو وەرەوە شوێن راوەستانی پێشووت، لەوماره ئەژدیها هاره مەترسە، ئەتۆ پارێزراوی، حەزرەتی موسا ﷺ گەڕایەوە مەقامی هەوەڵجاریو دەستەو نەظەر راوەستایەوە، ترسو بیمی نەما!

ئەمجار پەروەردگار پێی فەرموو: ﴿أسلك یدك فی جیبك تخرج بیضاء من غیر سوء﴾ دەستت بخەرە باخەڵتەوە ئەگەر دەستت بخەیتە باخەڵتەوە: کەدەری دەهێنیەوە دەدرەوشێتەوە، پڕتەوو روناکییەکی هەیە دەڵیٚ ی پارچەیەکە لەمانگ، سپی بوونەکەشی هۆی عەیبداریو نەخۆشی نیە..

حەزرەتی موسا ﷺ فەرمانی بەجیٚ هێنا،دەستی خستە باخەڵی خۆیەوەو دەری هێنایەوە، چی ببینیٚ؟! دەستی سپی بووەو دەدرەوشێتەوە، هیچ دیاردەی ئازارو بەڵەکیو عەیبداری بەدەستی خۆیەوە نەبینی، لەوەپێش رەنگی دەستی گەنم رەنگو ئەسمەر بوو، ئێستا ئەوا لەپڕێکا ئەم درەوشانەوەو روناکی یەی بەسەردا هات!! حەزرەتی موسا ﷺ لەحەقیقەتی ئەو دیمەنە حاڵی بوو لەهەیبەتو سەرسامی لەودیمەنە خاریقولعادانە کەوتە لەرزین!!

ئیتر دووبارە چاودێریی پەروەردگار ئارامی دەکاتەوەو دەفەرمویٚ: ﴿واضمم الیك جناحك من الرهب﴾ لەبەر ئەو سامو هەیبەتەی تووشت بووە، دەستت بخەرە سەرسنگت بۆئەوەی دڵە کوتەت نەمێنیٚو ترسو خۆفت بڕەوێتەوە. فەرمانی بەجیٚ هێناو دڵی ئارامی گرتو ترسی نەما!

ئیبنوعەبباس ﷺ فەرموویەتی: هەرکەسێك ترسا ئەگەر دەستی بخاتە سەرسنگی ترسەکەی نامێنیٚ.

﴿فذانك برهانان من ربك الى فرعون وملئه, انهم كانوا قوماً فاسقین﴾ ئەونیشانانە: عەصای بەئەژدیها بوو دەستی درەوشاوە، دوو بەڵگەو موعجیزەی

بەردەوامی تۆن، دوو بەڵگەو نیشانەی ئاشکران لەسەر قودرەتی پەروەردگارو راستی پێغەمبەرایەتی تۆ بۆسەر فیرعەونو دارو دەستەو گەلەکەی، بێگومان ئەوان لەفەرمانبەرداریی خودا دەرچوون، سەرپێچی فەرمانو ئایینی خودا دەکەن، شیاوی ئەوەن تۆ بکەینە پێغەمبەرو بەو موعجیزانەوە بتنێرین بۆسەریان!

ئێستا وائەو ئەرکەی لەمنداڵییەوە بۆی پەروەردە کرابوو خرایە ئەستۆی، ئەرکی پێغەمبەرایەتی بۆسەر فیرعەونو دارو دەستەو گەلو شوێنکەوتوانی، ئەوە ئەو وادەو بەڵێنانەی خودا خستبوونیە دڵی دایکی یەوە لەوکاتەدا کەشیرە خۆرەبوو: کەنیگای بۆ کرد فەرمووی: ﴿انا رادوه اليك وجاعلوه من المرسلين﴾ هاتنە دی.

پێغەمبەریتی حەزرەتی هارون عليه السلام لەگەل موسا عليه السلام داو بەدرۆخستنەوەیان لەلایەن فیرعەونەوە

قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ
أَن يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي هَٰرُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا
فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِيٓ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾
قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَٰنًا فَلَا
يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا ۚ بِـَٔايَٰتِنَآ أَنتُمَا وَمَنِ ٱتَّبَعَكُمَا ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٣٥﴾
فَلَمَّا جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ
مُّفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِيٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ

مُوسَىٰ رَبِّيٓ أَعۡلَمُ بِمَن جَآءَ بِٱلۡهُدَىٰ مِنۡ عِندِهِۦ وَمَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِۖ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ

حەزرەتی موسا عليه السلام: کەموعجیزەی عەصای بەئەژدیها بوو یەدی بەیضای پێدرا، زانی: کەرەوانە کراوە بۆسەر فیرعەونو گەلەکەی، ئەوەی بیرکەوتەوە: کەکاتی خۆی پیاوێکی لەو گەلە بەهەڵە لەدەست کوژراوە، ئەو لەترسی تۆڵەو سزای تاقمی فیرعەون میصری بەجێ هێشتووە، بۆیە ویستی ئیحتیاط بۆپەیامەکەی بکا، یەکەم وادەی ئەوە وەربگرێ: کەفیرعەون ناتوانێ بیکوژێتەوە، دووەم یارمەتیدەرێکی بخاتە گەڵ، بۆ گەیاندنی پەیامەکەی ﴿قال ربی انی قتلت منهم نفساً فأخاف أن یقتلون﴾ موسا عليه السلام فەرمووی: خودایە! من چۆن بڕۆم بۆسەر فیرعەونو گەلەکەی؟ لەکاتێك دا من پیاوێکم لەنەتەوەی فیرعەون کوشتووە، ترسی ئەوەم هەیە: کەچاویان پێم کەوت یەکسەر بم کوژن، بەمەش بانگەوازیو پەیامەکەم هەر لەسەرەتاوە بڕێتەوەو هیچ بەهیچ نەکەم! هەڵبەتە ئەمەی گوت بۆ ئیحتیاطو دڵنیاییو بەرچاوڕوونی نەك بۆ عوزر هێنانەوەو تەمبەڵی، یان ترسو بیم لەگیانی خۆی.

﴿وأخی هارون هو أفصح منی لساناً فأرسله معی ردءً یصدقنی, انی أخاف أن یکذبون﴾ هەروەها هاڕوونی برام زوبانی لەمن ڕەوانترە، باشتر دەتوانێ بەڵگەو نیشانەکان بخاتەڕو، داواکارم ئەویش لەگەڵ مندا بکەیە پێغەمبەرو ببێتە یارمەتیدەرم، هەرکاتێ قسەم کرد پشتگیریم بکاو بەڵگەو نیشانەکان رونتر بکاتەوە، شوبهەو گومانەکانی فیرعەونو تاقمەکەی پوچەڵ بکاتەوە، من دەترسم بەدرۆم بخەنەوە، کەبەدرۆیان خستمەوە پێویستیم بەیارمەتیدەر هەیە لەگەڵم دا بەرپەرچی بەدرۆخەرەوەکان بداتەوە، ئەگەر کوشتیشیانم خێرا ببێتە جێ نشینمو نەهێڵێ درەختی بەبەری پێغەمبەرایەتی وشك بێ، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿واحلل عقدة من لسانی یفقهوا قولی، واجعل لی وزیراً من أهلی، هارون أخی اشدُد به ازری واشرکه فی أمری﴾ (طه/٢٧-٣٢)

پەروەردگار وەڵامی حەزرەتی موسای دایەوەو داخوازییەکانی گیرا کردنو ﴿قال﴾ فەرمووی ﴿سنشد عضدك بأخيك﴾ پشتت بەهێز دەکەین بەوە هارونی براشت دەکەینە پێغەمبەرو یارمەتیدەرت. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿قد أوتيت سؤلك ياموسى﴾ (مريم/٥٣) سەرباری ئەوە ﴿ونجعل لكما سلطانا, فلا يصلون اليكما﴾ بەڵگەو نیشانەی بەهێزو پتەوتان دەدەینێ، واتان لێ دەکەین بەسەر دوژمنەکەتان دا زاڵ بن، دەستی ستەمکاری ئەوتان ناگاتێ، ناتوانێ زیانتان پێ بگەیەنێ. خوداتان لەگەڵەو کێ دەتوانێ دەستتان بۆ درێژبکا!!

هەندێ لەزانایانی سەلەف فەرموویانە: کەس هێندەی حەزرەتی موسا ﷺ پیاوەتی بەسەر برای خۆیەوە نیە، ئەوەتا ئەوەندەی بۆ پاڕایەوە خودا کردی بە پێغەمبەرو لەگەڵ موسادا رەوانەی کرد بۆسەر فیرعەونو نەتەوەکەی! بۆیە پەروەردگار دەربارەی موسا ﷺ لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وكان عندالله وجيهاً﴾ (الاحزاب/٦٩)[1]

ئیمامی (السدی) فەرموویەتی: بێگومان دوو پێغەمبەرو دوو موعجیزە لە پێغەمبەرێكو موعجیزەیەك بەهێزترن. ﴿بآياتنا﴾ بەنیشانەو موعجیزەی ئێمەوە برۆن بۆلای فیرعەون، یان ئێمە ئێوە زاڵ دەکەین بەئایاتو موعجیزەی خۆمان.

﴿أنتما ومن أتبعكما الغالبون﴾ ئەی موسا! ئەتۆو هارونی براتو ئەوانەی شوێن پەیامی ئێوە دەکەون بەبەڵگەی بەهێزو پتەوتان سەرکەوتوو دەبن.

ئیتر سیاقەکە کۆتایی بەم دیمەنو مەقامو شوهودە دەهێنێو زەمانو مەکان دەپێچێتەوەو کاتێك دەزانین ئەوا موساو هاروون بەرەو رووی فیرعەون بوونەوە. دەفەرموێ: ﴿فلما جاءهم موسى بآياتنا بينات قالوا: ماهذا الا سحر مفترى, وما سمعنا بهذا في آبائنا الأولين﴾ کاتێك حەزرەتی موسا ﷺ و هارون ﷺ هاتنە سەر فیرعەونو تاقمو کۆمەڵی، پەیامی خۆیان بەسەردا رانواند، موعجیزەو نیشانەی راستی خۆیان ئاشکرا کردن، بانگەوازییان کرد بۆ خودا ناسینو یەکتاپەرستیو

(١) تەفسیری ئیبنوکەثیر ج ١٣٩٨/٣.

شوێنکەوتنی فەرمانو نەهی پەروەردگار، بانگەوازییەکەیان ڕەتکردنەوە، وتیان: ئەم پەیامەی ئێوە جگە لەسیحرێکی ئاشکرا هیچی ترنیە، درۆیەکی هەڵبەستراوەو هەرگیز ئێمە لەوەپێش پەیامی ئاوامان نەبیستووە، باسی تاكو تەنهایی خوداو بەندایەتیکردن بۆ خودامان لەپێشینانی خۆمان بەگوێ دا نەدراوە.

موشریکەکانی قوڕەیشیش لەمەککە هەمان ئاخاوتنیان بەڕوی پێغەمبەردا دایەوەو وتیان: ﴿ماهذا الا سحر مفترى وما سمعنا بهذا فى آبائنا الأولين﴾ ئەمە دابو نەرێتی هەموو ئەو ملهوڕانەیە: کەمل بۆ حەق نەوی ناکەن، لەبەرامبەر حەقو ڕاستی دا بێ بەڵگەو وەڵامن، لەمەیدانی موناقەشەدا بۆڕ دەخۆنو هیچیان بەدەستەوە نامێنێ، ئیتر پەنا دەبەنەبەر ئەم جۆرە قسانە، قسەی نەفامانەی وا: کە حەق ناچەسپێننو بەتاڵ پوچ ناکەنەوەو داوا ڕەت ناکەنەوە، جا چونکە فیرعەونو تاقمەکەی چ بەڵگەیان نەهێنانەوە هەتا موسا ﷺ موناقەشەیان بکا، داوای بەڵگەیان لێ نەکرد هەتا بیانداتێ، بۆیە حەزرەتی موسا ﷺ یەکالا کردنەوەی کارەکان حەواڵەی پەروەردگار دەکا! دەفەرموێ: ﴿قال موسى: رب أعلم من جاء بالهدى من عنده, ومن تكون له عاقبة الدار انه لايفلح الظالمون﴾ واتە: موسا ﷺ وڵامی فیرعەونو دارو دەستەکەی دایەوە وتی: خودای من: کەهیچ خودای تر نین جگەلەئەو، ئەو خودایەی بەدیهێنەری هەموو شتێکەو غەیبی ئاسمانەکانو زەوی دەزانێ، ئەو لەمنو ئێوەش زاناترە بەوە کێ لەسەر حەقەو کێ لەسەر بەتاڵە، کێ بانگەوازیی حەقەو کێ بانگەوازیی بەتاڵە، کێ شیاوی سەرکەوتنەو کێ سەرەنجامی پیرۆزو سەربەرزانە بەدەست دێنێ، ئەو خودایە زاناو دانایە لەوە بەولاوە نێوانی منو ئێوە دەکا، بێگومان ئەوانەی هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن سەرکەوتوونابنو بەمراز ناگەنو بەختەوەر نابن!

بەڕاستی ڕەتدانەوەو ئوسلوبێکی بەئەدەبو بەرزی پەیڕەو کرد، بەکینایەو مەجاز ئاخاوتن دەکاو ڕەد دەداتەوە، لەهەمان کات دا ڕەدەکەی واضیحو ئاشکرایەو پێچو پەنای تێدا نین. بتمانەی تەواوی بەخۆیەتیو دەزانێ لەئاکامی کێ بڕکێو بەرەنگاری دا حەق سەرکەوتووە.

دەمە دەمێ ی فیرعەون دەربارەی خودایەتی (اللّٰه) و سەرەنجامی سەر رەقی خۆی و نەتەوەکەی

وَقَالَ فِرْعَوْنُ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى فَأَوْقِدْ
لِى يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ
إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَٱسْتَكْبَرَ
هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا
لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى
ٱلْيَمِّ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾
وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَأَتْبَعْنَٰهُمْ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً
وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا
مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ ٱلْأُولَىٰ
بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

فیرعەون لەبەرامبەر ئەو رەدە کورتو بتمانە بەخۆ بوونو ئەسلووبە جوانەی موسادا گەزافی کێشاو فسقەڵ بوو، زیاتر سەر رەقی نواندو گاڵتەی بەموسا کردو، بانگی هەڵدا: وەکوو قورئان لێیەوە دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ: ﴿وقال فرعون: يا أيها الملأ ماعلمت لكم من إله غيري﴾ وتی: ئەی پیاوماقوڵانی دیوانو خەڵکی دەربارو راوێژکارانم! تائێستا من نەمزانیوە ئێوە جگە لەمن خودایەکی ترتان هەبێ: ئەو خودایەی موسا باسی دەکا نیەو هەرمن خوداتانم...! بەڕاستی وشەیەکی ناشیرینو کوفرێکی گەورەو داوایەکی وێ نەچوو بوو، کەچی ئەشرافو پیاوماقوڵانی دەربار ئیقراریان پیدەکردو تەسلیمی دەبوونو هیچ بەرپەچیان نەدەدایەوە. فیرعەون لەم ئیدیعایە کوفر ئامیزەی دا پشتی بەئەفسانەو چیرۆکە کۆنی میصرییەکان بەستبوو، دەربارەی بنەماڵەو نژادی پاشاو فیرعەونە خۆبەزلزانەکانی پیشوو! هەروەها پشتی بەزەبرو زەنگی بی بەزەییانەی خۆی بەستبوو، بەهۆی زەبرو زەنگو چەوسانەوەوە نەیدەهێشت کەس بیر بکاتەوە، زمانێك ورتەی لێ بهاتایە دەیبڕی، سەرێك بیری دژبەخودایەتی فیرعەونی تێدا بوایە دەیتەقاند، سەیر بوو ئەو گەلە بەچاوی خۆیان فیرعەونیان دەبینی ئادەمیزادێکە وەکوو ئەوان دەخواو دەڕیو دەخەوێو هیچی لەئەوان زیاترو جوداواز نیە، کەچی ئەم قسە گەورەیان ئاڕاستە دەکاو دەیبیسنو کەس رەخنە ناگرێ، قورئانی پیرۆز لە ئایەتێکی تردا هۆی ئەوە رون دەکاتەوە دەفەرموێ: ﴿فاستخف قومه فأطاعوه انهم كانوا قوما فاسقين﴾ (الزخرف/٥٤) ئەو بەچاوی سووکەوە دەیڕوانییە گەلەکەیو ئەوانیش ملکەچی بوونو ئیطاعەیان کرد بەراستی ئەو نەتەوە نەتەوەیەکی فاسقو هیچو پووچ بوون.

ئیمامی رازیی دەفەرموێ: فیرعەون مەبەستی بەخودایەتی خۆی ئەوە نەبوە بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوی بووبێ، بەڵکوو مەبەستی ئەوە بووە: کەشیاوی عیبادەت بۆ کردنو ریز لێگرتنە،واتە: پێ ی وابوو پاشای گەورەو فەرمانڕەوای

رەهایەو پێویستە هەموو کەس گەردنکەچی فەرمانو نەهیەکانی بن، بەدەسەڵاتو فەمانڕەوایی خۆی بوغڕابوبوو لەخۆی بایی بوبوو.(١)

ئەمجار وانیشان دەدا: کەئەو دەیەوێ بگاتە نەتیجەو لەبارەی خودای موساوە توێژینەوە بکا، بەڵام لەواقیع دا گاڵتەو لاقرتێ دەکا دەڵێ: ﴿فأوقد لی یاهامان علی الطین, فاجعل لی صرحاً لعلی أطلع الی إله موسی وانی لأظنه من الکاذبین﴾ بەهامانی وەزیری دەڵێ: ئەی هامان! کورەخانەی خشت بخەرە ئیشو خشتم بۆ سوور بکەرەوە کەرەسەی بینا دابین بکە، باڵەخانەیەکی بەرزم بۆ دروست بکە، بەڵکوو پێ یدا سەر بکەومو بەرزببمەوە، خودای موسا ﷺ ببینم، بزانم ئەو خودایەی موسا ﷺ باسی دەکا چیەو چۆنە؟ من پێم وایە: موسا ﷺ درۆ دەکا لەوەی دا دەڵێ: خودایەکی ترتان هەیە جگە لەمن!!

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کەدەفەرموێ: ﴿وقال فرعون: یاهامان ابن لی صرحاً لعلی ابلغ الأسباب؛ أسباب السموات فاطلع الی إله موسی وانی لأظنه کاذباً، وکذلك زین لفرعون سوء عمله، وصد عن السبیل وما کید فرعون الی فی تباب﴾ (غافر/٣٦-٣٧) فیرعەون ویستی بەم لاف لێدانو خۆ بەخودا زانییەی چاوو راو لەخەڵکەکە بکاو وانیشان بدا: کەموسا ﷺ درۆ دەکاو جگە لەخۆی کەسی تر خودانیە، ﴿واستکبرهو وجنوده فی الأرض بغیر الحق, وظنوا انهم الینا لایرجعون﴾ فیرعەونو دارو دەستەکەی بەناڕەوا فیزیان کردو بوغڕا بوونو فەسادو وێرانییان لەسەر زەوی بەرپا کرد، بیرو باوەڕیان وابوو: قیامەت نایەو زیندو بوونەوە نیە، حیسابو لێکۆڵینەوەی سارای مەحشەر ئەفسانەیەو سزاو پاداش لەسەر کردەوە خەیاڵە، هەرکەسێك ئەمە بیرو باوەڕی بێ، لەڕێ دەرچوونو تەکەبوور کردنو فەساد نانەوەی لەسەر زەویو لەناو دڵان دا بەلاوە ئاسانو ئاسایی یە. ئیتر لێرەدا سیاقەکە هەندێ زنجیرەی چیرۆکەکە دەقرتێنێو خێرا ئاکامەکە نیشان دەدا، دەفەرموێ: ﴿فأخذناه وجنوده فنبذناهم فی الیم﴾ فیرعەونو تاقمەکەیان بەقارو غەزەبی خۆمان گرتنو فڕێمان دانە ناو دەریاوە، کەسیان لێ دەرنەچوو، سوبحانەڵڵا: ئەو دەریایەی موسا ﷺ بەمنداڵی فڕێدرایە ناویو بوو پەناو هۆی رزگاربوونی؛

(١) تەفسیری رازی ج ٢٤/٢٥٣.

کەچی هەمان دەریا فیرعەونی ستەمکارو خۆبەخودازانی تێ فڕێ درا فەوتاو لەناو چوو، کەوابوو ئەمینی هەر لەپەنا خودادا دەستەبەر دەبێ، هەرکەسێ خودای لەپشت بێ هەرچەندە بۆخۆی بێ وەجو زەعیف بێ سەرکەوتووە، کەسێکیش خودای لێ بڕەنجێ چەندێك بەڕواڵەت خاوەن هێزو توانابێ بەهیلاکچوو فەوتاوە.

﴿فانظر كيف كان عاقبة الظالمين﴾ ئەی خاوەن هەستو هۆش: تێبفکرە لەدەسەڵاتو توانای پەروەردگار ، سەرەنجام چی بەسەر ستەمکاران هات؟ ئەو ستەمکارانەی بڕوایان بەهەبوونی خودا نەکردو ملهوڕی گەورەیان خۆی بەخودا زانیو پەیامی پێغەمبەری خودای بوونەوەری ڕەتکردەوەو گاڵتەی پێکرد!!!

سەرەنجامی فیرعەون سەرەنجامێکی ئاشکراو نمایانە بۆ ئادەمیزادانی دوا ڕۆژگاری خۆی، لەشکری موسا ﷺ بەچاوی خۆیان بینیان چۆن لەناوچوو دواییش لاشەی ڕزگار کرا بەمردویی، ئەو خۆبەخودازانە لاشەکەی هەڵگیراو ئێستاش لەیەکێ لەئەهرامەکانی قاهیرەدا هەڵگیراوە! پەندو عیبرەتی تێدایە بۆ عاقڵمەندانو هەڕەشەیە لەوانەی بەملهوڕی شەریعەتی خودا پاشگوێ دەخەن، ﴿وجعلناهم أئمة يهدون الى النار﴾ فیرعەونو دارو دەستەکەیمان کرد بەپێشەواو مامۆستای گومڕاییو بەدرۆخەرەوەی پێغەمبەرانو ئینکاریکردنی هەبوونی خودای بەدیهێنەر، چونکە هەربەوەندە نەوەستان کەخۆیان گومڕابوون بەڵکوو کەسانی دیکەشیان گومڕاکردن، ﴿ويوم القيامة لاينصرون﴾ ئەوانە ڕۆژی قیامەت یارمەتییان نادرێ، کەس شەفاعەتیان بۆناکا، کەس نیە غەزەبی خودایان لێ دووربخاتەوە، بەدبەختو چارە ڕەش خۆیانن، ڕیسواو ماڵوێرانی دونیاو قیامەت بوون، لەسزای خۆبەخودازانیو ملهوڕیو لووتبەرزی فیرعەونو ڕازی بوونی دراودەستەکەی بەولاف لێدانەی فیرعەون لەدونیادا تێکمان شکاندنو لەقیامەتیش دا هەربەشیان تێشکانە، وێڕای ئەوەش نەفرەت لێکردنو دوورکەوتنەوەیان لەڕەحمەتی خودا! وەکوو دەفەرموێ: ﴿وأتبعناهم فى هذه الدنيا لعنة ويوم القيامة هم من المقبوحين﴾ لەم جیهانەدا بەبەردەوامی لەسەر زوبانی موسوڵمانانو پێغەمبەران نەفرینیان لێ دەکرێو ڕیسواییان پاڵ دەدرێ، هەروەکوو چۆن ڕۆژی قیامەت لەڕەحمەتی خودا دوور دەخرێنەوە، لەڕەزاگرانو بەدشێوەکان دەبن.

تفو لەعنەتیان لیّ دەکریّ، لەپێش چاوی مەخلووقاتی سارای مەحشەر ریسوا دەکرێن!!

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەربارەی فیرعەونو تاقمەکەی دەفەرمویّ: ﴿واتبعوا في هذه لعنة ويوم القيامة، بئس الرفد المرفود﴾ (هود/٩٩) ئەمجار سیاقەکە لێرەدا زنجیرەیەکی تری چیرۆکەکە دەقرتێنیّو باسی دەرچوونی بەنوئیسرائیلی یەکان لەمیصرو ئەو رووداوانەی لەو سەرو بەندەدا رویان دا، هەموویان دەپێچێتەوە بۆئەوە دوابەدوای بەشی فیرعەون بەشی موساش بەیان بکا: دەفەرمویّ: ﴿ولقد آتينا موسى الكتاب من بعد ما أهلكنا القرون الأولى، بصائر للناس وهدى ورحمة لعلكم يتذكرون﴾ پەروەردگار نیعمەتی خۆی بەخشی بەبەندەو پێغەمبەری خۆی موسای کەلیم ﷺ: کە بریتی بوو لەنامەی تەورات، ئەوەش دوای لەناوبردنی فیرعەونو گەلەکەیو ئەو گەلو نەتەوانەی پێشووی وەکوو گەلی نوحو گەلی هودو گەلی صالحو گەلی لووط. بۆئەوەی ئەو نامە ئاسمانییە ببێتە سەرچاوەی هیدایەتو بەرچاو ڕوونیو روناك کەرەوەی دلەکانو جوداکەرەوەی نێوان حەقو بەتالّ، رەحمەتو فەڕو بەرەکەت بۆئەوانەی ئیمانی پیّ دەهێننو رێنموییی کەر بۆ کردەوەی باش، بەڵکوو ئادەمیزاد بەخۆیان دا بچنەوەو بیر لەبەرژەوەندی خۆیان بکەنەوەو پەندو عیبرەت وەربگرن.

ئیبنوجەریرو ئیبنوئەبی حاتەمو بەززار لەئەبوسەعیدی خودرییەوە ﷺ فەرمودەیەکی ریوایەت کردوە دەڵیّ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (ما أهلك الله قوما بعذاب من السماء ولامن الأرض بعد ماأنزلت التوراة على وجه الأرض غير أهل القرية الذين مسخوا قردة بعد موسى) ئەمجار ئایەتی ﴿ولقد آتينا موسى الكتاب من بعد ماأهلكنا القرون الأولى﴾ ی خوێندنەوە.

واتە: پەروەردگار دوای نازڵکردنی تەورات بۆسەر زەوی هیچ گەڵو نەتەوەیەکی بەعەزابی کۆکوژی ئاسمانی یان زەمینی لەناو نەبردوە، جگە لەدانیشتوانی ئەو شارەی: کە دوا موسا بوون بەمەیمون!! (١)

پێویستی ئادەمیزاد بۆ ناردنی پێغەمبەران و لەکۆتایی دا ناردنی حەزرەتی موحەممەد ﷺ

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَى ٱلْأَمْرَ وَمَا كُنتَ
مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَٰكِنَّآ أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ
ٱلْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ
ءَايَٰتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ
ٱلطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِن رَّحْمَةً مِّن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا
مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾
وَلَوْلَآ أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا۟
رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ
مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

(١) تەفسیری ئیبنوکەثیر ج٣/١٣٩٩ لەوێ دا بەچەند ریوایات ئەم مانایە ریوایەت کراوە.

لەوەپێش پەروەردگار ئەوەی رون کردەوە: کە حەزرەتی موسای ﷺ رەوانەکرد بۆسەر نەتەوەی ئیسرائیل دوای لەناوبردنی گەلو نەتەوە پێشینەکانو کوێر بوونەوەی ئاسەواری شەریعەتو یاسای پێغەمبەرەکانیان، خەڵکەکە ئاتاجیان بە پێغەمبەرێك بوو شارەزاییان بکا بۆ رێبازی راستو دروست. ئەمجار بەشوێن ئەوەدا باسی ئەوە دەکا: کەرەوانە کردنی حەزرەتی موحەممەدیش ﷺ لەبەر هەمان ئەو پێویستیو داخوازییانە بوو کەبوونە هۆی ناردنی حەزرەتی موسا، بەتێکڕا ناردنی پێغەمبەران بۆشارەزایی کردنی ئادەمیزادە، بۆئەوەیە ئادەمیزاد بیانوویان ببڕێو نەڵێن: پێغەمبەرمانو بۆ نەهاتوونو ترسێنەرو موژدە دەرمان بۆسەر رەوانە نەکراون! هەروەها ئاماژە بەئەوەش دەکا: کەقورئان کەلامی خودایەو بەنیگاو سروش بۆ پێغەمبەر ﷺ رەوانەکراوە. دەفەرموێ: ﴿وما كنت بجانب الغربي اذ قضينا الى موسى الأمر, وما كنت من الشاهدين﴾ ئەی موحەممەد! ئەتۆ ئامادەو ئاگادار نەبووی بەلای خۆرئاوای کێوەکەوە، ئەو شوێنەی خودا ئاخاوتنی تێدا لەگەڵ موسا ﷺ کردو ئەلواحی تەوراتی پێدا، هەروەها تۆ لەپێڕی ئەو حەفتا کەسەش نەبووی: کە موسا ﷺ هەڵیبژاردبوون بۆبیستنی تەفاصیلی ئەو نیگاو سروشەی دامانە موسا، تۆبۆخۆت ئامادە نەبووی هەتا هەواڵیان بدەیتیو بۆ خەڵکەکەی بگێڕیەوە. بەڵکو ئێمە بەنیگاو سروش ئاگادارمان کردی کردمانی بەفروستادەو رەوانەکراو بۆسەر ئادەمیزاد بەگشتی.. ئەم موعجیزە گەورەیە: کەقورئانەو موعجیزەی تریشمان پێداوی بۆئەوەی ببننە نیشانەی راستی پێغەمبەراتیەکەت. خۆئەگەر نیگاو سروشمان بۆ نەناردیتایە، ئەم هەواڵانەت نەدەزانینو بۆ کەست نەدەگێڕانەوە. ﴿ولكنا أنشأنا قروناً فطاول عليهم العمر﴾ هۆی ئەوە: کەئێمە ویستمان سەرلەنوێ نیگات بۆ بنێرینو هەواڵی رابووردوانت لەقورئان دا بۆ بگێڕینەوە، هەبوونی چەند گەلو نەتەوەیەك لەدوا رۆژگاری موساو تێپەڕ بوونو درێژبوونەوەی رۆژگار بەسەریان دا، زانیاریەکانی گەلە پێشینەکان کوژانەوە، یاساو شەریعەتەکان گۆڕانیان بەسەردا هات، ئادەمیزادەکان بەڵگەو نیشانەکانی هەبوونی خودایان لەبیر چوونەوە، نیگاو سروشی پێغەمبەرانی رابوردو لەیادی خەڵکەکە چوبوەو، سەر زەوی پێویستی بە پێغەمبەرێکی تر هەبوو، بۆیە

تۆمان کردە پێغەمبەرو رەوانەمان کردی بۆسەر ئادەمیزاد بەگشتی، هەتا عەهدو پەیمانی خودایان لەگەڵ تازە بکەیەوە، پەیامی خودایان تێ بگەیەنیێو ئەرکی سەرشانیان بەرامبەر بەخودای بوونەوەر بۆ رون بکەیەوە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**یا أهل الکتاب، قد جائکم رسولنا یبین لکم علی فترة من الرسل أن تقولوا ماجاءنا من بشیر ولانذیر فقد جاءکم بشیر ونذیر، والله علی کل شيء قدیر**﴾ (المائدة/١٩)
کەوابوو پێغەمبەری ئیسلام رەحمەتە بۆ ئادەمیزادو هیدایەتدەرە بۆیان، لەهەمان کات دا بەڵگەو بیانووبڕە بۆئادەمیزادانو رۆژی قیامەت ناتوانن بڵێن: ئێمە ترسێنەرو موژدەدەرمان نەهاتۆتەسەر، گۆزو گومەت راپێچی ناو عەزاب کراوین. پەروەردگار بەناردنی حەزرەتی موحەممەدو نازلکردنی قورئان بۆیان بیانووی بڕیون، کەس بۆی نیە بڵێ: من بانگەوازیی ئیسلامم پێ نەگەیشتووە.

ئایەتەکە ئاماژە بەوە دەکا: کەقورئان موعجیزەیە، چونکە هەواڵدان لەڕوداوی کۆنینەو سەدان ساڵ پێشین لەلایەن پێغەمبەرەوە بەبێ ئەوەی ئامادەیان بووبێو هاوچەرخیان بووبێ، نیشانەی ئەوەیە: کەهەواڵدەر سروشو نیگای بۆ هاتووەو پێغەمبەری خودایە! ئەگینا لەکوێ ئەتۆ ئەی موحەممەد هەواڵی بەسەرهاتی موسات دەزانین!؟ لەکاتێك دا تۆ هاوچەرخی ئەو نەبووی، هەروەها ﴿**وما کنت ثاویاً فی أهل مدین تتلوا علیهم آیاتنا, ولکنا کنا مرسلین**﴾ ئەتۆ دانیشتووی شاری مەدیەنو یەکێك نەبووی لەناو گەلی شوعەیب ﷺ دا ژیانت بەسەر بردبێ چیرۆکی گەلی شوعەیبو بەسەرهاتەکانیانت دیتبێ یان لەکەسانێکت بیستن: کەڕوداوەکانیان بەچاوی خۆیان بینینبێو ئیتر ئایاتی ئێمەت لەوان وەرگرتبێو بەسەر موشریکەکانی مەککەدا بیخوێنیتەوە وەکوو یەکێ دەرسێ لەمامۆستای وەربگریو بخوێنێتەوە تاڕەوانی دەکاو بەوشێوە هەواڵی رابواردنت زانیبێ. بەڵکوو روداوەکانت لەڕێگەی نیگاو سروشەوە زانیوەو ئێمە نیگامان بۆ کردوییو کردومانی بە پێغەمبەری ئادەمیزادو بەموعجیزەو نیشانەی بەهێز پشتگیریمان کردوی، ئەگەر نیگاو سروشت بۆ نەهاتایە تۆئەم هەواڵانەت نەدەزانین. هیچ هەواڵێکت لەم بارانەوە رانەدەگەیاندن! هەروەها ﴿**وما کنت بجانب الطور إذ نادیناه, ولکن رحمة من ربك لتنذر قوماً ماأتاهم من نذیر من قبلك لعلهم**

یتذکرون﴾ ئەی موحەممەد ئەتۆ لەقەراخی کێوی (طور) نەبووی لەوکاتەدا کەئێمە ئاخاوتنمان لەگەڵ موسادا ئەنجام دا، هەتا بنجو بناوانی ئەو ئاخاوتنەت گوێ لێ بووبێو بۆ خەڵکی بگێڕیەوە، ئەتۆ لەکاتی خۆی دا ئەو ئاخاوتنەت گوێ لێ نەبووە، لەکاتی خۆی دا کەس ئەو قسەو ئاخاوتنەی تۆمار نەکردووەو بەکەلەپور مابێتەوەو دوایی بەردەستی تۆ کەوتبێو فێری بووبیو بۆ کەسانی دیکەی بخوێنیەوە!! بەڵکوو ئەمە رەحمەتو بەزەیی پەروەردگارە بەئومەتی تۆ ئەی موحەممەد، بەوە: کەچیرۆکی پێغەمبەرانی پێشووی بۆ گێڕایەوەو ئەو چیرۆکانە نیشانەی راستی پێغەمبەرایەتی تۆنو بەڵگەن لەسەر راستی ئەو بانگەوازییەی ئاراستەیان دەکەی. بۆئەوەی ئەو مەردومگەلە بترسێنی، کەزۆر لەمێژە پێغەمبەریان بۆسەر نەنێردراوە، لەسەردەمی ئیسماعیلی باپیرە گەورەیانەوە هیچ پێغەمبەریان بۆسەر رەوانە نەکراوە، بەڵکوو بەم پەیامەی تۆ بیر بکەنەوەو بەخۆیان دا بچنەوە واز لەبتپەرستی بهێننو وەبیریان بێتەوە: کەئەوان نەوەی ئیسماعیلن ئەویش وەکوو تۆ بانگەوازیی کردوە بۆ یەکتاپەرستیو پەیڕەو کردنی ئاینی حەقو خواپەسند!

مێژوو ئەوەی چەسپاندوە: کەدوا حەزرەتی ئسماعیل ﷵ هیچ پێغەمبەرێك رەوانەنەکراوە بۆسەر نەتەوەی عەرەب. پەیامی حەزرەتی موسا ﷵ هەتا پەیامی عیسا ﷵ تایبەت بووە بەنەتەوەی ئیسرائیلەوە!

ئەمجار پەروەردگار بەئاشکرا هۆی ناردنی حەزرەتی موحەممەد ﷺ رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ولولا أن تصیبهم مصیبة بما قدمت أیدیهم, فیقول ربنا لولا أرسلت الینا رسولا فنتبع آیاتك ونکون من المؤمنین﴾ ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە: کەئەو ئادەمیزادانەی تۆیان بۆسەر رەوانەکراوە بەعەرەبە موشریکەکانی قوڕەیشیشەوە کاتێ عەزابی ئێمەیان بۆ دێو بەهۆی کوفرو تاوانی خۆیانەوە سزا دەدرێن - پێش ئەوەی تۆیان بۆسەر رەوانە بکەین - دەیانگوت: خودایە! بۆچی پێش ئەوەی سزامان بدەی لەسەر کوفرو بێدینی سزامان بدەی پێغەمبەرێکت بۆ نەناردین بیروباوەڕی راستو یەکتاپەرستیمان فێربکاو شەریعەتو یاسای تۆمان بۆ رون بکاتەوەو تێمان بگەیەنێ تائێمەیش ئیمانمان پێ بهێنایەو کارمان بەشەریعەتی پەسندی تۆ بکردایە؟!!

بەکورتی بۆیە تۆمان رەوانەکرد بۆلای ئەو کافرانە هەتا بیانویان نەمێنێ.

ئەوەتا ئێمە تۆمان کردوە بە پێغەمبەرو دەستورو یاسای پەسندو گونجاو بۆ ئادەمیزادو هۆی بەختەوەری هەردو دونیامان بۆ نازڵ کردوی، فەرمانمان پێ کردوی بانگەوازییان بکەی، پەیامی خودایان تێ بگەیەنی، عەقیدەو ئەخلاقو دەستووری ژیانیان بۆ رون بکەیتەوە، بیانوویان ببڕیو ئیقامەی (حجّة) یان لەسەربکەی! رۆژی قیامەت نەڵێن: پێغەمبەرمان نەهاتۆتە سەرو کەس لەعەزابی خودا نەیترساندوین.

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**رسلاً مبشرين ومنذرين لئلايكون للناس على الله حجة بعد الرسل وكان الله عزيزاً حكيما**﴾ (النساء/١٦٥) یان دەفەرموێ: ﴿**ان تقولوا: انما أنزل الكتاب على طائفتين من قبلنا، وان كنا عن دراستهم لغافلين، أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتاب لكنا أهدى منهم، فقد جاءكم بينة من ربكم وهدى ورحمة**﴾ (الانعام/١٥٦-١٥٧)

ئەمە بڕیاری پەروەردگارە لەبوونەوەردا، پێغەمبەر بنێرێ، بیانووی ئادەمیزاد ببڕێ، وەکوو دەفەرموێ: ﴿**وماكنا معذبين حتى نبعث رسولاً**﴾

رەتکردنەوەی قورەیشیەکانی مەککە بۆ قورئان و بەدرۆخستنەوەیان بۆ پێغەمبەر ﷺ

فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟
لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ مُوسَىٰٓ ۚ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ
مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا وَقَالُوٓا۟ إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ
(٤٨) قُلْ فَأْتُوا۟ بِكِتَٰبٍ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ
إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ (٤٩) فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَكَ فَٱعْلَمْ
أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ ٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ بِغَيْرِ
هُدًى مِّنَ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ (٥٠)
۞ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ ٱلْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (٥١)

بێگومان ئەگەر پێغەمبەرمان بۆ نەناردنایە، دەیانگوت: بۆچی پێغەمبەرت بۆ نەناردوین، ئەگەر پێغەمبەر موعجیزەی پێ نەدرانایە دەیانگوت بۆچی مەعجیزەی پێ نیە، کەچی: کە پێغەمبەرمان بۆسەر رەوانە کردنو موعجیزەی حەق‌و راستی پێ بوو پشتیان هەڵکردو پەیامەکەیان رەتکردەوە، داوای موعجیزەی ماددی تریان لێ کرد، وتیان: بۆچی وەکوو موسا ﷺ موعجیزەی عەصاو یەدی بەیضای پێ نیە؟.

دەفەرموێ: ﴿فلما جاءهم الحق من عندنا قالوا: لولا أوتي مثل ماأوتي موسى﴾ واتە: کاتی پەیامی حەق‌و راست لەخوداوە هاتەسەریان: کە قورئانی پیرۆزە، دانیشتوانی مەککەو دەوروبەری، ئەوانەی لەوەپێش پێغەمبەریان بۆسەر

رەوانە نەكرابوو، بەشێوە عینادو مل نەدانو سوور بوون لەسەر كوفرو بێدینیو نەفامیو گومڕایی وتیان: ئەوە بۆچی موحەممەد موعجیزەی وەكوو موعجیزەی موسای نەدراوەتێ؟ بۆچی موعجیزەی لەشێوەی عەصاو یەدی بەیضاو بارینی گەزۆو پەلەوەری شێلاقەو ئاوهەڵقوڵان لەبەردو ئەم جۆرە موعجیزانەی پێ نەدراون؟! هەتا بۆمان مەعلوم بوایە: كەڕاست دەكا پێغەمبەرەو لەخوداوە نێردراوە!

وەلێ ئەمە هەر بیانوو بوو دەیانگرتو خۆدزینەوە بوو لەئیمان هێنان ﴿أولم يكفروا بما أوتي موسى من قبل﴾ ئەی ئەوە نەبوو ئەو ئادەمیزادانەی موسایان بۆسەر نێردرابوو بەو موعجیزانەوە پەیامی موسایان ڕەتكردەوەو ئیمانیان پێ نەهێنا. ئەو پەڵپو بیانوو گرتنە دابو نەرێتی هەموو سەر ڕەقو بێ بڕوایەكە: كەنایانەوێ ئیمان بهێنن، ئیتر ئەوجۆرە پەڵپو بیانوانە دەدۆزنەوە.

﴿قالوا: سحران تظاهرا﴾ ئەو موشریكانەی مەككە وتیان: قورئانو تەورات دوو سیحرو جادوبازین، موحەممەدو موساش ساحیرن یارمەتی یەكتری دەدەن. لەسەر جەدەلو جادوبازییو هەریەكەیان پشتی ئەوی تریان دەگرێو دەیانەوێ فێڵ لەجەماوەر بكەنو درۆ دەكەن خودا نەیناردون بۆ ڕەهنوومایی ئادەمیزاد. ﴿وقالوا: انا بكل كافرون﴾ وتیان: ئێمە بڕوا بەهیچیان ناكەین نەقورئانو نەتەورات، بێگومان لەنیوە دورگەی عەرەبی دا جوولەكە هەبوون تەوراتیان لابوو، كەچی عەرەبەكان بڕوایان پێ نەكردو شوێن پەیامی تەورات نەكەوتن، بیستبویانو دەیانزانی: كەڕەوشتو نیشانەكانی پێغەمبەری ئیسلام لەناو تەورات دا هەیە، چوونەلای ماڵە جوولەكەكانو لەبارەی پێغەمبەرەوە زوو پرسیاریان لێ كردن، ئەوانیش فتوای ڕاستیان بۆ دانو وتیان: ڕەوشتو ناوو نیشانەی لەگەڵ زانیاریی ناو تەورات یەك دەگرنەوە، دەی لەگەڵ ئەوەش دا ئیمانیان پێ نەهێنا، نەك هەر ئەوەندە بەڵكوو ئیدیعای ئەوەیان كرد: كەتەورات سیحرەو قورئانیش سیحرە، بۆیە ناوەرۆكەكەیان لێك دەچێو پشتگیری یەكتر دەكەن! هەڵبەتە ئەوانە پەڵپو بیانوو دەگرن، بەشوێن حەقو ڕاستی دا ناگەڕێن، موعجیزەو نیشانەكان كەمو كوڕییان

تێدا نیە، ئەوان نایانەوێ ئیمان بهێنن ئەو بڕو بیانووانـە دەهێننـەوە. بـەڵام وێـڕای ئەوەش قورئان هەنگاوێکی تریان لەگەڵ دەهاوێو دەیانخاتـە نـاو مـەوقیفێکی واوە کەبۆڕ بخۆنو دەسەوەسان بن.

ئەمجار فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکـا: کەتەحـەددای موشـریکەکانی قوڕەیـش بکاو داوایان لـێ بکا ئەگەر راست دەکەن قورئانو تەورات سیحرن دەبا نامەیـەکی باشتر لەقورئان بخەنەڕو! دەفەرموێ: ﴿قل: فاتوا بكتاب من عندالله هــو أهــدى منهما أتبعه ان كنتم صادقين﴾ ئەی موحەممەد! بەموشریکە نەفامـەکانی قوڕەیـش بڵێ: ئەگەر تەوراتو قورئـان بەسـیحر دەزانـنو بەلاتانـەوە بەکـەڵکی ئـەوە نایـەن بکرێنە بەرنامەی ژیان، دەئەگەر راست دەکەنو مەبەستتان چەسپاندنی حەقیقەتو پوچاندنەوەی بەتاڵە، ئێوە نامەیەکی باشتر لەو دوو نامە ئاسمانییە بخەنـەڕو، هـەتا من شوێنی بکەوم بیکەمە بەرنامەی ژیانی خۆم، ئەوە عـەرزو ئەوە گەز!

﴿فان لم يستجبوا لك فاعلم أنما يتبعــــون أهواءهـــم﴾ واتـە: ئەگـەر بـەپیر بانگەوازیەکەتەوە نەهاتنو ئەوەی داوایان لیٚ دەکەی بۆیان نەکراو سەرباری ئەوەش شوێن حەق نەکەوتنو ئەوەی بانگەوازییان دەکەی بۆئیمانهێنان بەقورئانو پـەیامی تۆ قبووڵیان نەکردو ئەنجامیان نەدا، ئەوە تۆ بزانـە ئەوانـە بـەبێ بەڵگـەو دەلیلـی راستو دروست شوێن هەواو هەوەسی خۆیان دەکەون، ئەوانە هەوەسبازن!

﴿ومن أضل ممن اتبع هواه بغير علم﴾ کێ لەوکەسە گومڕاترو سـەرلێ شێواو ترە: کەبەنەزانی شوێن هەواو هەوەسـی خۆی بکـەوێ؟! واتـە کـەس گومڕاتـر نیـە لەوکەسەی شوێن هەواو هەوەسی خۆی بکـەوێو، بەڵگـەو نیشـانەیەکی لـەقورئانی پیرۆز پێ نەبێ! بێگومـان ئەوانە ستەمکارنو ستـەمیان لـەخۆیان کـردوە، ﴿ان الله لايهدى القوم الظـالمين﴾ بێگومـان خـودا تۆفیقـی ئەوانـە نـادا: کەبـەهۆی شـوێن کەوتنیان بۆ هەواو هەوەسی خۆیان ستەمیان لەخۆیان کـردوە، پێغەمبـەران بـەدرۆ دەخەنەوە، سوورن لەسەر گومڕایی خۆیان.

ئەمجار حیکمەتی نازڵکردنی قورئان بەوەجبە وەجبە بـەیان دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿ولقد وصلنا لهم القول لعلهم يتذكــرون﴾ بێگومـان ئێمـە بـەگوێرەی داخـوازی

حیکمەتو بەگوێرەی پێداویستی بەرژەوەندی ئادەمیزادو بەجۆرێکی گونجاو لەگەڵ بارو دۆخو روداوەکان دا قورئانمان بەشبەش نازڵ کردوە، بۆئەوەی ئەوانو غەیری ئەوانیش لەئادەمیزاد پەندئامێز بېنو تێ ی بفکرنو لێ ی وردببنەوەو بزانن چی لەخۆی گرتووە، ئیمان بێنن بەقورئانو بەوکەسەی ناردویەتیو ئەو کەسەی هێناویەتی...

ئیمانهێنانی چەند کۆمەلیک لەخاوەن نامەکان بەقورئان

ٱلَّذِينَ
ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِهِۦ هُم بِهِۦ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦٓ إِنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّنَآ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلِهِۦ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا۟ وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ
ٱلسَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا۟ ٱللَّغْوَ
أَعْرَضُوا۟ عَنْهُ وَقَالُوا۟ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ
لَا نَبْتَغِى ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٥٥﴾

ئیبنو کەثیر دەربارەی هۆی نازڵبوونی ئایەتی ژمارە (٥٣) لەسەعیدی کوری جوبەیرەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: ئەم ئایەتە دەربارەی ئەم (٧٠) کەشیشە نازڵبوو: کە نەجاشی ناردنی بۆ لای پێغەمبەر ﷺ: کە هاتنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ سورەتی

(یس)ی لەسەرتاوە بۆ کۆتایی بەسەردا خوێندنەوە، هەموویان دەستیان کرد بەگریانو ئیمانیان هێنا.[1]

ئیبنو جەریر لەعەلی کوڕی ریفاعەوە ریوایەت دەکا: دەڵێ: دە تاقم لەئەهلی کیتاب رۆیشتن بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ ریفاعەشیان لەناودا بوو (مەبەستی باوکیەتی) ئیمانیان هێنا تووشی دەردی سەری بوونو ئەزیەت دران، ئیتر ئایەتی ﴿الذين آتيناهم الكتاب...﴾ دەرحەق بەوان نازڵ بوو.[2]

هەر ئیبنو جەریر لەقەتادەوە ریوایەت دەکا؛ دەڵێ: ئێمە باسی ئەوەمان دەکرد: کە ئەم ئایەتە دەرحەق بەکەسانێك لەئەهلی کیتاب نازڵ بوو: کە لەسەر رێبازی حەق بەردەوام بوون هەتا خودا حەزرەتی موحەممەدی بەپێغەمبەریی بۆ سەر ناردنو ئیمانیان پێ هێنا، سەلمانی فارسیو عەبدوڵڵای کوڕی سەلام لەوان بوون. ریوایاتی تریش هەن بەپێویستمان نەزانی راگوێزی ئێرەیان بکەین.

بەهەر حاڵ وەکوو زانایانی ئوصوولی فیقهی ئیسلامی دەڵێن: عیبرەت بەگشتگیریی وشەکەیە نەك بەخصوصی هۆکاری نازڵبوونە (العبرة بعموم اللفظ لابخصوص السبب).

لێرەدا قورئانی پیرۆز موشریکەکان دەخاتە بەر حاڵەتێکی واقیعیو چەسپاو لایان بەجۆرێك نەتوانن ئینکاری بکەن، نموونەی کەسانێکیان بۆ دەهێنێتەوە: کە بەدڵسۆزی قورئانیان وەرگرتووە، دڵیان پێوەی پەیوەست بووەو ئارامی گرتووەو زانیویانە حەقو راستەو دەق لەگەڵ ناوەرۆکی کتێبەکەی ئەوان دەردەچێو هیچ هەواو هەوەسێك ئەوان لەئیمان هێنان پێی ژێوان ناکاتەوە، ئامادەن لەپێناو بیرو باوەڕی چەسپاو بەو قورئانە هەموو ئەزیەتو دەردی سەرییەك لەخۆبگرنو گوێ

---

(١) تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٣/١٤٠١-١٤٠٢.

(٢) ریوایەتەکەی (محمد)ی کوڕی ئیسحاق لەسیرەکەیدا لەگەڵ ریوایەتی ئیبنو جەریر ماناکانیان لێك دەچێو تۆزێ بەدرێژ تر هێناویەتی سەیری (في ظلال القرآن ج٦/٣٥٨) بکە.

بەتانووتو ئەزیەتدانی ملهوڕان نەدەن! خۆگرو بڕوا پتەو بن، هیچ شتێك نەتوانێ ئەوان لەهەڵوێستی خۆیان تۆزقاڵێك دابەزێنێ.

دەفەرموی: ﴿الذي آتيناهم الكتاب من قبله هم بـه يؤمنـون﴾ بێگومان كۆمەڵێك لەزانایانی ئەهلی كیتاب لەجوولەكەو مەسیحی؛ ئەوانەی هاوچەرخی پێغەمبەر بونو ئیمانیان بەقورئان هێناوە چونكە لەگەڵ ناوەرۆكی نامەی ئەوان یەك دەگرێتەوە، ئەو نامە ئاسمانییانەی پێش قورئان مزگێنی هاتنی حەزرەت (محمد)یان ڕاگەیاندوە، ناوو ڕوەشتی ئەو زاتەیان دیاری كردوە. ئەوانە بڕوایان بەقورئان یان بە(محمد) یان بەهەردوكیان هەیە، ئەمە یەكێكە لەنیشانەی ڕاستی قورئانو ڕاستی پەیامی پێغەمبەری ئیسلام.

نامە ئاسمانییەكان هەموویان لەخوداوەن، هەموویان لەیەك سەرچاوەوە هاتوونو ناوەرۆكیان لێك دەچێو پشتگیری یەكتر دەكەن! كەسێ نامەی ئاسمانی لەپێشدا پێ درابێو گۆڕانكاری تێدا نەكرابێ، كە دوایی نامەی ئاسمانی تری پێ دەگا، دەزانێ حەقو ڕاستەو ئیمانی پێ دەهێنێو وەگری دەبێ، چونكە دەزانێ هەموویان لەخوداوە هاتوون. نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێكی ترە: كە دەفەرموێ: ﴿**الذين آتيناهم الكتاب يتلونه حق تلاوته، اولئك يؤمنون به**﴾(البقرة:١٢١) یان دەفەرموێ: ﴿**وان من أهل الكتاب لمن يؤمن بالله، وما أنزل إليكم وما أنزل إليهم خاشعين لله**﴾(آل‌عمران:١٩٩) یان دەفەرموێ: ﴿**ان الذين أوتوا العلم من قبله اذا يتلى عليهم يخرون للأذقان سجدا ويقولون: سبحان ربنا ان كان وعد ربنا لمفعولا**﴾(الأسراء:١٠٧-١٠٨).

﴿واذا يتلى عليهم قالوا آمنا به، انه الحق من ربنا انا كنا من قبله مسلمين﴾ هەر كاتێك ئایاتی قورئانیان بەسەردا بخوێندرێتەوە، هێندە ئاشكراو ڕونو ڕەوانە یەكسەر دەڵێن: ئەم كەلامە بەڕاست دەزانینو نیگای خودایەو لەڕێی پێغەمبەرەوە بۆ ئێمە هاتووە، ئیمانمان پێ هێناوە، بێگومان قورئان نامەی ئاسمانییەو بتمانەمان پێیەتیو ئێمە لەپێش نازڵبوونی قورئان یان پێش ڕەوانە كردنی حەزرەت موحەممەد ﷺ بڕوامان پێی بوو، هەواڵی ڕەوانە كردنی پێغەمبەری خاتەمو قورئانی پیرۆزمان لەنامەی ئاسمانی خۆماندا دیوەو بیستووە، ئیمانمان پێ هێناون، چونكە

بانگەوازی بۆ ئایینی ئیسلام دەکاو ئیسلامیش بەرنامەی هەموو پێغەمبەرانو ئایینی هەموو خوداپەرستانە!

﴿أولئك يؤتون أجرهم مرتين بما صبروا﴾ ئەوانەی پێش هاتنی پێغەمبەری ئیسلامو نازڵبوونی قورئان گەردنکەچی فەرمانی خودا بوونو ئیمانیان بەپێغەمبەری خۆیانو نامەی ئاسمانی خۆیان بووە، پاشان هەر بەبیستنی قورئان خێرا ئیمانیان پێ هێناوەو شوێن پەیامی پێغەمبەری ئیسلام کەوتوون، ئەوانە پاداشی دووچەندانەیان هەیە، پاداشی صەبرو خۆڕاگرییان لەسەر ئیمانی پێشوویان ئەمجار لەسەر ئیمانی تازەیانو گوێ نەدان بەتانووتو ئەزیەتدانی ئەمو ئەو، چونکە خۆڕاگری لەسەر ئایینی حەقو پاڵفتە، بەربەرەکانی کردنی هەواو نەفسو ئارەزۆ، گوێ نەدان بەتوانجو گاڵتە کردنو ئەزیەتدان لەلایەن گومڕایانەوە کارێکی قورسو زەحمەتە، کەسێك بتوانێ لەناو کۆمەڵگای گومڕاو نەفاماندا پابەندی ئایینی حەقو راستو بێ، شیاوی پاداشی دووچەندانەیە.

لەصەحیحی بوخاریو موسلیمدا فەرمودەیەك هەیە ئەبو موسای ئەلئەشعەری ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿ثلاثة يؤتون أجرهم مرتين، رجل من أهل الكتاب آمن بنبيه ثم آمن بي، وعبد مملوك أدّى حق الله وحق مواليه، ورجل كانت له أمة فأدبّها، فأحسن تأديبها، ثم أعتقها فتزوجها﴾ سێ کەس هەن پاداشی دووچەندانەیان دەدرێتەوە، پیاوێکی ئەهلی کیتاب، لەوەپێش ئیمانی بەپێغەمبەری خۆی هەبووبێ دوایی ئیمانی بەمن هێنابێ، کۆیلەیەك مافی سەرشانی بەرامبەر بەخوداو بەرامبەر خاوەنەکەی ئەنجام بدا، پیاوێکیش ئافرەتێکی کۆیلەی لابێ، جوان پەروەردەی کردبێو دوایی ئازادی بکاو مارەی بکا.

ئیمامی ئەحمەد لەئەبو ئومامەوە ریوایەت دەکا: کە دەڵێ: (اني لتحت راحلة رسول الله ﷺ يوم الفتح، فقال قولاً حسنا جميلاً، وقال فيما قال: من أسلم من أهل الكتاب فله أجره مرتين، وله مالنا، وعليه ماعلينا).

ئەمجار دوا ئەوەی پەروەردگار پەسنی ئەو موسوڵمانە بەڕێزانەی راگەیاند لەم روەوە: کە ئیمانی پتەوو دامەزراویان هەیە، لەرویەکی ترەوە مەدحیان دەکا: کە بەسەر نەفسی خۆیاندا زاڵو باڵادەستن، جلەوی نەفسی خۆیان کردوەو گەیشتونە ترۆپکی شکۆمەندیو دامەزراوی، پشو درێژو بارقوڵن، ﴿ویدرؤون بالحسنة السيئة﴾ خراپە بەچاکە وەڵام دەدەنەوە، لەبەرامبەری نەفامی گاڵتەکەردا لەسەرخۆو هێدیو هێمنو خاوەن چاکەن، بەراستی ئەمە پلەیەکە تەنها خاوەن باوەری راستەقینە دەیگاتێ، ئەوانە دەیگەنێ خودا لێیان رازییەو ئەوانیش لەخودا رازین.

﴿ومما رزقناهم ينفقون﴾ لەو رزقو رۆژییە حەڵاڵەی پێمان داون دەبەخشن، زەکاتی واجب لەماڵو سامانی خۆیان دەردەکەن، خێرو خێرات بەخزمو خۆیشو ئاتاجان دەبەخشن، پێداویستی خاوو خێزانیان دابین دەکەن، ﴿واذا سمعوا اللغو أعرضوا عنه، وقالوا لنا أعمالنا ولكم أعمالكم، سلام عليكم لانبتغي الجاهلين﴾ (لەغو: قسەی بۆشو بێ سوودو ناشیرینو کاتکوژە). هەر کاتێ قسەی ناشیرینو نابەجێ لەموشریکەکانو غەیری موشریکەکان ببیسن، گوێیان لەجنێوو توانجو لەککەدار کردن بێ، گوێچکەی خۆیانی لێ دەهاخنو پشت لەلەغوەچییەکان هەڵدەکەنو لەکۆرو کۆمەڵیان دوور دەکەونەوە، خۆیان لەوە بەرزتر دەگرن خۆیان تێکەڵی تاقمو پێری ئەوان بکەن. ئەگەر یەکێك بەرامبەریان ناماقوڵیەکی کرد، دەڵێن: کردەوەی خۆمان بۆ خۆمانو ئێمە بەرپرسیاری کارو کردەوەی خۆمانین لەروی پاداشو سزاوە، ئیوەش کردەوەی خۆتان بۆ خۆتانو تاوانی خۆتان لەئەستۆی خۆتان. ئێمە وەڵامی لەغوەی ئێوە نادەینەوە سەلامتان لەسەر بێ، سەلامی لێك دابرانو جودابوونەوە، ئێمە نامانەوێ رێبازی نەفامان بگرینو هەڵسو کەوتی ئەوان پەیرەو بکەین. ئێمە قسەی شیرینو رەوان هەڵدەبژێرینو زمانمان بەقسەی جوانو شیرین راهاتووەو وڵامی ئاخاوتنی ناشرین بەقسەی ناشیرین نادەینەوە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەربارەی پەسنی ئەو رەوشتە دەفەرموێ: ﴿واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما﴾(الفرقان:٦٣).

ئیبنو ئیسحاق لەکتێبە بەناوبانگەکەی (سیرة ابن اسحاق)دا دەگێڕێتەوە: دەڵێ: هێشتا پێغەمبەر لەشاری مەککەدا بوو، بیست کەسێکی نەصرانی یان نزیك بەو ژمارەیە: کە هەواڵی پێغەمبەریان لەحەبەشەوە پێ گەیشتبوو، هاتن بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ لەمزگەوتی کابەدا بەخزمەتی گەییشتن، لەلای دانیشتن، قسەیان لەگەڵ کردو پرسیاریان ئاراستە کردن، لەو کاتەدا پیاوانی قورەیش لەدەوروبەری کەعبە لەدیوەخانەکانی خۆیاندا بوون، جا: کە میوانەکان لەپرسیار کردن بوونەوە، پێغەمبەر ﷺ بانگەوازی کردن بۆ ئیمان هێنانو قورئانی بەسەردا خوێندنەوە. کە گوێیان لەقورئان بوو، چاوەکانیان فرمێسکی لێ هەڵ رژاو پاشان هەموو ئیمانیان هێناو موسوڵمان بوون، وەصفو ناوو نیشانی پێغەمبەر ﷺ کە لەکتێبەکانیاندا تۆمار کراوە بەراورد کردو راست دەرچوو، لێیان مەعلوم بوو: کە ئەو پێغەمبەرەی لەتەوراتو ئینجیلدا ئاماژەی پێ کراوە ئەوە.

جا کە لەخزمەت پیغەمبەر ﷺ هەڵسانو هاتنە دەرەوە، ئەبو جەهلو چەند قورەیشییەکی تر پێشیان پێ گرتنو پێیان گوتن داوەشێن بۆچ شاندێك بوون، ناردویانن بزانن ئەو پیاوە واتە: پێغەمبەر کێیەو دەنگو باسی چیە! کەچی ئێوە لای ئەو ئەوەندە نەمانەوە بحەسێنەوە وازتان لەئایینی خۆتان هێناو بڕواتان پێ کرد، لەراستیدا ئێمە هیچ کۆمەڵو تاقمو شاندی وەکوو ئێوە نەفامو ئەحمەقمان نەدیوە! ئەوانیش لەوەڵامی ئەم قسە ناشیرینو نەفامانەی ئەبو جەهلو هاوەڵانی وتیان: سەلامتان لێ بێ ئێمە وەڵامتان نادەینەوەو بیرو باوەڕی خۆمان بۆخۆمان بیرو بۆچونی خۆتان بۆ خۆتان، ئێمە گرنگی بەو قسانەی ئێوە نادەین. نامانەوێ خێرو فەرمان لەکیس بچێو بەدبەختو چارەڕەش ببین!

رەتدانەوەی شوبهەو گومانی موشریکەکان

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ
ٱللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَآءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوٓاْ إِن
نَّتَّبِعِ ٱلْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَآ أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ
حَرَمًا ءَامِنًا يُجْبَىٰٓ إِلَيْهِ ثَمَرَٰتُ كُلِّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ
بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَن مِّنۢ بَعْدِهِمْ
إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ
ٱلْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِيٓ أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا وَمَا
كُنَّا مُهْلِكِي ٱلْقُرَىٰٓ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَٰلِمُونَ ﴿٥٩﴾
وَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِندَ
ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَن وَعَدْنَٰهُ وَعْدًا حَسَنًا

فَهُوَ لَٰقِيهِ كَمَن مَّتَّعۡنَٰهُ مَتَٰعَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا ثُمَّ هُوَ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ مِنَ ٱلۡمُحۡضَرِينَ ﴿٦١﴾

دەربارەی ئايەتی ژمارە (٥٦) ﴿انك لاتهدي من أحببت...الآية﴾ لەصەحيحەين‌دا هاتووە: کە ئەو ئايەتە دەربارەی (ئەبو طاليب)ی مامی پێغەمبەر ﷺ نازڵ بووە، ئەبو طاليب لەژيانی‌دا زۆری پشتگيری لەپێغەمبەر ﷺ کرد، هەتا گيانی تێدا بوو بەرەورووی قورەيشييەکان وەستاو نەيهێشت ئەزيەتی بدەن‌و دەست درێژی بکەنە سەر، پارێزەرێکی دڵسۆزو پشتيوانێکی بەهێزبوو بۆ پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەوەی بانگەوازی‌يەکەی بڵاو بکاتەوە لەپێناو پارێزگاری کردن لەپێغەمبەر ﷺ زۆر ماندو بوو، کە قورەيشييەکان قورمتێنەيان خستە سەر بەنو هاشم‌و بەنو موطەليب، حەصاری (ئابوری‌و سياسی‌و ئيعلامی)يان خستە سەر پێغەمبەرو يارمەتيدەرانی لەشيوەکەدا (ئەبو طاليب)يشی گرتەوە لەم پێناوەدا زيانی ماڵی‌و جەستەيی‌و نەفسی زۆری لێ کەوت. بەڵام پشتگيرييەکەی لەبەر خاتری خودا نەبوو، لەبەر دەمارگيری‌و خزمايەتی بوو، جا نەخۆش کەوت‌و کەوتەگيانەڵاو پێغەمبەر ﷺ داوای ئيمانهێنانی لێ کرد، بەڵام خودا ئەو بەهرەيەی پێ نەدا بوو ئيمانی نەهێنا.

ئيمامی زوهری دەفەرموێ: سەعيدی کوڕی موسەييب لەباوکييەوە :کە (المسيب)ی کوڕی حەزنی (المخزومي)يە بۆی گێڕامەوە؛ وتی: کە ئەبو طاليب کەوتە حاڵەتی سەرەمەرگەوە، پێغەمبەر هاتە لای، لەو کاتەدا ئەبو جەهل‌و عەبدوڵڵای کوڕی ئومەييەی کوڕی موغەيرەی لابوو. پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: (**ياعم قل: لا إله إلا الله كلمة أحاج لك بها عند الله**) ئەبو جەهل‌و عەبدڵڵای کوڕی ئومەييە وتيان: ئەی ئەبو طاليب چۆن دەبێ تۆ لەئايينی (عبد المطلب) پاشگەزبيتەوە، ئيتر چەندێك پێغەمبەر ﷺ داوای ئيمانهێنانی لێ کرد، ئەو دوو نەگريسە بەو وتەيەی خۆيان وايان لێ دەکرد ئەبو طاليب سوور بێ لەسەر بتپەرستی‌و کوفری خۆی.. تا

لەئاکامدا لەسەر ئایینی (عبد المطلب) مرد، وشەی (لا إله إلا الله...)ی بەدڵو زوباندا نەهاتو بەکافری سەری نایەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (والله لأستغفرن لك مالم أنه عنك) ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿ما كان للنبي والذين آمنوا أن يستغفروا للمشركين ولو كانوا أولي القربى﴾ هەروا ئایەتی ﴿انك لاتهدي من أحببت ولكن الله يهدي من يشاء﴾ دەربارەی ئەبو طالیب نازڵ بووە.

موسلیم لەصەحیحەکەیداو تیرمیذی لەحەدیثی یەزیدی کوڕی کەیسان لەئەبو حازیمەوە لەئەبو هورەیرەوە دەڵێ: کاتێك ئەبو طالیب مردن یەخەی گرتو کەوتە گیانەلاوەوە پێغەمبەر ﷺ هاتەی لایو پێی فەرموو: (یاعماه قل: لا إله إلا الله أشهد لك بها یوم القیامة) ئەبو طالیب وتی: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە: کە قورەیش تانوتم لێ دەدەن دەڵێن: ترسو ئازاری مردن وای لێ کرد ئیمان بهێنێ، ئیمانم دەهێناو چاوتم فێنك دەکردەوە، دانم بەئایینی تۆدا دەنا. ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿انك لا تهدي من أحببت ولكن الله يهدي من يشاء وهو أعلم بالمهتدين﴾ی نازڵ کرد.

هەروەها لەئیبنو عەباسو ئیبنو عومەرو موجاهیدو (الشعبي)و قەتادەوە ریوایەتکراوە: کە ئایەتی ﴿انك لاتهدي...﴾ دەربارەی ئەبو طالیب نازڵ بووە، دوا وشەی ئەبو طالیب ئەوە بووە: کە ئەو لەسەر ئایینی عەبدولموطەلیبە.

بەراستی مرۆڤ لەبەردەم ئەم هەواڵەدا دەبێ بەسەر سوڕماوی راوەستێ، بڕوانێ ئەم ئایینە چەند بێباکە، چەند بێ پێچو پەنایە، چەند راستو رەوانە!! ئەوەتا مامی پێغەمبەر ﷺ وێڕای ئەو هەموو خزمەتەی کردی بۆ پێغەمبەرو ئەو هەموو داکۆکیەی لێی کرد، ئەو هەموو ماندوبوونەی تووشی بوو لەپێناو پێغەمبەردا، کەچی خودا ئیمانهێنانی بۆ بڕیار نەداوە، هەرچەندە ئەو زۆر پێغەمبەری خۆش ویستووە، پێغەمبەریش زۆری پێ خۆش بوو ئیمان بهێنێ کەچی ویستی پێغەمبەر نەهاتە دی، چونکە خۆشەویستی ئەبو طالیب بۆ پێغەمبەر بۆ خودا نەبوو، بەڵکوو لەبەر دەمارگیری بوو، لەبەر خاتری خزمایەتیو نژادبوو، خودای مەزنیش ئەوەی زانیوەو بڕیاری داوە ویستی پێغەمبەر نەیەتە جێ. ئەو کارەی لەچوارچێوەی دەسەڵاتی پێغەمبەر ﷺ وەدەرناو تایبەتی کرد بەویستو

ئیرادەی خودایانەی خۆی. پێغەمبەر تەنها گەیاندنی پەیامی لەسەرە، بانگخوازانی ئیسلام تەنها ئامۆژگاری‌و تێکۆشانیان لەسەرە، لەوە بەولاوە دڵەکان لەنێوان دەستی قودرەتی پەروەردگاردان چۆنی بوێ ئاوایان رەها دەکاو ئاراستەیان دەکا.

نەسائی‌و ئیبنو عەساکیر لە(تاریخ دمشق)دا لەئەبو سەعیدی کوڕی رافیعەوە ریوایەت دەکا: دەڵێ: پرسیارم لەئیبنو عومەر کرد دەربارەی ئایەتی ﴿انك لاتهدي من أحببت...﴾ ئایا راستە دەگوترێ: دەربارەی ئەبو جەهل‌و ئەبو طالیب نازڵ بووە؟! لەولامدا وتی: بەڵێ..

دەربارەی ئایەتی ژمارە (٥٧) ﴿وقالوا: ان نتبع الهدى معك...﴾ ئیبنو جەریر لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەت دەکا: دەفەرموێ: کۆمەڵێك لەقورەیشییەکان بەپێغەمبەریان گوت: ئەگەر ئێمە شوێنت بکەوین، خەڵکیدەوروبەرمان قەلاچۆمان دەکەن، ئیتر ئەو ئایەتە نازڵ بوو.

نەسائی لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەت دەکا: دەفەرموێ: (الحارث)ی کوڕی عوسمانی کوڕی عامیری کوڕی نەوفەل کوڕی عەبدومەناف ئەو قسەیەی کردوو بەپێغەمبەری گوت: ئێمە دەزانین تۆ لەسەر حەقی‌و پەیامت حەقە، بەلام ناوێرین ئیمانت پێ بهێنین، دەترسێن ئەگەر شوێن هێدایەتی تۆ بکەوین عەرەب گەلەکۆمەکیمان لێ بکەن‌و لەئاخی مەککە وەدەرمان نێن، ئێمە کەم‌و ئەوان زۆر دەرەقەتیان نایەین.[1]

دەربارەی ئایەتی ژمارە (٦١) ﴿أفمن وعدناه...﴾ ئیبنو جەریر لەموجاهیدەوە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: ئەم ئایەتە دەربارەی وت‌و وێژی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەبو جەهلدا هاتۆتە خوارێ. لەریوایەتێکی تردا دەڵێ: دەرحەق بەوتووێژی حەمزەو ئەبو جەهل نازڵ بووە.

---

(١) تەفسیری قورطوبي ج٧/٢٢٥ (٣٨٥٧).

پەیوەندی ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە لەو روەوەیە: کە لەپێشەوە باسی ئیمانهێنانی چەند تاقمو کۆمەڵێکی ئەهلی کیتابی کرد، ئەمجار لێرەدا باسی شوبهەو گومانو بیانووی ئیمان نەهێنانی موشریکەکان دەکاو پاشان رەدیان دەداتەوە، سەرەتا ئەوە دەچەسپێنێ: کە هیدایەتدان (مەبەست هیدایەتی تەوفیقو گەیاندن بەحەقو هێشتنەوە لەسەر حەقە) تایبەتە بەخوداوە، هەر ئەو دەتوانێ ئەو جۆرە هیدایەتە بدا، پێغەمبەر ﷺ تەنها شارەزایی کردنی لەسەرە، ئەرکی سەرشانی ئەو گەیاندنو شیکردنەوەیە.

دەفەرموێ: ﴿انك لا تهدي من أحببت ولكن الله يهدي من يشاء، وهو أعلم بالمهتدين﴾ ئەتۆ ئەی موحەممەد! ناتوانی هیدایەتی کەسانێك بدەی: کە خۆشت دەوێن، ناتوانی کێشی‌کەی بۆ ئیمانهێنان، ئەوە کاری تۆ نیە، تۆ تەنها راگەیاندنت لەسەرە، پەیامی خۆت بلاو بکەرەوە، نەصیحەتو ئامۆژگاری بکە، هەر خودا دەتوانێ هیدایەت بخولقێنێ لەدلانداو دڵەکان بەئیمان زیندوبکاتەوە تۆفیقیان بداو دڵیان روناك بکاتەوەو کێشیان بکا بۆ ئیمانهێنان، هەر خودا زاناو ئاگادارە بەو کەسانەی کە ئامادەباشی ئیمانهێنانیان تێدایە، هیدایەتیان دەدا چونکە شیاوی ئیمان هێنانن، هەروەها هەر خودا دەزانێ کێ گومڕایەو سورە لەسەر کوفرو ئیلحادو ئامادەباشی گومڕایی تێدایە، هیدایەتیان نادا، چونکە شیاوی هیدایەتدان نین. مەبەستی ئایەتەکە دڵدانەوەو تەسەللادانەوەی پێغەمبەرە ﷺ کەوا ناتوانێ هیدایەتی نەتەوەکەی بدا.

تێبینی ئەوە دەکرێ: کە ظاهیری ئایەتەکە ... دەلالەت ناکا لەسەر کوفری ئەبو طالیب، بەلام بەگوێرەی ئەو فەرموودانەی لەصەحیحەیندا هاتوون ئایەتەکە دەربارەی ئەبو طالیب نازڵ بووە، وەکوو لەوەپێش ئاماژەمان پێ کرد.

ئیمامی (الزجاج) دەفەرموێ: ئیجماعی موسوڵمانان لەسەر ئەوەیە: کە ئایەتەکە دەربارەی ئەبو طالیب نازڵ بووە.

قورطوبی دەفەرموێ: ڕاست ئەوەیە: بگوترێ: زوربەی زۆری موفەسسرین لەسەر ئەوە کۆکن: کە ئەم ئایەتە دەربارەی ئەبو طالیب نازڵ بووە،[1] ئەمە دەقی بوخاریو موسلیمە.

ئەوەبوو ئەبو طالیب لەکاتی مردندا وتی: ئەی بەرەی عەبدومەناف: گوێڕایەڵی موحەممەد بکەنو بەراستی بزانن رزگارتان دەبێ. پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ئەی مامە! بەقسە ئامۆژگاری ئەوان دەکەیو خۆت بەکردەوە نایکەی؟ ئەبو طالیب وتی: ئەی برازام تۆ مەبەستت چیە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: من تەنها یەك وشەم لەتۆ دەوێ، ئەتۆ ئێستا لەدوا رۆژی ژیانت دای، دەمەوێ بڵێی: (لا إلـه إلا الله) بۆ ئەوەی لای خودا شایەتیت بۆ بدەم، وتی: ئەی برازای خۆم! من دەزانم راست دەکەی پێغەمبەری، وەلێ من پێم ناخۆشە قوڕەیش پێم بڵێن: لەکاتی مردندا ترسا بۆیە ئیمانی هێنا. ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە ئیمانم دەهێناو شایەتومانم دەگوتو چاوی تۆم فێنك دەکردەوە، چونکە دەبینم تۆ زۆرت پێ خۆشە ئیمان بێنم!! بەڵام من هەروام بڕیار داوە کە لەسەر ئایینی پیرانی قوڕەیش (عبد المطلب)و (هاشم)و (عبد مناف) بمرم.[2]

نمونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: **﴿لیس علیك هداهم، ولکن الله یهدي من یشاء﴾**(البقرة:٢٧٢) یان ئایەتی **﴿وما أکثر الناس ولو حرصت بمؤمنین﴾**(یوسف:١٠٣).

ئەمجار سیاقی ئایەتەکان ڕوو بیانووی قوڕەیشییەکان رادەنوێننو بەهانە بێ جێو ڕێیەکانیان دەخەنە ڕو. دەفەرموێ: **﴿وقالوا: ان نتبع الهدی معك نتخطف من أرضنا﴾** واتە: موشریکە قوڕەیشییەکان وتیان: ئەی موحەممەد! ئەگەر شوێن پەیامی تۆ بکەوینو واز لەبتپەرستی بێنینو لەموشریکە عەرەبەکانی دەوروبەرمان

(١) تەفسیری قورطوبی ج٧/٢٢٤ (٣٨٥٦).

(٢) في ظلال ج٦/٣٦١. تەفسیری قورطوبي ج٤/١٥٦ (٢٤١٢).

جودا ببینەوە، ترسی ئەوەمان هەیە گەلەکۆمەکیمان لێ بکەنو لەزێدو نیشتمانی خۆمان وەردەمان نێن.

پەروەردگار ئەو شوبهەو بەهانە بێ جێو نامەعقوولەیان بەسێ بەڵگە ڕەت دەکاتەوە.

١- دابین کردنی حەرەم بۆیان، ڕەخساندنی حاڵەتێكو نیشتەجێ بوونیان لەولاتێكدا: کە ئارامو ڕێزدارە دانیشتوانی دڵئارامو بێ ترسن، دەفەرموێ: ﴿أو لم نمكن لهم حرماً آمناً يجبى إليه ثمرات كل شيء رزقاً من لدنا، ولكن أكثرهم لايعلمون﴾ واتە: ئەم عوزرو بەهانەیان نابەجێو درۆو دەلەسەیە، چونکە خودای باڵادەست ئەوانی لەولاتیکی ئەمینو ئارامدا نیشتەجێ کردوە، بەستی حەرەم لەوەتی هەیە ڕێزدارەو خەڵکی بەڕێزەوە تێی دەڕوانن، کەس دەستدرێژی تێدا ناکاتە سەر کەس. دەی چۆن ئەو حەرەمە لەکاتی کوفرو بێدینییاندا ئەمینەو تێیدا دڵنیانو هیچ ترسو بیمی ماڵو جانیان نیە. لەکاتی موسوڵمانبوونیاندا دەبێتە جێگەی ترسو نائارامی؟!

تایبەتمەندییەکی تری حەرەمی مەککی ئەوەیە: کە لەهەر چوار لای جیهانەوە میوەو بەروبوومی بۆ دەهێندرێ، لەهەموو وڵاتیکەوە کاڵاو شتو مەکی بۆ ڕەوانە دەکرێ، ئەمەش رزقو ڕۆژییو فەضلو نیعمەتێکی تری پەروەردگارە، بەسەر قورەیشییەکاندا وەلێ زوربەی زۆریان نەفامو کەودەنن، نازانن خیرو خۆشیو شکۆمەندی خۆیان لەچیدایە. بیریش ناکەنەوە بزانن: کێ شیاوی عیبادەت بۆ کردنە بۆ ئەوەی واز لەعیبادەتی ئەو شتانە بێنن: کە شیاوی پەرستش بۆ کردن نین، رو بکەنە عیبادەتکردن بۆ ئەو خودایەی شیاوی بەندایەتی بۆ کردنە.

بەراستی ئەو تێڕوانینەی قورەیش تێڕوانینێکی کورت بینیو سەطحییە، تەصەوورێکی سافیلکانەو نەفامانەیە، ئەم بیرو بۆچوونە هەڵەیەشیان لەو تێڕوانینە سەطحییەوە بۆ پەیدابووە، ئەو تێڕوانینە نەفامانەیان خستویەتە دڵیانەوە: کە شوێنکەوتنی ئایینی خودا تووشی خەتەرو تەنگو چەڵەمەیان دەکا، دوژمنان تەماعیان تێ دەکەن، توشی هەژاریو ماڵوێرانی دەبن.

٢- هۆشیار کردنەوەیان بەوە کـە لـەناوبردنی گەلـە پێشینەکانیان دەخاتـەوە یادو دەفەرموێ: ﴿وكم أهلكنا من قرية بطرت معيشتها، فتلـــك مســاكنهم لم تسكن من بعدهم إلا قليلاً وكنا نحن الوارثـــين﴾ ئـەو نەفامانـە نـازانن ئـەمن‌و ئاسایش لەچی‌دایـەو بـەهیلاکچونیان بەچییـە، نـازانن: هـەموو شـتێك بەدەسـت خودایەو لەخوداوەیە، کەوابێ ئەگەر دەیانەوێ خۆیان لەبەهیلاکچون بپارێزن‌و کەس نەوێرێ تەماعی داگیرکردنی ولاتیان بکا، با خۆیان لەناڕەزامەندی خودا بپـارێزن. چونکە هۆکاری بەهیلاکچون شوێنکەوتنی پەیامی حـەق نیـە، بـەڵکوو بوغزابـوون بەنیعمەت‌و سوپاس نەکردنی خودا لەسەر نیعمەتەکانی ئەوە دەبنە هۆی لەناوچون‌و فەوتان‌و با خۆیانی لـێ بپـارێزن. بـا ئـەو نەفامانـە بزانـن: کـە ئیمـان نـەهێنانیان دەبێتە هۆکاری لـێ ستاندنەوەی نیعمەت لێیان‌و ژێر دەسـتەبوونیان بـۆ دوژمنـان، چونکە پەروەردگار زۆر شارو گوندی بەدانیشتوانەکانیانەوە لەناوبرد، بەهۆی ئیمان نەهێنانیان‌و کوفرو بوغرِایی‌و طوغیان‌و لوتبەرزی‌و سپڵەیی کردن لەبەرامبەر نـازو نیعمەتەکانی خودای مەزندا! بەهۆی ئەوە گونـدو شـارەکانیان خـاپور کـران‌و تێـك رۆخێندران‌و ئاداریان بەسەر پاداریەوە نەماو بایەقوشیان تێدا دەخوێنـێ‌و کەسـیان تێدا نیشتەجێ نەبوەوە؛ مـەگەر بۆ ماوەیەکی کەم: کە رێبوارێك بۆ ماوەی رۆژێـك یان کەمتر تێیاندا بمێنێتەوە، دوای لەناوچوونی دانیشتوانە غـەزەب لێگیراوەکانیـان کەس تێیاندا نیشتەجێ نەبوەوە، خودا خۆی میراتگریان بوو، چونکە خودا خاوەنی حەقیقی بوونەوەرە. بەڕواڵەت ئەگەر شتێك بێ خاوەن بێ دەڵێن: ئەوە هی خودایە.

کەوابێ با ئەو قورەیشییانە خۆیان بپارێزن لەبوغرابوون‌و سپڵەیی‌و سوور بوون لەسەر کوفرو بێدینی، نـەبادا هیـلاك‌و بـەفتارەچون وەکـوو ئـەو گەلـە بەدبەختانـە یەخەیان بگرێ‌و بەدەردی ئەو غـەزەب لێگیراوانە بچن: کـە ئێسـتا ئـەوان بۆخۆیـان شوێنەوارو گوندە وێرانبوەکانیان بەچاوی خۆیان دەبینن!

ئەمجار پـەروەردگار عـەدالـەتکاری خـۆی لەعـەزابدان‌و لـەناوبردنی ئـەو گـەل‌و نەتەوە پێشینانە رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وما كان ربك مهلك القرى حـــتى يبعث في أمها رسولا يتلو عليهم آياتنـــا﴾ داب‌و نـەرێتی خـودای تـۆ وا نـەهاتوە،

سوننەتی وا جاری نەبوە لەبونەوەردا: کە شارو وڵات بەدانیشتوانەکانیانەوە ویران بکا، هەتا لەپایتەختو شاری گەورەی ئەو وڵاتەدا پێغەمبەرێك نەنێرێو ئایاتی ئێمەی بەسەردا نەخوێندبنەوە، هەر وڵاتێکی وێران کردبێو هەر گەلو نەتەوەیەکی لەناوبردبێ، لەپێشدا پێغەمبەری بۆ ناردونو ئەو پێغەمبەرە بانگەوازی کردون بۆ ئیمانهێنانو خودا پەرستیو ئیقامەی حوججەی لەسەر کردون، ئیتر مەردومگەلەکە بانگەوازییەکەیان رەت کردۆتەوەو گاڵتەو لاقرتێیان بەپێغەمبەرەکە کردوەو پەلپو بیانووی نابەجێیان لێ دۆزیونەوە، بەمەبەستی عینادو ئینکاریی داوای موعجیزەی جۆراو جۆریان لێ کردون، کە موعجیزە پێشنیارکراوەکانیشیان هاتوونە دی هەر ئیمانیان نەهێناوە، ئیتر خودا پێغەمبەرەکەو ئیماندارانی رزگار کردونو نەتەوە سەرپێچیکارەکەی لەناو بردوە، کەوابێ لەناوچوونەکەیان سوچی خۆیان بووە. ﴿وما كنا مهلكي القرى إلا وأهلها ظالمون﴾ ئێمە هیچ شارو گوندێکمان لەناو نەبردوەو ئیللا دانیشتوانەکانیان ستەمکاربوونو بۆخۆیان ستەمیان لەخۆیان کردوە بەوە: کە پێغەمبەرەکەیان بەدرۆ خستۆتەوەو ئینکاری موعجیزەکەیان کردوە.

حیکمەتی ناردنی پێغەمبەران لەناو شارە گەورەو پایتەختەکاندا، ئەوە بووە: کە بەئاسانی پەیامەکەیان بەدەوروبەر بگاو کەس بیانووی ئەوەی نەمێنێ کە پەیامی پێ نەگەییشتووەو نەیزانیوە.

هەر لەم روانگەوە پەروەردگار حەزرەتی موحەممەدی لەمەککەدا (کە گەورەترین شاری نێوە دورگەی عەرەبی بوو) ناردوە، سەرەتا لەوێدا بانگەوازی خۆی بڵاو کردەوە گەلەکەی خۆی ترساند لەسەرەنجامی پشت هەڵکردنو بەدرۆخستنەوەی پەیامەکەی.

ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر عەدالەتکاری خودا لەبوونەوەردا: کە عیقابو سزای کەس نادا تا پەیامی پێ نەگا، هەر گەلو نەتەوەیەك ئیمانیان هێنابێ ریشەکێشی نەکردون، بەڵکوو سزاو ریشەکردنی کاتێ بووە: کە خەڵکەکە ستەمکارو تاوانبار بوبنو هاوەڵیان بۆ خودا دانابێو پەیامی پێغەمبەریان رەتکردبێتەوە. نمونەی ئەم

ئایەتــە ئایــەتێکی تــرە کــە دەفــەرموێ: ﴿وما كنا معذبين حتى نبعث رسولاً﴾(الأسراء:١٥).

ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کە حەزرەتی موحەممەد ﷺ کە سەرەتا لـەشاری مەککـەدا بووەتـە پێغەمبـەرو بانگـەوازی کـردوە بـۆ یەکتاپەرسـتیو وازهێنـان لەبتپەرستی، پێغەمبـەری هـەموو ئـادەمیزادە بەعـەرەبو ناعەرەبیـەوە وەکـوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿لتنذر ام القرى ومن حولها﴾(الشورى:٧) یـان دەفـەرموێ: ﴿قل: ياأيها الناس إني رسول الله إليكم جميعاً﴾(الأعراف:١٥) یان دەفەرموێ: ﴿لأنذركم به ومن بلغ﴾(الأنعام:١٩)

٣- ئیمانهێنانو خوداپەرستی نابێتـە هـۆی لەدەسـتدانی دەسـەڵاتو سوودو قازانج!! ئەوەشمان لەیادنەچێ کاڵای دونیا بەگشتی، لەززەتو خۆشی ژیـانی دونیـا بەهەموو جۆرەکانیەوە، هەرچی خودا لەسەر زەوی فەراهەمی هێنـاوە، لەبـەروبومو نیعمەت لەبەرامبەر ئەوەی لای خودا هەیە شتێکی تافیهوو کەم بایەخە.

دەفەرموێ: ﴿وما أوتيتم من شيء فمتاع الحياة الدنيا وزينتها، وما عند الله خير وأبقى، أفلا تعقلون﴾ واتـە: هـەموو جیـهانو ئـەوەی تێیدایـە لەخۆشـیو لـەززەتو جوانـیو رازاوەیـی، بەنیسـبەت ئـەوەی لای خودایــەو بــۆ بــەندە خوداپەرستەکانی داناوە لەبەهەشتدا، شتێکی کەم بایەخو هیچو پووچـە، هـەرچی بـەئێوە دراوە ئـەی ئادەمیزادینـە! لـەماڵو دارایـی لــەجوانیو رازاوەیـی لـەنازو نیعمەتی دونیا، مـەتاعو لـەززەتێکی کاتیـیەو کـەم خایەنـە، ئەگـەر لەگـەڵ نـازو نیعمەتی بەهەشتدا بەرامبەری بکرێن هەر هیـچ نـین! چونکـە نیعمـەتی بەهەشـت نەبڕاوەو بەردەوامن، نیعمەتی دونیا کورت خایەنو بڕاوەن. وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفـەرموێ: ﴿وما عندكم ينفد وما عند الله باق﴾(النحل:٩٦). یـان دەفەرموێ: ﴿وما عند الله خير للأبرار﴾(آلعمران:١٩٨) یان دەفەرموێ: ﴿بل تؤثرون الحياة الدنيا والآخرة وابقى﴾(الأعلى:١٦-١٧).

لەفەرموودەی چەسپاودا هاتووە: پێغەمبەر فەرموویەتی (والله، ماالحياة الدنيا في الآخرة إلا كما يغمس أحدكم أصبعه في اليم فلينظر ماذا يرجع إليه!) سوێندم بەخودا ژیانی دونیا لەبەرامبەر ژیانی قیامەتدا وەکوو ئەوە وایە پەنجەت بخەیە ناو دەریاوە، بڕوانە چەند لەئاوی دەریاکە بەپەنجەتەوە دێ: هەڵبەتە ئەو ئاوەی بەپەنجەتەوە دێ لەچاو ئاوی دەریاکەوە بەهیچ دەژمێردرێ. دەی بۆ بیر ناکەنەوە؟!

دەی بۆ بیرنەکەینەوە؟ بۆ تێ نەفکرین بۆچی بەخۆماندا نەچینەوە؟ بۆ دونیامان بەلاوە لەقیامەت گرنگ تر بێ؛ بۆ ژیانی بەختەوەریو بەردەوامو خۆش هەڵنەبژێرینو هەوڵی مەردانەی بۆ نەدەین؟

ئەمجار جەخت لەسەر مانای ئایەتەکەی پێشوو دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿أفمن وعدناه وعداً حسناً فهو لاقيه، كمن متعناه متاع الحياة الدنيا، ثم هو يوم القيامة من المحضرين﴾ واتە: با ئادەمیزاد بۆ خۆی بەراوردێك بکا، بابۆی دەربکەوێو بزانێ، ئەوەی لای خودایەو پەسندەو باشە ئەوە هەڵبژێرێو ئەوە تەرجیح بدا بەسەر نازو نیعمەتو کاڵای دونیاییدا. چۆنیەتی بەراوردییەکە بەم جۆرەیە: ئایا کەسێك ئیمانی بەنامەی خودا هێناوەو بڕوای بەوادەو بەڵێنی خودا هەیەو دڵنیایە: کە خودا بەفەضلو گەورەیی خۆی لەپاداشی کردەوەی چاکیدا نازو نیعمەتی بەهەشتی پێ دەدا، ئایا وەکوو کەسێك وایە کافرو بەدرۆخەرەوە بێ بڕوای بەهاتنی قیامەتو وادەو هەڕەشەی خودا نەبێ؟ ئەم کابرایەی بڕوای بەخودا نیە، چەند رۆژێك لەدونیادا ژیان بەسەردەباو ماوەیەکی کورت لەززەتو خۆشی دەچێژێو دوایی رۆژی قیامەت لەپێڕی سزادراوان دەبێو لەناو ئاگری دۆزەخدا دەسوتێندرێ.

کەوابێ قسەی ئەو قورەیشییە نەفامانە: کە دەڵێن: ئێمە بۆیە شوێن هیدایەتی موحەممەد ناکەوین دەترسین بەرژەوەندی دونیامان لەکیس بچێو خۆمان بفەوتێین تووشی دەردی سەریو چەرمەسەری ببین هەڵەیەو قسەیەکی بۆشو بێ بناغەیەو راو بۆچونێکی بێ سەرو بەرو نەفامانەیە، چونکە ئایین نابێتە هۆی لەدەستدانی ئەو بەرژەوندییانە! لەلایەکی ترەوە سودو بەرژەوەندی دونیایی لەتەرازوی خودادا سوكو

بێ نرخن، بەپێچەوانەوە هەڵبژاردنی دونیا بەسەر قیامەتدا دەبێتە هۆی لەدەستدانی بەختەوەری قیامەتو هۆکاری سزای بەردەوامو بەدبەختی نەبڕاوە.

تەنانەت ئەوەی موشریکەکان ترسیان لێیەتی ئەگەر واشبێو ئیمانهێنانیان ببێتە هۆی لەدەستدانی بەرژەوەندی دونیایان، هێشتا ئەوەیان باشترە لەوەی ژیانی بەختەوەری قیامەتیان لەکیس بچێو لەپێڕی ئامادەکراوانی دۆزەخ بن!!

بەهەر حاڵ ئەوان لەبڕیارو بۆچونیاندا بەهەڵەچون، چونکە شوێنکەوتنی هیدایەتی خودا لەدونیادا ئەمینیو دڵنیایی لەگەڵدایە، لەقیامەتیشدا بەخششو نازو نیعمەتی بەهەشت دەستەبەر دەکا. کەوابێ کەسێك واز لەهیدایەتی خودا بێنێ، غافڵو نەفامە، هێزی حەقیقی ناوبوونەوەر ناناسێ، نازانێ کوێ مەترسییەو کوێ ئارامی بەراستی تێدا فەراهەم دێ. ئەوانە گێلنو نازانن شتی باش بۆخۆیان هەڵبژێرنو خۆیان لەبەفتارچوون بپارێزن..

ریسواکردن و سەرکوتانەوەی موشریکەکان رۆژی قیامەت بەسێ پرسیار

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ
كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ
ٱلَّذِينَ أَغْوَيْنَآ أَغْوَيْنَٰهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَآ إِلَيْكَ مَا كَانُوٓاْ إِيَّانَا
يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ٱدْعُواْ شُرَكَآءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُواْ
لَهُمْ وَرَأَوُاْ ٱلْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُواْ يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ

فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَنۢبَآءُ
يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ
صَٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ ٱلْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾

دوای بەیانکردنی ئەو راستییە: کە لەززەت وەرگرتن لەدونیادا بەبێ هەبوونی بروا بەخوداو بەپێغەمبەرانی بەبێ شوکر کردنی پەروەردگار لەسەر نیعمەتەکانی، دەبێتە هۆکاری عەزابی سەختی قیامەت، ئەمجار لێرەدا پەروەردگار حاڵو وەزعی کافرو هاوەڵ دانەران رون دەکاتەوە: کە لەرۆژی قیامەتدا پەروەردگار سێ پرسیاریان ئاراستە دەکاو دەیانخاتە حاڵەتی سەرسورمانەوەو هیچ وەڵامیان بۆ نادرێتەوە، پرسیاریان لێ دەکا دەربارەی ئەو خودا درۆزنانەی لەدونیادا کردویانن بەهاوەڵی خودا، هەروا هاوار کردنیان لەو خودا درۆزنانەو داوای شەفاعەت کردن لێیان. هەروەها وڵامدانەوەیان لەجیهاندا بۆ پێغەمبەران!

دەفەرموێ: ﴿ويوم يناديهم فيقول: أين شركائي الذين كنتم تزعمون﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئەوە بخەرەوە یادو بۆ گەلەکەتی باس بکە: کە پەروەردگار بانگ لەو موشریكو کافرانە دەکاو پێیان دەفەرموێ: کوان ئەو خودا درۆزنانەی لەدونیادا بەندایەتیتان بۆ دەکردنو بەخوداتان دەزانینو پێتان وابوو هاوەڵو هاوشانی منن؟! کوان ئەو فریشتەو جندۆکەو ئەستێرەو خۆرو بەردو دارانەی بەخوداتان دەزانینو دەتان پەرستنو واتان دەزانی هاوشانی منن؟ ئایا شەفاعەتتان بۆ دەکەن؟ یارمەتیتان دەدەن؟ هەڵبەتە مەبەست لەم پرسیارە ریسواکردنی ئەو موشریكو کافرانەیە، سەرکوتانەوەو هەڕەشەلێکردنیانە، ئەگینا ئەوان هیچ وڵامێکیان بەدەستەوە نیە، چونکە ئەوان لەرۆژی قیامەتدانو بۆیان دەرکەوتووە: کە ئەوان هەڵەبوونو بیروباوەڕیان بەتاڵ بووە. رەنج بەخەسارو ماڵوێرانن، بەدبەختو چارەڕەشن.

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿ولقد جئتمونا فرادى كما خلقناكم اول مرة، وتركتم ماخولناكم وراء ظهوركم، وما نرى معكم شفعاءكم الذين زعمتم انهم فيكم شركاء، لقد تقطع بينكم، وضل عنكم ماكنتم تزعمون﴾(الأنعام:٩٤)

ئەمجار وەڵامی رابەرانی کوفرو گومڕایی رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿قال الذين حق عليهم القول: ربنا هؤلاء الذين أغويناهم كما غوينا، تبرأنا إليك ماكانوا ايانا يعبدون﴾ سەرانی کوفرو بانگخوازانی گومڕایی ئەوانەی کە بڕیاری هاخنینە ناو دۆزەخیان لەسەر چەسپاوە،بڕیاری ﴿لأملأن جهنم من الجنة والناس اجمعين﴾(السجدة:١٣)یان بۆ دەرچووە، دەڵێن: خودایە! ئەو شوێنکەوتوانەی ئێمە: کە کوفرو بێدینیان هەڵبژاردوە، گومڕابوونەکەیان بەویستو ئیرادەی خۆیان هەڵبژاردوە، وەکوو چۆن ئیمەیش بەویستی خۆمان خۆمان گومڕاکردوە. ئێمە بەزۆر ئەوانمان گومڕا نەکردوە، بەڵکوو بەویستی خۆیان ئەو ڕێبازە گومڕاییـیەیان هەڵبژاردوە، کەواتە تاوانی ئەوان لەئەستۆی ئێمە نیە.

ئێستا ئێمە خۆمان لەوان بێ بەری دەکەینو حاشا لەعەقیدەو بیروباوەڕو کرداریان، لەراستیدا ئەوانە پەرستشیان بۆ ئێمە نەکردوە، بەڵکوو هەواو ئارەزۆی خۆیان پەرستووە، فەرمانبەرداری شەیتانی خۆیان بوون، ئەو رەهنومایی کردونو ئەوانیش بەویستی خۆیان شوێنی کەوتوون.

ئابەم جۆرە کادرو ملهوڕو بانگخوازانی کوفر: کە لەدونیادا خەڵکی گومڕا دەکەن لەو کاتە ترسناکەدا خۆیان لەگوێڕایەڵانی خۆیان بێ بەری دەکەن، هیچ شەفاعەتو کۆمەگییان پێ ناکەن، ئەگەر لەفەرزێکدا شەفاعەتیشیان بۆ بکەن بێ سودەو لێیان وەرناگیرێ.

نمونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿واتخذوا من دون الله آلهة ليكونوا لهم عزاً، كلا سيكفرون بعبادتهم ويكونون عليهم ضدا﴾(مريم:٨١-٨٢) یان دەفەرموێ: ﴿ومن اضل ممن يدعو من دون الله من لايسجيب له إلى يوم القيامة، وهم عن دعائهم غافلون، واذا حشر الناس كانوا لهم أعداءً وكانوا بعبادتهم

کافرین﴾(الأحقاف:٥-٦) یان دەفەرموێ: **﴿اذ تبرا الذین اتبعوا من الذین اتبعوا ورأوا العذاب، وتقطعت بهم الأسباب﴾**(البقرة:١٦٦)

پرسیاری دووەم کە لێیان دەکرێ دەبارەی بەهانا هاتنی خودا درۆزنەکانیانە بۆیان! دەفەرموێ: **﴿وقیل: ادعوا شرکاءکم﴾** ڕۆژی قیامەت بەموشریکەکان دەگوترێ: دەبانگ لەو شتانە بکەن: کە لەدونیادا کردبووتانن بەهاوەڵی خوداو پەرستشتان بۆ دەکردن، هاواریان لێ بکەن با فریاتان بکەونو لەم حاڵە ناخۆشەتان رزگارتان بکەن، خۆ ئێوە لەدونیادا زۆرتان هومێد پێ بوون، ئەوانیش لەبەر تەنگانەو سەرسام بوونی خۆیان **﴿فدعوهم﴾** بانگیان لێ دەکەن **﴿فلم یستجیبوا لهم﴾** لەبەر بێ دەسەلاتی وەلامیان نادەنەوە، **﴿ورأو العذاب﴾** دلنیان لەوەی دەخرێنە ناو دۆزەخەوەو بەرەو عەزاب راپێچ دەکرێن. جا لەو کاتەدا: کە عەزابی دۆزەخ دەبینن‌و کار لەکار ترازاوە ئاواتەخوازی ئەوەن **﴿لو کانوا مهتدین﴾** کە لەدونیادا موسولمان بوونایە، دەلێن بریا شوێن پێغەمبەری خودا بکەوتینایە، (بەلام داری بریا هەرگیز بەری نەگرتووە.)

مەبەست لەم پرسیاروسەرزەنشتکردن‌و سەرکوتانەوەیە بۆ ریسوا کردنیانە لەبەردەم مەخلووقاتی مەحشەردا بەوە هاوار بکەنە کەسانێك: کە بەهانایانەوە نایەن، ناتوانن هیچ کۆمەگییەیەکیان پێ بکەن.

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: **﴿ویوم یقول: نادواشرکائي الذین زعمتم، فدعوهم فلم یستجیبوا لهم، وجعلنا بینهم موبقاً، ورأى المجرمون النار فظنوا أنهم مواقعوها ولم یجدوا عنها مصرفاً﴾**(الکهف:٥٢-٥٣)

﴿ویوم ینادیهم فیقول: ماذا أجبتم المرسلین؟﴾ ئەی موحەممەد! یادی ئەو ڕۆژە بکەرەوە: کە پەروەردگار بانگی موشریکەکان دەکاو پێیان دەفەرموێ: ئەرێ چیتان وەلامی پێغەمبەرەکان دایەوە؟ چۆنتان هەلس‌و کەوت لەگەل کردن؟ چۆن بەپیر بانگەوزییەکەیانەوە چون؟ چۆنتان ولامی ئەو یەکتاپەرستییە دایەوە: کە بانگ کران بۆی؟

ئەمجار ئەوە بەیان دەکا: کە ئەوانە هیچ ولاَمیکیان پێ نیە، هیچ بەڵگەیەکیان بەدەستەوە نیە بیکەنە بەرگری لەخۆیانو خۆیانیپێ قوتار بکەن! دەفەرموێ: ﴿فعميت عليهم الأنباء يومئذ﴾ هەرچی بەڵگەو بەرگری کردن بێ بەدەستیانەوە نیە، هیچیان بەیاددا نایە، جگە لەبێ دەنگی هیچی تریان بۆ ناکرێ. نەك هەر ئەوە بەڵکوو هەموو ڕێبازێکی زانیاریو تێگەیشتنیان لێ گوم دەبێ، ﴿فهم لايتساءلون﴾ تەنانەت پرسیار لەیەکتریش ناکەن. ئینسان لەدونیادا زۆر جار: کە شتێك نازانێ، دەچێ پرسیار لەکەسانی دیکە دەکاو فێری دەبێ. لەو ڕۆژەدا لەعەیبەتانو لەترسان، هەروەها لەبەر ئەوەی هەموویان لەنەزانیو بێ بەڵگەییدا چون یەکن، هیچیان متەقی لێ نایەو دەمی هەڵناپچڕێ ولاَمێك بداتەوە. تەنانەت لەو ڕۆژەدا هەندێ مەوقیف هەیە پێغەمبەرانیش ولاَمیان بۆ نادرێتەوەو ولاَمی پرسیارەکان حەواڵەی زانیاری خوا دەکەن، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿يوم يجمع الله الرسل، فيقول ماذا أجبتم؟ قالوا لا علم لنا إنك أنت علام الغيوب﴾(المائدة:١٠٩).

دەی جا ئەگەر ئەوە حاڵی پێغەمبەران بێ لەم پرسیارو ولاَمدانەوەدا؛ ئەی دەبێ تۆ چ هەویایەکت بەو گومڕاو سەرلێ شێواوانە بێ؟! پێغەمبەران ولاَمیان هەیەو دەڵێن: نازانین چ زانیارێکمان نیە خودایە تۆ بەسەر هەموو نهێنییەکدا ئاگاداری تۆ لەهەموو کەس باشتر دەزانی. بەلاَم گومڕاکان هەر متەقیان لێوە نایە!

ئەمجار دوای ڕونکردنەوەو ڕانواندنی ئەو وێنە سامناکەی: کە موشریکەکان تووشی دەبنو تێی دەکەون، دێتە سەرباسکردنی حاڵو وەزعی تۆبەکارەکانو ئادەمیزادەکان هەڵدەنێ بۆ تۆبە کردنو گەڕانەوە بۆ لای خوداو وازهێنان لەکوفرو شیركو دەفەرموێ: ﴿فأما من تاب وآمن وعمل صالحاً فعسى أن يكون من المفلحين﴾ واتە: بەلاَم ئەوانەی تۆبەیان کردوە لەشیریكو هاوەڵدانان بۆ خودا، بڕوایان بەتاكو تەنهایی خودا کردوە، یەکتاپەرستییان کردۆتە ڕێبازی خۆیانو خاڵصانە عیبادەتی خودایان کردوە بڕوایان بەپێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد کردوە، شوێن پەیامەکەی کەوتوونو کردەوەی باشیان ئەنجام داوە، ئەوانە سەرفرازو

رزگاربوون لەو رۆژەدا، رەزامەندیی خودایان بەدەست هێناوە، بەنازو نیعمەتی بەهەشت بەختەوەربوون، پێویستە ئاماژە بەوە بکەین وشەی (عسى) لێرەدا بۆ تەحقیقە نەك بۆ تەرەجی.

پەروەردگار خاوەن و خودای بونەوەرەو هەر ئەو شیاوی حەمدو سوپاسە

وَرَبُّكَ
يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ سُبْحَٰنَ
ٱللَّهِ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ
صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ
ٱلْحَمْدُ فِي ٱلْأُولَىٰ وَٱلْآخِرَةِ وَلَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

ئەمجار دوای سەرکۆنەکردنی موشریکەکان لەسەر ئەوەی کە هاوەڵیان بۆ خودا داناوەو بەهیوای شەفاعەتی ئەو خودا درۆزنانەن‌و هیچیشیان بۆ ناکرێ. بەشوێن ئەوەدا ئەوە رون دەکاتەوە: کە هەر خودا شەفاعەتکار دیاری دەکا نەك موشریکەکان، هەروا هەڵبژاردنی هەندێ لەئادەمیزاد بۆ پێغەمبەرێتی تەنها بەدەست خودایەو هەر ئەو مافی ئەوەی هەیە، چونکە هەر خودا زاناو ئاگادارە بەنهێنی‌و ئاشکراو هەر ئەو دەزانێ کێ شیاوی پێغەمبەرایەتی‌یەو کێ بەکەڵکی ئەو ئەرکە دێ.

هەروەها چونکە هەر خودا خاوەن نیعمەتەو هەر ئەو شیاوی عیبادەت بۆ کردنە، هەر ئەو خاوەن بڕیارەو کەسی تر شیاوی خودایەتی نیە، دەفەرموێ:

﴿وربك يخلق مايشاء ويختار، ماكان لهم الخيرة﴾ واتە: خودای تۆ ئـەی موحەممـەد؛ هەروەها خودای هەموو بیسەرێك! تاكو تەنهاو بێ شەریكە لەزاتو لـەصیفاتیدا، بەدیهێنەرو هەڵبژێرەرە، كەس نیە بەربەرەكانی بكا، چی بویێ دەیكـاو چۆنـی بـوێ ئـاوا دێتـە دی. كاروبـار هـەمووی بـەچاكو خراپیـەوە بەدەستـی ئـەوەو بـۆ ئـەو دەگەڕێتەوە، بەویستی خۆی كەسانێك هەڵدەبژێرێ بۆ پێغەمبەرایەتی، دەیانكاتـە فرستادەی خۆی، هەروەها لەفریشتەو ئادەمیزاد هەندێك هەڵدەبژێرێ بۆ ئەنجامدانی كارە تایبەتیەكان، رێگای شەفاعەتكردن دەدا بەكەسانێك كە هـەڵیان دەبژێـرێ بـۆ ئـەنجامدانی ئـەو كـارە. هـەندێ لەدروسـتكراوەكانی باڵادەسـت دەكـا بەسەر هەندێكیاندا.

نەموشریكەكانو نەغەیری ئەوان مافی هەڵبژاردنیان نیە، مافی ئـەوەیان نیـە بڵێن: بۆچی موحەممەد كراوە بەپێغەمبەرو فلان یا فیسار نـەكراوە! مـافی ئـەوەیان نیە بڵێن: ﴿لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم﴾(الزخرف:٣١).

﴿سبحان الله وتعالى عما يشركون﴾ پاكو مونـەزەهیو بـەرزیو پـیرۆزیی بـۆ خودایە لەهەموو هاوەڵو نەنگیو كـەمو كوڕیـەك: كـە موشـریكەكان بـۆ خـودای بـەرەوا دەزانـن، زۆر بـەرزترە لـەوەی كەسـێك بتوانـێ بەربـەرەكانی بكـاو رەخنـە لەئیشەكانی بگرێ، مەبەست ئەوەیە: خودا بۆ خۆی مـەخلووقاتی خـۆی دەناسـێو ئیختیاری موطلەقی هەیە بـۆ بـەرزكردنو نـەوی كـردن، بـۆ زەلیـل كـردنو عـەزیز كردن، كەس بۆی نیە رەخنە بگرێ یان بەربەرەكانی بكا.

ئەمجار پـەروەردگار ئـەوە رون دەكاتـەوە: كـە ئـەو ئیختیـارە موطلەقـەی ئـەو هەیەتی پشتی بەستووە بەزانیاری راستو رەهاو موطلەقو دەفەرموێ: ﴿وربـك يعلم ما تكن صدورهم وما يعلنون﴾ واتە: خـودای تـۆ ئـەی بـەندەی دروستكراو! زاناو ئاگادارە بەهەموو شتێك؛ دەزانێ دڵو دەروونی ئادەمیزادەكـان چـی تێدایـەو چییـان تێدا شـاردراوەتەوەو چـی ئاشـكرا دەكـەن، چ پیـلانو دژایـەتێكیان دژی پێغەمبەر ﷺ بەنهێنی داڕشتووەو بەئاشكرا چی دەردەخەن!

ئەو زانستە رەهاو موطلەقە صیفەتی خودایەکە هەموو تایبەتمەندییەکی خودایەتی هەیە، فەردو صەمەدو ئەزەلیو ئەبەدییە ﴿وهو الله لا إله إلا هو﴾ ئەو زاتە،تاكو تەنهایە لەخودایەتیدا، هیچ خودا نین جگە لەوێ، هیچ پەروەردگارو بەدیهێنەرێك نیە جگە لەو زاتە بێچوونە، هەرچی بیەوێ دەیهێنێتە دی. هەرچی بگونجێ بێتە دی دەیهێنێتە دی. زانایە بەهەموو شتێكو خاوەن دەسەڵاتە بەسەر هەموو شتێكدا، هیچ نەنگیو نەقصێکی تێدا نیە، شیاوی هەموو حەمدو سوپاسێکە. بۆیە ﴿له الحمد في الأولى والآخرة﴾ حەمدو سوپاسی حەقیقی لەدونیاو لەقیامەتدا، هەر شیاوی خودایەو کەسی تر شیاوی حەمدو ثەنای ئاوا نیە، چونکە پەروەردگار بەعەدالەتکاری خۆیو بەحیکمەتو فەضلو ئیحسانی خۆی، نازو نیعمەت دەبەخشێ بەسەر بەندەکانیدا.

﴿وله الحكم وإليه ترجعون﴾ فرمانڕەواییو بڕیاردانو کاردروستی لەهەموو شتێكدا هەر بۆ خودایە، کەس نیە بتوانێ حوکمو بڕیاری هەڵبوەشێنێتەوە، زاتی پاکی باڵادەستە بەسەر بەندەکانیدا، خاوەن رەحمو بەزەییە بۆ بەندەکانی، رۆژی دوایی هەموو کاروبارێکی مەخلووقات بۆ لای خودا دەگەڕێتەوەو هەر کەسە بەپێی کردەوەکانی سزاو پاداشی دەدرێتەوە. چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە، لەبوونەوەردا هیچی لێ گوم نابێ.

ئایەتەکە بەروونی ئەوە دەگەیەنێ: کە هەڵبژاردنو حوکمو بڕیار تایبەتە بەخوداوە، کەسی تر مافی هەڵبژاردنی نیە. تیرمیذی لەئەبوبەکرەوە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: هەر کاتێ پێغەمبەر ﷺ بیویستایە کارێك ئەنجام بدا دەیفەرموو: (اللهم خير لي واختر لي).

(ابن السنی) فەرموودەیەك بە(مەرفوعی) لەئەنەسەوە ریوایەت دەکا؛ دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووم: ئەی ئەنەس! کە ویستت کارێك ئەنجام بدەی حەوت جار ئیستیخارە بکە، ئەمجار چاوەڕوان بە ئاخۆ دڵت چ هەڵدەبژێرێو چی دێتە ناو دڵتەوە خێر لەوەدایە.

هەر لەسەر ئەم بنەمایــە نوێـژی (اسـخارة) دامـەزراوە: بـەم جۆرە دەسـتنوێژ بگـرێو دورکـات نوێـژ بکـا لـەرکاتی یەکـەمدا دوای سورەتی (فاتیحـة) سـورەتی (الکافرون)و لەرکاتی دووەمدا دوای (فاتیحة) سورەتی (الأخلاص) بخوێنێ.

ئیمـامی بوخـاری لـەجابیری کـوڕی عـەبدوڵڵاوە ریوایـەت دەکـا؛ دەفـەرموێ: پێغەمبەر ﷺ بۆ هەموو کارێکی گرنگ نوێـژی (استخارة)ی فـێر دەکردیـن وەکـوو چۆن سورەتێکی قورئانی فێر دەکردین. پێشـی دەفـەرمووین: (إذا هم أحدكم بالأمر، فليركع ركعتين غير الفريضة ثم ليقل) ئەگەر یـەکێك لـەئێوە ویسـتی کـارێکی گرنـگ ئەنجام بدا با دوو رکات نوێژی جیا لــەنوێژە فـەرزەکان بکـا ئـەمجار بڵـێ: (اللهم إني استخيرك بطمنك واستقدرك بقدرتك، وأسألك من فضلك العظيم فإنك تقدر ولا أقدر وتعلم ولا أعلم، وأنت علام الغيوب، اللهم ان كنت تعلم أن هذا الأمر خير لي في دينى ودنياي ومعاشي وعاقبة أمري، فاقدره لي ويسره لي، ثم بارك لي فيه، اللهم ان كنت تعلم ان هذا الأمر شر لي في دينى ودنياي ومعاشي وعاقبة أمري فاصرفه عني، واصرفني عنه، واقدر لي الخير حيث كان ثم رضني به) ئەمجار ناوی کارەکەی دێنێ.

زانایان دەفەرموون: پێویستە ئەو کەسەی (استخارة) دەکا دڵو دەروونی خـۆی لەهەموو غائیلەو خەتەرەیەك خاڵی بکاو بەهیچ لایەکدا دڵی مەیلان نەکا، ئەمجار دڵی هاتە سەر چی ئەو کارە دەکا، چونکە خێر لەوەدایە.

بەڵگەو نیشانەی دەسەڵاتی خودایانەی پەروەردگار سەرکوتانەوەی موشریکەکان

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ
مَنْ إِلَـٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَآءٍ ۖ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾
قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ
يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ مَنْ إِلَـٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ
فِيهِ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِن رَّحْمَتِهِۦ جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ
وَٱلنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ
تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا
هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ فَعَلِمُوٓا۟ أَنَّ ٱلْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟
يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

لەوەپێش پەروەردگار ئەوەی چەسپاند: کە هەر خۆی بەدیهێنەری موختارە، خۆی شیاوی ئەوەیە: پلەو پایە بۆ ئەمو ئەو هەڵبژێری، نەفامی ئەوانەشی چەسپاند: کە بەندایەتی بۆ غەیری خودا دەکەن!

ئەمجار دوای چەسپاندنی ئەوە: کە هەر خۆی شیاوی حەمدو سوپاس بۆ کردنە لەسەر نیعمەتەکانی، هەندێ بەڵگەو نیشانەی خودایەتیو بەتوانایی خۆی رادەنوێنێ: کە بریتین لەفەراهەم هێنانی ئەو نیعمەتانەی کە هەر خودا بۆ خۆی دەتوانێ فەراهەمیان بێنێ! رانواندنی ئەم نیعمەتانەش بۆ یادخستنەوەی ئادەمیزادە، بۆ ئەوەیە تێیان بگەیەنێ: کە پێویستە لەسەریان سوپاسی ئەو خودا خاوەن نیعمەتە جۆراو جۆرانە بکەن، بەگوێرەی توانای خۆیان پاساوی نیعمەتەکانی بدەنەوە.

دەفەرموێ: ﴿قل أرأيتم ان جعل الله الليل سرمداً إلى يوم القيامة، من إلــــه غير الله يأتيكم بضياء؟﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بەو موشریکانە بڵێ: ئێوە پێم بڵێنو هەواڵم بدەنێ، ئەگەر خودا کاتەکانی ئێوە هەمووی بکاتە شەوو هەمیشە وڵاتتان تاریکستان بێ هەتا رۆژی قیامەت، ئەمجار ئێوە بەو تاریکییە بەردەوامە ناڕەحەتو خەفەتباربن، وەکوو ئەو وڵاتە قوطبیانەی کەساڵانە نیوەی شەوو نیوەی رۆژە؛ واتە: شەش مانگ هەر شەوەو شەش مانگ هەر رۆژە! کێ هەیە جگە لەخودای باڵادەستو خاوەن توانا بتوانێ روناکاییتان بۆ فەراهەم بێنێ؟! ئەوە بۆ گوێ راناگرنو بەجوانی شت ببیسنو تێی بگەن بۆ ئەوەی بەخۆتاندا بچنەوەو واز لەهاوەڵدانان بۆ خودا بهێنن!

بەراستی ئادەمیزاد سپڵەو پێنەزانن، ئەم هەموو نازو نیعمەتەی خودایان بەسەرەوەیە، کەچی هاوەڵی بۆ دادەنێن، بەندایەتی بۆ ناکەن.

سەیر بکەن ئادەمیزاد کە زستان تۆزێك شەو درێژ دەبن چەندیان حەز لەهاتنی بەیانیو روناکبوونەوەی بوونەوەرە، یان زستان کە سروشت دەبێتە هەورو هەڵاو بەفرو بارانو کرێوەو ماوەیەك خۆر لێیان گوم دەبێ، چەند بەتاسوقەوەن خۆر هەڵبێو گەرماییو روناکی خۆی بەسروشت ببەخشێ. دەی دەبێ حاڵیان چۆن بێ ئەگەر خۆر هەڵنەیەو روناکاییو گەرمایی ئەویان بۆ هەتا هەتایێ لێ بسەندرێتەوە؟ ئەگەر بەمەزندەو گۆترەکاری بڵێین: بێ خۆر ژیان بەرقەرار دەبێ. لەفەرزی مەحاڵدا وای دابنێین. ئەگینا لەراستیدا ئەگەر خۆر هەڵنەیەو روناکایی خۆر پەخش نەبێ بەبوونەوەردا ژیانیش نابێ.

ئەمجار پێچەوانەی حاڵەتی پێشوو باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿قـــل: أرأيتـــم ان جعل الله عليكم النهار سرمداً إلى يوم القيامة من إله غـــير الله يـــأتيكم بليـــل تسكنون فيه، أفلا تبصرون؟﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ! بەو موونافیقانە بڵێ: پێم بڵێــنو هەواڵم بدەنێ، ئەگەر خودا کاتەکانی ئێوە هــەموو بکـا بـەرۆژی روونـاكو تـا رۆژی قیامەت دونیا هەمیشە روناك بێو گۆڕانکاری شەوو رۆژ بەسەر بوونەوەردا نەیـە، جەستەو عـەقڵو هۆشتان ماندوببێ، هەمیشە لەجمو جۆڵدا بنو کـاتی پشـوودانو حەسـانەوەتان نـەبێ، کـێ هەیـە جگـە لـەخودا بتوانـێ شـەوتان بـۆ دابێنـێ تێیـدا ئیسراحەت بکەنو ئارامییەك بدەن بەجەستەو عەقڵو هۆشتان، ئەوە بۆچی ئەوەندە نەفامو سپڵەو پێنەزانن‌و ئەم دیاردە ئاشـکراو نمایانـە نـابینن‌و هەسـت ناکـەن بـەو نیعمەتە گەورەیە: کە شەوەو تێیدا دەحەسێنەوە؟؟ بۆچی بیر ناکەنەوەو تێ نافکرن تا بزانن‌و بۆتان دەربکەوێ ئەو خودایەی ئەو نیعمەتەی فەراهەم هێناوە، هــەر ئـەو شیاوی خودایەتی‌یەو هەر ئەو شیاوی پەرسـتش بـۆ کـردن‌و بەندایـەتی بـۆ کردنـە. ئادەمیزاد کە دەکەونە وەرزی ئاخرو ئۆخری بەهاران‌و سەرەتای هاوینــان رۆژ چـەند سەعـاتێك درێژ دەبن‌و شەو کورت دەبن، بەتاسوقەوەن بـۆ هـاتنی شـەوو دەیانـەوێ چەند ساتێك لەتاریکی‌دا ئارام بگرن‌و بحەسێنەوە، کفت‌و کۆی جەسـتەی ماندویـان بنیشێ‌و هێزو توانایان تازە ببێتەوە.

بەڵێ ژیان هەمووی پێویستی بەکاتی شەو هەیە بۆ ئەوەی ئەو تاقـەت‌و هـێزو توانایەی بەرۆژ خەرجی دەکـا بەشـەو بـەهۆی ئـارامگرتن‌و حەسـانەوە قـەرەبوویان بکاتەوە، بەنیشاطی تازەو هێزو توانای تازەوە رۆژی دوایی دەست بەکار بکاتەوە.

دەی باشە دەبێ وەزع‌و حاڵی ئادەمیزادو زیندەوەرانی ترو روەك‌و درەخت چـۆن بونایە ئەگەر زەمان هەمووی هەر خۆرەتاو بوایەو دونیا شەوی بەسەردا نەهاتایـە، ئەمە لەفەرزی ئەوەدا ئەگەر بـەبێ هـەبوونی شـەوو گۆڕانکـاری لـەنێوان روونـاکی‌و تاریکی‌دا ژیان بگونجێ‌و دەستەبەر ببێ. چونکە بـەگوێرەی زانست ئەگـەر هـەموو کاتێك دونیا روناك بوایە ژیان نەدەبوو هەموو زیندەوەرو دارو درەخت دەفەوتان.

ئەی ئادەمیزادینە! ئاگاداربینەوە، وەهۆش خۆبێنــەوە، بزانـن: هـەموو شـتێك بەپێ‌ودانە، هەموو گەورەو پچوكێـك بەنەخشـەو پلانـە، هـەموو شـتێك لای خـودا بەئەندازەیە.

﴿ومن رحمته جعل لكم الليل والنهار لتسكنوا فيه ولتبتغــوا مــن فضلــه ولعلكم تشـــكرون﴾ بەشـێكە لەرەحمـەت‌و فـەضلی خـودا بەسـەر ئێـوەدا ئـەی خەڵكینـە! كـە شـەوو رۆژ بەشـوێن یـەكتری‌دا دێـن‌و ئـەمیان دەڕواو ئـەویان دێتــە شوێنی‌و جوداوازییان تـێ دەكـەوێ. شـەوی وا بەدیـهێناوە تـاریك‌و تەڵـەم بـێ بـۆ ئارامگرتن‌و پشوو دان‌و حەسانەوە تێیدا، بۆ ئەوەی دڵ‌و دەروونتان ئـارام بگـرێ‌و، ماندو شەكەتی كارو جم‌و جۆڵی رۆژی لەكۆڵ بكەوێ!!

هەروا رۆژی بۆ فەراهەم هێناون بۆ ئەوەی هەوڵ بدەن رزق‌و رۆژیی خۆتان دابین بكەن، گەشت‌و گوزارو هاتوچۆی نێوان ئەم وڵات‌و ئەو وڵاتتـان بـۆ بكـرێ، بتوانـن طاقەی خۆتان صەرف بكەن بەدوا دابینكردنی پێداویستی خۆتان: كە بەرواڵەت زۆر لەو كارانە بەتاریكی ئەنجام نادرێن، یان بڵێن بەئاسانی جێ بەجێ ناكرێن. كەوابوو پێویسـتە لەسـەر ئێـوەی ئـادەمیزاد: كـە بەهـەموو شـێوەیەك‌و هەمیشـە شـوكرو سوپاسی خودا بكەن لەسەر ئەو هەموو نیعمەتانەی بەئێوەی بەخشیوە.

بێگومان شتێكی ئاشكراو نمایانە: كە گۆڕانــی شـەوو رۆژو بەشـوێن یـەكدی‌دا هاتنیان، گەورەترین نیعمەتی خودایە بەسەر مەخلووقاتدا، بەڵكوو گۆڕانی شــەوو رۆژ گەورەترین بەڵگەن لەسەر دەسەڵاتی رەهــای پەروەردگار. وەكـوو لەئایـەتێكی تــردا دەفــەرموێ: ﴿وهـو الـذي جعـل الليـل والنـهار خلفـة لمــن أراد ان يذّكــر او أراد شكوراً﴾(الفرقان:٦٢).

ئەمجار جارێكی تر دەگەڕێتەوە بۆ سەر مەوزوعی بانگ كردن لەوانـەی هـاوەڵ بـۆ خـودا بڕیـار دەدەن‌و بەندایـەتی بـۆ غـەیری خـودا دەكــەن، ئــەوەمان بــۆ رون دەكاتەوە: كە لەرۆژی قیامــەتداو لەمــەوقیفێكی حـەریج‌و دژواردا لـەپێش چاوی جەماوەری دەشتی مەحشەر، پەروەردگار بەمەبەسـتی ریسـواكردنی موشـریكەكان بانگیان لـێ دەكاو سەركۆنەیان دەكا.

دەفەرموێ: ﴿ويوم يناديهم فيقول: أين شركائي الذين كنتم تزعمون﴾ ئەی پێغەمبەری خۆویست! ئەوە بۆ موشریکەکان باس بکەو ئەو ڕۆژەیان بێنە بەرچاو: کە خودای تۆ بانگیان لێ دەکاو پێیان دەفەرموێ: کوانو لەکوێن ئەو شتانەی کردبووتانن بەهاوەڵی منو پێتان وا بوو هاوشانی منن! هاواریان لێ بکەن با ئەمڕۆ بەهاناتانەوە بێنو فریاتان بکەون!

مەبەست لەم دووبارە کردنەوەو جەختکردنەوەی بانگ کردن لەموشریکەکان لەسارای مەحشەردا، ئاماژە کردنو ئاگادارکردنەوەی ئادەمیزادە بەوە: کە هیچ شتێك هێندەی هاوەڵدانان بۆ خودا نابێتە هۆکاری هاوردنی غەزەبی پەروەردگارو هیچ شتێکیش بەئەندازەی یەکتاپەرستی نابێتە هۆی ڕەزامەندیی پەروەردگار.

قورطوبی دەفەرموێ: ئەم بانگ کردنە لەخوداوە نیە، چونکە خودا ئاخاوتن لەگەڵ کافرەکان ناکا ئاماژە بەئایەتی ﴿ولا يكلمهم الله يوم القيامة﴾(البقرة:١٧٤) بەڵکوو فەرمان دەکا بەفریشتە ئەوان سەرکۆنەیان بکەنو ئیقامەی (حجة)یان لەسەر بکەن. وتەیەکیش هەیە دەڵێ: دەگونجێ ئاخاوتنەکە لەخوداوە بێ، ڕەنگە قسەنەکردنی خودا لەگەڵیاندا: کە دەفەرموێ: ﴿ولا يكلمهم الله يوم القيامة﴾ ئەو کاتە بێ: کە پێیان دەگوترێ: ﴿اخسئوا فيها ولا تكلمون﴾(المؤمنون:١٠٨)[1]

هەڵبەتە لەئاکامی ئەو بانگ لێکردنە ئابڕووبەرەیەدا: کە لەپێش چاوی مەخلووقاتی سارای مەحشەردا ئەنجام دەدرێ لەوڵامی پرسیاردا موشریکەکان بێ دەنگو چاو بەملۆق وەستاو دەبن، ترسو غەمو نارەحەتییان سات دوای سات زیاتر دەبێ، ئەمجار بۆ زێدە نارەحەتیو غەمبارییان پەروەردگار شایەتیشیان لێ ڕاست دەکاتەوە دەفەرموێ: ﴿ونزعنا من كل امة شهيداً فقلنا: هاتوا برهانكم، فعلموا ان الحق لله وضل عنهم ماكانوا يفترون﴾ لەهەموو گەلو نەتەوەیەك شایەتێکمان ڕاست کردەوە بۆ شایەتیدان لەسەریانو زێدە ڕیسوا کردنیانو خەفەتبارکردنیان.

موجاهید دەفەرموێ: ئەو شایەتە لەسەر هەر نەتەوەیەك پێغەمبەرەکەیانە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فكيف إذا جئنا من كل امة بشهيد وجئنا بك على

---

(١) تەفسیری قورطوبی ج٧/٢٣٢ (٣٨٦٤).

هؤلاء شهیداً﴾(النساء:٤١) هەموو پێغەمبەرێك دەبێتە شایەد بەسەر بیرو باوەڕو كارو كردەوەی گەلو نەتەوەكەیەوە، پێغەمبەری ئیسلامیش دەبێتە شایەت بۆ پێغەمبەرەكان.

جا كەلەهەموو گەلو نەتەوەیەك شایەتێك ڕاست دەكەینەوە ئەمجار بەموشریكەكان دەڵێین: بەڵگەو شایەد لەسەر ڕاستی بیرو باوەڕەكەتان بهێنن، كوا بەڵگەتان لەسەر ئەوەی كە دەتانگوت: خودا هاوەڵی هەیە. ئەوانیش وەلامیان دەست ناكەوێ، ئەو كاتە دڵنیا دەبن: كە شیاوی خودایەتی هەر (الله)یەو كەسی تر خودا نیەو بەكەڵكی خودایەتی نایە، هەر ئەو پەروەردگارەو كەسی تر رایەی ناكەوێ لافی پەروەردگاریەتی لێ بدا. ئەو كاتە هەست بەخەسارەتمەندیو بەدبەختی خۆیان دەكەن، چاوڕاوو درۆو دەلەسەو بوختانیان بۆ ناكرێ، بتەكانیان لێ گوم دەبنو هیچ یارمەتیو قازانجیان پێ ناگەیەنن، دڵنیان لەوەی دەخرێنە ناو ئاگری دۆزەخەوەو رزگاربوونیان نیە!

چیرۆكی قارون. لەچەند زنجیرەیەكدا

زنجیرەی یەكەم: ستەمكردنی لەنەتەوەی موساو بوغرابوونی بەماڵ و سامان

﴿إِنَّ قَـٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ
عَلَيْهِمْ ۖ وَءَاتَيْنَـٰهُ مِنَ ٱلْكُنُوزِ مَآ إِنَّ مَفَاتِحَهُۥ لَتَنُوٓأُ بِٱلْعُصْبَةِ
أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُۥ قَوْمُهُۥ لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ
(٧٦) وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ
نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِن كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ
وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ (٧٧)

قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِيٓۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًاۚ وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾

دوای سەرکۆنەکردنی موشریکەکانو ریسواکردنیان پەروەردگار چیرۆکی قارونمان بۆ دەگێڕێتەوە بەمەبەستی عیبرەت وەرگرتن لەسەرەنجامی ملهوڕان لەدونیاو قیامەتدا، ئەوە رون دەکاتەوە: کە قارون بەزەویدا رۆچێنراو بەخۆیو ماڵو سامانیەوە فەوتا، لەقیامەتیشدا وەکوو موشریکەکان لەئەهلی دۆزەخە.

قارون: کوڕی (یصهر)ی کوڕی قاهیثە: کە باپیری حەزرەتی موسایە. واتە: کوڕی مامی حەزرەتی موسایە. قارون پیاوێکی شۆخو شەنگو جوانخاص بووە، لەناو بەنوئیسرائیلیەکاندا لەهەموویان زیاتر تەوراتی لەبەر بووەو ئاگاداری بووە، ئەویش وەکوو سامیری دووڕوو دەرچوو، بەهۆی لەخۆباییی بوونو بوغڕاییەوە خودا لەناوی برد.

قارون پیاوێکی ئیسرائیلی بوو خودا ماڵو سامانێکی زۆری پێ دابوو، هێندە دەوڵەمەند ببوو کلیلی گەنجینەو خەزێنەی ماڵو سامانی بەکۆمەڵێك کرێکار نەبوایە هەڵنەدەگیران. ئەهلی وەعظو ئامۆژگاریی زۆریان نەصیحەت کرد: کە واز لەبوغڕایی بێنێ، خۆ بەزل نەزانێو لەماڵو سامانی خۆی ببەخشێو خودا لەخۆی رازی بکا، وا نەکا خودا قاری لێ بگرێو نازو نیعمەتەکانی لێ بستێنێتەوە، ئیتر چیان لەگەڵ کردو چیان پێ گوت نەهاتە سەر رێو پەندئامێز نەبوو، وتی: ئەم ماڵو سامانەم هەمووی بەرەنجی شانی خۆم پێکەوە ناوە، بەزیرەکیو لێزانی خۆم

کۆم کردۆتەوە، بێ ئاگا بوو لەوەی خودا چی بەملهوڕو طاغووتەکانی ڕۆژگار کردوەو چۆنی تێکەوە پێچاون![1]

دەفەرموێ: ﴿ان قارون كان من قوم موسى فبغى عليهم﴾ بێگومان قارون کە بۆتە نموونەی دەوڵەمەندو ساماندارى بوغراو لەخۆبایی بوو، لەنەتەوەی ئیسرائیل بوو، بەهۆی سامانداریی لەخۆی بایی بوو، ستەمی لەنەتەوەکەی کرد، لەستەمکاریدا زێدەڕەوی کرد، داوای لێ کردن هەموویان ببنە ژێر دەستەییو ژێرباری بن، خۆی کرد بەملهوڕو طاغوت بەسەریانەوە! دەیچەوساندنەوە زەویو ئاوی لێ داگیر دەکردن، یارمەتی هەژارانی نەدەدا.

﴿وآتيناه من الكنوز ما ان مفاتحه لتنوء بالعصبة أولى قوة﴾ هێندەمان ماڵو سامانی نەقدیو کاڵاو شتومەکی عەینیمان پێ دابوو: کە هەڵگرتنو گواستنەوەی کلیلی گەنجینەکانی کۆمەڵێ پیاوی زۆرو بەهێزی ماندو دەکرد!

﴿إذ قال له قومه: لاتفرح ان الله لايحب الفرحين﴾ لەو سەرو بەندەدا کۆمەڵێك لەئامۆژگاریکەرانی گەلەکەی پێیان گوت: بەماڵو سامانی دونیا لەخۆت بایی مەبە، چونکە خودا ئەوانەی خۆش ناوێن: کە لەخۆیان بایی دەبنو لوتبەرزیی دەنوێنن، شوکرو سوپاسی خودا ناکەن لەسەر ئەو نازو نیعمەتەی پێی داون، یارمەتی ئاتاجان نادەنو خۆیان ئامادە ناکەن بۆ ژیانی بەختەوەری قیامەت! واناکەن خودا لەخۆیان ڕازیی بکەن!

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**لكيلا تأسوا على مافاتكم، ولاتفرحوا بما آتاكم والله لايحب كل مختال فخور**﴾(الحديد:٢٣).

﴿وابتغ في ما آتاك الله الدار الآخرة﴾ ئەو ماڵو سامانەی خودا پێی داوی بەکاری بێنە بۆ خودا لەخۆرازیکردن، یارمەتی هەژارو ئاتاجان بدە، پاشەڕۆژی بەختەوەر بۆخۆت دابین بکە، ﴿ولا تنس نصيبك من الدنيا﴾ بەشی خۆیشت

(١) تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٣/١٤٠٦.

لەرابواردنی دونیا واز لـێ مەهێنە، لەو نازو نیعمەتەی خودا پێی داوی بەهرەمەند ببە، بەجۆرێ بژی کـە سـودت بۆخـۆت‌و کۆمـەڵت هـەبێ، چاکـەو پیـاوەتی لەگـەڵ خاوەن ئاتاجان بکە، یارمەتی بێنەواو هەژاران بدە ﴿وأحسن كمـــا أحســـن الله إليـــك﴾ چاکـە لەگـەڵ بـــەندەکانی خـــودادا بکـــە وەکـــوو چـــۆن خـــودا چاکـــەی لەگەڵ تۆدا کردوە..

﴿ولا تبغ الفساد في الأرض، ان الله لايحب المفسدين﴾ هەوڵ مـەدە فەسـادو ئاشوب لەسەر زەوی بەرپا بکەی، نەکەی ستەم لەبەندەکانی خودا بکـەی، لـەخۆت بایی مەبە بێگومان پەروەردگار ئاشوبگێڕانی خۆش ناوێن سزایان دەدا، رەحمـەت‌و بەزەیی خۆی لەفەساد جۆیان دەگرێتەوە.

وەلـێ قارون بەم ئامۆژگاریکردنـە فسـقەڵ بـوو، بوغرایـی نوانـدو تـوورە بـوو ﴿قال: إنما أوتيته على علم عندي﴾ قارون وتی: ئەم مـاڵ‌و سـامانەی مـن هەمـە، هەموویم بەزیرەکی‌و زانیاری خۆم کۆکردۆتەوە، ئیتر پێویست ناکا ئێوە ئامۆژگاریم بکەن، خودا کە ئەم ماڵ‌و سامانەی پێداوم بۆیە پێ‌ی داوم چونکـە دەزانـێ شیاوی ئەم ساماندارییەم، هەروەها بـەلێزانی‌و زانیـاری‌و هـەوڵ‌و تێکۆشـانی خـۆم پـەیدام کردوە، من شیاوی ئەم ماڵ‌و گەنج‌و خەزێنانەم.

ئەمـە هـەڵس‌و کـەوتی زوربـەی زۆری سـامانداران لـەخۆبایی بـووە. وەکـوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بۆ ئەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وإذا مس الإنسان ضر دعانا، ثم إذا خولناه نعمة منا قال: إنما أوتيته على علم﴾(الزمر:٤٩) یان دەفـەرموێ: ﴿ولئن أذقناه رحمة من بعد ضراء مسته ليقولنَّ هذا لي﴾(فصلت:٥٠).

ئیتر پەروەردگار وڵامی قارون‌و هەموو لەخۆبایی بوێك دەداتەوەو هەڕەشـەیان لـێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿أولم يعلم أن الله قد أهلك من قبله من القرون من هـــو أشد منه قوة وأكثر جمعاً ولا يسأل عن ذنوبهم المجرمـــون﴾ ئـەوە قـارون لـەبیری چۆتەوەو نازانێ، ئەوەندەی زانیاریی‌و تێفکرین‌و هۆشیاریی نیە: کـە بـەماڵی زۆرو گەنج‌و جـەواهیرات بوغڕانـەبێ، نازانـێ کـە پـەروەردگار لـەپێش رۆژگـاری ئـەودا،

لەچاخەکانی رابوردودا زۆر کەسی بوغرابوو لەخۆبایی بووی بەهیلاك بردوە: کە زۆر لەقارون بەهێزترو ساماندارتر بوون؛ ئەو ماڵو سامانەی پێمان دابوو لەبەر ئەوە نەبوو خۆشمان ویستبێ، یان شیاوی ئەوە بووبێ‌و لەسەرمان واجب بووبێ بیدەینێ.

بێگومان خودا ئەو سامانداره سپڵەو لەخۆبایی بوانەی لەناوبردن‌و خستنیە زبڵدانی مێژووەوە..! با قارون‌و هەموو ئەوانەی رەوشتیان وەکوو قارون وایە بزانن: کە تاوانباران لەوە بێ بایەخترن: کە پرسیار لەتاوانەکانیان بکرێ، کاتێك لەناوبردنیان بڕیار درا پرسیاریان لێ ناکرێ دەربارەی تاوانەکانیان، واتە: پێویست ناکا پرسیاریان لێ بکرێ چ تاوانێکیان ئەنجام داوەو چەندییەت‌و چۆنیەتی تاوانەکانیان چۆنەو چیە. نەشایەتن نەناوبژیکەرن واتە: پرسیاری (استفسار)و زانیاریی لێ وەرگرتنیان لێ ناکرێ، ئەگینا پرسیاری سەرکوتانەوەو ریسواکردن‌و خەفەتبارکردنیان ئاراستە دەکرێ.

بری دیاردەی بوغرابوونی قارون و لەخۆبایی بوونی

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ
فِى زِينَتِهِۦ ۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَٰلَيْتَ لَنَا
مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ
ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ ءَامَنَ
وَعَمِلَ صَٰلِحًا ۚ وَلَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلصَّٰبِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا
بِهِۦ وَبِدَارِهِ ٱلْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُۥ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ
ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾ وَأَصْبَحَ ٱلَّذِينَ تَمَنَّوْا۟
مَكَانَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن
يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ ۖ لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ
وَيْكَأَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٢﴾

ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەشێکی ترن لەچیرۆکی قارونو بەسەرهاتی. ئەوە بوو لەوەپیش پەروەردگار باسی بوغرابوونو ستەمکاریی قارونی کرد، لەم کۆمەڵە ئایەتەشدا برێ دیاردەی بوغرابوونەکەی رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿فخرج علی قومه في زينته﴾ رۆژێك قارون بەمەبەستی خۆرانواندنو فەخرو شانازیی کردن بەسەر

خەڵکدا خۆی رازاندەوەو چاکترین پۆشاکی پۆشیو باشترین ولاغی سواریو بەنرخترین زینو سەرزینی بۆ ئامادە کرابوو لەگەڵ دارو دەستەکەیدا بەناو خەڵکەکەدا پیاسەیەکی کردو بەو خۆ ئارایشدانەوە خۆی نیشانی مەردومگەل دا.

لەراستیدا قورئانی پیرۆز باسی چۆنیەتی خۆرازاندنەوەکەی قارونی بەتەفصیل نەکردوە، تەنها بەو رستە کورتبڕە سەرنج راکێشە تابلۆکەی کێشاوەو بەس!

ئیتر ئەو وەصف کردنو پێدا هەڵدانەی موفەسسرینی سەلەف (رەحمەتی خودایان لێ بێ) لەم بارەوە ئەنجامیان داوە هیچی پشتی بەبەڵگەی راستو بەهێزەوە نەبەستووەو مۆرکی ئیسرائیلیان پێوە دیارەو پێویستە بەحەزەرەوە تێیان بڕوانینو سەد دەرسەد بەراستیان نەزانین!! بۆ نموونە قەتادە دەڵێ: بۆیانگێڕاوینەوە: کە قارون بەخۆیو دارودەستەکەیەوە: کە خۆی رانواند، چوار هەزار ولاغیان پێ بوو، هەموویان پۆشاکی سوریان لەبەردابوو، لەم چوار هەزار ولاغە هەزاریان ئێستری سپی بوون. بەسەر ولاغەکانیانەوە پارچە قوماشی قەدیفەی ئورجوانی هەبوو.

موقاتیل دەڵێ: قارون کە هاتە ناو خەڵکەکە سواری ئێسترێکی بەڵەك بوو، زینەکەی لەزێڕ دروستکرابوو، چوار هەزار ئەسپ سواری لەگەڵدا بوو، هەموویان پۆشاکەکەیان ئورجوانی بوو. سێ سەد (جاریة) کچۆڵەی لەگەڵدا بوو سواری ئێستری بەڵك بوو بوون.

ئیبنو زەید دەڵێ: بەحەفتا هەزار کەسەوە هاتە ناو خەڵکەکەوە، هەموو ئەوانەی لەگەڵیدا بوون پۆشاکی رەنگاو رەنگیان لەبەردا بوو.

کولەبی دەڵێ: قارون: کە هاتە دەر بۆ ناو خەڵکەکە پۆشاکی سەوزی لەبەردا بوو، کاتی خۆی خودا بۆ موساى نازڵ کردبوو دوایی قارون لێی دزی.[1]

(١) تەفسیری قورطوبی ج٧/٢٣٨ (٣٨٧٠).

بۆیە ئیمامی رازی لەم بارەوە دەفەرموێ: قورئان هەر ئەو رستەیە واتە: ﴿فخرج علی قومه في زینته﴾ هێناوەو بەس، مەبەستی ئەوەیە: ئەو ریوایەتانەی موفەسسیرە کۆنەکان تەفسیرەکانی خۆیان پێ هاخنیون لەم بارەوە، بێ بەڵگەن‌و دەبێ بەحەزرەوە لێیان بڕوانین.(١)

جا لەو کاتەدا: کە قارون بەو شێوە سەرنج راکێشە هاتە ناو گەلەکەیەوە، دڵی کۆمەڵێك کەسی بۆ لای خۆی کێش کردو دڵیان خورپەی پێ کەوت، بەجۆرێك ﴿قال الذین یریدون الحیاة الدنیا: یالیت لنا مثل ماأوتي قارون إنه لذو حظ عظیم﴾ ئەوانەی دووربین نەبوون‌و نەفام‌و بێ هۆش بوون، دڵیان بەدونیاوە پەیوەست بوو، وتیان خۆزگە ئێمەیش وەکوو قارون دەوڵەمەند بووینایە، ئەوەی دراوە بەقارون بدرایە بەئێمەش، بەراستی بەختەوەرەو بەش‌و بارێکی گەورەو نازو نیعمەتێکی زۆرو فراوانی پێ بەخشراوە.

ئەمە سروشتی ئادەمیزادەو هەمیشە حەزی لەسامانداری‌و دەسەڵاتەو ئاواتی بۆ دەخوازێ. وەکوو دەفەرموێ: ﴿إنه لحب الخیر لشدید﴾(العادیات:٨).

لەبەرامبەر ئەم کۆمەڵەدا کەسانێکی دیکە هەبوون: تێگەیشتوو خاوەن عەقڵ‌و فام، دوور بین‌و بەرچاو رون‌و خوداپەرست. بەرپەرچی کۆمەڵی پێشوویان دایەوە، نەصیحەت‌و ئامۆژگارییان کردن، وەکوو دەفەرموێ: ﴿وقال الذین أوتوا العلم: ویلکم ثواب الله خیر لمن آمن وعمل صالحاً ولا یلقاها إلا الصابرون﴾ ئەوانەی زاناو دڵسۆزو خوداپەرست‌و هۆشیار بوون، پێیان گوتن: هاوار؛ ماڵوێران‌و سەرلێ شێواو خۆتان! کورە ژیوان ببنەوە، واز لەو ئاواتەخوازی‌یە بهێنن، چاو مەبڕنە ئەو نازو نیعمەتانەی دراوە بەقارون، هەوڵی بەختەوەریی ژیانی قیامەت بدەن، چونکە ئەو پاداش‌و نازو نیعمەتەی خودا لەبەهەشتدا بۆ بەندە رستاڵەکانی ئامادە کردوە، زۆر باشترو بەردەوام ترە لەوەی ئێستا ئێوە خۆزگەی بۆ دەخوازن، وەلێ نازو نیعمەت‌و ژیانی بەختەوەرانەی بەهەشت دەستەبەر نابن مەگەر بۆ

(١) تەفسیری رازی ج٢٥/١٧.

خاوەن صەبرو خۆڕاگران؛ ئەوانەی بەردەوامن لەسەر خوداپەرستی‌و خۆپاریزی لەتاوان‌و سەرپێچی فەرمانی پەروەردگار. ئەوانەی رازین بەو رزق‌و رۆژییەی خودا پێی داون‌و هەوڵ دەدەن بۆ ژیانی دواڕۆژو بەختەوەریی هەمیشەیی. ئەم ژیانەی: کە پێغەمبەر ﷺ لەفەرموودەیەکی قودسی‌دا دەربارەی دەفەرموێ: (یقول الله تعالی: أعددت لعبادي الصالحين مالا عين رأت، ولا أذن سمعت، ولا خطر على قلب بشر، واقرؤوا ان شئتم ﴿فلا تعلم نفس ماأخفي لهم من قرة أعين جزاءً بما كانوا يعملون﴾(السجدة:١٧)[1]

جا کە فیتنەی ماڵ‌و سامان‌و رازانەوەو لەخۆبایی بوونی قارون گەییشتە ئەو ئاستەی: کە بەو جۆرە کۆمەڵێك ئاواتی بۆ بخوازن، ئیتر دەستی قودرەت هاتە ناوەوە بۆ ئەوەی ئاستێك دابنێ بۆ ئەو فیتنەیەو نەهێڵێ چی تر سەرنجی ورە نزمەکان رابکێشێ. ئادەمیزادی زەعیف‌و کورت بین پێی هەڵنەخەڵەتێن. لوتبەرزی‌و لەخۆبایی بوونی بوغرایان قەلاچۆ بکاو نەهێڵێ چی تر بەتاڵ خۆی رانوێنێ. دەفەرموێ: ﴿فخسفنا به وبداره في الأرض﴾ ئیتر خۆی‌و ماڵ‌و سامان‌و خانوو باڵەخانەیان بەزەوی‌دا بردە خوارێ، ئەو زەوییەی خۆی لەسەر بادەداو خۆی بەسەر خەڵکدا رادەوەشاند قوتی‌دا بەناخی خۆی‌دا بردیە خوارێ!!

لەصەحیحی بوخاری‌دا هاتووە دەفەرموێ: سالم لەباوکیەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (بينما رجل يجر ازاره، إذ خسف الله به فهو يتجلجل في الأرض إلى يوم القيامة).

لەناوچوونی قارون بەو شێوە سەرنج راکێشە، سزای تەکەببورو فیزو دەعیەی بوو ﴿فما كان له من فئة ينصرونه من دون الله وما كان من المنتصرين﴾ کەس نەبوو کۆمەگی پێ بکا نەماڵ‌و نەحاشیەو دارو دەستەی کەسیان فریای نەکەوتن، هیچیان نەیانتوانی غەزەب‌و قاری خودای لێ دوربخەنەوە. بۆخۆی دەسەوەسان بوو، نەیتوانی یارمەتی خۆی بداو خۆی رزگار بکا بێ یارمەتیدەر بەزەلیلی‌و زەبوونی بەناخی زەوی‌دا رۆیشتە خوارێ، لەگەڵ خۆی‌دا فیتنەیی‌و طوغیانەکەشی سووڕگوم

(١) تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٣/١٤٠٧.

بوو. ئیتر ئەم دیمەنە خەڵکە هەڵخەڵەتاوو ئاواتەخوازەکانی لەخەوی بێداری راست کردەوە، خەڵکی پەندو عیبرەتی لێ وەرگرت.

﴿وأصبح الذين تمنوا مكانه بالأمس يقولون: ويكأن الله يبسط الرزق لمن يشاء من عباده ويقدر﴾ ئەوانەی دوێنێ ئاواتیان بەقارون دەخواستو ماڵو سامانی ئەو کێشی کردبوون. وایان لێ هات دەیانگوت: ئای ئەوە نابینین: کە خودا بەویستی خۆی رزقو رۆزیی دەدا بەکەسانێكو لەهەندێکی دەگرێتەوە. هەندێ کەس دەوڵەمەند دەکاو هەندێ هەژار، ماڵو ساماندان بەکەسێك نیشانەی ئەوە نیە خودا خۆشی دەوێ بۆیە دەوڵەمەندی دەکا. بەڵکوو خودا بەویستی خۆی سامان دەدا بەفلانو نایدا بەفیسار، بۆ خۆی حەکیمو داناو کاردروستە.

لەفەرموودەی صەحیحدا: کە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود بەمەرفوعی ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: ﴿ان الله قسم بينكم أخلاقكم كما قسم أرزاقكم، وان الله يعطي من يحب ومن لايحب، ولايعطي الإيمان إلا من يحب﴾ پەروەردگار ئەخلاقو رەوشتی لەناودا بەش کردون، وەکوو چۆن رزقو رۆزیی بەسەردا بەش کردون، بزانن: کە خودا ماڵو سامان دەدا بەوانەی خۆشی دەوێنو بەوانەی خۆشی ناوێن، وەلێ ئیمان نادا بەکەس جگە لەوانەی خۆشی دەوێن.

﴿ولولا أن منّ الله علينا لخسف بنا، ويكأنه لايفلح الكافرون﴾ ئەگەر لوطفو کەرەمی خودا نەبوایە، ئەگەر چاکەو لێبوردوویی خودا نەبوایە، ئێمەیش وەکوو قاروون بەناخی زەویدا رۆ دەچوین. ئەوە خودا رەحمی پێ کردین؛ ئەگینا ئێمەیش بەدەردی ئەو دەچووین! چونکە ئێمەیش بەنەفامی ئاواتەخوازبووین ماڵو سامانی ئەومان ببوویایە. نابینین: پەروەردگار سەرفرازیو سەرکەوتن بۆ ئەوانە دەستەبەر ناکا: کە بێ بڕوانو پێغەمبەرانی بەدرۆدەخەنەوە، ئینکاری پاداشو سزای رۆژی قیامەت دەکەن؟

پەند وەرگرتن لەچیرۆکی قارون

تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ نَجْعَلُهَا
لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ
﴿٨٣﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا
يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

لەوەپێش باسی ئامۆژگاریکردنی کۆمەڵێك لەزانایانی بەنوئیسرائیلی کرد: کە بەرپەرچی تاقمی دونیا پەرستو ورەنزمو نەفامەکانیان دایەوەو وتیان: ﴿ثواب الله خیر...﴾

دیمەنی فەوتانی قارونی رانواند، ئیتر پەردە بەسەر ئەو دیمەنەدا دادەتەوەو ئاکامو سەرەنجامی خوداپەرستانو دونیا پەرستان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لایریدون علواً في الأرض ولا فساداً﴾ خانووی قیامەتو نازو نیعمەتی زۆرو هەمەجۆری: کە هەرگیز برانەوەیان نیەو بەبێ ئەرکو ماندوبوون دێنە بەردەست، دەیکەینە پاداشو بەخشش بۆ ئەوانەی لەدونیادا لوتبەرزیی نانوێننو مەیلی ناکەن، خۆیان بەسەر بەندەکاندا راناوەشێنن بەناحەق تەکەببورو ستەمکاری ئەنجام نادەن نایانەوێ بیکەن.

مافی خەڵك زەوت ناکەن، فەسادو ئاشوب بڵاو ناکەنەوە!

ئایەتەکە وادەو بەڵێنی نازو نیعمەتی بەهەشتی پەیوەست کردوە بەمەیل نەکردن بۆ لوتبەرزییو خۆبەزلزانی، نەك بەوازهێنان لەلوتبەرزیو تەکەببور، واتە: نازو نیعمەتی قیامەت بۆ ئەو کەسانەیە کە لەدڵو دەروونیاندا ئارەزۆی تەکەببورو لوتبەرزییان نیە، لەناخیاندا هیچ دیاردەیەکی خۆبەزلزانیو لەخۆڕازی بوونیان تێدا نیە.

موسلیمو ئەبو داود ریوایەتیان کردوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (لا یدخل الجنة من کان في قلبه مثقال ذرة من کبر، فقال رجل: ان الرجل یحب أن یکون ثوبه حسناً ونعله حسنة، فقال: ان الله جمیل یحب الجمال، الکبر بطر الحق وغمط الناس) ناچێتە بەهەشتەوە کەسێك مثقالە زەڕڕەیەکی تەکەببورو خۆبەزلزانی لەدڵدا هەبێ. پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خودا؛ هەریەکێ لەئێمە پێی خۆشە پۆشاکی جوانو خاوێن بێ، نەعلەکانی پاكو خاوێن بێ، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خودا پاكو خاوێنە پاكو خاوێنی خۆش دەوێ. تەکەببورو خۆبەزلزانی بریتییە لەپێشێل کردنی حەقو پێشێل کردنی مافی خەڵك.

﴿والعاقبة للمتقین﴾ ئاکامی باشو بەختەوەر: کە بریتییە لەبەهەشت بۆ کەسانێکە: کە خۆیان لەعەزابو قاری خودا دەپارێزن، بەدڵسۆزیی بەندایەتی خودا دەکەن، خۆیان لەسەرپێچی فەرمانی خودا دەپارێزن، توخن (محرمات) ناکەون!

﴿ومن جاء بالحسنة فله خیر منها﴾ کەسێك رۆژی قیامەت بەکردەوەی چاکەوە بێتە مەیدانی حەشرو حیساب، ئەوە پاداشی باشتری دەدرێتەوە، پاداشی پەروەردگار زۆر لەچاکەی بەندە باشترەو خودا بەفەضلو گەورەیی خۆی پاداشی دوچەندانەو چەند چەندانە دەکاتەوە.

﴿ومن جاء بالسیئة فلا یجزي الذین عملوا السیئات إلا ماکانوا یعملون﴾ کەسێکیش لەرۆژی قیامەتدا بێتە مەیدانی حەشرو کردەوەی خراپی هێنابێ، ئەوە پەروەردگار لەروی عەداڵەتکاری خۆیەوە بەئەندازەی تاوانەکانی سزای دەداو هیچی لێ زیاد ناکا.

هەندێ سەرگورشتەو بەسەرهاتی پێغەمبەری ئیسلام ﷺ لەگەڵ هاوەڵانیدا

إِنَّ ٱلَّذِى فَرَضَ عَلَيْكَ ٱلْقُرْءَانَ لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُل رَّبِّىٓ
أَعْلَمُ مَن جَآءَ بِٱلْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنتَ
تَرْجُوٓاْ أَن يُلْقَىٰٓ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ
فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ ءَايَٰتِ
ٱللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنزِلَتْ إِلَيْكَ وَٱدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا
هُوَ كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُۥ لَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

لەوەپێش بڕێ چیرۆکی گێڕانەوە، ئاکامو سەرەنجامی ڕەتکردنەوە، ئێستا خیطاب ڕاستەوخۆ ئاڕاستەی پێغەمبەر ﷺ دەکا، ئەم خیطاب ئاڕاستەکردنە لەکاتێکدایە: کە پێغەمبەر ﷺ لەمەککە دەرکراوەو بەرەو مەدینە ڕەوی کردوەو هێشتا نەگەیشتۆتە ئەوێ. وەکوو لەریوایات هاتووە، هێشتا پێغەمبەر ﷺ لە(الجحفة) بوو: کە شوێنێکە لەنزیك مەککەو لەخەتەری قورەیشییەکان دەرنەچوو بوو، ترسی ئەوەی هەبوو دەستیان بیگاتێو زیانی پێ بگەینن، ئەم خیطابەی لەکاتێکدا ئاڕاستە کرا: کە پێغەمبەر ﷺ دڵی بەزێدی خۆیەوە بوو، ئەگەر لەپێناو بانگەوازیی ئیسلامدا نەبوایە، پێی ناخۆش بوو مەککە جێ بێڵێ: کە شوێنی لەدایکبونو پەروەردەبوونیەتی، گەلێك بیرەوەری منداڵیو سەردەمی گەنجی تێدا لەبەرچاوە، ئاڵەو کاتە ناسكو حەسساسەدا پەروەردگار خیطابی خۆی ئاڕاستەی

پێغەمبەر دەکاو دەفەرموێ: ﴿ان الذين فرض عليك القرآن لرادّك إلى معـــاد﴾ ئەی موحەممەد! پـەیامی خـۆت رابگەیەنـە بـەئادەمیزادو قورئانیـان بـۆ بخوێنـەوە، دڵنیابە ئەو کەسەی کـارکردن بـەقورئانی لەسـەر پێویسـت کـردویو فـەرمانی پـێ کردوی بەگەیاندنی بەخەڵك دەتگێڕێتەوە بـۆ نیشـتمانی خۆشەویسـتی خـۆت دوای ئەوەی: کەوا بەناچاریی تۆ بەجێی دیڵی، لەبەر زەختی قورەیشییەکان رەو دەکەی، بەسەرکەوتویی و شکۆمەندییەوە دێیەوە ناوی!

ئەمە وادەو بەڵێنی پەروەردگارە دەیدا بەپێغەمبەری خۆی لەو کاتە ناسـکەدا: کـە موسـوڵمانان کـەمو بـێ دەسـەڵاتن، پێغەمبـەر ﷺ بـەناچاریی مەککـەی جـێ هێشتووە، هێشتا لەسنووری مەککە دەرنەچوە، دڵی بۆی دەکورکێنێ، پەروەردگار دڵنیای دەکا: کە بەسەرکەوتوویی دەگەڕێتەوە ناوی، بەراستی ئەم ئایەتـە یەکێکـە لـەو ئایەتانـەی پێغەمبەرایـەتی حـەزرەتی موحەممـەد دەچەسپێنن، چونکـە پـاش ماوەیەك موسوڵمانان لەمەدینەدا بەهێز بـوونو بەسـوپایەکی زۆرەوە هـاتن شـاری مەککەیان لەکوفرو بتپەرسـتی رزگـار کـردو کانگـای کوفـرو شـیرکی هەڵوەشـاندو کابەی پیرۆزی لەبتو بتپەرستان پاك کردەوە.

جـا کـە پـەروەردگار ئـەم وادەیـەی بەپێغەمبـەر دا، فـەرمانی پـێ کـرد: کـە بەشـێوەی سەرزەنشـتو لۆمـە بەموشـریکەکانی مەککـە بڵـێ: خـودا دەزانـێ کـێ سەرلـێ شـێواوەو کـێ لەسـەر رێبـازی هیدایەتـە، فـەرمانی ئاراسـتە کـردو پـێی فەرموو: ﴿قـــل﴾ ئـەی پێغەمبـەر! بەوانـە بڵـێ: کـە دژایـەتیت دەکـەنو بـەدرۆت دەخەنەوە، پێیان بڵێ: ﴿ربي أعلم من جاء بالهدى، ومن هو في ضـــلال مبـــين﴾ خودای من: کە (الله)یە زاناو بینـاو شـنەوایە بەهـەموو شـتێك، نـهێنیو ئاشـکرا دەزانێ،خودای من دەزانێ لـەمنو لـەئێوە کێمـان هیدایـەتدراوین، دەزانـێ کێمـان گومڕاو سەر لـێ شێواوین، دەزانێ کـێ هیدایـەتی هێنـاوە (مەبەسـتی پێغەمبـەر خۆیەتی ﷺ مەبەستیش بەهیدایەتەکە قورئانە.) دەزانێ کێ شیاوی چ پاداشو رێزو بەختەوەرییەکە لەقیامەتدا، دەزانـێ کـێ شـیاوی بەرزکردنـەوەو یارمەتیدانـە بـۆ گێڕانەوەی بۆ شاری مەککەو سەرخستنی بەسەر دوژمنانیدا.

لەوە بەولاوە بۆتان ئاشکرا دەبێ، سەرەنجامی بەختەوەریی بۆ کێیە؟ سەرفرازی دونیاو قیامەت بۆ کێ دەستەبەر دەبێ؟!

ئەمجار پەروەردگار نیعمەتی پێغەمبەرێتی وەبیر پێغەمبەر دێنێتەوە: کە پلەو پایەی پێغەمبەرێتی پێ بەخشیوەو کردویەتی بەهیدایەتدەری ئادەمیزادو ڕەوانەی کردوە بۆ سەریان: دەفەرموێ: ﴿وما كنت ترجو ان يلقى إليك الكتاب إلا رحمة من ربك﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەتۆ لەوەپێش بەخەیاڵتدا نەدەهاتو گومانت نەدەبرد: کە پەیامت بۆ بنێردرێو قورئانت بۆ سەر نازڵ بێ، هەواڵو بەسەرهاتی ڕابوردوان بزانیو فێری یاساو ڕێسای ژیان ببیو ڕێبازی بەختەوەرییو سەفرازیی هەردو جیهان بۆ ئادەمیزاد ڕون بکەیەوە. وەلێ: کە خودا نیگای بۆ کردوییو قورئانی بۆ ناردویو ڕەحمەتو فەضلی خودایە بۆ خۆتو بۆ ئومەتەکەت. جا: کە ئێستا خودا بەفەضلو بەخششی خۆی ئەم ڕێزەی لێ ناوی، پلەو پایەی پێغەمبەری پێ بەخشیوی، ئەرکی سەرشانی خۆت ئەنجام بدە، پابەندی ئەم پێنج فەرمانانە ببە بەرێكو پێکی جێ بەجێیان بکە.

١- ﴿فلا تكونن ظهيراً للكافرين﴾ بەهیچ جۆرێك یارمەتی کافرەکان مەدە، لێیان جودا ببەوەو دژیان بوەستە، یارمەتیدەری موسوڵمانان بەو کۆمەکییان پێ بکە، پەروەردگار پشتیوانتە.

٢- ﴿ولا يصدُنّك عن آيات الله بعد إذا أنزلت إليك﴾ سەرەنج لەکافرەکان مەدە، وریابە کارت تێ نەکەن، گوێ مەدەرە دژایەتیکردنیان بۆ تۆ، پابەندی ویستو حەزی ئەوان مەبە. چونکە ئەگەر نەرمییان لەگەڵدا بنوێنیو بەقسەیان بکەی، ناهێڵن پەیامەکەت بگەیەنی، دەبنە کۆسپو لەمپەڕولەشوێنکەوتنی پەیامی خودا دەتگێڕنەوە، تۆ ئەی پێغەمبەر بەردەوام بە لەسەر ڕێبازی خۆتو جگە لەخودا لەکەس مەترسە، بێگومان خودا یارمەتدەرتە، پشتگیری لەپەیامەکەت دەکا، ئایینەکەت بەسەر هەموو ئایینەکاندا سەردەخاو باڵادەستی دەکا. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ياايها الرسول بلغ ماانزل إليك من ربك وان لم تفعل، فما بلغت رسالته، والله يعصمك من الناس**﴾(المائدة:٦٧).

وامەکە: موشریکەکان لەرێبازی خۆت لات بدەن، چونکە موشریكو بێ بڕوایان هەمیشە هەوڵی ئەوە دەدەن بانگخوازی رێبازی خودا لابدەن، بەهەموو جۆرێك کۆسپو تەگەرەیان بۆ دروست دەکەن. رێبازی خوداپەرستان راستو رەوانە، پێویستە رێبازی خۆیان بگرنەبەرو گوێ نەدەنە ماندوبونو هەبوونی کۆسپو تەگەرە، ئەوان قورئان بەرنامەیانەو رەهنومای رێبازیانە!!

٣- ﴿وادع إلى ربك﴾ ئەی پێغەمبەر! بانگەوازیی بکە بۆ عیبادەتی خودای خۆت. بەبێ ترسو رارایی ئایینەکەی بڵاو بکەرەوە، بەئاشکرا بانگەوازیی خۆت رابگەیەنە. بانگەوازیی کافرو موشریکەکان بکە بۆ ئایینی خودا، بانگەوازیی بکە بۆ لای خودا، نەك بۆ رەگەزپەرستیو دەمارگیریو زێدو نیشتمانو ئاڵاو بەرژەوەندی مادییو دەستکەوت. جا کەسێك پێی خۆشە دڵسۆزانە شوێن بانگەوازیی خودا بکەوێ با شوێنی بکەوێ کەسێکیش بیەوێ وێڕای رێبازی خودا رێبازی تریش رەچاو بکا ئەوە بابزانێ بەهەڵە چووە رێبازی خودای نەگرتۆتەبەر.

٤- ﴿ولا تكونن من المشركين﴾ نەکەی لەگەڵ ئەوانە بی: کە هاوەڵیان بۆ خودا داناوە، نەچیە پێڕی موشریکەکانەوە بەفتارە دەچیو دەفەوتێی، چونکە کەسێك رازی بێ بەرێبازی ئەوان لەوانەو عەزابی ئەوانی بەردەکەوێ.

٥- ﴿ولا تدع مع الله إلهاً آخر لا إله إلا هو﴾ لەتەك خودادا هیچ کەسی تر بەخودا مەزانە، جگە لەخودا عیبادەت بۆ هیچ شتێکی تر مەکە، چونکە عیبادەت هەر بۆ خودا ئەنجام دەدرێ، جگە لەخودا نزاو پاڕانەوە ئاڕاستەی کەسی تر مەکە، هانا هەر بۆ خودا ببەو هەر ئەو بەخودا بزانە. خودایەتی هەر شیاوی ئەوە، پەرستراو هەر ئەوە، هەر ئەو خاوەنو پەروەردگاری بوونەوەرە: وەکوو دەفەرموێ: ﴿رب المشرق والمغرب لا إله إلا هو فاتخذه وكيلا﴾(المزمل:٩).

ئەم پێنج فەرمانە هەر چەندە ئاڕاستەی پێغەمبەر ﷺ کراون، وەلێ هەموو کەس دەگرێتەوەو ئەوان مەبەستن، ئاڕاستە کردنیان بۆ پێغەمبەر ﷺ بەمەبەستی رێزلێنان لەخۆیو گەیاندنی بەخەڵکە. (کوردی وتەنی: بوکێ لەگەڵ تۆمەو خەسوو گوێت لێ بێ).

ئەمجار پەروەردگار بـەیانی صیفەتـە تایبەتییـەکانی خـۆی دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿كل شيء هالك إلا وجهه﴾ هەرچی لەبوونەوەردا هەیە هەمووی دەفـەوتێ جگـە لەزاتی پەروەردگار، ئەو هەر بووەو هـەر دەمێنـێ! مـەخلووقات دەمرێنـێو خـۆی نامرێ، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال والإكرام﴾(الرحمن:٢٦-٢٧).

﴿له الحكم﴾ خاوەنیەتیو فرمانڕەواییو بڕیاردان لەبوونەوەردا هەر بۆ خودایە، هەر ئەو بڕیاری دێتە جێو هەڵوەشانەوەی نیە.

﴿وإليه ترجعون﴾ سەرەنجام گەڕانەوەی هـەموو مـەخلووقات بـۆ لای خودایـە، هـەموویان زینـدو دەکرێنـەوەو دەچنـەوە بـەربارەگای زاتـی پـاکیو بـەگوێرەی کردەوەکانیان سزاو پاداشیان دەداتەوە. چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە.

بسم الله الرحمن الرحيم

سورة (العنكبوت)

بەناوی خودای گەورەو میهرەبان

سورەتی (العنكبوت)

سورەتی عەنکەبووت مەککی‌یە واتە: لەمەککە نازڵ بووە، هەندێ ریوایات ئەوە دەگەیەنن: کە یانزە ئایەتی سەرەتای سورەتەکە مەدەنین، چونکە باسی جیهادو باسی مونافیق دەکەن، وەلێ رای صەحیح‌و دروست ئەوەیە: کە سەر لەبەر سورەتەکە هەمووی مەککی‌یە. لەسەرەتاوە بۆ کۆتایی هەموو ئایەتەکانی پێکەوە گونجاوو یەك نەسەقیان هەیە.

ناوەرۆکی سورەتەکەش وەکوو هەموو سورەتە مەککییەکانی تر جەخت لەسەر بنەمای عەقیدە دەکەنەوە، تاك‌و تەنهایی خودا دەچەسپێنن، باسی پێغەمبەرایەتی‌و زیندوبوونەوەو حیساب‌و لێکۆڵینەوەو پاداش‌و سزا دەکەن، باسی بەهێز کردن‌و چەسپاندنی ئیمان لەدڵ‌و دەروونەکاندا دەکەن، بەتایبەتی لەکاتی بەڵاو نارەحەتی‌دا. سەرەتا بەباسی تاقیکردنەوەی ئادەمیزاد دەست پێ دەکاو کۆتاییشی بەباسی سەرفرازی‌و هیدایەت وەرگرتنی تێکۆشەرانی رێبازی پەروەردگار دێ‌و ئەوە دەچەسپێنێ: کە ئەوانەی جیهاد لەگەڵ نەفسی خۆیان دەکەن باشترین رێبازی خوداپەسند دەگرنە بەرو خودا یارمەتییان دەداو سەرکەوتوو دەبن!

پەیوەندی ئەم سورەتە بەسورەتی پێشەوە، لەچەند رویەکەوەیە: کە هەموویان لەچوارچێوەی کێ برکێی نێوان حەق‌و بەتاڵ‌و ئاکام‌و کاریگەری صەبرو خۆڕاگریی لەسەر ئیمان‌و ئاکامی بێ ئیمانی‌دا خۆیان دەنوێنن. لەسورەتی (القصص)دا پەروەردگار باسی لوتبەرزی‌و جەبەروتی فیرعەون‌و تەفرەقە پێکردنی

جەماوەرەکەی‌و چەوسانەوەی نەتەوەی ئیسرائیلی کرد: کە نێرینەکانی سەردەبڕین‌و مێینەکانی دەهێشتەوە، سەرەنجامیش رزگاربوونی موساو گەلەکەی‌و فەوتانی فیرعەون‌و دارودەستەکەی بوو!

لەم سورەتەشدا پەروەردگار چیرۆکی موسوڵمانەکانی مەککەمان بۆ دەگێڕێتەوە، ئەوانەی ملهوڕە قوڕەیشییەکان تووشی دەردی سەری‌و تەعزیب‌و تەنگ‌و چەڵەمەیان کردن، فشاری زۆریان بۆ هێنان بۆ ئەوەی لەموسوڵمان بوون ژێوانیان بکەنەوە، تەنانەت چەوسانەوەی قوڕەیشییە ملهوڕەکان بۆ هەندێ لەهاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ چی وای کەمتر نەبوو لەچەوسانەوەی فیرعەون بۆ نەتەوەی ئیسرائیل. بەم پێکەوە بەستنەی نێوان چەوساندنەوەی بەنوئیسرائیلی‌یەکان لەلایەن فیرعەونەوەو چەوساندنەوەی هاوەڵانی پێغەمبەر لەلایەن قوڕەیشییەکانەوە، پەروەردگار موسوڵمانانی سەردەمی مەککی هەڵدەنێ بۆ خۆڕاگری‌و پشوو درێژیی، تەسەللا هاتنەوەیان بەو نارەحەتی‌یەی شوێنکەوتوانی موسا چەشتوویانە. هەروا باسی رزگابوونی حەزرەتی نوح‌و هاوەڵانی لەکەشتی‌یەکەداو خنکاندنی نەتەوە ستەمکارەکەی: کە بەدرۆیان خستەوەو بڕوایان پێ نەکرد.

هەروەها لەنێوان ئەم سورەتەو سورەتی پێشوودا دەربارەی کۆچی پێغەمبەرو موسوڵمانان لێکچوونێکی بەرچاو هەیە. ئەوەتا لەکۆتایی سورەتی (القصص)دا ئاماژە بۆ کۆچی پێغەمبەر ﷺ کراوەو دەفەرموێ: ﴿ان الذي فرض عليك القرآن لرادك إلى معاد﴾ لەکۆتایی ئەم سورەتەشدا ئاماژە بۆ کۆچی موسوڵمانان کراوە دەفەرموێ: ﴿ياعبادي الذين آمنوا ان أرضي واسعة فأياي فاعبدون﴾ (ئایەتی:٥٦)

هەروەها لەنێوان هەردوو سورەتەکاندا پەیوەندییەکی ئاشکرا هەیە لەبارەی ئاکام‌و مەبەستەوە لەسورەتی (القصص)دا ئاماژە کراوە بەسەرەنجامی باش‌و پەسند بۆ خودا پەرست‌و خاوەن رەوشتە بەرزو جوانەکان ئەوانەی لوتبەرزی ناکەن‌و ئاشوبگێڕ نین وەکوو فەرمووی: ﴿تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لايريدون علواً في الأرض ولافساداً والعاقبة للمتقين﴾(القصص:٨٣)

لـەم سـورەتەشدا سـەرەنجامی بـاش‌و بەختـەوەریی بـۆ موسـوڵمانە کردارپەسندەکان دەچەسپێنێ‌و دەفەرموێ: ﴿والذين آمنوا و عملوا الصالحات لنبوئنهم من الجنة غرفاً تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها، نعم أجر العاملين﴾(العنكبوت:٥٨).

ئەم سورەتە پیرۆزە بەشێوەی گشتی ئەم سەرەباسانەی لەخۆ گرتووە:

١- بەتاقیکردنەوەی موسوڵمانان بۆ ئەوەی راستی بیرو باوەڕیان دەربکەوێ.

٢- جیهادو تێکۆشان سودی بـۆ تێکۆشـەرەکە هەیـە، ئـەگینا خـودا چ پێویستییەکی بەو تێکۆشانە نیە.

٣- چاکە خراپە دەشواتەوە.

٤- فەرمان بەئادەمیزاد: کە چاکەکار بێ لەگەڵ باوك‌و دایکی.

٥- دووڕوو ناتوانێ لەپێناو ئاینی خودادا تەحەممولی ئەزیەت بکا.

٦- چیرۆك‌و بەسەرهاتی هەندێ لەپێغەمبەران.

٧- دەمکوتکردنی موشریکەکان.

٨- بۆڕدانی خاوەن نامەکان‌و نەهی کردن لەجیدال لەگەڵ کردنیان بەشێوەی توندوتیژ.

٩- سـەلماندنی پێغەمبەرایـەتی حـەزرەتی موحەممـەد ﷺ بـەهۆی راسـتی موعجیزەکەیەوە.

١٠- باسی هەندێ شوبهەو گومانی موشریکەکان دەربارەی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد ﷺ.

١١- پەلە کردنی کافرەکان لەهاتنی عەزاب بۆیان.

١٢- فەرمانکردن بەموسوڵمانان کە لەهەر شوێنێك نەیانتوانی کاری ئاینی خۆیان بەرێك‌و پێکی ئەنجام بدەن بافیرار بەئاینەکەیانەوە بکەن‌و بچنە شوێنێکی تر: کە بتوانن کاروباری ئایینی خۆیان ئەنجام بدەن.

١٣- سەرەنجامو سەرفرازیی بۆ ئەوانەیە، وێڕای هەبوونی بیروباوەڕی راستیان کردەوەی باشیش ئەنجام دەدەن.

١٤- موشریکەکان دان بەوەدا دەنێن: کە بەدیهێنەری بوونەوەرو رزقو رۆژیدەر خودای مەزنە.

١٥- منەتکردنی پەروەردگار بەسەر دانیشتوانی مەککەدا بەوە کە لەحەرەمدا جێنشینی کردونو ئەمنو ئاسایشی بۆ فەراهەم هێناون. کەچی ئەوان کوفرانی نیعمەتی خودا دەکەنو هاوالّ بۆ خودا دادەنێن، پێغەمبەری خودا بەدرۆ دەخەنەوە.

١٦- بەیانکردنی پاداشی ئەوانەی خۆڕاگرو پشوو درێژن لەبەرامبەر تەنگو چەڵەمەدا.

بەتاقیکردنەوەی ئادەمیزادو پاداشەکەیان

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ أَحَسِبَ ٱلنَّاسُ أَن يُتْرَكُوٓاْ أَن يَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا وَهُمْ لَا
يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَلَيَعْلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ
صَدَقُواْ وَلَيَعْلَمَنَّ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ يَعْمَلُونَ
ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَسْبِقُونَا ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَن كَانَ يَرْجُواْ
لِقَآءَ ٱللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ لَءَاتٍ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَن
جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفْسِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦﴾
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ ٱلَّذِى كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

ریوایەت کراوە دەڵێن: ئەم ئایەتانە دەربارەی کۆمەڵێك لەهاوەڵان نازڵ بوون: کە لەبەردەم ئەزیەتدانو فشار بۆ هێنانی کافرەکان جەزەعو فەزەعیان بووەو وەکوو پێویست خۆراگر نەبوون!

ریوایەتێك هەیە دەڵێ: دەربارەی عەمماری کوڕی یاسر نازڵ بووە: کە لەپێناو ئایینی خودادا زۆر ئەزیەتی دراوە.

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنو جەریرو ئیبنولمونذیر لە(الشعبي)یەوە ریوایەت دەکەن: کە دەربارەی ئایەتی ﴿أَحَسِبَ الناس... الآيـة﴾ وتوویەتی: ئەم ئایەتە دەربارەی کەسانێك کە لەمەککە بوونو موسوڵمان بوون، ئەو کاتە پێغەمبەرو هاوەڵانی لەمەدینە بوون، جا هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لەمەدینەوە هەواڵیان بۆ ناردن: کە ئیمانهێنانتان لێ وەرناگیرێ هەتا کۆچ نەکەن بۆ مەدینە، ئەوانیش بەرەو مەدینە کەوتنە رێ موشریکەکان شوێنیان کەوتنو گێڕایاننەوە، ئیتر ئەم ئایەتە دەربارەیان نازڵ بوو، دووبارە هاوەڵان لەمەدینەوە خەبەریان بۆ ناردن: کە دەربارەتان ئایەت نازڵ بووەو (واو وا دەفەرموێ) ئەمجار ئەوانیش بڕیاریان دا کۆچ بکەن، ئەگەر کافرەکان شوێنیان کەوتن شەڕیان لەگەڵ بکەن، لەسەر بڕیاری خۆیان لەمەککە دەرچوون بەرەو مەدینە، قورەیشییەکان پێیان زانیو شوێنیان کەوتن، ئەوانیش بەگژیاندا چوونەوەو شەڕیان لەگەڵ کردن، هەیانبوو شەهید بوو، هەیانبوو رزگاری بوو. ئیتر پەروەردگار دەربارەیان ئایەتی **﴿ثم ان ربك للذين هاجروا من بعد مافتنوا ثم جاهَدُوا وصَبَروا ان ربَّكَ من بعدها لغفور رَّحيم﴾**(النحل: ١١٠)نازڵ بوو!!

هەر ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردوە دەڵێ: ئایەتی ﴿الٓمٓ: أحسب الناس... الآية﴾ دەربارەی کەسانێکی مەککەیی نازڵ بووە: کە لەمەککە دەرچوونو ویستیان بۆ مەدینە کۆچ بکەن، موشریکەکان رێیان پێ گرتنو گەڕانەوە، هاوەڵانیان لەمەدینەوە بۆیان نوسین کە دەربارەتان ئایەت نازڵ بووەو (واو وا دەڵێ) ئەمجار کۆچیان کردو لەرێگا لەگەڵ قورەیشییەکان تووشی شەڕ بوون، ئەوی کوژرا کوژرا، ئەوی رزگاری بوو، رزگاری بوو، ئیتر دەربارەیان ئایەتی ﴿والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا وان الله لمع المحسنين﴾ نازڵ بوو.

موقاتیل دەفەرموێ: ئەم ئایەتانە دەربارەی (میهجەع): کە بەندەی ئیمامی عومەر بووە نازڵ بووە، ئەم زاتە یەکەم کەس بوو لەشەڕی بەدردا شەهید کرا، عامیری کوڕی (الحضرمي) تیرێکی پێوەناو شەهیدی کرد، ئەو رۆژە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (سيد الشهداء مهجع، وهو أول من يدعى إلى باب الجنة من هذه الأمة) باوکو

دایکی زۆریان پەرۆش بوو جەزەعو فەزەعیان زۆر بۆ کرد ئیتر ئایەتی ﴿ألم: أحسب الناس أن يتركوا... ألآية﴾ نازڵ بوو.

بەهەر حاڵ ئەسبابی نزولەکە هەر کامێکیان بێ (عیبرەت بەعومومی لەفظەو بەخصوصی سەبەب نیە.) ئایەتەکان حەقیقەتو راستی ئیمانیان لەخۆ گرتووە، شێوەی بەتاقیکردنەوەی پەروەردگارو داب نەرێتی دەربارەی خاوەن باوەڕان رون دەکەنەوە. سەرەنجامی موسوڵمانو کافرودوڕووەکان دیاری دەکەنو دەفەرموێ: ﴿ألم﴾ لەخوێندنەوەدا دەبێ ئەم جۆرە وشانەی لەسەرەتای سورەتەکانی قورئاندان بەپچڕپچڕی بخوێندرێنەوە (ألف، لام، میم) وەکوو لەسەرتای سورەتی (البقرة)دا ئاماژەمان پێ کرد، چەند مانایەکیان بۆ دیاری کراوە، بەڵام ئەو مانایەی لای موفەسسیرەکان پەسەندەو زیاتر بەدڵا دەچێ ئەوەیە: کە پەروەردگار بەم پیتە پچڕ پچڕانە تەحەددای عەرەبو ناعەرەبی کردوەو ئاماژەی بۆ ئەوە کردوە: کە قورئان لەم جۆرە پیتانە پێك هاتووە، ئەم جۆرە پیتانەش لەبەر دەستی هەموو کەس دان، دە ئەگەر راست دەکەن ئەم قورئانە کەلامی ئادەمیزادە، ئێوەش لەو پیتانە کەلامێکی ئاوەها بخەنە ڕو، (ئەوە عەرزو ئەوە گەز).

وەلێ نەئەوانو نەغەیری ئەوان لەعەرەبو لەناعەرەب، کەس ناتوانێ کەلامێکی ئاوەها دابنێ، چونکە ئەوە شاکاری پەروەردگارەو زادەی مێشکی ئادەمیزاد نیە.

تێبینییەکی تریش هەیە پێویستە ئاماژەی پێ بکرێو بگوترێ: ئەویش ئەوەیە: هەر سورەتێکی قورئان بەم جۆرە پیتە پچڕ پچڕانە دەستی پێ کرابێ، باسو خواسێکی قورئانی لەخۆگرتووە، جا یا یەکسەر دوا بەدوای پیتەکان دەست دەکا بەباسی قورئان، یان لەناوەندی سورەتەکەدا، وەکوو لەم سورەتەدا بەرچاو دەکەوێ: کە دەفەرموێ: ﴿أتل ما أحي إليك من الكتاب...﴾ یان دەفەرموێ: ﴿وكذلك أنزلنا إليك الكتاب...﴾ یان دەفەرموێ: ﴿وما كنت تتلو من قبله من كتاب ولا تخطه بيمينك﴾ یان ﴿أولم يكفهم إنا أنزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم﴾ ئەمجار دوای دەست پێکردنو چوونە ناو جیهانی سورەتەکەوە، دەست دەکا بەباسی

بیرو باوەڕو ئەو تاقیکردنەوەو ئەزموونانەی موسوڵمانانی پێدا تێپەڕ دەکەن‌و ڕوبەڕویان دەبنەوە، بۆ چەسپاندنی بیرو باوەڕو جودا کردنەوەو دەست نیشانکردنی ڕاستگۆیان‌و دووڕووان بەهۆی ئەو تاقیکردنەوەو لەبۆتە دانەی بەسەریان دێ: دەفەرموێ: ﴿أحسب الناس أن يتركوا أن يقولوا: آمنا وهم لايفتنون﴾ ئایا ئەو خەڵکە پێیان وایە، وازیان لێ دەهێندرێ‌و تووشی تاقیکردنەوەو لەبۆتەدان نابن؟ هەر بەوەندە کە بەزوبان دەڵێن: ئێمە ئیمانمان هێناوەو بڕوامان هەیە ئیتر وازیان لێ دەهێندرێ‌و ئەرکی جیهادو تێکۆشان‌و کۆچکردن‌و بەربەرەکانی شەهەوات‌و ئارەزویان ناخرێتە سەر شان؟ پێیان وایە ئەرکی ئەنجامدانی طاعەت‌و خوداپەرستی‌و فەرائیضە مالی‌و بەدەنییەکانیان ناخرێتە سەر شان؟ تووشی کارەساتی مالی‌و جەستەیی‌و لەدەستدانی خۆشەویست‌و ماڵ‌و سامان‌و کەمبوونەوەیان نابن؟

بێگومان بیرو باوەڕ هەر ئەوە نیە کابرا بەڕواڵەت بڵێ من موسوڵمانم‌و بەس! بەڵکوو بیرو باوەڕ حەقیقەتێکە ئەرك‌و ناڕەحەتی تایبەتی خۆی هەیە، ئەمانەتێکە هەر کەسێ لەئەستۆی گرت ئەرك‌و ماندوبوونی خۆی هەیە، جیهادو تێکۆشانێکە پێویستی بەصەبرو خۆراگریی هەیە، هەر ئەوەندە کیفایەت نیە بەدەم بڵێن: ئیمانمان هێناوەو بەعەمەلی‌و لەمەیدانی واقیعدا نەیچەسپێنن: کە ڕاست دەکەن لەئیمانەکەیاندا یان نا!!. دەبێ لەکەوو بێژنگ بدرێن‌و بکەونە ناو تاقیکردنەوەو لەبۆتەدان دەربچن، وەکوو چۆن ئاڵتون دەخرێتە سەر ئاگرو لەبۆتە دەدرێ؛ بۆ ئەوەی لەچڵك‌و مەوادە مەغشوشەکان جیا بکرێتەوە. ئادەمیزادە موسوڵمانەکانیش تووشی دەردو مەینەتی دەبن، بۆ ئەوەی دەربکەوێ کێ موسوڵمانی ساغ‌و خاوەن باوەڕی پتەوەو کێ موونافیق‌و ساختەچییە.

سەرەتا ئایەتەکە بەهەمزەی ئیستفهام دەست پێ دەکا، ئیستیفهامەکەش بۆ ئینکارە. ئەوە دەگەیەنێ: کە دەبێ موسوڵمانان تووشی دەردو چەرمەسەریی ببن‌و کارەساتی ناخۆش‌و دڵتەزێنیان لێ ڕوبداو دەربکەوێ بۆ خۆیان‌و غەیری خۆیان تا چ ئاستێك پابەندی بیرو باوەڕەکەیانن! چونکە بەڵاو موصیبەت پێوەری بیرو باوەڕن.

لەفەرمودەی صەحیحدا هـاتووە: پیغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: (أشد الناس بلاء الأنبياء، ثم الصالحون، ثم الأمثل فالأمثل، يبتلى الرجل على حسب دينه، فان كان في دينه صلابة، زيدله في البلاء) قورسترین بەڵاو ناخۆشی تووشـی پیغەمبـەران دەبیّ، پاشـان پیاوچاکان، ئەمجار پلە پلە هەتا بیرو باوەری لاواز تـر بـیّ، بـەڵای سـوکتری تـووش دەبیّ، ئادەمیزاد بەگویرەی بەهیزیو بێ هیزی ئیمانی بەڵای بەسەر دین. هەتا بیرو باوەڕی پتەو تر بیّ، بەڵای قورستری تووش دەبن!!

وینەی ئەم ئایەتە ئایەتیکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿أم حسبتم ان تدخلوا الجنة، ولما يعلم الله الذين جاهدوا منكم ويعلم الصابرين﴾(آلعمران:١٤٢) یـان دەفـەرموێ: ﴿أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ولما يأتكم مثل الذين خلوا من قبلكم مستهم البأساء والضراء وزلزلوا حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله؟ الا ان نصر الله قريب﴾(البقرة:٢١٤).

لەوەپیش لەباسی ئەسبابی نزولی ئایەتەکاندا ئاماژەمان بـەوە کـرد: کـە ئـەم ئایەتە دەربارەی هەندێ کەس نازڵ بووە: کە تازە لەمەککـەدا موسـوڵمان بوبـوونو قورەیشییەکان لەسەر بیرو بـاوەری ئیسـلامی جۆرەهـا ئـازارو ئەشـکەنجەیان دەدان عـەمماری کوڕی یاسرو دایکی عەممار کە ناوی (سمية) بوو. باوکی عەممار: کـە نـاوی (یاسر) بوو هەروەها عـەییاشی کوڕی ئەبی رەبیعە وەلیدی کوڕی وەلیدو سەلەمەی کوڕی هیشام نموونەی هەرەزەقو بەرچاوی ئەم ئازار دراوانە بوون.

بیگومـان خودا پیش بەتاقیکردنەوەکـە حەقیقـەتی دڵو دەروونـەکان دەزانـیّو ئاگای لـیّیەتی: وەلـیّ تاقیکردنەوەو لەبۆتەدانەکە بـۆ ئەوەیـە: ئـەوەی لـەزانیاریی خـودادا هەیـە، لەعالـەمی واقیـعو مەکشـووفدا دەربکـەوێ: ئـەوەی لــەزانیاریی ئـادەمیزاد نهێنیـیە بکەوێتـە ڕو، بـۆ ئـەوەی ئادەمیزادەکـان لەسـەر هەڵویسـتو کردەوەکانیان حیسابو لیکۆڵینەوەیان لەگەڵ بکریّ، نەك لەسەر ئەوەی: کـە خـودا دەربارەیان پێش وەخـت ئاگـای لـیّیەتی. ئەمـەش لەلایەکـەوە فـەضلو گـەورەیی خودایە بەسـەر بەندەکانـەوە، لەلایـەکی تـرەوە عەداڵەتکاریییـەو لەسەرێکیشـەوە پەروەردە کردنی ئادەمیزادەکانە. کەس سزای نادرێتەوەو پاداش وەرنـاگریّ مەگـەر

بەوەی لەکارو هەڵوێستی ئاشکرا بووەو بەکردەوە چەسپاندویەتی. ئەگینا هیچ کەس وەکوو خودا حەقیقەتی دڵو دەروونەکان نازانێ.

وا دیارە دووچاربوونی ئادەمیزاد بەبەڵاو کارەساتەوە دیاردەیەکی هەمیشەییو بەردەوامە لەناو ئۆمەتی پێغەمبەردا. هەتا ئیسلام لەوجووددا هەبێو حەقو بەتاڵ لەصیراعو کێ برکێدا بن، ئەزیەتدانو چەوساندنەوەی موسوڵمانان بەردەوامە. هەتا بیرو باوەڕی راستەقینەی ئیسلامی روبەڕوی رەشەبای ئیلحاد کوفرو عەلمانیو گروپە چەپ رەوو شۆشیالو مادەپەرستو ملهوڕپەرستەکان بوەستێو بەربەرەکانییان بکا، هەتا قورئانی پیرۆز پێناسەی موسوڵمانان بێو پارێزگاری هەبوونیان بکاو لەباوەشی بگرنو بیخوێننو بیانهەژێنێ، ئەزیەتدانی خوداپەرستان لەلایەن کۆمەڵانی کوفرو ئیلحادەوە بەردەوام دەبێ. بەڵام لەهەمان کاتدا هەرگیزاو هەرگیز کۆمەڵی کوفر ناتوانن دەنگی ئیسلام کپ بکەنەوە، چەندێك ئەسالیبی چەوساندنەوەیان بەهێزو کاریگەرو چڕو پڕ بێ، موسوڵمانان لەسەر هەڵوێستی خۆیان سوورتر دەبنو لەگرتووخانەو زەبرو زەنگی دوژمنانیان پتەوتر دەبن، چونکە داینەمۆی بیرو باوەڕیان قورئانی پیرۆزە، پەیڕەوو پڕۆگرامیان کەلامی خودایە، رابەریان پێغەمبەرە ﷺ بەکردەوە رێگای بۆ شکاندون.

هەر لەو رۆژەوە حەقو بەتاڵ کێ برکێیانەو رو بەڕووی یەکدی بوونەوە لەبۆتەدانو ئەزیەتدانی موسوڵمانان لەگۆڕێیەو هەر بەردەوامیش دەبێ. بۆیە پەروەردگار بۆتەسەللا دانەوەی موسوڵمانانو بەرچاو رونییان دەفەرموێ: ﴿**ولقد فتنا الذين من قبلهم**﴾ واتە: سوێند بێ ئێمە خوداپەرستانی رابوردومان بەجۆرەها ئازارو ئەشکەنجە بەتاقی کردونەوە، بەڵکوو پێغەمبەرانی پێشوومان بەجۆرەها تاڵیو سوێری لەبۆتە داونو خستومانە ناو تاقیکردنەوەی سەختو دژوارەوە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وكأين من نبي قاتل معه ربيون كثير فما وهنوا لما اصابهم في سبيل الله، وماضعفوا وما استكانوا والله يحب الصابرين**﴾ (آل‌عمران:١٤٦).

هەڵبەتە وەكوو وتمان خودا پێش بەتاقیكردنەوەكە حەقیقەتی ناو دڵو دەرونەكان دەزانێ، وەلێ بەتاقیكردنەوەكە ئەوەی لەزانیاری خودادا ئاشكراو نمایانە، لەجیهانی واقیعیشدا ئاشكراو نمایانی دەكا. كەوابێ ﴿فليعلمن الله الذين صدقوا﴾ پەروەردگار ئەوانەی راستگۆن لەئیدیعای ئیمانداریياندا دەیانخاتە رو ئاشكرایان دەكا. ﴿وليعلمن الكاذبين﴾ هەروەها درۆزنەكانیش جیادەكاتەوەو پەردەیان لەسەر هەڵدەماڵێو ئاشكرای دەكا كێ راستگۆیە لەدعوای ئیمانداریداو كێ درۆزنە. هەر كەسەش بەگویرەی كردەوەكانی سزاو پاداش وەردەگرێتەوە.

ئەهلی سوننەتو (جەماعە) كۆرایان لەسەر ئەوە هەیە: كە خودای مەزن پیش وەخت زانیاریی تەواوی هەیە دەربارەی هەموو ئەو شتانەی بونو دەبنو نابنو چۆن دەبنو كەی دەبن. بۆیە ئیبنو عەبباس لەتەفسیری (الا لنعلم)ی قورئاندا دەفەرموی: ﴿الا لنري﴾ چونكە بینینو نیشاندان پەیوەند دەبێ بەشتی هەبووەوە هەر شتێك نەبێ (رؤیەت) تەعەلوقی پێوە نابەستێ، بەڵام عیلم لە(رؤیەت) گشتی ترە چونكە ئەو تەعەللوق دەبەستێ بەهەبوو نەبووەوە.

بێگومان لەبۆتەدانو بەتاقیكردنەوە زۆر شێوازو جۆری هەن، جاری وا دەبێ موسوڵمان راستەوخۆ لەلایەن بەتاڵخوازانەوە ئەزیەت دەدرێو كەسیش نیە پاڵپشتی بكاو هێزێكی دەست ناكەوێ روبەروی طوغیان ببێتەوە. ئەمە وێنەیەكی هەرەبەرچاوی فیتنەو لەبۆتەدانە. وەلێ ئەمە دیمەنی هەرە سامناكی فیتنەیی نیە. بەڵكوو بەتاقیكردنەوە زۆرو هەمەجۆرن.

فیتنەییماڵو منداڵو كەسو كارو خێزانو دۆستو ناسیاو.

فیتنەیی رۆتیكردنو دەستەبەر بوونی دونیا بۆ بەتاڵخوازانو بەرواڵەت سەركەوتنیان لەژیاندا. دونیا بۆیان پێدەكەنێو جەماوەر چەپڵە رێزاینان بۆ دەكەن. قارەمانیەتیو شكۆمەندییان پاڵ دەدەن، سەروەریو بەهرەمەندیيان بۆ دەست نیشان دەكەن. دەیانبەنەوە سەر رشتەو نژادی بنەماڵەی دیارو وەجاخزادە. لەهەمان كاتدا كاكی موسوڵمان هەرچەندە خۆی زۆر لەو دونیا خۆرە دونیا بۆ هاتووە بەشیاوتر دەزانێ، پاشگوێ خراوە.

فیتنەی نامۆیی‌و دووروویی لەکۆمەڵگا بەهۆی عەقیدەو هەڵوێستی ئاین پەروەرییەوە. فیتنەیەکی تر: کە ئەمڕۆ باوو لەرووە ئەویش فیتنەیی ئەوەیە: موسوڵمان دەبینێ چەندان حکومەت‌و فەرمانڕەوا تا بینەقاقایان لەگومڕایی‌و ڕەوشتی ناشیرین‌و پەستدا نقوم بوون، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دەبینین کۆمەڵگایەکیان پێکەوەناوە لەبواری ژیارو شارەستانیدا تابڵێی پێشکەوتوو سەرکەوتوون. تاکی ئەو کۆمەڵگایە ئەوپەری ژیانی خۆشی بۆ دروست بووەو بەوپەری هەستی مرۆڤ دۆستییەوە مامەڵەی رۆژانەی لەگەڵدا دەکرێ!!

فیتنەی گەورەو دژوارتر لەوانە فیتنەی نەفس‌و شەهوەتە، خۆویستی‌و حەز لەماڵ‌و سامان‌و هێزی دەسەلات‌و فرمانڕەواییە، هەر کەسێ بەمانا بەتاقیکرایەوەو دەرنەچوو هاوار بەماڵی.

هەڵبەتە پەروەردگار هەرگیز نایەوێ موسوڵمانان بەتاقیکردنەوەو لەبۆتەدان ئەزیەت بدا، مەبەستی ئەوە نیەو حاشا! وەلێ پەروەردەکردنیان بۆ هەڵگرتنی ئەمانەت‌و بەرپرسیاری پێویستی بەو لەبۆتەدانە هەیە. بەبێ ئەو تەربییەتە تایبەتییەو هەڵس‌و کەوت کردن لەگەڵ نارەحەتیەکاندا دەستەبەر نابێ. دەبێ موسوڵمان بەشێوەیەکی عەمەلی‌و واقیعی وای لێ بێ بتوانێ جڵەوی نەفس‌و ئارەزۆ بگرێتەوە، بەسەر شەهوەت‌و ئارەزۆبازییدا بالادەست بێ لەبەرامبەر ئێش‌و ئازارو مەینەتیدا خۆگربێ، بتمانەی تەواوی بەیارمەتی‌و کۆمەکی پەروەردگاری هەبێ، یەقینی وا بێ پاداش‌و ثەوابی لەسەر ئەو کارەسات‌و ناخۆشیانە دەست دەکەوێ. ئەو نەفس‌و دڵو دەروونانەی بەلاو کارەسات لەبۆتەیان دەدەن‌و غەم‌و پەژارە مشت‌و ماڵیان دەکەن لەچڵك‌و تەپ‌و تۆزی مادەو ڕەوشتە پەستەکان پاکیان دەکەنەوە، حەتمەن هێزە مەعنەوییە شاراوەکانیان وەخەبەر دین‌و دەکەونە خۆ. پەیوەندییان بەخوداوە بەهێز دەبێ‌و بتمانەیان بەوەدەبێ: کە یەکێ لەدوسەروەری (سەرکەوتن یان پاداش) یان بۆ دەستەبەر دەبێ. ئا ئەوانەن: کە لەئاکامدا ئالای خودا پەرستی‌و ئاوەدانکردنەوەی زەوی‌و ڕابەری مرۆڤایەتی دەگرنەدەست‌و دەبنە باشترین گەل‌و نەتەوەو فەرمان بەچاکەو نەهی لەخراپە دەکەن، چاکە خوازو

خێرخوازو مرۆڤ دۆستو خوداویست دەبن، بەختەوەریی دونیاو قیامەت مسۆگەر دەکەن.

ئەوانەی موسوڵمانانیش تووشی ئەزیەتو دەردی سەری دەکەن، خراپەکارو ستەمکارو بێ بڕواو مەبدەئن،ئەوانە هەرگیز لەچنگی غەزەبو قاری خودا رزگاریان نابێ، چەندێك باطلیان بەرواڵەت بالآبێو سەرکەوتن بەدەست بێنن، دەبێ لەئاکامدا بکەونە بەرقارو غەزەبی خودای خاوەن دەسەڵاتو تۆڵەستێن.

نموونەی تەعذیبدانی موسوڵمانان بەدەستی بێدینان پێش هاتنی ئیسلامو دوای ناردنی حەزرەتی موحەممەدو ئێستاشی لەگەڵدا بێ، چەوسانەوەی خوداپەرستان لەسەر دەستی ملهوڕو ستەمکاران لەکۆنو نوێدا دەریایەکی بێ بنەو لەنووسین نایە. کارێکی ئەستەمەو دەبێ (عەددادی) زانیاریی خودا کۆنتڕۆڵی بکاو یەکالآی بکاتەوە.

ئیمامی بوخاریو ئەبوداودو نەسائی لەخەبابی کوری ئەرەتەوە فەرمودەیەك ریوایەت دەکەن دەفەرموێ: شکایەتی وەزعو حاڵی خۆمان لای پێغەمبەر ﷺ کرد، لەو کاتە پێغەمبەر ﷺ لەسێبەری کابەدا عەباکەی خۆی کردبوە سەرینو راکشابوو: عەرزمان کرد بۆچی داوای یامەتیمان بۆ ناکەی؟ بۆ بۆمان ناپاڕێیەوە لەخودا ئەم نارەحەتیەمان لەسەر لابا؟ لەوەلآمدا فەرمووی: (قد كان من قبلكم يؤخذ الرجل فيحفر له في الأرض فيجعل فيها، فيجاء بالمنشار فيوضع على رأسه فيجعل نصفين، ويمشط بأمشاط الحديد لحمه وعظمه فما يصرفه ذلك عن دينه، والله ليتمن هذا الأمر حتى يسير الراكب من صنعاء إلى حضر موت لايخاف الا الله والذئب على غنمه، ولكنكم تستعجلون).

ئیبنو ماجە لەئەبو سەعیدی خودرییەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: چومە خزمەت پێغەمبەر ﷺ ناساغ بوو لەسەر لێفەکەی بەسەریەوە بوو دەستم لێ دا دەستم گەرمایی پێ گەیشت،عەرزم کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! دەردو تایەکەت چەند بەتەوژمە لەسەرت!! فەرمووی: ئێمە وەهاین بەلآو نەخۆشیمان بۆ دووچەندانە دەکرێتەوە، پاداشیشمان بۆ دوو چەندانەیە! وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! کێ لەئادەمیزادان لەهەموو کەس زیاتر بەلآی لەسەر توندو بەشیدەت دەبێ؟ فەرمووی:

پێغەمبەران، وتم، پاش ئەوان؟ فەرمووی: پاشان پیاوچاکان، هی وایان هەیە تووشی بەڵای هەژاریی دەبێ، تەنانەت جگە لەعەباکەی هیچی دەست ناکەوێ بیبڕێو بیدرێ بۆ پیویستی خۆی. هی وایان هەیە کەیف خۆش دەبێ بەبەڵا وەکوو چۆن بەخۆشی کەیف خۆش دەبێ.

بەکورتی ژیان گۆڕەپانی تیکۆشانو هەوڵدانو ماندوبونو جمو جوڵە. هەتا ئەرکو بەرپرسیاریەتی زۆرو گەورە بن لەڕێزو نرخی بەرپرسیارەکە زیاد دەبێ، کەوابێ تەکلیفو بەرپرسیاریەتی نیشانەی ریزلێنانو قەدرزانییە، رەمزی کەسایەتیو چەسپاندنی مرۆڤایەتییە، کەسێك هیچ ئەرکی لەئەستۆ نەبێو تەکلیفی لەسەر نەبێ بەمرۆڤ حلێب ناکرێ. ژیان بەبێ کارو کردەوەو تەکلیف بەژیان ناژمیردرێ. خۆشیو لەززەتی ژیان لەوەدایە ئادەمیزاد بۆ مەبەستێك کار بکاو هەدەفێکی هەبێ، ئەگینا دەکەوێتە ناو ژیانی بێ مەبەستو سەرگەردانییەوە. کەوابوو پێویستە سوپاسی خودا بکەین لەسەر ئەوەی: کە ئەرکی جۆراوجۆری خستۆتە ئەستۆمان. هەروەها پێویستە خاوەن صەبرو سوپاسگوزار بین لەسەر بەڵاو کارەسات!

﴿أم حسب الذين يعملون السيئات أن يسبقونا؟ ساء مايحكمون﴾ بەڵکوو ئایا ئەوانەی تاوان ئەنجام دەدەن پێیان وایە ئەوان لەچنگی قاری ئێمە قوتار دەبنو تۆڵەی ستەمکاریو تاوانباریان لێ ناستێنین؟ نا با وا نەزانن: ئەوان لەچنگی عەزابو سزای ئێمە رزگاریان نابێ، بەهەڵەچوون خراپ گومانێکە بۆیان پەیدا بووە، بریارێکی نابەجێو هەڵەیان داوە: کە وا دەزانن لەخودا یاخی دەبنو سەرپێچی فەرمانەکانی دەکەنو تۆڵەشیان لێ ناسەندرێ! ئەو بریارو بیرو بۆچوونەیان پێچەوانەی عەقڵو شەرعو دادە.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: مەبەستی ئایەتەکە (الولید)ی کوڕی (المغیرة)و ئەبو جەهلو (الأسود)و (العاص)ی کوڕی هیشامو شەیبەو عوتبەو وەلیدی کوڕی عوتبەو عوقبەی کوڕی ئەبو موعیطو حەنظلەی

کوری ئەبو سەفیانو (العاص)ی کوری (وائیل)ە.[(١)]

ئەمجار دوای راگەیاندنی ئەوە: کە هەر کەسێك ئەرکی سەرشانی خۆی بەجێ نەهێنێ سزا دەدرێ. ئەوە رون دەکاتەوە: کە هەر کەسێك خاوەن بیرو باوەڕی راستو پەسندبێو ئەرکی سەرشانی خۆی ئەنجام بداو کار بۆ ژیانی قیامەت بکا، خودا پاداشی باشی دەداتەوە؛ دەفەرموێ: ﴿من كان يرجو لقاء الله فان أجل الله لآت، وهو السميع العليم﴾ هەر کەسێ بەتەما خیرو فەڕو پاداش بێ لەخودا، چاوەڕوانی بەهەشت بێ لەژیانی قیامەتدا، وێڕای ئەوە کردەوەی چاك بکاو ئەرکی سەرشانی بەڕێكو پێکی ئەنجام بدا، ئەوە بێگومان خودا ئاواتەکەی بۆ دێنێتە جێو پاداشی کردەوەکانی بەتەواوی دەداتەوە، چونکە هاتنی قیامەتو زیندوبوونەوە، حەقیقەتەو گومان لەهاتنیدا نیە، خوداش شنەواو زانایە بەکردەوەی بەندەکانیو هیچی لێ گوم نابێ، زانایە بەهەموو بونەوەر ئاگاداری بیروباوەڕو کرداری بەندەکانیەتیو هەر کەسە بەگوێرەی کردەوەی پاداشی دەداتەوە مەبەست بە(أجل الله) پێدەچێ مەبەست مردن بێ. دەشگونجێ مەبەست هاتنی رۆژی قیامەت بێ.

جا ئەگە پەروەردگار بەتاقیکردنەوەو لەبۆتەدانی بۆ بڕیاردابنو لەسەری پێویست کردوبن: کە جیهاد بکەنو نەفسی خۆیان واڕام بکەن تەحەمولی مەشەقەتو نارەحەتی بکا، ئەوە سودو قازانجی بۆ خۆیانە، بۆ چاکبونو تەواو بوونی خۆیانە، بۆ ئەوەیە لەدونیاو قیامەتدا بەختەوەرییان بۆ دەستەبەر ببێ. ﴿ومن جاهد فإنما يجاهد لنفسه، ان الله لغني عن العالمين﴾ کەسێك جیهاد لەگەڵ نەفسی خۆی بکا، خۆی واڕام بکا خۆگرو پشوو درێژ بێ لەبەرامبەر کارەساتو ناخۆشیدا، فەرمانی خودا بەجێ بێنێو واز لەو شتانە بێنێ کە خودا نەهی لێ کردوە، بێگومان بەروبوومی ئەو جیهادو خۆگریو تێکۆشانەی بۆ خۆیەتی، بۆخۆی سودی لێ وەردەگرێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿من عمل صالحا فلنفسه﴾(فصلت:٤٦) یان دەفەرموێ: ﴿ان احسنتم احسنتم لأنفسكم﴾(الإسراء:٧).

---

(١) تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٣/٢٤٦ (٣٨٧٨).

جیهادو تێکۆشان، دڵو دەروونی تێکۆشەرەکە مشتو ماڵ دەکا، تەصەوراتو ئاسۆی بیروبۆچونی بەرز دەکاتەوە، لەچڵکی رژدیو بەخیلی پاکی دەکاتەوە، هێزە مەعنەوییەکانی ناوکیانی دەوروژێنێو ئامادەباشییان تێدا دەخولقێنێ، ئیتر رەوشتو بیرو بۆچوونی، کار لەکۆمەڵ دەکەنو سودی بۆ کۆمەڵیشی دەبێ!

ئەمجار پاداشی فەرمانبەرداران رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿والذين آمنوا وعملوا الصالحات لنكفرن عنهم سيآتهم ولنجزينهم أحسن الذي كانوا يعملون﴾ واتە: ئەوانەی ئیمانیان هێناوەو کردەوەی باش دەکەن، ئەوە بێگومان تاوانەکانیان دەسرینەوە، بەمەرجێ هاوەڵی بۆ خودا دانەنابێ، لەگوناهەکانی خۆش دەبین. هەروەها بەهۆی ئیمانەکەیو کردەوە باشەکانی تاوانەکانی دادەپۆشین، لەناو کردەوە باشەکانیشیدا بەپێی باشترین کردەوەی،پاداشی دەدەینەوە، بۆ نموونە ئەگەر کابرا پەنجا نویژی سوننەتی کرد بێ، کامیان لەهەموان زیاتر بەرێكو پێکی ئەنجامی دابێ، ئەوە دەکەین بەنموونەو هەموو نویژەکانی تری بەگوێرەی ئەو نوێژە باشو تەواوە بۆ حیساب دەکەین. ئەگەر بیست جار ماڵی خۆی بەخشیبێ بەداماوان کام جارەیان بەخشینەکەی لەهەموو جارەکان باشتر بووە بەپێی ئەو جارە پاداشی بۆ خیساب دەکەین!!

بەراستی ئەمە موژدەیەکی خۆشە، رەحمەتو فەرو بەرەکەتێکی فراوانە، ئەوە دەگەیەنێ: کە پەروەردگار بۆ پاداش دانەوە لەبیانوو دەگەڕێ، بەڵام بۆ سزادانو قار گرتن لەبەهانە ناگەڕێ! لەکاری چاکەو طاعات کەمیش بێ قبوولی دەکا، پاداش یەك بەدە تا یەك بەحەوت سەد دەداتەوە، بەڵام بۆ خراپە هەر بەئەندازەی خراپەکە سزای دەدا یان هەر لێی خۆش دەبێ!!

کەوابێ با موسوڵمانانی تێکۆشەر دڵخۆش بن بەوەی کە لای خودا بۆیان بریار دراوە، لەلێخۆشبوون لەتاوانو پاداشی باش لەسەر کردەوەی چاکە. باصەبر بگرن لەسەر ئەرکی جیهاد لەگەڵ دوژمنانو نەفسو ئارەزۆبازیی، خۆراگربن لەسەر بەڵاو دەردو مەینەتیو لەبۆتەدان، ئاسۆی رونو پاداشی باش چاوەرێیانەو خەنێ لەخۆیان.

<u>تێبینی:</u>

ئایەتی ﴿والذين آمنوا وعملوا الصالحات﴾ ئاماژە بەوە دەكا: كە كردەوە لەئیمان جوداوازە، چونكە عەطفی (عملوا) بۆ سەر (آمنوا) بەواو كراوەتەوە، عەطف بە(واو)یش نیشانەی جوداوازی نیوان (معطوف)و (معطوف عليه)یە. ئیمان بریتییە لەبڕوا بەخوداو بەپێغەمبەرانو فریشتەو نامە ئاسمانییەكانو هاتنی ڕۆژی قیامەتو زیندوبوونەوەو ئیمان بەقەزاو قەدەر بەخێرو شەڕییەوە.

كردەوەی باش بریتییە لەكردنی هەر شتێك خودا فەرمانی بەكردنی كردبێ. عەمەل كاتێ بەصاڵحو باش دەژمێردرێ: كە لەبەر خاتری خودا ئەنجام بدرێ. نیەتیش مەرجە دەبێ كابرا: كە كردەوە باشەكە ئەنجام دەدا مەبەستی خودابێو لەبەر خاتری خودا ئەنجامی بدا. عەمەلی صاڵح: كە لەئیمانەوە هەڵنەقوڵێ بەرزنابێتەوە. كەوابێ بێ بڕواكاری چاكیش بكا لەقیامەتدا سودی لێ نابینێ. ئیمانو عەمەلی صاڵح بەیەكەوە دەبنە هۆی بەختەوەریی ژیانی دونیاو قیامەت.

هەڵوێست و هەڵس و كەوت لەگەڵ باوك و دایكدا بەتاقیكردنەوەی موسوڵمانان و هەڕەشە لەكافرو دووڕووەكان

وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ

بِوَٰلِدَيْهِ حُسْنًاۖ وَإِن جَٰهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ

فَلَا تُطِعْهُمَآۚ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي ٱلصَّٰلِحِينَ

﴿٩﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ فَإِذَآ أُوذِيَ فِي ٱللَّهِ جَعَلَ
فِتۡنَةَ ٱلنَّاسِ كَعَذَابِ ٱللَّهِ وَلَئِن جَآءَ نَصۡرٞ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ
إِنَّا كُنَّا مَعَكُمۡۚ أَوَلَيۡسَ ٱللَّهُ بِأَعۡلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ ٱلۡعَٰلَمِينَ
إِنَّا كُنَّا مَعَكُمۡۚ أَوَلَيۡسَ ٱللَّهُ بِأَعۡلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ ٱلۡعَٰلَمِينَ
﴿١٠﴾ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ
﴿١١﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّبِعُواْ سَبِيلَنَا
وَلۡنَحۡمِلۡ خَطَٰيَٰكُمۡ وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنۡ خَطَٰيَٰهُم مِّن
شَيۡءٍۖ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحۡمِلُنَّ أَثۡقَالَهُمۡ وَأَثۡقَالٗا
مَّعَ أَثۡقَالِهِمۡۖ وَلَيُسۡـَٔلُنَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَمَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ
﴿١٣﴾

دەربارەی هۆی نازڵبوونی ئایەتی ﴿ووصينا الإنسان بوالديه... الآية﴾ تیرمیذی ریوایەتی کردوە دەڵێ: ئایەتەکە دەربارەی سەعدی کوڕی ئەبو وەققاص و دایکی نازڵ بووە: کە ناوی (حمنة)و کچی ئەبو سەفیان بوو.

سەعد لەدەستە موسوڵمانە سەرەتاییەکان بوو، بۆ دایکی زۆر باش بوو، گوێرایەڵی بوو، زۆری خزمەت دەکرد، کە سەعد موسوڵمان بوو ڕۆژێك دایکی پێی گوت: ئەم ئایینە چیە خوت پێوە گرتووە! سوێندم وا بێ لەو ئایینە ژێوان نەبیەوە

من نانو ئاو ناخۆم تا دەمرم؛ جا ئەم کاتە بۆ هەتا هەتایە ناوت دەزڕێو دەڵێن: ئەوە بکوژی دایکیەتی! ئیتر مانی لەخواردنو خواردنەوە گرتو شەوو ڕۆژێك هیچی نەخواردو نەخواردەوە، نەچوە ژێر سێبەر. زۆر نارەحەتو شەکەت بوو، ڕۆژی دوایی‌و شەوی دواییش هەر لەسەر مانگرتنەکەی بەردەوام بوو، ئیتر سەعد هات بۆ لای‌و وتی: دایکە! دڵنیابە ئەگەر سەد گیانت تێدابێ‌و یەك بەدوای یەکدا گیانەکانت دەربچن ئەمن واز لەئایینی خۆم ناهێنمو پاشگەز نابمەوە! جا تۆ کەیفی خۆتە دەخۆی ناخۆی (قیر بەقەرەسی). ئیتر: کە ناهومێد بوو دەستی کرد بەنان خواردنو ئاو خواردنەوەو ئایەتی ﴿ووصينا الإنسان بوالديه...﴾ نازڵ بوو.[1]

موجاهید دەڵێ: ئایەتی ﴿ومن الناس من يقول...الآية﴾ دەربارەی کۆمەڵێك ئادەمیزاد نازڵ بووە: کە بەزوبان (نەك بەدڵ) ئیمانیان هێنابوو، هەر کە تووشی بەڵاو ناخۆشی‌یەك دەبوون دەستیان دەکرد بەدەربڕینی نارەزایی‌و ئاخو ئۆف.

ضەححاك دەڵێ: ئەو ئایەتە دەربارەی کۆمەڵێك دووڕوو نازڵ بوو: کە لەمەککەدا بەرواڵەت ئیمانیان هێنابوو، هەر کە توشی ئەزیەتو ناخۆشی‌یەك دەبوون کافر دەبوونەوە.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: دەربارەی کۆمەڵێك موسوڵمان نازڵ بووە: کە موشریکەکان لەئایین زێوانیان کردنەوەو مورتەدبوونەوە. واتە دەرحەق بەوانە نازڵ بوو: کە ئایەتی ﴿ان الذين توفاهم الملائكة ظالمي انفسهم﴾(النساء:٩٧) دەربارەیان ئەوان نازڵ بووە.

هەندێکیش دەڵێن: ئایەتەکە دەربارەی (عیاش)ی کوڕی ئەبو ڕەبیعە نازڵ بووە، موسوڵمان بوو کۆچی کرد، دوایی توشی ئەزیەتو نارەحەتی بوو لەئایین زێوان بووەوە.

(١) تەفسیری مەراغی ج٢٠/١١٧.

پەیوەندی ئەم ئایەتانە بەهی پێشەوە لەم روەوەیە: کە پەروەردگار دوای ئەوەی ئەوەی بەیان کرد: کە کردەوەی باش تاوان دەشواتەوەو پاداشی چاکە دوچەندانەو چەند چەندانە دەداتەوە. بەشوێن ئەوەدا باسی چاکەکردن لەگەڵ باوكو دایكدا دەکا. ئەمجار ئەوە رون دەکاتەوە: کە هەر کەسێك وێرای ئیمانی راستەقینە کردەوەی باشیش ئەنجام بدا خودا دەیخاتە پێری پێغەمبەرانو صاڵحانەوە، ئەمجار باسی دووروەکان دەکاو پەردەیان لەسەر لادەبا، دوایی دێتە سەرباسی هەوڵو تێکۆشانی کافرەکان بۆ ئەوەی موسوڵمانان ژێوان بکەنەوە.

دەتوانین بڵێین: ئەم کۆمەڵە ئایەتانە لەسێ باسی سەرەکیدا دەخولێنەوە:

١- باسی یەکەم: پابەند بوونە بەخوداپەرستیو خودا بەیەکناسین باباوكو دایکیش نارازی بن، دەفەرموێ: ﴿ووصینا الإنسان بوالدیه حسنا، وان جاهداك لتشرك به مالیس لك بي علم، فلا تطعهما، إلي مرجعكم فأنبكم بما كنتم تعملون﴾ واتە: فەرمانمان بەئادەمیزاد کردوە: کە بەتەواویو رێكو پێکی چاکە لەگەڵ باوكو دایکیاندا بکەن، هەڵسو کەوتیان لەگەڵیاندا چاکەو پیاوەتی بێ، گوێرایەڵیان بن، دڵیان ئازار نەدەن. بەکردارو گوفتار شتێك نەکەن دڵیان گەرد بگرێ. چونکە باوكو دایك بەرواڵەت هۆکاری پەیدابوونی ئەون، وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وقضى ربك ألا تعبدوا إلا إياه وبالوالدين إحسانا، إما يبلغن عندك الكبر احدهما أو كلاهما فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولا كريما، واخفض لهما جناح الذل من الرحمة، وقل: رب ارحمهما كما ربياني صغيرا﴾(الإسراء:٢٣-٢٤).

ئەمجار وێرای ئەم ئامۆژگارییەی یەزدانو ئەم فەرمانە گشتییە بەکورو کچ: کە لەگەڵ باوكو دایکیاندا بەسۆزو چاکە کاربن پاساوی چاکەکانیان بدەنەوە، چونکە باوكو دایك بەئەرکو ماندوبوونو شەونخوونی پەروەردەیان کردونو تەمەنی عەزیزی خۆیانیان لەپێناودا براندونەوە، وێرای بەرچاو گرتنی ئەمانە هەموو، ئەگەر باوكو دایك بۆ خۆیان موشریك بونو ویستیان منداڵەکانیان لەئاییینی راستو خوداپەرستی لابدەن ئەوە نابێ بەگوێیان بکەنو بۆ رازی کردنی ئەوان خودا

لەخۆیان بڕەنجێنن، بۆیە پەروەردگار خیطابەکە ئاراستەی هەریەکێ لەکوڕو کچ دەکاو پێیان دەفەرموێ: ئەگەر دایكو باوکت داوایان لێ کردیو سوور بوون لەسەر ئەوەی هاوەڵ بۆ من دابنێیو بیرو باوەڕێك پەیڕەو بکەی: کە بێ بناغەو بۆشەو هیچ زانیارییەکت دەربارەی نیەو راستیو دروستی ئەو بیروباوەڕەت لا نەچەسپاوە، ئەوە بەگوێیان مەکە، چ جایی بیرو باوەڕێك کە لێت رونە بەتاڵە!

فەرموودەیەکی صەحیح هەیە ئیمام ئەحمەدو (الحاكم) لەعمیرانو لە(الحكم)ی کوری عەمری (الغفاري)یەوە ریوایەتیان کردوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی (لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق) گوێڕایەڵی بۆ هیچ مەخلووقێك نیە لەبواری لەخودا یاخی بووندا، نابێ بەقسەی هیچ کەس خودا لەخۆت بڕەنجێنێ.

گەڕانەوەتان بۆ لای منە، هەمووتان بەموسوڵمانو کافرتانەوە، بەئەوانەی گوێڕایەڵی باوكو دایکیان کردوەو ئەوانەی ئەزیەتیان داون، هەر هەمووتان رۆژی قیامەت دێنەوە بۆ لای منو بەگوێرەی هەڵوێستو کردەوەتان سزاو پاداشتان دەدەمەوە. چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە.

﴿والذين آمنوا وعملوا الصالحات لندخلنهم في الصالحين﴾ ئەوانەی ئیمانیان بەهەبوونی خوداو بەتاكو تەنهایی خودا هێناوەو شوێن پەیامی پێغەمبەر کەوتوونو ئەوەی خودا فەرمانی پێ کردون لەکردەوەی چاك، ئەنجامیان داوە، دڵو دەروونی خۆیان لەنەخۆشییە دەرونیەکان پاك کردۆتەوە، ئەرکی سەرشانیان بەرێكو پێکی جێ بەجێ کردوە، ئەوانە لەپیڕی (صالحين)دا حەشر دەکەینو لەگەڵ ئەواندا دەیانخەینە ناو بەهەشتەوە.

٢- باسی دووەم حاڵو وەزعی دووڕووەکان بەیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ومن الناس من يقول آمنا بالله، فإذا أوذي في الله جعل فتنة الناس كعذاب الله﴾ کۆمەڵێك هەن لەناو ئادەمیزاددا درۆزنو دووڕوون؛ ئەوانەی بەزوبان دەڵێن: ئێمە بڕوامان بەخودا هەیەو موسوڵمانین، پێمان وایە خودا تاكو تەنهایە، وەلێ لەراستیدا ئەوانە درۆ دەکەنو ئیمان نەچۆتە ناو دڵیانەوە، بەڵگە لەسەر ئەوەی: کە ئیمان لەدڵیاندا جێگیر نەبوە ئەوەیە: هەر کاتێ تووشی بەڵاو کارەساتێك بوون،

موشریکەکان لەسەر بیرو باوەڕ ئەزیەتیان دان، پێیان وایە: ئەوە تۆڵەو سزای خودایەو لەئیمان ژێوان دەبنەوە، ئەزیەتدانی کافرەکان بۆیان دەبێتە هۆی لادانیان لەئیمان، وەکوو چۆن عەزابی خودا دەبێتە هۆی لادانی موسوڵمانان لەکوفر، موسوڵمانی ساغ هەتا زیاتر لەبۆتە بدرێو بەڵاو موصیبەتی تووش بن زیاتر پابەند دەبێ بەئایینەوە. عەزابی ئادەمیزاد چاری هەیەو پارێزگاری لێ دەکرێ، بەڵام عەزابی خودا هەرگیز لێ قوتار بوونی نیەو کەس ناتوانێ خۆی لێ رزگار بکا، ئەزیەتدان لەئادەمیزادەوە دەبێتە هۆی پاداش و بەختەوەری قیامەت. عەزابی خودا عەزابی قیامەتیشی بەشوێندا دێ.

نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: **﴿ومن الناس من يعبد الله على حرف فان أصابه خير اطمأنّ به وان اصابته فتنة انقلب على وجهه﴾**(الحج:١١)

ئەمە ئاماژەیە بۆ ئەوە کە پاشگەزبوونەوە لەئیمان بۆ مونافیق ئاسانەو هەر لەگەڵ تینی بۆ هات خێرا پەشیمان دەبێتەوە، چونکە ئیمانەکە نەچۆتە ناو دڵو دەروونیەوە، بەڵکوو موسوڵمانیەتەکەی هەر بەدەم بووەو بۆ دونیا خواردن بووە، دونیا خواردنیش بەبەهانەی ئایینەوە لەتاوان تاوانترە.

ئەمجار باسی هەڵپەرستی دوڕووەکان دەکاو دەفەرموێ: **﴿ولئن جاء نصر من ربك ليقولن: انا معكم﴾** ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! ئەگەر لەخوداوە سەرکەوتنێك بەدەست بێنی، غەنیمەتو دەستکەوتێکت دەست کەوێ، ئەو دووڕووانە هێندە هەڵپەرستو بێ شەرمو حەیان دەڵێن: ئێمە لەگەڵتان بووینو یارمەتیمان داونو برای ئایینی ئێوەینو دژی دوژمنی ئێوە جەنگاوین. ئیتر خودا رەدیان دەداتەوەو دەفەرموێ: **﴿أو ليس الله بأعلم بما في صدور العالمين﴾** ئایا خودا زاناتر نیە لەهەموو کەس بەوەی کە لەناو دڵی ئادەمیزاداندا حەشاردراوە؟ ئایا خودا نازانێ دڵیان ئیمانی تێدایە یان دووڕوویی؟ با بەڕواڵەتیش خۆیان بەموسوڵمان دەربخەنو لافی ئیمانداریی لێ بدەن!! بەڵێ خودا زانایە بەهەموو شتێك، هیچ نهێنیو شاراوەیەکی لی نادیار نیە، دەزانێ کێ موسوڵمانی ساغو راستەو کێ دووڕوو درۆزنە!

﴿وليعلمنّ الله الذين آمنوا وليعلمنّ المنافقين﴾ دڵنیابن پەروەردگار ئادەمیزادەکان لەبۆتە دەداو بەخۆشیو ناخۆشی بەتاقییان دەکاتەوە، ئیتر لەئاکامی بەتاقیکردنەوەکەدا بۆ ئادەمیزادەکان خۆیان دەردەکەوێ کێیان لەهەمو بارودۆخێکدا خودا پەرستی حەقیقیو راستییەو کێ لەکاتی تەنگانەو ناخۆشیدا پاشگەز دەبێتەوە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ولنبلونكم حتى نعلم المجاهدين منكم والصابرين ونبلو أخباركم﴾(محمد:٢١) شەڕی ئوحود: کە لەراستیدا زللەیەکی میهرەبانی بوو لەموسوڵمانان درا، سەنگی مەکی بەتاقیکردنەوەو لەبۆتەدان بوو، دوا بەدوای شەڕەکە پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ما كان الله ليذر المؤمنين على ما أنتم عليه حتى يميز الخبيث من الطيب﴾(آل‌عمران:١٧٩).

٣- باسی سێیەم هەوڵو تەقەڵلای هەڵگێڕانەوەی موسوڵمانەکان لەلایەن کافرەکانەوە؛ دەفەرموێ: ﴿وقال الذين كفروا للذين آمنوا اتبعوا سبيلنا ولنحمل خطاياكم﴾ واتە: موشریکەکانی قورەیش بەموسوڵمانەکانیان دەگوت: وەرن لەئایینی خۆتان ژێوان ببنەوە، بگەڕێنەوە بۆ سەر ئایینی خۆمان، ئەگەر لەفەرزێکدا ئەو گەڕانەوەتان بەتاوان حیساب بکرێو حیسابو لێکۆڵینەوە هەبێ ئەوە لەئەستۆی ئێمەدابێو ئێمە تەحەممولی دەکەین.

بەراستی ئەم جۆرە هەوڵو تەقەڵلایانە دابو نەریتی گومرایانە لەهەموو چاخو سەردەمێکدا، بەم شێوە هەوڵی هەڵخەڵەتاندنو لەخشتە بردنی موسوڵمانان دەدەن، چەندەها کەس تووشی تاوان دەبێ بەقسەی هاوەڵێکی گومرای کە پێی دەڵێ: ئەتۆ ئەو تاوانە بکەو هۆیالی لەئەستۆی من، دەبێ چەند کەس رۆژانەو شەوانە تووشی تاوانی عەرەق خواردنەوە ببن بەهۆی ئۆبالّ کێشانی هاوەڵەکەیو لەخشتەبردنیەوە: کە پێی دەڵێ: برا تۆ ئەو پێکە بخۆرەوە ئۆبالّەکەی لەئەستۆی من!! بەراستی هاوەڵی خراپ دوژمنێکی سەرسەختو کاریگەرە، بۆیە ئەهلی عیرفانو راستالان ئەوەندەیان جەخت لەسەر خۆپاراستن لەهاوەڵی خراپ کردۆتەوەو هەمیشە لەئامۆژگارییەکاندا جەختیان لەسەر دوورکەوتنەوە لەبرادەری خراپ کردۆتەوە.

ئیتر پەروەردگار بەدرۆیان دەخاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وما هم بحاملين من خطاياهم من شيء، انهم لكاذبون﴾ ئەوانە تەحەمولی تاوانی ئەوان ناکەنو هیچ بارو قورسایی‌تاوان لەئەوان سوك ناکەن، ئەوانە درۆ دەکەن لەوەدا: کە دەڵێن: ئێمە تەحەمولی تاوانی ئێوە دەکەینو ئۆباڵی تاوانەکانتان لەئەستۆی ئێمەیە، چونکە کەس تاوانی کەسی بۆ هەڵناگیرێ! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ان تدع مثقلة إلى حملها لايحمل منه شيء ولو كان ذا قربى﴾(فاطر:١٨) یان دەفەرموێ: ﴿ولا يسئل حميم حميماً﴾(المعارج:١٠) یان دەفەرموێ: ﴿ولا تزر وازرة وزر اخرى﴾ (الأنعام:١٦٤).

واتە: کەس لەجیاتی کەس سزا نادرێو هەر کەسە لەتاوانی خۆی بەرپرسیارە، وەلێ گومڕاکەران وێڕای تۆڵەی تاوانی گومڕابوونی خۆیان تۆڵەی تاوانی گومڕاکردنی کەسانی دیکەشیان لێ دەسەندرێ. دەفەرموێ: ﴿وليحملن أثقالهم وأثقالاً مع أثقالهم﴾ واتە: بانگخوازانی کوفرو ئیلحاد رۆژی قیامەت تاوانی خۆیان، تاوانی ئەوانەی لەخشتەیان بردونو گومڕایان کردون دەخرێنە ئەستۆی بەبێ ئەوەی کە هیچ لەقورسایی کۆڵی شوێنکەوتوانیان سوك بکەن، چونکە لەراستی‌دا گومڕاکەران: کە تاوانی شوێنکەوتوانیان هەڵدەگرن، هەر بەتاوانی خۆیان حلێب دەکرێو ئەوەی ئەوان لێی بەرپرسیارن گومڕاکردنەکەیە، ئەوەش کردەوەی خۆیانە، وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وليحملوا أوزارهم كاملة يوم القيامة ومن أوزار الذين يضلونهم بغير علم﴾(النحل:٢٥).

ئیبنو ماجە لەسونەنەکەی‌دا فەرمودەیەك لەئەنەسی کوڕی مالیکەوە ریوایەت دەکا؛ دەفەرموێ: (کەسێك رەهنومایی کەسێك بکا بۆ کاری خێر، بەئەندازەی ئەو کەسەی خێر دەگاتێ کە کارەکەی پێ کردوە تا رۆژی قیامەت بەبێ ئەوەی لەخێری ئەو هیچ کەم بکا: کەسێك بانگەوازیی خەڵك بکا بۆ گومڕایی‌یەك: تاوانی هەموو ئەوانەی لەسەرە کە تا رۆژی قیامەت ئەو تاوانە دەکەن بەبێ ئەوەی هیچ لەتاوانی ئەوان کەم ببێتەوە).

هەروەها لەفەرموودەی صەحیحدا هاتووە دەفەرمویّ: (ما قتلت نفس ظلما الا كان على ابن آدم الأول كفل من دمها؛ لأنه أول من سن القتل) واتە: هەر ئادەمیزادیّك بەناحەق بكوژریّ بەشیّك لەتاوانی كوشتنەكە لەسەر كوڕی ئادەمە واتە: (قابیل): چونكە ئەو یەكەم كەس بوو كوشتنی داهیّنا.

هەروەها ئیمامی موسلیمو هی تریش لەئەبو هورەیرەوە فەرمودەیەكیان ریوایەت كردوە دەفەرمویّ: (من سن سنة سیئة فعلیه وزر من عمل بها. من غیر ان ینقص من وزره شيء) كەسیّك دابو نەریتیّكی خراپو ناپەسند دابهیّنیّ ئەوە تاوانی خۆیو تاوانی ئەوانەش: كە پەیرەوی ئەو داب نەریتە دەكەن لەئەستۆیدایە لەسەریان سزا دەدریّ.

﴿ولیسألن یوم القیامة عما كانوا یفترون﴾ لەوە بەو لاوە، لەرۆژی قیامەتدا پرسیاریان لیّ دەكریّ، واتە: پرسیاری سەرزەنشتو لۆمەو ریسوا كردنیان لیّ دەكریّ لەسەر ئەو درۆو دەلەسەیەی: كە لەدونیادا هەڵیان دەبەستو خەڵكیان پیّ گومرا دەكردو دەیانگوت: ئەوە قەیناكا ئەوە تاوان نیەو ئەوە ئەگەر تاوان بیّ هۆبالی بەئەستۆی ئیّمە!!

چیرۆكی حەزرەتی نوح لەگەڵ قەومەكەی

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ
إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ ٱلطُّوفَانُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٤﴾
فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ وَجَعَلْنَٰهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ
﴿١٥﴾

دوای رونکردنەوەی تەکلیفو بەرپرسیاریو جۆرەکانی، وادەو بەڵێن: بەموسوڵمانی رستاڵو خوداپەرست دەدا، هەرەشە لەکافرو دووڕووەکان دەکا بەسزای بەئێشی نەبڕاوە. ئەمجار چیرۆکی بەتەمەن ترین پێغەمبەرمان بۆ دەگێڕێتەوە: ئەویش حەزرەتی نووحە ﷺ نۆسەدو پەنجا ساڵ بانگەوازی گەلەکەی کرد بۆ ئیمان هێنانو خوداپەرستی، وەلێ کەمێکیان نەبێ ئیمانیان پێ نەهێنا. ئەمجار بەشوێن چیرۆکی (نوح)دا چیرۆكو سەرگورشتەی هەندێ پێغەمبەری ترمان بۆ دەگێڕێتەوە: کە بریتین: لەحەزرەتی ئیبراهیمو حەزرەتی لوطو هودو شوعەیبو صالح. لەچوارچێوەی ئەو چیرۆکانەدا سەرەنجامی ئەو گەلو نەتەوە بەدرۆخەرەوانەمان بۆ رون دەکاتەوە، تەسەللای پێغەمبەر ﷺ دەداتەوە، هەڵی دەنێ بۆ ئەوەی خۆڕاگرو پشوو درێژ بێ لەبەرامبەر هەڵوێستو فشارهێنانی قورەیشییەکان بۆ خۆیو هاوەڵانی. لەهەمان کاتدا جەخت لەسەر ئەو حەقیقەتە دەکاتەوە: کە لەسەرتای سورەتەکەدا ئاماژەی پێ کرد: کە بریتی بوو لەوەی بەڵاو موصیبەتو ئەزیەتو نارەحەتی سوننەتی ژیانەو بۆ تاقیکردنەوەو لەبۆتەدانە!

دەفەرموێ: ﴿ولقد أرسلنا نوحاً إلى قومه فلبث فيهم ألف سنة إلا خمسين عاماً﴾ سوێند بێ ئێمە (نوح)مان کردە پێغەمبەرو رەوانەمان کرد بۆ سەر گەلەکەی نۆسەدو پەنجا ساڵ لەناو گەلەکەی‌دا مایەوە، بانگەوازی کردن بۆ یەکتاپەرستیو بەندایەتیکردن بۆ خوداو بڕوا بەهاتنی رۆژی قیامەت، کەمێکیان نەبێ بەپیر بانگەوازییەکەیەوە نەچوون، کەمینەیەك نەبێ ئیمانیان پێ نەهێنا. ئەویش لەخودا پاڕایەوە ﴿قال: رب اني دعوت قومي ليلاً ونهاراً، فلم يزدهم دعائي إلا فراراً﴾(نوح:٥-٦). هەروەها ﴿قال نوح: رب: إنهم عصوني واتبعوا من لم يزده ماله وولده إلا خساراً﴾(نوح:٢١)

ئیتر پاش ئەو هەموو ماوە درێژەی: کە حەزرەتی نوح بانگەوازیی کردنو هەوڵو تەقەللای لەگەڵ دان، ئەوان هەر سوور بوون لەسەر کوفرو بێدینی خۆیان، ﴿فأخذهم الطوفان، وهم ظالمون﴾ پەروەردگار بەتۆفان خنکاندنیو سەرزەمینی لێ پاك کردنەوە، ئەوانە خۆیان ستەمیان لەخۆیان کردو بەدەستی خۆیان خۆیان

بەدبەختو چارەرەش کرد. دەی کەوابێ ئەتۆ ئەی موحەممەد! خەمو خەفەت لەوە مەخۆ: کە گەلەکەت ئیمانت پێ ناهێننو بەپیر بانگەوازییەکەتەوە نایەن، ئەوەتا نوح نۆ سەدو پەنجا ساڵ بانگەوازی قەومەکەی کردو لەگەڵیان خەریك بوو، کەچی کەمێکیان نەبێ ئیمانیان پێ نەهێنا، ئەو ماوە دوورو درێژە خۆی گرتو وازی لەگەیاندنی پەیامەکەی نەهێنا. دەی ئەتۆ ئەی موحەممەد! زۆر شیاوتری بەوەی بەصەبرو خۆڕاگر بیو سوور بی لەسەر گەیاندنی پەیامەکەت.

کافرەکانی سەردەمی نوح بەوە لەخۆیان بایی دەبوون: کە عەزابی هەڕەشە پێ لێکراویان زوو بۆ نەهاتو دواکەوت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا رزگاریان نەبوو، دەی با قوڕەیشییەکانیش بەدواکەوتنی عەزاب، لەخۆیان بایی نەبن، چونکە هەر کاتێ خودا بیەوێ عەزاب تووشیان بێ یەخەیان دەگرێ.

﴿فأنجيناه وأصحاب السفينة، وجعلناها آية للعالمين﴾ نوحو ئەوانەی ئیمانیان پێ هێنا بوو، بەسواری گەمێ رزگارمان کردن، کەشتی بەناو ئەو دەریا پێ پەیەدا رۆیشت تا گەیشتە سەرکێوی (الجودي)و لەسەر ئەو کیوە لەنگەری گرت. کافرو بێ بڕواکانمان بەو تۆفانە لەناو بردن، کەشتییەکەمان کردە یادخەرەوە بۆ نیعمەتە جۆراو جۆرەکانی پەروەردگار بەسەر بەندەکانیدا، پەندو عیبرەتی لێ وەردەگیرێو نیشانەی ئەوەیە: کە خودا هەمیشە پاڵپشتی خودا پەرستانەو سەرپێچیکەرانی لەناو بردوە.

مامۆستا سەیید دەفەرموێ: ئەوەی راستو صەحیحە ئەوەیە: حەزرەتی نووح نۆسەدو پەنجا ساڵ بانگەوازیی گەلەکەی کرد.. پێش ئەوەی ببێتە پێغەمبەریش دەیان ساڵێك تەمەنی بەرێ کردوە، پاش تۆفانیش چەند ساڵێك ژیاوە، ئەمەش تەمەنێکی درێژەو بەشێوەیەکی ناسروشتی دێتە بەرچاومانو ئێستا ئەو جۆرە تەمەنە بۆ ئادەمیزادی ئێستا غەیر مەئلوفە. وەلێ ئەم هەواڵەمان لەراستگۆ ترین سەرچاوەوە پێ گەیشتووەو سەد دەرسەد بەڕاستی دەزانینو نیشانەی راستییەکەی سەرچاوەکەیەتی.

ئەگەر بمانەوێ تەفسیرو هۆکارێك بدۆزینەوە بۆ ئەو تەمەن درێژییەی حەزرەتی نوح، دەتوانین بڵێین: ژمارەی ئادەمیزاد لەو رۆژگارەدا کەم بووە: کەوابێ ویدەچێ پەروەردگار لەو چاخو سەردەمانەدا قەرەبووی کەمی ژمارەی ئادەمیزادی بەتەمەندرێژییان کردبێتەوە، بۆ درێژەدان بەژیانو ئاوادانکردنەوەی زەوی، هەتا کە ژمارەی ئادەمیزاد زۆر بوو زەوی ئاوەدان بووەو ئیتر پێویستی ژیانو ئاوەدانکردنەوەی زەوی پێویستی بەتەمەندرێژی ئادەمیزاد نەما.

ئەمەش دیاردەیەکە لەتەمەنی زۆر زیندەوەردا بەچاو دەکەوێ: هەتا ژمارەیان کەمو زاووزێیان کەم بێ تەمەنیان درێژتر دەبێ، بۆ وێنە هەندێ باڵندەو خشۆك، وەکوو هەڵۆو کیسەڵ چونکە ژمارەیان کەمو زاوزێیان زۆر نیە، تەمەنیان دەگاتە سەدان ساڵ، کەچی مێش: کە بەمەلایین زاووزێ دەکەن تەمەنی هیچ کامێکیان لەدوو هەفتە تێپەڕ ناکا. شاعیرێك ئاماژە بۆ ئەم دیاردەیە دەکاو دەڵێ:

بغاث الطير أكثرها فراخاً وام الصقر مقلاة نزور[1]

چیرۆکی حەزرەتی ئیبراهیم لەگەڵ نەتەوەکەیدا

وَإِبْرَٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ ذَٰلِكُمْ
خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن
دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن
دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَٱبْتَغُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزْقَ

(١) في ظلال القرآن ج٦/٣٩٨.

وَٱعْبُدُوهُ وَٱشْكُرُوا۟ لَهُۥٓ ۖ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تُكَذِّبُوا۟
فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ۖ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ
ٱلْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ كَيْفَ يُبْدِئُ ٱللَّهُ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ
يُعِيدُهُۥٓ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ
فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ بَدَأَ ٱلْخَلْقَ ۚ ثُمَّ ٱللَّهُ يُنشِئُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْءَاخِرَةَ ۚ
إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَرْحَمُ
مَن يَشَآءُ ۖ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِى
ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ
وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَلِقَآئِهِۦٓ
أُو۟لَٰٓئِكَ يَئِسُوا۟ مِن رَّحْمَتِى وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾

دوا بەدوای چیرۆکی حەزرەتی نوح کە بەدووەم بابە گەورەی ئادەمیزاد دەناسرێ. پەروەردگار چیرۆکی حەزرەتی ئیبراهیممان بۆ دەگێڕێتەوە: کە بەباوکی پێغەمبەران دەناسرێ‌و رابەری خوداپەرستانە. ئەمەش بۆ دڵنەوایی کردنی پێغەمبەرو تەسەللا دانەوەی لەسەر روو وەرگێڕانی قورەیشییەکان لەپەیامەکەی دەفەرموێ: ﴿وإبراهيم اذ قال لقومه: اعبدوا الله واتقوه، ذلكم خير لكم إن كنتم تعلمون﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست ئەوە بۆ نەتەوەکەت بگێڕەوە: کە

ئیبراهیم بانگەوازیی گەلەکەی کرد بۆ خوداناسینو یەکتاپەرستی. فەرمانی پێ کردن بەوە: کە بەدڵسۆزی عیبادەتی خودا بکەن لێی بترسن، خۆیان لەسزاو تۆڵە بپارێزن، پێی گوتن: فەرزو ئەرکەکانی سەرشانیان جێ بەجێ بکەن، سەرپێچی فەرمانەکانی نەکەن، ئەگەر وا بکەنو پابەندی فەرمانو نەهیەکانی بن، بەختەوەریی دونیاو قیامەت بۆ خۆیان دەستەبەر دەکەن، ئەوە بۆ ئێوە خێرو فەڕە. ئەگەر ئێوە خاوەنی عەقڵو هەستو شعور بن ئەوە دەکەن: کە بەرژەوەندی دونیاو قیامەتی تێدابێ.

بێگومان بانگەوازییەکەی حەزرەتی ئیبراهیم ئاشکراو مەفهووم بوو، گرێو گۆلی نەبوون، زۆر بەساکاری بانگەوازیی خۆی پێ راگەیاندنو هەڵینان بۆ خوداپەرستیو خۆپاراستن لەسزاو عیقاب.

ئەمجار دو بەڵگە دێنێتەوە لەسەر راستی بانگەوازییەکەیو فەسادی بیرو بۆچوونی ئەوان رون دەکاتەوە:

١- بەڵگەی یەکەم ئەوەیە دەفەرموێ: (إنما تعبدون من دون الله أوثاناً وتخلقون افكاً) ئەو بتو صەنەمانەی ئێوە لەجیاتی خودا دەیانپەرستن بریتین لەچەند قەبارەیەك لەبەردو گەچ خۆتان پێکتان هێناون، بەدەستی خۆتان داتانتاشیونو بەندایەتیان بۆ دەکەن. نەزیان دەگەیەنن نەسود، بۆ خۆتان ناوتان بۆ هەڵبەستونو بەخودایان دەزانن، پێتان وایە شەفاعەتتان بۆ دەکەن لای خودا، ئێوە درۆ دەکەن لەوەدا: کە دەڵێن: ئەمانە خودان، شەفاعەتکارن، هاوەڵی خوان.

٢- بەڵگەی دووەم ئەوەیە؛ دەفەرموێ: ﴿ان الذين تعبدون من دون الله لايملكون لكم رزقاً﴾ ئەو بتو صەنەمانەی ئێوە لەجیاتی خودا بەندایەتییان بۆ دەکەن ناتوانن کەمترین بژێو بۆ ئێوە دابین بکەن، هیچیان پێ ناکرێو هیچیان لەدەست نایە. ئەدی چۆن ئێوە عیبادەتیان بۆ دەکەن؟!

﴿فابتغوا عند الله الرزق﴾ داوای رزقو رۆژیی هەر لەخودا بکەن، لەکەسی تر داوای رزقو رۆژیی مەکەن؛ چونکە ئەو بتو صەنەمانە هیچیان نیەو دارای هیچ نین.

لەرزق و رۆزیی پەروەردگار بخۆنو ﴿واعبدوه واشكروا له إليه ترجعون﴾ تەنیا عیبادەت بۆ خودا بکەنو هەر ئەو بەشیاوی پەرستش بۆ کردن بزانن، شوکرو سوپاسی بکەن لەسەر ئەو نیعمەتو بەخششانەی پێی داون، خۆتان ئامادە بکەن بۆ بەخزمەت گەیشتنی خوداو روبەڕوبوونەوەی لەرۆژی قیامەتدا، لەو رۆژەدا هەمووتان بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە، لەسەر هەموو کردەوەیەکتان پرسیارتان لێ دەکاو هەر کەسەتان بەگوێرەی کردەوەکانتان سزاو پاداش وەردەگرنەوە.

ئەمجار حەزرەتی ئیبراهیم بەڵگەی لەسەر پێغەمبەرایەتی خۆی هێنایەوە وتی: ﴿وان تكذبوا فقد كذب أمم من قبلكم، وما على الرسول إلا البلاغ المبين﴾ واتە: ئەگەر ئێوە دەربارەی پێغەمبەرایەتیم بەدرۆم بخەنەوە، ئەوە ئێوە بەو هەڵوێستەتان زیان بەمن ناگەیەنن، چونکە بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەران داب و نەرێتی گەلو نەتەوەکانە، وەلێ من ئەوەتان پێ رادەگەیەنم: کە گەلە پێشینەکان لەسەر ئەو هەڵوێستەیان تووشی عەزابی سەختی خودا بوون، بۆ خۆیان زەرەریان کردو زیانیان پێ گەیشتو خەسارەتمەند بوون، نەك پێغەمبەرەکان، چونکە پێغەمبەر تەنها راگەیاندنی پەیامەکەی لەسەرەو ئەرکی ئەو تەنها مژدە پێدانو ترساندنە، کەوابێ ئێوە بەخۆتاندا بچنەوە، هەوڵ بدەن بەختەوەری حەقیقی بۆ خۆتان دەستەبەر بکەنو حیسابو پاداشتان عائید بەخودایە.

ئەمجار دوای رونکردنەوەی بنەمای یەکەمو بەڵگە هێنانەوە لەسەریو ئاماژە کردن بۆ بنەمای دووەم کە بڕوا بەپێغەمبەرایەتی یە، دەست دەکا بەبەیانکردنی بنەمای سێیەم: کە هاتنی رۆژی قیامەتو حەشرو حیسابو لێکۆڵینەوەیە، ئەم سێ بنەما سەرەکی یەی عەقیدە (توحید، رسالة، بعث) بەیەکەوە باس دەکرێنو لەزوربەی شوێنی قورئاندا لێك دانابڕێن. دەفەرموێ: ﴿أولم يروا كيف يبدئ الله الخلق ثم يعيده، ان ذلك على الله يسير﴾ ئایا نابینن پەروەردگار چۆن شت دەخولقێنێ، چۆن سەرەتا شت دروست دەکا؟ بێگومان خودا لەنەبوەوە ئەو ئادەمیزادانەی دروست کردون، هیچ نەبونو هێناونیە گۆڕەپانی بوونەوە، هەستو هێزو توانای پێ بەخشیون، زانیاری جۆراو جۆری فێر کردون، دەی کەسێك

لەنەبوەوە بتوانێ شت دروست بکا، جارێکی تر ئیعادە کردنەوەی لا ئاسانترە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وهو الذي يبدا الخلق ثم يعيده وهو اهون عليه﴾(الروم:٢٧).

ئایەتەکە خیطابە بۆ هەموو کەسێك ئینکاری هەبوونی خوداو هاتنی قیامەتو حیسابو لێکۆڵینەوەو پاداشو سزا بکا، خیطابێکە هەموو بوونەوەر بەڵگەی ناوەرۆکەکەیەتی، هەموو ئاسمانەکانو زەویو ئەوەی تێیاندایە نمایشگای بەڵگەو نیشانەکانی خودان، دە تێیان رامێننو لێیان ورد ببنەوە، هەموو بوونەوەر لاپەڕەیەکی کراوەو نمایشکراوە بۆ بیننو تێفکرین، ئاسمانەکانو زەویو ئەوی تێیاندایە هەموویان نیشانەو بەڵگەن لەسەر هەبوونو تاكو تەنهایی خودا، لەسەر راستی وادەو هەڕەشەی، دیمەنەکانی بونەوەرو دیاردەکانی هەمیشە بەبەرچاوەوەنو هون نابن، وەلێ بەهۆی زۆر دووبارەبوونەوەو ئولفەت گرتن پێیانەوە کاریگەرییان لەسەر هەستو بیری ئادەمیزاد کەم بۆتەوە، وەکوو پێویست سەرنجیان راناکێشن. بۆیە قورئانی پیرۆز زۆر جار سەنجی ئادەمیزاد بۆ ئەو دیمەنو دیاردانەی بوونەوەر رادەکێشێو هەڵیان دەنێ بۆ ئەوەی لەنهێنیو دیمەنو دیاردەکانی بوونەوەر ورد ببنەوە، بەڵگە لەسەر هەبوونی خودایەکی تاكو تەنهاو خاون دەسەڵاتو بەدیهێنەر بدۆزنەوە... بێگومان ئادەمیزاد رۆژانەو وەرزانە بەچاوی خۆیان دەبینن خودا چۆن شت بەدی دەهێنێ، دەبینن چۆن گیاو گژ زیندو دەکاتەوە، چۆن جوجەڵە لەهێلکەو هێلکە لەمریشك پەیدا دەکا، هەروەها هەموو شتێك کە ئەمرۆ نیەو سبەینێ وەدی دێ لەو شتانەی: کە ئادەمیزاد بەتاكو بەکۆ ناتوانن دروستیان بکەن، تەنانەت رویان نایە لافی ئەوە لێ بدەن: کە ئەوان بەدیهێنەریانن. چونکە لەراستیدا نهێنی گیان خۆی لەخۆیدا موعجیزەو سەرسوڕهێنەرەو کەس نەیزانیوەو کەس نایزانێ چۆنەو چۆن دێتە گۆڕێ، چ جایی یەکێك راست بێتەوە ئەو ئیدیعایە بکا. بێگومان هیچ تەفسیرێك بۆ گیان نیە، جگە لەوەی بڵێین: ئەوە بەدیهێنانی خودای مەزنە، هەموو ساتو ئانێك لەپێش چاوی ئادەمیزاد دیاردەکانی دەبینرێو ناتوانن ئینکاری بکەن، جا ئەگەر بەچاوی خۆیان، بەهەستو عەقڵو فامی خۆیان،

دیاردەی بەدیهێنانی شتەکانیان دیت، ئەوە باباش بزانن ئەو کەسەی ئەو شتانەی بەدی هێناون لەدوای مردنو لەناوچون سەرلەنوێ دروستیان دەکاتەوە، ئەوە لای خودا شتێکی ئاسانەو گرنگی تێدا نیە، بەڵکوو بۆ خودا هەموو شتێك ئاسانەو ئەرکی تێدانیە. دروستکردنو ئیعادە لای خودا چون یەکەو هەر کاتێ ویستی شتێك ببێ پێی دەفەرموێ: ببەو دەبێ. ئیشی خودا (کن فیکون)ە.

﴿قل سيروا في الأرض فانظروا كيف بدأ الخلق﴾ ئەمجار فەرمان بەئادەمیزاد دەکا کە بەزەویدا بگەڕێنو لێی ورد ببنەوە، سەیری ئاثارو نیشانەکانی بکەن، سەرنجی دەستڕەنگینی پەروەردگار بدەن: بڕوانن: چۆن شتەکان بەدی دێنێ، سەیری گۆڕانی وەرزەکانی ساڵو دیاردەی گەرماو سەرماو بەفرو بارانو گوڵو گوڵزارو دارو درەختو دیمەنەکانی تری بونەوەر بکەن، چونکە گەڕان بەناو زەویداو لێ وردبوونەوە لەدیاردەکانی دڵو چاو دەکاتەوە، بینینی دیمەنی تازە هەست دەبزوێنێ، سەرنج رادەکێشێ، زۆر جار وا رێ دەکەوێ ئادەمیزاد لەشوێنێکدایەو گوێ بەدیاردەکانی ئەو شوێنە نادا، بەڵام کە ئەو شوێنەی بەجێ هێشتو دوایی بۆی گەڕایەوە، بەوردی سەرنج لەدیمەنەکانی دەداو ئەو شتانەی: کە لەوەپێش گرنگی پێ نەدەدان ئێستا بەدیقەتەوە سەیریان دەکاو کاری تێ دەکەن.

گەڕان بەزەویداو لێکۆڵینەوە لەشوێنەوارو هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی چۆنیەتی دروستبونی ژیان لەسەر زەوی، وەکوو ئەو حەفریاتو پشکنینو توێژینەوەیەی زانایانی شوێنەوارناس ئەنجامی دەدەن، بۆ ئەوەی بزانن: هێلی ژیان چۆن دروستبووەو چۆن رۆیشتووەو چۆن بڵاوبۆتەوەو چۆن پێشکەوتووە، هەرچەندە تا ئێستا دەربارەی نهێنی ژیان نەگەیشتوونە هیچ شتێكو نازانن گیان چیەو لەکوێوە هاتووە بۆ سەر زەوی؟! نازانن یەکەم زیندەوەر چۆن لەسەر زەوی پەیدا بووە؟!

هەڵبەتە ئایەتەکە زۆر مانای تر هەڵدەگرێ، چونکە ئەو کاتەی قورئان نازڵ بووە، ئادەمیزادەکان ئامادەباشی ئەو جۆرە لێکۆڵینەوە زانستیەیان نەبوەو نەیان توانیوە ئەو ئامانجانەی ئەمڕۆ زانایانی شوێنەوارناس لەئاکامی لێکۆڵینەوەکانیاندا بەدەستی دەهێنن، ئادەمیزادانی ئەو رۆژگارە بەدەستی بهێنن، کەوابوو وێدەچێ

ئەو کاتە قورئان شتێکی داوا کـرد بـێ لـەئادەمیزادەکان: کـە لـەتوانایاندا بووبـێ بەرجەستەی بکەن. بەم جۆرە دەتوانین بڵێین: ئەو کاتە ئەوەی مەطلووب بووە لەوان، ئەوە بووە، بیر بکەنەوەو وورد ببنەوە ژیان چۆن لەروەکدا پـەیدا دەبـێ، زینـدەوەرو ئادەمیزاد چۆن گیانیان پێ دەبەخشرێ؟ واتە: لـەدیاردەکانی گیـان بڕوانـن‌و بیریـان لـێ بکەنەوە نەك لەخودی گیانەکە، چونکە گیان بۆخـۆی نهێنی‌یـەکی خودایی‌یـەو جگە لەخودا کەس نازانێ چیەو چۆنە!!

هەروەها مـەبەست بەرۆیشتن بەناو زەوی‌دا وەکوو لەوەپێش ئامـاژەی بـۆ کـرا، وەئاگا هێنانەوەی هەست‌و شعورەکان بووە بەهۆی دیتنی دیمەنە جۆراو جـۆرە تـازە بینراوەکان! بۆ ئەوەی بەوردی لەدیاردەکانی دەسەڵاتی خودا ورد ببنەوە.

ئایەتـەکـە مانایـەکی تریـش هـەڵدەگرێ: کـە زۆر لەگـەڵ سورشـتی قورئـاندا گونجاوە، ماناکەش ئەوەیە: پەروەردگار تەوجیهاتی خۆی بۆ هەر چین‌و رۆژگارێك وا ئاراستە دەکا کە لەگـەڵ ژیـان‌و سـەردەم‌و ئاسـتی رۆشـنبیری‌و دیاردەکـانی ژیـانی ئادەمیزادەکاندا گونجاو بێ، بۆ ئەوەی هەموو کەس لەهەموو سەردەم‌و رۆژگارێکدا بەگوێرەی تواناو بیرو بۆچون‌و ئاستی رۆشنبیرییان فەهمی قورئان بکەن.

﴿ثم الله ینشئ النشأة الآخرة﴾ پاشان خـودا جـارێکی تـر سـەرلەنوێ لـەرۆژی قیامـەتدا زیندویان دەکاتەوە ﴿ان الله علی كل شــيء قديـــر﴾ بێگومـان خـودا بەسەر هەموو شتێکدا خاوەن دەسەڵات‌و توانایە، هیچی لـێ یاخی نابـێ، چونکـە دەسەڵاتی رەهای هەیە، بەو دەسەڵاتە موطلقە بەدیهێنان‌و دروستکردنەوە ئـەنجام دەدا، هەر لەروانگەی ئەم دەسەڵات‌و توانا رەهایەی: کە هەیەتی: ﴿یعـــذب مـــن یشاء ویرحم من یشاء وإلیه تقلبون﴾ سزای ئەوانە دەدا: کە دەیەوێ ســزایان بـدا، رەحم‌و بەزەیی خۆیشی دەبەخشێ بەئەوانەی کە دەیەوێ رەحمیان پـێ بکـا. چونکـە فرمانڕەوایـەکی موطلقـە، بەویسـتی خـۆی لەروانگـەی عەداڵەتکارییـەوە کــافرو تاوانباران سزا دەدا هەر لەرەوانگەی فـەضڵ‌و گـەورەیی خۆشیەوە رەحـم‌و بـەزەیی دەبەخشێ بەکەسانی خودا پەرست، هەرچی بیەوێ بیکا دەیکـا، هـەرچی ویسـتی، بڕیاری لەسەر دەدا، کەس نیە ببێتە کۆسپ‌و لەمپەڕو هەڵوەشێنەوەی حوکمەکانی. کەس ناتوانێ پرسیاری لـێ بکا بۆچی وا دەکاو بـۆ وا ناکـا؟! بەدیـهێنان‌و حوکـم‌و

بڕیارِ بۆ ئەوە، پاش مردنتان هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە، هەمووتان ڕۆژی قیامەت دەچنەوە بەر قاپی پەروەردگارو دادگایی هەموانتان دەکاو هەر کەسە بەگوێرەی کردەوەکانی سزاو پاداش وەردەگرێتەوە. کەس تەنانەت بەئەندازەی گەردیلەیەکیش ستەمی لێ ناکرێ.

تێبنی ئەوە دەکرێ لەم ئایەتەدا عەزاب پێش ڕەحمەت خراوە، هەرچەندە بەگوێرەی حەدیثی (سبقت رحمتي غضبي) ڕەحمەت پێش دەخرێ، هۆیەکەی دەگونجێ ئەوە بێ، چونکە لەوەپێش سەرەتا باسی کافرەکانی کردوە، هەروەها لەبەر موناسەبەو پەیوەندی بەو هەڕەشەیەی کە لەئایەتی ﴿وان يكذبوا...﴾ فەهم دەکرێ.

دوبارە کردنەوەی ڕستەی ﴿و إليه تقلبون﴾ دوای ڕستەی ﴿إليه ترجعون﴾ ئاماژەیە بۆ ئەو ڕاستییە: کە عەزابدانو ڕەحم پێ کردن چەندێك بوەغرێو دوا بکەوێ، هەرپەیدا دەبنو دێنە وجود.

﴿وما أنتم بمعجزين في الأرض ولا في السماء﴾ ئێوەی ئادەمیزاد ناتوانن نە لەئەرزو نەلەئاسماندا پەروەردگار دەسەوەسان بکەنو نەهێڵن دەستی تۆڵەی بتانگاتێ، کەس ناتوانێ خۆ لەقەزاو قەدەری خودا ڕزگار بکا ﴿ومالكم من دون الله من ولي ولا نصير﴾ نیە بۆ ئێوە جگە لەخودا، سەرپەرشتیارێك کاروباری ئێوە لەخۆ بگرێ، چاودێرو یارێزەرتان بێ. یارمەتیدەرێکتان دەست ناکەوێ لەعەزابی خودا بتانپارێزێ! دوای ڕانواندنی ئەو هەموو بەڵگەو دەلیلانە دەربارەی تاكو تەنهایی خوداو زیندوبوونەوەو، دەسەڵاتی بەرفراوانی خودا: کە تەصەووری ئادەمیزاد ناتوانێ کۆنتڕۆڵی بکا، هەڕەشەی توند ئاڕاستەی هەموو سەرپێچیکارێك دەکاو دەفەرموێ: ﴿والذين كفروا بآيات الله ولقائه أولئك يئسوا من رحمتي، واولئك لهم عذاب أليم﴾ ئەوانەی ئینکاری ئایاتی خوداو نیشانەکانی تاكو تەنهایی زاتی پاکی دەکەن، پەیامی پێغەمبەرانی ڕەت دەکەنەوە، بڕوایان بەزیندوبوونەوەو لیقای پەروەردگار نیە لەقیامەتدا ئەوانە لەرەحمەتی خودا بێ بەشن، بەهۆی کوفرو گومڕایی خۆیان هیچ هیوایان بەرەحمەتی خودا نیە، چونکە ئەوانە لەعەزابو عیقابی خودا نەترساونو بەتەما پاداشو بەخششی خودا نین،

ئەوانە عەزابی توندو تیژیان هەیە لەقیامەتدا، ئەوانە كافرو بێ بڕوان بۆیە لەرەحمەتی خودا نائومێدن. وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿إنه لاييأس من روح الله إلا القوم الكافرون﴾(يوسف:٨٧).

ئادەمیزاد كاتێك لەرەحمەتی خودا ناهومێد دەبێ: كە دڵی كافر بێ‌و بڕوای تێدا نەبێ، پەیوەندی ئەوو خودا بچڕابێ‌و مەئیووس بێ لەپەیوەست بوونی دڵی بەخوداوە. ئیتر ئەو كاتە تەڕایی ئیمانی تێدا نامێنێ‌و سەرەنجامیشی ئاشكرایە عەزابی بەئێش‌و كوشندەیە.

وەڵامی قەومی ئیبراهیم بۆی‌و ئیمانهێنانی لوط بەئیبراهیم و ئەژماردنی نیعمەتی خودا بەسەر ئیبراهیمدا

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُواْ ٱقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ
فَأَنجَىٰهُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلنَّارِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا ٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ
فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ ثُمَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم
بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ
وَمَا لَكُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٥﴾ ۞ فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٌ ۘ وَقَالَ
إِنِّى مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّىٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا
لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِ ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلْكِتَٰبَ

لَهُۥٓ إِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَجَعَلۡنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلۡكِتَٰبَ وَءَاتَيۡنَٰهُ أَجۡرَهُۥ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ وَإِنَّهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ

پاش ئەوەی حەزرەتی ئیبراهیم بەڵگەو نیشانەی جۆراو جۆری لەسەر تاكو تەنهایی خوداو راستی پێغەمبەرایەتیو هاتنی رۆژی قیامەت بۆ گەلەكەی هێنانەوە، فەرمانی پێ كردن بەعیبادەتی خوداو دوور كەوتنەوە لەبتپەرستی، بەبەڵگەی بەهێز بۆری دانو هیچیان بەدەستەوە نەما بەرەنگاری پێ بكەن؛ ناچار پەنایان بردە بەر بەكارهێنانی هێزو هەرەشە، ئەمەش دابو نەریتی هەموو ئەو كەسانەیە كە سەررەقو لوتبەرزنو مل بۆ حەق نادەنو پشت بەشانو شەوكەتی خۆیان دەبەستن، هەر لەگەڵ رێگایان بەستراو بۆریان خوارد خێرا پەنا بۆ هێزو دەسەڵات دەبەنو دەست دەكەن بەهەرەشە كردن. ئەوەتا: گەلی ئیبراهیم كە لەبواری بەڵگە هێنانەوەدا بۆریان خوارد، پەنایان بردە بەر هەرەشەو بەكار هێنانی زەبرو زەنگ!! وەكوو دەفەرموێ: ﴿فما كان جواب قومه إلا أن قالوا: اقتلوه أو حرقوه، فأنجاه الله من النار، ان في ذلك لآيات لقوم يؤمنون﴾ گەلی ئیبراهیم لەوڵامی ئیبراهیمدا لەبەرامبەر داخوازیی حەزرەتی ئیراهیم كە داوای لێ كردن بۆ خوداناسینو یەكتاپەرستی هیچیان بەدەستەوە نەما جگە لەوەی كە پیاو ماقوڵو ریش سپییەكانیان گوتیان: ئیبراهیم بكوژن بەئاگر بیسوتێنن بەجۆرێك داپلۆخێ. ئیتر بریاریان دا ئاگرێكی زۆری بۆ بكەنەوەو بەمەنجەنیق (قۆچەقاینی) فرێی دەنە ناوی. ئاگریان بۆ كردەوەو تێیان فرێداو خودا رزگاری كردو بەسەلامەتی لەئاگر هاتەدەر، بێگومان لەم شێوە رزگار كردنەی كە ئیبراهیممان پێ لەئاگر رزگار كرد، بەڵگەو نیشانەی جۆراو جۆر هەن لەسەر هەبوونی خوداو بەتواناییو دەسەڵاتی رەهای بۆ گەلو نەتەوەیەك بڕوایان بەخودا هەبێ بەبینینی بەڵگە بڕوا بكەنو ئیمان بهێنن.

بێگومان نەتەوەی ئیبراهیم نموونەی نەتـەوەی خراپو خوێڕی بـوون، جێگـای سەرسـوڕمانو لـێ حەبەسـانن، حـەزرەتی ئیـبراهیم بانگـەوازییان دەکـا بـۆ خـێرو خوداپەرستی، شارەزاییان دەکا بۆ هیدایەتو ڕێبازی حەق، کەچی ئـەوان پاسـاوی بەوە دەدەنەوە دەیخەنە ناو ئاگرەوە!!

بەڵام ئیبراهیم خودا پشتیوانیەتیو خـوداش خـاوەن توانـاو دەسـەڵاتە، پـلانو نەخشـەی کافرەکـانی هەڵوەشـاندەوە، نـاو ئـاگری سـوتێنەری بـۆ کـردە کـەشو هەوایەکی ئارامو سەلام. لەچەند شوێنێکی تری قورئاندا پـەروەردگار بەرامبـەریی لەنێوان کـرداری کافرەکـانو کـردەوەی خـۆیدا رادەنوێنـیو بۆڕخواردنـی کافرەکـان ئاشکرا دەکا، وەکوو دەفەرموێ: ﴿فقالوا ابنوا له بنياناً فألقوه في الجحيم فأرادو به كيداً فجعلناهم الأسفلين﴾(الصافات:٩٧-٩٨) یان دەفـەرموێ: ﴿قالوا حرقوه وانصروا آلهتكم ان كنتم فاعلين، قلنا يانار كوني برداً وسلاماً على إبراهيم، وأرادوا به كيداً فجعلناهم الأسفلين﴾(الأنبياء:٦٨-٧٠).

دوای ئەوەی حەزرەتی ئیبراهیم لەئاگری سامناك رزگاری بوو، دڵنیا بـوو: کـە نەتەوەکەی ئیمانی پـێ نـاهێننو زانـی کـە دڵیـان بـەهیچ شـتێك نـەرم نابـێ ئیـتر روبەڕویان وەستاو پێش ئـەوەی لێیـان گۆشـەگیر بـێو بـەجێیان بێڵـێ هەڵوێسـتی مەردانەی خۆی نواند! ﴿وقال: إنما اتخذتم من دون الله أوثاناً مودة بينكم في الحياة الدنيا﴾ بەشێوەی سەرزەنشتو لۆمەوە پێی گوتـن: ئێـوە ئـەو بـتو صەنەمانـەتان کردون بەپەرستراوی خۆتانو لەجیاتی خودا پەرستشیان بۆ دەکەن، بۆ ئەوەی لەسەر بەندایەتی بۆ کردنیان کۆببنەوە، خۆشەویستی لەنێوانتاندا پەرە بسـێنێ، بەبۆنـەی پەرستش کردن بۆ ئەو بتانەتان دەتانەوێ وەگری یەکتری بنو لەژیانی دونیادا ببنـە هۆکاری گردبونەوەتان، وەلـێ لەقیامەتدا بەپێچەوانەوەیە دەبنە مایـەی دڕدۆمـی نێوانتانو هەریەکەتان ئەوی تری دەدڕێ.

دەفەرموێ: ﴿ثم يوم القيامة يكفر بعضكم ببعض ويلعن بعضكم بعضاً﴾ واتە: پاشان لەڕۆژی قیامەتدا حاڵو وەزعتـان بەپێچەوانـەوە دەبـێ، دۆسـتایەتیو خۆشەویستیتان دەبێتە دۆژمنایەتیو رق لێك بونو بوغزو کینە!

رابەرو پێشەواكانتان خۆیان لەشوێنكەوتوانیان بێ بەری دەكەنو شوێنكەوتوان نەفرین لەپێشەواكانیان دەكەن، وەكوو لەچەند شوێنێی تری قورئاندا ئاماژە بەوە دەكاو دەفەرموێ: ﴿كلما دخلت أمة لعنت أختها﴾(الأعراف:٣٨) یان دەفەرموێ: ﴿الأخلاء يومئذ بعضهم لبعض عدو إلا المتقين﴾(الزخرف:٦٧). كارتان بەوە شەوە ناوەستێ، بەڵكوو ﴿ومأواكم النار ومالكم من ناصرين﴾ سەرەنجامو شوێنی حەوانەوەتان ئاگری دۆزەخە، كەسیشتان دەست ناكەوێ یارمەتدەرتان بێو لەعەزابی خودا رزگارتان بكا!

بەكورتی حەزرەتی ئیبراهیم پێیان دەفەرموێ: ئێوە ئە بتانە دەپەرستن، پەرستنەكەتان چاولێكەریو موجامەلەكردنی یەكترییە، بیرو باوەڕی هەڵقوڵاو لەناخەوە نیە، هەمئاهەنگی یەكتری دەكەن لەبتپەرستیداو هەریەكەتان لەبەر رازیكردنی دڵی ئەویتریان ئەگەر حەقیشی بۆ ئاشكرا ببێو بزانێ عیبادەتكردنەكەی هەڵەیە هەر وازی لێ ناهێنێ، بۆ ئەوەی برادەریو دۆستایەتییان تێك نەچێ لەسەر حیسابی عەقیدەو باوەڕ، وەكوو چۆن ئێستا زۆر لەهاوەڵانی حیزبەكان لەرێگای برادەریو دۆستایەتییەوە بەرواڵەت كۆ دەبنەوەو هاورێ بۆ رەزامەندیی هاوڕێ خۆلەو حیزبو ئەم حیزبدا تۆمار دەكا!! جا ئەگەر بەرژەوەندییان لەو حیزبەدا پارێزراو بوو، ئەوە زیاتر دڵی پێ خۆش دەكاو تا بەرژەوەندییەكە پایەدار بێ خۆپاڵدانەكەی بۆ لای حیزبەكە بەرقەرارە، كەواتە: ئینتیمائەكە چاولێكەریو خزمایەتیو دۆستایەتییە، لەسەر بنەمای عەقیدەو باوەڕی قوڵ نیەو لەناخەوە نیە. بۆیە: كە حیزبێك هەرەس دێنێ دەبینی زوربەی زۆری ئەندامانی عەریزەی بەرائەت دەنووسنو پەشیمانی خۆیان رادەگەینن.

ئیتر بانگەوازی ئیبراهیم بۆ گەلەكەی كۆتایی پێ دێو جگە لەژنەكەی خۆیو لوطی برازای كەسی تر ئیمانی پێ نەهێنا. هەر حەزرەتی (لوط)یش لەئۆڕی كلدانیەكانی عیراقەوە لەگەڵیدا كۆچی كرد بۆ وڵاتی فەلەستین.

وەكوو دەفەرموێ: ﴿فآمن له لوط، وقال إني مهاجر إلى ربي﴾ كە ئیبراهیم لەئاگر رزگاری بوو، (لوط)ی برازای ئیمانی پێ هێناو بڕوای بەپێغەمبەرایەتیەكەی كرد.

لوط: کوڕی هاڕانی کوڕی ئازەرە، لەنەتەوەی ئیبراهیم جگە لەحەزرەتی لـوطو سارا خاتون کەسی تر ئیمانی پێ نەهێنا ئەمجار ئیبراهیم بەنەتەوەکەی فەرموو: من وڵاتی ئێوە بەجێ دێڵمو سەری خۆم هەڵدەگرم، دەڕۆم بۆ شوێنێك: کە خودا فەرمانم پێ دەکا بچم بۆی. بەفەرمانی خودا لەوڵاتی عێراقەوە کۆچی کرد بۆ وڵاتـی حەڕان ئەمجار لەوێوە چوو بۆ فەلەستینو حەزرەتی (لوط)یش لەشاری (سدوم) جێگیر بوو.

﴿إنه هو العزيز الحكيم﴾ بێگومـان خودای من خاوەن دەسـەڵاتو بـاڵا دەسـتە لەبوونەوەردا، هەرچی بیەوێ بیکا دەیکا، بەقودرەتی خۆی لەدوژمنانم دەمپارێزێو بەسەریاندا سەرکەوتووم دەکا، حەکیمو دانایە لەبەڕێوەبردنی مەخلووقاتی خۆیدا، هەر شتێك سودو قازانج نەبێ فەرمانی پێ ناکا. هەر شتێك زیانی تێدا بێ نەهی لـێ ناکا!.

کە دەفەرموێ: ﴿وقال: إني مهاجر إلى ربي﴾ بێژەرەکـە حـەزرەتی ئیبراهیمـە، ڕاناوەکە بۆ ئەو دەگەڕێتەوە، وێ دەچێ بێژەر حەزرەتی لوط بێو ڕاناوەکە بـۆ ئـەو بگەڕێتەوە. چونکە نزیکترین مـەرجیع بـۆ ڕاناوەکـە حـەزرەتی لوطـە. بـەقاعیدەی نـەحویانیش (إذا دار الضمير بين القريـب والبعيـد فللقريـب أولى) کـەوابێ هـەر بچێتەوە بۆ لوط باشترە.

بێژەر هەر کامێکیان بێ، چ لەمەوزعەکە ناگۆڕێ، گرنگ ئەوەیـە: کۆچەکـەی بۆ لای خودا بووە، بەمەبەستی ڕەزامـەندی خـودا بـووە، لەناخـەوە بـەبیروباوەڕەوە هیجرەتی کردوە، بەدڵو بەگیان بەگۆشتو ئێسقانەوە بۆ ڕەزامەندیی خـودا کۆچـی کردوە، لەتاو ئایینیو بۆ پاراستنی بیرو باوەڕی، زێـدو نیشتمانی جێ هێشـتووە، لەبەر خاتری خودا دەستی لەکەسو کارو ماڵو سامانو وڵات هـەڵگرتووە. چونکـە مانەوەی لەناو وڵاتی کوفرو گومڕاییدا بێ سـود بـوو، دژایـەتیو سـەررەقی گـەلو نەتەوەکەی گەیشتیوە ئاستێك تەحەممول نەکرێ.

ئەمجار پـەروەردگار نـازو نیعمـەتی خـۆی بەسـەر ئیـبراهیمدا دەژمـێرێ، ئـەوە ڕادەگەیـەنێ: کـە ئیـبراهیم لـەدونیاو قیامـەتدا بەختـەوەرە، چونکـە بەدڵسۆزیی خـودا پەرستی کردوە. دەفەرموێ:

١- ﴿ووهبنا له إسحاق ويعقوب﴾ بەخشیمان بەئیبراهیم دوای ئیسماعیل، ئیسحاق، واتە: لەحاڵەتی پیریو كەنەفتیدا پاش ئەوەی ئیسماعیلمان پێ بەخشیبوو ئیسحاقیشمان پێ بەخشی، هەروەها ئیسحاق بۆ زێدە فەضڵو بەخشش یەعقوبمان پێ بەخشی، كە دەبێتە كوڕەزای.

٢- ﴿وجعلنا في ذريته النبوة والكتاب﴾ رەخساندمان لەوەچەو نەوەی ئیبراهیم دا پێغەمبەرایەتی، هەموو پێغەمبەران لەدوا رۆژگاری ئیبراهیم لەنەوەو وەچەی ئەون، هەموو پێغەمبەرانی نەتەوەی ئیسرائیل تا دوا پێغەمبەریان: كە حەزرەتی عیسایە دەچنەوە سەر یەعقووبی كوڕی ئیسحاقی كوڕی حەزرەتی ئیبراهیم، بۆیە ئەم زاتە بەبابە گەورەی پێغەمبەران دەناسرێ، هەموو ئەم پێغەمبەرانە مزگێنی هاتنی پێغەمبەری ئاخرزەمانیان بەگەلو نەتەوەكانی خۆیان داوە!

هەروەها نامەی ئاسمانیمان ناردۆتە خوارێ بۆ ئەو پێغەمبەرانەی لەذرِوێتی حەزرەتی ئیبراهیم بوون، تەوراتت بۆ موساو زەبوور بۆ داودو ئینجیل بۆ عیساو قورئان بۆ حەزرەتی موحەممەد ﷺ.

٣- ﴿وآتيناه أجره في الدنيا﴾ لەدونیادا پاداشمان دایەوە، قەرەبووی واز هێنان لەماڵو خزمو هۆزو نیشتمانمان بۆ كردەوە، بەوە ماڵو منداڵی زۆرمان پێ بەخشی، خێزانی باشو گونجاومان بەنسیب كرد، هەموو كەس بەچاكە باسی دەكەن، پەیڕەوكاری هەموو ئایینەكان خۆشیان دەوێو دەڵێن: لەئێمەیە.

٤- ﴿وإنه في الآخرة لمن الصالحين﴾ بێگومان رۆژی قیامەتیش ئیبراهیم لەپێڕی پیاوچاكو خۆشەویستانی خودادا حەشر دەكرێو لەبەهەشتدا جێگای بەرزو خۆشی دەدرێتێ. خاوەن پلەو پایەی تایبەتییە لەبەهەشتدا.

چیرۆکی حەزرەتی لوط ﷺ لەگەڵ گەلەکەیدا

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ
مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾
أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ وَتَأْتُونَ
فِى نَادِيكُمُ ٱلْمُنكَرَ ۖ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ
أَن قَالُوا۟ ٱئْتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ
﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾
وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوٓا۟ إِنَّا مُهْلِكُوٓا۟
أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا۟ ظَٰلِمِينَ ﴿٣١﴾
قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ قَالُوا۟ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَن فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُۥ
وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّآ
أَن جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا
وَقَالُوا۟ لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ۖ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ

كَانَتْ مِنَ ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنزِلُونَ عَلَىٰٓ أَهْلِ
هَـٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ

﴿٣٤﴾ وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَآ ءَايَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
﴿٣٥﴾

دوا بەدوای گێڕانەوەی چیرۆکی حەزرەتی ئیبراهیم دێتە سەر چیرۆکی حەزرەتی لوط (درودی خودا لەهەردوکیان) دەفەرموێ: ﴿ولوطاً إذ قال لقومه: إنكم لتأتون الفاحشة، ماسبقكم بها من أحدٍ من العالمين﴾ ئەی پێغەمبەر! بەمەبەستی عیبرەتو ئامۆژگاری چیرۆکی پێغەمبەری خودا (لوط) بۆ گەلەکەت بگێڕەوە، کاتێك خودا کردی بەپێغەمبەرو ناردی بۆ سەر دانیشتوانی (سدوم)، لەناو ئەو گەلو نەتەوەیەدا دابو نەرێتێکی ناشیرین بڵاو بوبوەوە، دیاردەیەکی ناشیرینو ناسروشتیو قێزەون لەناویان بوو بوو بەخۆو پەیڕەویان دەکرد، ئەویش دیاردەی نێربازیی بوو، ئەم دیاردەیە ئەوان دایانهێنا بوو پێش ئەوان کەس رەچاوی نەکردبوو، بۆیە حەزرەتی لوط نارەزامەندیی خۆی لەو کارە دەربڕیو پێی گوتن: ئێوە کارێکی ناشیرینو ناسروشتی پەیڕەو دەکەن، ئەو کارە ناشیرینەی ئێوە فاحیشەیەکە پێش ئێوە کەس نەیکردوە، ئێوە داهێنەرنی.

﴿إنكم لتأتون الرجال﴾ ئەوەتا ئێوە نێربازیی دەکەن، دەچنە لای نێرینە وەکوو چۆن بەشێوەیەکی سروشتی دەچنە لای ئافرەت ﴿وتقطعون السبيل﴾ دەچنە سەر رێبازی رێبوارو غەریبە، ماڵیان لێ دەستێنن، چەتەییو رووروت دەکەن، هەر کەسێکتان دەست کەوت دەیگرنو سواری دەبن!!

﴿وتأتون في ناديكم المنكر﴾ ئێوە لەکۆڕو مەجلیستاندا، کردەوەو گوفتاری ناشیرین دەکەن! بەبێ ئەوەی کەسێکتان تێدابێ بەرهەڵستیتان بکا، بەئاشکرا

لەدیوەخانەکانتاندا بەپێش چاوی یەکترییەوە سواری یەکتری دەبن. هیچ شەرم لەیەکتر ناکەن؟ ئەمەش ئەوپەڕی ئەخلاق روخانو سروشت تێکچونە.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: گەلی لوط وێڕای نێربازیی تاوانی تریشیان ئەنجام دەدا، لەناو خۆیاندا ستەمیان لەیەکتری دەکرد، جنێوو قسەی ناشیرینیان بەیەکتری دەگوت: لەکۆڕو مەجلیسدا بەبێ شەرمانە تڕیان لێ بەردەبوو؛ بەڵکوو بەئەنقەست شەڕە تڕیان دەکرد!! هەر کەسێك رێبوار بوایەو بەناوچەو هەرێمی ئەواندا تێپەڕبووبایە بەردەبارانیان دەکرد، قومارو شەترەنجیان دەکرد، پۆشاکی گوڵگوڵاویو رەنگکراویان لەبەر دەکرد، شەڕە کەڵەشێرو شەڕە بەرازیان دەکرد، دەستو پەنجەیان خەناوی دەکرد، پیاویان لاسایی ئافرەتی دەکردەوەو ئافرەتیان لاسایی پیاویانی دەکردەوە، باجو گومرگیان لەرێبواران دەستاند. وێڕای ئەم تاوانانە هاوەڵیشیان بۆ خودا دادەنا، ئەو گەلو نەتەوە یەکەم کەس بوون: کە لوطیەتیو هەتیوبازییان داهێنا.

شایانی باسە لێرەدا چیرۆکەکە بەکورتی رادەنوێندرێ، وا پێدەچێ حەزرەتی لوط هەر لەسەرتاوە بەشێوەی پەندو ئامۆژگاری نەهی لێ کردون لەو کارە ناشیرینەو ئەوان سوور بوون لەسەر ئەنجامدانی. ئەمجار حەزرەتی لوط هەڕەشەی لێ کردونو لەعەزابی خودا ترساندونی، سەرزەنشتو لۆمەی کردون، بەڵام گەلەکەی بەهیچ جۆرێ ئامۆژگارییەکانی حەزرەتی (لوط)یان بەگوێدا نەچوە، گاڵتەو قەشمەرییان بەهەڕەشەکانی هاتووە، دەفەرموێ: ﴿**فما كان جواب قومه إلا أن قالوا: ائتنا بعذاب الله إن كنت من الصادقين**﴾ وڵامی گەلەکەی هەر ئەوەندە بوو پێیان گوت: ئەگەر راست دەکەی، ئەو عەزابە خودایییەمان بۆ بێنەو بێ منەت بە. وا دیارە ئەم وڵامو هەڵوێستەیان لەسەرەتادا بووە، ئەگینا: کە لوط پەرەی بەئامۆژگاریو جڵەوگیرییەکانی خۆی داو ئیلحاحی لێ کردن، ئەوانیش هەڕەشەیان ئاڕاستە کردوە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**اخرجوهم من قريتكم إنهم اناس يتطهرون**﴾(الأعراف:٨٢).

جا: کە حەزرەتی لوط نائومێد بوو لەئیمانهێنانی گەلەکەی داوای لەپەروەردگار کرد: کە یارمەتی بدا ﴿قال: رب انصرني على القوم المفسدين﴾ حەزرەتی لوط داوای لەخودا کردو وتی: خودایە! یارمەتیم بدا بەسەر قەومی فاسیدو ئەخلاق روخاودا، بەسەر تاقمو پیرو گرۆهێکدا فاحیشە لەسەر زەوی بڵاو دەکەنەوە.

ئاشکرایە هەر پێغەمبەرێك دوعای لەگەلەکەی کردبێ، کاتێك ئەو دوعایەی لێ کردون: کە زانیبیەتیو دڵنیا بووبێ: کە هیچ خێرو بێرێك لەمانەوەیاندا نیە. تا لێیان هیوا بڕاو نەبووبێ دوعای فەوتانی لێ نەکردون، وەکوو حەزرەتی نوح فەرمووی: ﴿انك ان تذرهم يضلوا عبادك، ولا يلدوا إلا فاجراً كفاراً﴾(نوح:٢٧).

ئیتر لێرەدا سیياقی قورئان پەردە بەسەر دوعاو نزاکردنی حەزرەتی (لوط)دا دادەداتەوەو دیمەنی بەهانا هاتنی خودا بۆی رادەنوێنێو فریشتە دێن بۆ لەناو بردنی گەلی لوط لەرێگایاندا دیدەنی ماڵی حەزرەتی ئیبراهیمیان کردو موژدەی بەخشینی کوڕێکی صاڵحو دڵسۆزیان پێ دا لەخاتو سارای خێزانی: کە لەوەپێش نەزۆك بوو. دەفەرموێ: ﴿ولما جاءت رسلنا إبراهيم بالبشرى قالوا: إنا مهلكوا أهل هذه القرية ان أهلها كانوا ظالمين﴾ جا کە فرستادەکانی ئێمە هاتنە ماڵی ئیبراهیمو موژدەی منداڵبوونیان پێدا، وتیان: ئێمە دانیشتوانی ئەم شارە واتە: ئەو شارەی قەومی (لوط)ی لێ بوو لەناودەبەینو دەیانفەوتێنین، چونکە ئەوان گەلو نەتەوەیەکی ستەمکارن. ستەمیان لەخۆیان کردوە بەوە: کە پێغەمبەرەکەیان بەدرۆ خستۆتەوەو سوورن لەسەر فەسادو بڵاوکردنەوەو رەوشتی نێربازیی.

ئیتر حەزرەتی ئیبراهیم تینی بۆ هاتو دەستی کرد بەداکۆکی کردنو بەرپەرچدانەوەی فریشتەکان، داوای لێ کردن مۆڵەتیان بدەنو کاردکەیان دوابخەن، بەڵکوو خودا هیدایەتیان بداو موسوڵمان بن، پەرۆشی حەزرەتی (لوط)ی برازایشی بوو ﴿قال: ان فيها لوطاً﴾ وتی: چۆن ئێوە ئەو کارە ئەنجام دەدەنو ئەو شارە وێران دەکەن؟ ئەی نازانن: ئەو شارەی ئێوە وێرانی دەکەن لوطی تێدایە، خۆ ئەو ستەمکار نیە، ئەو پێغەمبەری خودایە، ئاخر ئەویش بەردەکەوێ!! ﴿قالوا نحن

أعلم بمن فيها لننجينه وأهله إلا امرأته، كانت في الغابرين﴾ فریشتەکان وتیان: ئێمە باشتر دەزانین کێی تێدایە، ئێمە لوطو ماڵو منداڵیو هەموو ئەوانەی ئیمانیان پێ هێناوە رزگار دەکەین، جگە لەژنەکەیئەو لەپێڕی لەناوچووەکانە، ئەو جاسوسو چلکاوخۆری کافرەکانەو یارمەتیدەرو راپۆرتدەرە بۆیان، هەمئاهەنگی شڕواڵ پیسو ئەخلاق روخاوەکانە.

ئەمجار لەشێوەی کۆمەڵێك کوڕی لاوی جوانخاصدا چون بۆ ماڵی لوط ﷺ.

﴿ولما أن جاءت رسلنا لوطاً سيء بهم، وضاق بهم ذرعاً﴾ کە ئەم کۆمەڵە فریشتە فروستادانەی ئێمە هاتنە ماڵی لوط لەشێوەو روخساری کوڕی لاوی جوانخاصدا، حەزرەتی لوط تەنگەتاو بوو، ترسی لێ نیشت گەلەکەی پێیان بزانن‌ودەستدرێژی بکەنە سەریان! ﴿وقالوا: لاتخف﴾ وتیان: تۆ خەمی ئێمەت نەبێو لەوە مەترسە ئەوانە بتوانن ئەزیەتی ئێمە بدەن!

﴿ولا تحزن﴾ خەمی ئەوەشت نەبێ: کە ئێمە چییان پێ دەکەینو چۆن لەناویان دەبەین! ئێمە هاتووین بۆ لەناو بردنیان بەعەزابی بەشیددەت ﴿إنا منجوك وأهلك إلا امرأتك كانت من الغابرين﴾ ئێمە خۆتو شوێنکەوتوانت رزگار دەکەینو ئەو عەزابە نایانگرێتەوە جگە لەژنەکەت، ئەو لەپێڕی لەناوچوانە، چونکە ئەو لەگەڵ ئەواندا هاریکارو هەمئاهەنگە. داکۆکییان لێ دەکاو رازییە بەکردەوە ناشیرینەکانیان!

﴿انا منزلون على أهل هذه القرية رجزاً من السماء بما كانوا يفسقون﴾ ئێمە نازڵ دەکەین بۆ سەر ئەهلی ئەم شاری سەدومە عەزابێکی توندو تیژو بێ ئامان لەئاسمانەوە، ئەوەش بەهۆی ئەو فیسقو تاوانەی تێیدا نوغرۆ بون. عەزابەکەشیان بریتی بوو لەبومەلەرزەیەکی وەها: کە بەزەویدا بردنیە خوارێ، شوێنی شارەکەیان چاڵ بوو، دەریاچەی مەشهوور بە(دەریاچەی لوط)ی لێ پەیدا بوو، ئەوە بوو: حەزرەتی جوبرائیل شارو ولاتی وەکوو پارچە لەزەوی پچڕیو لەناخی زەوی جیای کردنەوەو بەرزی کردنەوە بۆ ئاسمانو پارچە زەوییەکەیانی بەهەڵگەڕاوەیی کێشایەوە زەویدا بەخانو ماڵو بەردو دارو ئاژەڵو خۆیانەوە

بەسەریەکدا ترشان، ئەمجار ئاگرباران‌و بەردەبارانی کردن، بەردەباران کردنەکەیان بەردە سواڵەت بوو، هەموو بەردێك دیاری کرابوو رێی کێ بکەوێ‌و کێ لەناوبەرێ، بێگومان گەلی لوط رۆژی قیامەت سزایان لەهەموو کەس زۆرترو توندترە. بۆیە دەفەرموێ: ﴿ولقد ترکنا آیة بینة لقوم یعقلون﴾ بێگومان بڕێ شوێنەواری شارە روخاوەکەیانمان هێشتۆتەوە بۆ ئەوەی ئادەمیزادانی دوا ئەوان پەندو عیبرەتی لێ وەربگرن، هەندێ لەشوێنەوارەکانیان یان هەواڵ‌و چیرۆکی بەسەرهاتیان ئاشکراو عەیانە بۆ کەسێك دیققەتیان لێ بکاو تێیان بفکرێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا خیطاب ئاراستەی قورەیشییەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿وانکم لتمرون علیهم مصبحین، وباللیل أفلا تعقلون﴾(الصافات:١٣٧-١٣٨).

چیرۆکی حەزرەتی شوعەیب و هود و ساڵح و موسا (درودی خوایان لەسەر بێ)

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟
ٱللَّهَ وَٱرْجُوا۟ ٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ
﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى
دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَقَد تَّبَيَّنَ
لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمْ ۖ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ
أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُوا۟ مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

وَقَـٰرُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَـٰمَـٰنَ ۖ وَلَقَدْ جَآءَهُم مُّوسَىٰ
بِٱلْبَيِّنَـٰتِ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا كَانُوا۟ سَـٰبِقِينَ
﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنۢبِهِۦ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا
وَمِنْهُم مَّنْ أَخَذَتْهُ ٱلصَّيْحَةُ وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ
ٱلْأَرْضَ وَمِنْهُم مَّنْ أَغْرَقْنَا ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ
وَلَـٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار چیرۆکی حەزرەتی نوح‌و ئیبراهیم‌و لوطی گێڕایەوە، بەشوێن ئەو چیرۆکانەدا چیرۆکی حەزرەتی شوعەیب‌و هودو صالح‌و موسای بەشێوەیەکی چڕو پڕ رانواند، ئەمەش بەمەبەستی ئامۆژگاری‌و پەند وەرگرتن لەحاڵ‌و وەزعی ئەوان‌و هەڵس‌و کەوت‌و سەرەنجامی گەلەکانیان.

دەفەرموێ: ﴿وإلى مدين أخاهم شعيباً، فقال: ياقوم اعبدوا الله، وارجوا اليوم الآخر، ولا تعثوا في الأرض مفسدين﴾ رەوانەمان کرد بۆ سەر دانیشتوانی مەدیەن پێغەمبەری رێزداری خۆمان؛ کە ناوی شوعەیب بوو ئەهلی ئەو شارەش بوو، بانگەوازی کردن بۆ ئیمانهێنان‌و فەرمانی پێ کردن بەعیبادەتکردنی خوداو یەکتاپەرستی‌و دڵسۆزیی لەعیبادەت کردندا، داوای لێ کردن تێبکۆشن بۆ ژیانی قیامەت‌و هەوڵ بدەن خودا لەخۆیان رازیی بکەن، بترسن لەعەزاب‌و عیقابی پەروەردگار خۆیان لەعەزابی قیامەت بپارێزن، جلەوگیری لێ کردن لەوەی: کە فەسادو ئاشوب لەسەر زەوی بڵاو بکەنەوە، نەهی لێ کردن لەتەرازوبازی‌و چەتەیی‌و رێگری‌و هەموو تاوانێکی تر. بەڵام ئەو گەلە بەدبەختە چارەڕەشە بەپیر

بانگەوازییەکەیەوە نەهاتن ﴿فكذبوه فأخذهم الرجفة فأصبحوا في دارهم جاثمين﴾ حەزرەتی شوعەیبیان بەدرۆ خستەوە، بەرویدا هەڵشاخانەوە، سەرڕەقیو سوربوونی خۆیان لەسەر کوفرو بێدینی دوپات کردەوە، ئیتر خودا بەراتڵەقاندنی زەوی لەناوی بردن، بومەلەرزەیەکی بەهێز لێی دان، خانووبەرەی تێك روخاندنو زەندەقی بردن، لەماوەیەکی کورتدا سلاربوونەوەو بەسەریەکدا خپ بوون! سەرگورشتەی گەلی شوعەیب لەسورەتی (الأعراف)و سورەتی (هود)و سورەتی (الشعراء)دا گێڕدراوەتەوە.

ئەمجار دێتە سەر رانواندنی چیرۆکی حەزرەتی هودو صالحو دەفەرموێ: ﴿وعاداً وثموداً وقد تبين لكم من مساكنهم وزين لهم الشيطان أعمالهم فصدهم عن السبيل وكانوا مستبصرين﴾ واتە: هەروەها گەلی عاد: کە حەزرەتی هود پێغەمبەریان بوو، زێدو نیشتمانیان ولاتی (الأحقاف) بوو نزیك (حضرموت)ەو کەوتۆتە ولاتی یەمەنەوە. بەعەزابی سەختی خۆمان لەناومان بردن.

هەروەها گەلی ثەموود: کە حەزرەتی صالح پێغەمبەریان بوو، دانیشتوی ناوچەی (الحجر) بوون، نزیکی (وادي القرى): کە کەوتۆتە نێوان ولاتی حیجازو ولاتی شامەوە. سەرپێچییان کردو بەعەزابی سەختی خۆمان قەلاچۆمان کردن، (مدائن صالح) هەتا ئەمڕۆش شوێنەواری ماوەو قوڕەیشییەکان شارەزای شوێنەوارەکانیان بوون، لەکاروانی هاوینانیاندا بەسەر کەلاوە کۆنەکانیاندا تێپەڕ دەبوون.

دەی ئێوە ئەی دانیشتوانی مەککەو ئەی موشریکەکانی عەرەب؛ ئەوە بەهیلاکچونی گەلی عادو ثەمودتان بۆ ئاشکرا بووە بەهۆی کەلاوە کۆنو شوێنەوارەکانیانەوە، دەزانن چۆن لەناوچونو چۆن عەزاب دراون. بێگومان ئەوانە شەیتان کوفرو بێدینی لەلا جوان کردبونو هەڵی نابوون بۆ ئەوەی عیبادەتی غەیری خودا بکەنو تاوانی گەورە ئەنجام بدەن، کەسانی دیکە گومڕا بکەنو لەرێگەی راست لایان دەن، خۆ ئەگەر تێفکرینیان هەبوایە، دەیانتوانی رێبازی راست پەیڕەو بکەن، خۆیان توشی ئەو عەزابو لەناوچوونە نەکەن، چونکە عاقڵمەندو هۆشیار

بوون، دەیانتوانی واز لەبتپەرستی بهێنن‌و روبکەنــە خوداپەرستی، کـەوابوو ئـەوان عوزرو بیانوویان نیە لەوەدا: کـە ئیمانیـان بـەخودا نـەهێناوە، ئـەوان بەئەنقەسـت هێزی بیرو تێفکرینی خۆیان لەکار خستووەو هێزە دەروونیەکانی خۆیان نەخسـتۆتە گەڕو بیریان لەسەرەنجامی بیرو بۆچوون‌و کردەوەی خۆیان نەکردۆتەوە!

ئایـا ئەوانـە جێگـای ئـەوە نـین: کـە کەسـانی دیکـە پـەندیان لـێ وەربگـرن؟ بێگومان عاقڵمەند کەسێکە پەند لەبەسەرهاتی کەسانی تر وەربگرێ.

ئەمجار دێتە سەر رانواندنی چیرۆکی حەزرەتی موساو دەفەرموێ: ﴿وقـــارون وفرعون وهامان﴾ بێگومان قارون‌و فیرعەون‌و هامانمـان لـەناوبردن: قـارون خـاوەن ماڵ‌و سامانی زۆرو زەبەندە بوو، فیرعەون پاشای میصر بوو لەسەردەمی موسـادا، هامانیش وەزیری فیرعەون بوو، نموونەی طاغوت‌و سەرپێچیکاری سەردەمی خۆیان بوون ﴿ولقد جاءهم موسى بالبينات فاستكبروا في الأرض وما كانوا ســـابقين﴾ حەزرەتی موسا بەبەڵگەو موعجیزەی ئاشکراو بەهێزەوە هاتە سەریان‌و بانگـەوازی کردن بۆ خوداپەرستی‌و یەکتاپەرستی. بەڵام ئەوان تەکەببوریان کـردو خۆیـان بـەزل زانی‌و بڕوایان بەموسا نەکردو ئیمانیان پێ نەهێنا. بەدرۆیان خستەوە، وتیان: ئەتۆ پێغەمبەر نیت، بڕوایان بەهەبوونی خودایەکی خـاوەن دەسـەڵات نـەکرد، بەراسـتی بەهەڵـە چـوون‌و تاوانبـارو موفسـیدو گومڕابـوون، لـەچنگ خـودا قوتـار نـــەبوون‌و هـەڵاتنیان بـۆ نـەکرا، نـەیانتوانی عـەزابی خـودا لـەخۆیان دوور بخەنـەوە. بـەڵکوو عەزابی خودا یەخەی گرتن‌و تێکیەوە پێچان‌و لەناوی بردن، بێگومـان پـەروەردگار باڵادەست‌و خاوەن دەسەڵاتە، هەرچی بیەوێ بیکا دەیکا.

﴿فكلا أخذنا بذنبه فمنهم من أرسلنا عليـــه حاصبــاً﴾ ئـەو گـەل‌و نەتـەوە ستەمکارانەمان لەناو برد، هەریەکەیان بەتاوانی خۆی گیرۆدە بـوو، هـەموو گـەل‌و نەتەوەیەك لەوانە سزای شیاوی خۆی وەرگرت، هی وایان هەبوو رەشەبای بەهێزمان ناردە سەریان، رەشەبایەکی بەهێزی وامان ناردنـە سـەر چـەوو زیخـی لەگـەڵ خـۆی هـەڵدەگرت‌و دەیکێشـا پێیـاندا، بـەڵکوو ئادەمیزادەکـانی لـەزەوی هـەڵدەگرت‌و لەبەرزاییەوە دەیکێشانەوە بەزەویدا دەبوونە جەستەیەکی بێ گیان‌و سلارەوە بوو!

﴿ومنهم من أخذته الصيحة﴾ هەيانبوو گرمەو ناڵەی بەشيدەت لـێ‌ی‌دان‌و بەو دەنگە زەندەقبەرە لەناومان بردن!

﴿ومنهم من خسفنا به الأرض﴾ هـەيانبوو بـەناخی زەوی‌دا بردمانـە خـوارێ، وەكوو قارون: كـە بـەماڵ‌و سـامانی خـۆی نـازی‌و بوغرابـوو، لـەخودا يـاخی بـوو، تەكەببورو جەبەروتی نواند، خـودا بـەماڵ‌و سـامان‌و گـەنج‌و خەزێنەيـەوە بـەناخی زەوی‌دا بردیە خوارێ!

﴿ومنهم من أغرقنـــا﴾ هـەيانبوو لـەناو دەريـادا خنكانـدمـان، وەكـوو چـۆن فيرعـەون‌و هامانی وەزيريان لەگەڵ هەموو دارو دەستەی فيرعـەون‌دا نوغرۆی ئاومان كردن ﴿وما كان الله ليظلمهم ولكن كـــانوا أنفســـهم يظلمـــون﴾ جـا وەنـەبێ پەروەردگار بەم سزادانەی: كە ئەو سەرپێچيكارانەی پێ سزادان ستەمی لـێ كردبن بەڵكوو خۆيان ستەميان لەخۆيان كردو سزادانەكەيان پڕاوپڕی تاوانەكانيانە.

حاڵ و وەزعی بتپەرستەكان دەق دەشوبهێتە حاڵی جاڵجاڵۆكە

مَثَلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلْعَنكَبُوتِ ٱتَّخَذَتْ بَيْتًاۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ ٱلْبُيُوتِ لَبَيْتُ ٱلْعَنكَبُوتِۖ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾

لەوەپێش پەروەردگار ئەوەی رونکردەوە: کە ئەوانەی موشریكو بتپەرست بوون، خودا بەسزای دونیایی لەناوی بردن، عەزابی قیامەتیشیان زۆر سەختو کوشندەیە. ئەو خودا درۆزنانەیان نەلەدونیادا فریایان کەوتنو سزایان لێ گێڕانەوە، نەلەقیامەتدا سودیان بۆیان دەبێ. ئەمجار دوا بەدوای ئەو رونکردنەوەیە حاڵو وەزعی ئەو موشریکانە تەشبیە دەکا بەحاڵو وەزعی جاڵجاڵۆکە: کە خانوو دروست دەکا بۆ ئەوەی لەزیانو کارەسات بیپارێزێو تێیدا بحەوێتەوە، بەڵام لەواقیعدا ئەو خانوە لەهیچ شتێك نایپارێزێ. ساردو گەرمی لێ دوور ناخاتەوە. بەم لێکچواندنو تەشبیهە دەیەوێ حەقیقەتێك رون بکاتەوەو ئەوە رابگەیەنێ: کە لەبوونەوەردا هێزێکی رەهاو موطلەق هەیە: کە هێزو دەسەڵاتی خودایە، جگە لەو هێزە رەهایە یەزدانییە هێزو تواناکانی مەخلووقات زەبونو بێ وەجن، پارێزگاری هیچیان پێ ناکرێ، هەر کەسێك پشتیان پێ ببەستێو بەهیوا بێ سزای لێ دوور بخەنەوە، دەق دەشوبهێتە ئەو جاڵجاڵۆکە بەستەزمانە زەعیفە: کە پەنا دەباتە بەر ئەو تەندراوە تەنکەڵەی هیچ شتێك لێی ناگەڕێتەوە. بوونو نەبوونی وەکوو یەك وایە.

دەفەرموێ: ﴿مثل الذين اتخذوا من دون الله أولياء كمثل العنكبوت اتخذت بيتاً﴾ واتە: نەزیلەو مەثەلو نموونەی ئەوانەی هاوەڵ بۆ خودا دادەنێنو لەجیاتی پەروەردگار بتو صەنەم دەپەرستنو بەتەما یارمەتیو سودو قازانجن لێیان، پەرستشیان بۆ دەکەن بەهیوای ئەوەی لەکاتی تەنگانەدا بەهانایانەوە بێن، دەق دەشوبهێتە حاڵو وەزعی جاڵجاڵۆکە لەزەبوونیو لاوازیدا، خانووی کردوە گەرماو سەرمای لێ دوور بخاتەوە، زیانو خەتەری لێ بگێڕێتەوە. بەڵام هیچ کامێکی لەمانە بۆ دەستەبەر نابێ، کاتێك پێویستی بەپاراستن بێ نایپارێزێو هیچ زیانێکی لێ دوور ناخاتەوە. رۆژی قیامەت کردەوەی ئەو کافرانەش (کە بەتەما پەرستشو کردەوەکانیانن) چاوەڕوانن پەرستراوەکانیان شەفاعەتیان بۆ بکەن، بەڵام هیچ کامێ لەمانەیان بۆ دەستەبەر نابێ، دەق وەکوو حاڵی جاڵجاڵۆکە وایە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وقدمنا إلى ما عملوا من عمل فجعلناه هباءً منثوراً﴾(الفرقان:٢٣).

ئەمجار بێ هێزیی خانووی جاڵجاڵۆکە رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وإن أوهن البیوت لبیت العنکبوت﴾ بێگومان زەعیف ترین خانوو خانووی جاڵجاڵۆکەیە، بەکەمترین هێز دەڕوخێ، ئاسەوارێکی نامێنێ، کارو کردەوەی ئەو کافرانەش رۆژی قیامەت هیچ سودێکیان نیەو دەبنە تۆزو با. جا ئەگەر ئەوان تۆزقاڵێك زانیارییان بوویایەو بیانزانیایە: کە بتەکانیان؛ خودا درۆزنەکانیان هیچ سودیان پێ ناگەیەنن، ئەو پەرستش‌و بتپەرستی‌یەیان نەدەکرد، وەلێ لەراستی‌دا ئەوان لەئەوپەڕی نەفامی‌و نەزانی‌دان‌و هیچ لەئاکام‌و سەرەنجامی شتەکان نازانن بۆیە بەتەمای سودی ئەو بتپەرستی‌یەن بەهیوان ئەو خودا درۆزنانە فریایان بکەون.

ئەمجار جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە: کە ئەو پەرستراوانە هیچ نین‌و هیچیان پێ ناکرێ، هەڕەشەی لەعیبادەتکەرەکانیان کردو فەرمووی: ﴿إن الله یعلم مایدعون من دونه من شيء﴾ بێگومان پەروەردگار زاناو ئاگادارە بەحاڵ‌و وەزعی ئەوانەی ئێوە جگە لەخودا پەرستشیان بۆ دەکەن، دەزانێ: کە ئەوبت‌و صەنەمانەی ئێوە دەیانپەرستن نەسود دەگەیەنن نەزیان. هەر کاتێ خودا بیەوێ زیانتان پێ بگەیەنێ ئەو پەرستراوانەتان ناتوانن هیچ یارمەتیتان بدەن. نموونەی ئەوانە لەبێ سودی‌دا وەکوو خانووی جاڵجاڵۆکە وایە.

وێ دەچێ ماناکە بەم جۆرە بێ: ئەوانەی ئێوە جگە لەخودا دەیانپەرستن هیچ نین، ئەوەندە بێ نرخ‌و بێ دەسەڵاتن بەهیچ حسێبن.

﴿وهو العزیز﴾ پەروەردگار باڵادەست‌و خاوەن دەسەڵاتە بۆ تۆڵەستاندنەوە لەوانەی پێی کافرن‌و هاوەڵی بۆ بەڕەوا دەزانن، دەی کەوابێ ئەی بێ بڕواو موشریکەکان خۆتان لەعیقاب‌و تۆڵەی خودا بپارێزن بەئیمانهێنان، پێش ئەوەی سزاو تۆڵەی سامناکی نازڵ بێ بۆ سەرتان، پەندو عیبرەت لەگەڵ‌و نەتەوەکانی پێشوو وەربگرن، با ئێوەش بەدەردی ئەوان نەچن. دڵنیابن هەر کاتێ عەزابی خودا بێتە سەرتان، ئەو بت‌و صەنەمانەی ئێوە بەخودایان دەزانن‌و پەرستشیان بۆ دەکەن هیچ سودێکیان بۆتان نابێ. ﴿الحکیم﴾ خودا داناو لێزانە لەکارەکانی‌دا،

لەهەڵسوڕاندنی بوونــەوەردا، لەبـەڕێوەبردنی مـەخلووقاتیدا، هـەر كەسـێ شیاوی فەوتانو سزا بێ دەیفەوتێنێ، كەسێكیش شیاوی مانەوە بێ دەیهێڵێتەوە.

﴿وتلك الأمثال نضربها للناس﴾ ئەو پەندو مەثەلانە لەقورئاندا بۆ ئــادەمیزاد لــێ دەدەین، ئەو نموونەو نەزیلانەی بۆ دێنینـــەوە، بـۆ ئـەوەی ئـەو شـتانەی لـەبیرو بۆچونیان دوورە لێیان نزیك بكەینەوە، ئـەو شـتانەی لێیـان تـێ ناگـەن بۆیـان رون بكەینەوە ئەو حوكـمو یاسـایانەی تـێی ناگـەن یـان لەذیـهنیان یـاخی بـووە بۆیـان بەیدەست بێو لەناوەڕۆكەكەی حاڵی بنو سودو قازانجەكانیان بزانن.

﴿وما یعقلها إلا العالمون﴾ لـەو پـەندو مەثەلانـە حـاڵی نابـێ، لەحەقیقـەتیان ناگـا، مەگـەر كەسـانێك: كـــە زانـــاو تێگەیشـــتوون لەمەســـائیلو قەضییـــەكان ورد دەبنەوە.

هاوەڵی خۆشەویستی پێغەمبەر ﷺ جابـیر دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ ئـەم ئایەتـەی خوێندەوەو فـــەرمووی: ﴿العالم من عقل عن الله تعالى فعمل بطاعته واجتنب سخطه﴾ پەروەردگار بەم ئایەتە رەدی موشریكەكانی قورەیشی دایەوە: كە بەگاڵتەو لاقرتــێ كردنەوە، دەیانگوت: خودای موحەممەد باسی مێشو جاڵجاڵۆكە دەكا، سـەیرە ئـەو سەرڕەقو ملهوڕانە ئـەم تـەصویرە قورئانییـە نەیهـەژاندن چونكـە عـەقڵیان نـەبوو، نەفامو نەزان بوون.

دروستكردنی ئاسمانەكان و زەوی و سودی خوێندنی قورئان و نوێژكردن

خَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٤٤﴾ ٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَۖ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِۗ وَلَذِكۡرُ ٱللَّهِ أَكۡبَرُۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تَصۡنَعُونَ ﴿٤٥﴾

لەوەپێش پەروەردگار فەرمانی بەئادەمیزاد کرد: کە ئیمان بهێنن، بێ بناغەیی بتپەرستی رون کردەوە، بەڵگەو دەلیلی موشریکەکانی پوچ کردنەوە. ئەمجار لێرەدا سەرنجی ئادەمیزاد رادەکێشێ بۆ لای خودایەك: کە شیاوی عیبادەت بۆ کردنەو هیچی لێ یاخی نابێ. بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییە، رێبازی خوداپەرستیو طاعەتی بۆ بەندەکانی رون کردۆتەوە.

دەفەرموێ: ﴿خلق السموات والأرض بالحق﴾ پەروەردگار ئاسمانەکانو زەوی بەدیهێناونو بەو شێوە جوانو بێ خەوشییە خولقاندونی، تا ئاماژە بن لەسەر بەدەسەڵاتیو قودرەتی بێ سنووری، هەروەها بۆ ئەوەی ببنە کانی خێرو فەڕ بۆ ئێوەی ئادەمیزاد، بۆ ئەوەی فائیدەی دینیو دونیاییتان لێیان دەست بکەوێ، ﴿ان في ذلك لآية للمؤمنين﴾ بێگومان لەدروستکردنیان بەو شێوە رێكو پێکە نیشانەی ئاشکراو نمایان هەن لەسەر تاكو تەنهایی خودا، لەئولوهییەتو ربوبییەتدا، نهێنی ئەو بەڵگەو نیشانانە کەسانێك لێیان حاڵی دەبنو هەستیان پێ دەکەن: کە خاوەن برواو یەقین بن، چونکە هەر ئەوان بوونەوەرو دیاردەکانی دەکەنە نیشانەی هەبوونی خودای تاكو تەنها.

ئەمجار پەروەردگار فەرمان بەپێغەمبەر دەکا: کە قورئان بۆ ئادەمیزاد بخوێنێتەوەو تێیان بگەیەنێو هەوڵ بدا زانیاری زیاتر بەدەست بێنن لەسەر تاكو تەنهایی خودا. دەفەرموێ: ﴿أتل ماأوحي إليك من الكتاب﴾ ئەی پێغەمبەر ئەو نیگایەی بۆمان ناردوی بۆ مەردومگەلەکەی بخوێنەوەو تێیان بگەیەنە. هەروا هەموو شوێنکەوتوویەکیشت بەگوێرەی تواناو بۆ گونجان پێویستە درێغی نەکاو قورئان بڵاو بکاتەوەو لەموسوڵمانانی بگەیەنێو بانگەوازی کەسانی دیکەش بکا بۆ پەیڕەویکردنی پەیامی قورئان. چونکە قورئان نورو هیدایەتو رەحمەتە، رێنومایی خێرو سەرفرازییە، چارەسەری نەخۆشیو تەنگژەو قەیرانەکانی پێیە!!

﴿وأقم الصلاة، إن الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر﴾ ئەی پێغەمبەر! خۆتو شوێنکەوتوانت نوێژەکانتان جێ بەجێ بکەن، نوێژی فەرزو سوننەت ئەنجام

بدەن، روکنو مەرجەکانیان بەرێكو پێكی جێ بەجێ بکەن. خوشوعو گەردنکەچی خۆتانی تێدا دەربڕن، بێگومان نوێژی بەراستی ئینسان لەکاری خراپو فیتنەو ئاشوب دەگێڕێتەوە، هەر کەسێ نوێژی بەراستی بکا، کاری خراپی لێ ناوەشێتەوە. نوێژ رەهنومایی ئیمانو دڵنیایی‌یە، هۆی لابردنی خەمو ناڕەحەتییە. پێغەمبەر ﷺ هەر کاتێ کارێکی گرنگی هاتبێتە پێش، توشی غەمو ناڕەحەتیەك بووبێ پەنای بۆ نوێژکردن بردوە.

طبەرانی فەرمودەیەکی دەرهێناوە بەریوایەتی عیمرانو ئیبنو عەبباس بەمەرفوعی دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: (من لم تنهه صلاته عن الفحشاء والمنكر لم تزده من الله إلا بعدا) کەسێك نوێژەکەی جڵەوگیری لەخراپەو ئاشوب لێ نەکا، بەنوێژ کردنەکەی جگە لەدوورکەوتنەوە لەخودا هیچی تری بۆ دەستەبەر نابێ!

هەروەها ئەحمەدو نەسائیو حەکیمو بەیهەقی لەئەنەسەوە ریوایەتیان کردوە: دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (حبب إلي من دنياكم ثلاث: النساء والطيب وجعلت قرة عيني في الصلاة).

لەدونیای ئێوەدا سێ شتم لاخۆشن: ئافرەت، بۆنی خۆش، فێنکایی چاویشم لەنوێژدا بۆ دەستەبەر دەبێ.

خوشوعو خضوع مەرجی سەرەکی نوێژن، دەبێ بەدڵسۆزییو بەلێبڕاویی ئەنجام بدرێ، دەبێ نوێژکەر هەست بکا لەخزمەت پەروەردگاریدا وەستاوەو ئاخاوتن لەگەڵ ئەو دەکا، گەورەییو شکۆمەندیی خودای لەدڵدا بێ، ترسی عەزابو تۆڵەی بێئامانی هەبێ، ئەگەر نوێژەکە ئاوا نەبێ ئەو کاتە بریتی دەبێ لەجمو جۆڵو ئاخاوتنێکی تایبەتی بێ گیان! مەبەستە سەرەکیەکەی لێ وەدەست نایە!

ئەمجار پەروەردگار جەخت لەسەر گەورەیی نوێژ دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ولذكر الله أكبر والله يعلم ماتصنعون﴾ نوێژ گەورەترین طاعەتو

خوداپەرستییە، خودا دەزانێ ئێوە چ کارێك ئەنجام دەدەن، خێرە یان شەڕە، دەزانێ دڵەکانتان چییان تێدا حەشار دراوە، نیەتو مەبەستتان چیەو چی نیە، بەراستی ئەمە وادەو هەڕەشەیە، هەڵنانی ئادەمیزادە بۆ مراقەبە کردنی خودا لەهەموو حاڵو وەزعێکیاندا، چونکە کەسێك بزانێ خودا دەبینێو ئاخاوتنی دەبیسێ، پێویستە حەیا لەخودا بکا، لەعەزابی بترسێ، بەدڵسۆزیی عیبادەتی بۆ بکا، کەسێك بەدڵسۆزیی بەندایەتی خودای کرد، بەوەعیو تێفکرینەوە خوداپەرستی خۆی ئەنجام دا، بەمرازگەییشتووەو ئەرکی بەندایەتی خۆی بۆ خودای خۆی بەجێ هێناوە.

خودایە وامان لێ بکە بەدڵو بەگیان بەندایەتیت بکەین، خۆمان بناسینو تۆ بناسین، جەزبەی تۆناسینمان تێدا دروست بکە.

بەیارمەتی خودا شەوی (١٨/رمضان/١٤٢١هـ) (١٤/١٢/٢٠٠٠)

لەپاکنووسی جزمی بیستەم بوومەوە

خودایە تۆفیقمان بدە بۆ تەواو کردنی بەرگەکانی دیکەی ئەم تەفسیرە پیرۆزە

(ملا محمود أحمد محمد)

پێڕستی سەرەباسەکان